

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПАВЛІВ-САМОЇЛ НАДІЯ ПЕТРІВНА

УДК 340.12; 351.88

ДИСЕРТАЦІЯ
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН МІГРАЦІЇ
У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЄВРОПІ
(КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

12.00.12 – філософія права

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н. П. Павлів-Самоїл**

Науковий консультант – **Гарасимів Тарас Зеновійович**

доктор юридичних наук, професор

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Павлів-Самоїл Н. П. Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 «Філософія права». – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

У дисертаційному дослідженні в процесі комплексного філософсько-правового аналізу феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі кінця ХХ – початку ХХІ ст., а також проблемних питань, які виникають під час правового регулювання міграції на основі національного та міжнародного законодавства вироблено рекомендації законодавчого і науково-теоретичного змісту щодо напрямів вдосконалення законодавчого регулювання міграційних процесів. Завдяки історичному і діалектичному методам здійснено визначення основних етапів становлення доктринальних поглядів на феномен міграції, змісту поняття «міграція» та з'ясовано діалектичні взаємозв'язки різних рівнів прояву у сфері міграції, а формально-юридичний метод сприяв всебічному науковому аналізу сучасного міжнародного та вітчизняного законодавства у сфері міграції, оскільки вагомий вплив на розвиток процесу міграції у європейському суспільстві має розширення та впровадження між країнами-членами ЄС безвізового режиму.

Визначено, що поняття «свобода» це більше філософська категорія, а ніж правова, оскільки більш ширше поняття та відсутнє обмеження самостійного вибору особою варіанту поведінки для забезпечення власних інтересів чи потреб. З рівнем розвитку конкретної особистості та суспільства, така свобода має обмежувальний характер нормами моралі конкретного світосприйняття, дотримання принципу власною свободою вибору поведінки не порушувати

інтерес і права інших осіб. Також подано поняття «міграційна правосвідомість» як характеристики ставлення до міграційного процесу як правового явища в окремій сфері людської життєдіяльності і виступає у вигляді цілісної системи поглядів, переконань, уявлень, оцінок, настроїв, почуттів як усього суспільства, так і окремих соціальних груп (передусім, учасників міграційного процесу).

Водночас у дисертації зосереджено увагу на тому, що період кінця ХХ – початку ХХІ ст. супроводжується у суспільстві масовими міграційними процесами. Оскільки такі масштабні пересування тягнуть за собою інтеграцію культурну, а та, в свою чергу, правову відповідно ті чи інші культурні аспекти мігрантів тягнуть за собою реакцію на них серед місцевого населення, що в свою чергу впливає на правосвідомість, як частина суспільної свідомості.

За допомогою методологічних інструментів визначено вплив особистісних якісних критеріїв мігранта, суспільної свідомості та з суб'єктами міграційного руху і відповідно визначено, що існує беззаперечний відбиток на його розвиток, стабільність та прогнозованість міграції, що впливає на суспільну правосвідомість як приймаючої країни так і країни виїзду. Зазначено, що мігрант наділений природно-правовими особливостями включається у сфери співжиття суспільства з відмінними від нього особливостями, з історично сформованими загальними правилами і норми які усталені та сформовані століттями для приймаючого суспільства, відповідно порушення і неприйняття їхнього існуючого правопорядку призводить до протистояння. Всі держави, які приймають мігрантів стикаються з такою колізією: цілісність суспільства і забезпечення прав людини. На основі аналізу констатовано, що до такого руху подій у сучасних держав виокремлені два способи вирішення проблем: готовність до негативних наслідків міграції з врахування національних особливостей мігрантів та намагання безболісної акомодатії у приймаюче суспільство або неприйнятність чужого світосприйняття, поглядів, культури, що так чи інакше загострить проблеми протистояння як мігрантів так і приймаючого суспільства.

Зазначається, що політика у сфері міграції повинна будуватись на підставі включення до національного законодавства єдиних у світі визнаних прав людини, як це визначено у відповідних міжнародних актах, а також втілення їх у практику на основі верховенства права а особливості застосування цих стандартів визначається історичними, економічними, соціальними та культурними факторами. Загальні принципи, закріплені в нормативних актах, створюють підґрунтя для управління державою і суспільством, а також діяльністю мігрантів, відносинами з особами зі статусом біженця чи внутрішньо переміщеної особи.

Ключові слова: міграційні процеси, сутність міграції, особистісна свобода, філософсько-правова сутність особи мігранта, акомодация особи мігранта, природно-правова особливість мігранта, глобалізаційні виклики.

ABSTRACT

Pavliv-Samoyil N. P. The philosophical and legal phenomenon of migration in the context of globalization processes in Europe (late XX – early XXI century) – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

The thesis for a scientific degree of the Doctor of Legal Sciences in the specialization 12.00.12 «Philosophy of Law». – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

In this research, – in the process of complex philosophical and legal analysis of the phenomenon of migration in the context of globalization processes in Europe at the end of XX – the beginning of XXI century, as well as problematic issues that arise during the legal regulation of migration based on national and international legislation, – the legislative and scientific-theoretical recommendations on the improvement of the legislative regulation of migration processes are elaborated. Using historical and dialectical methods, the main stages of the formation of doctrinal views on the

phenomenon of migration, the concept of «migration» and dialectical relationships of different levels of manifestation in the field of migration were determined. The formal-legal method contributed to the comprehensive scientific analysis of modern international and domestic legislation in the field of migration, as the expansion and introduction of a visa-free regime between the EU member states has a significant impact on the development of the migration process in the European society.

It is determined that the concept of «freedom» is rather a philosophical category than a legal one, it is a broader concept and there is no restriction on a person's independent choice of behavior to ensure their interests or needs. When a particular individual and society are developing, such freedom is restricted by the moral norms of a particular worldview, by the adherence to the principle of the freedom of choice of behavior not to violate the interests and rights of others. The concept of «legal awareness of migration» is also presented as a characteristic of the attitude to the migration process as a legal phenomenon in a particular sphere of human life and acts as a holistic system of views, beliefs, ideas, attitudes, sentiments, feelings of society and individual social groups (first and foremost – the participants in the migration process).

The thesis also focuses on the fact that the period of the late XX – early XXI century is characterized by mass migration processes. Such large-scale movements result in cultural and legal integration, certain cultural aspects of migrants lead to a reaction to them among the local population, which in its turn affects the legal awareness as part of public consciousness.

Using methodological tools, we determined the impact of personal qualitative criteria of the migrant, public consciousness, and the subjects of the migration movement. Accordingly, we determined that there is an indisputable impact on the development, stability, and predictability of migration, that affects public legal awareness of both the host country and the country of departure. It is noted that a migrant endowed with natural-and-legal features is included in the sphere of coexistence of society with different features, with historically formed general rules and norms that

have been established for centuries in the host society. The violation and rejection of the existing law and order result in a conflict. All countries that receive migrants face such conflict: the integrity of society and the protection of human rights. Based on the analysis, it is stated that modern countries have two ways to solve such problem: 1 – be ready for the negative consequences of migration considering the national characteristics of migrants and try to painlessly accommodate them in the host society; 2 – be unacceptable to other people's worldviews, culture, that would result in the confrontation between migrants and the host society.

It is noted that migration policy should be based on the inclusion in the national legislation of the world-wide recognized human rights, as defined in the relevant international acts, as well as their implementation based on the rule of law. The peculiarities of the adoption of these standards are to be determined by historic, economic, social, and cultural factors. The general principles mentioned in the regulations create the basis for the management of the state and society, activities of migrants, relations with refugees or internally displaced persons.

Key words: migration processes, the essence of migration, personal freedom, philosophical and legal essence of migrant, adaptation of migrant, natural-and-legal peculiarities of migrant, globalization challenges.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Павлів-Самоїл Н. П. Філософсько-правовий вимір феномена трудової міграції: *монографія*. Львів: СПОЛОМ. 2014. 136 с.
2. Павлів-Самоїл Н. П. Міграція кінця ХХ – початку ХХІ століття: філософсько-правове дослідження: *монографія*. Львів: Споллом. 2020. 520 с.
3. Павлів-Самоїл Н. П. Соціально-трудова мобільність – чинники виникнення трудових міграцій в сучасних умовах. *Митна справа*. 2012. № 2 (80).

Ч. 2. Кн. 1. С. 311–316.

4. Павлів-Самоїл Н. П. Філософська і соціально-економічна сутність мотивації трудової діяльності як чинника виникнення трудової міграції. *Митна справа*. 2012. № 1 (79). Ч. 2. Кн. 2. С. 384–389.

5. Павлів-Самоїл Н. П. Проблеми співвідношення моралі і права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород. 2012. Вип. 20. Ч. II. Т. 1. С. 64–67.

6. Павлів-Самоїл Н. П. Інтеграція трудових мігрантів у процесі глобалізації. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). Ч. 2. Кн. 1. С. 238–243.

7. Павлів-Самоїл Н. П. Особливості трудової міграції молоді: причини та наслідки. *Порівняльно-аналітичне право*. Електронне фахове видання. URL.: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/5/Pavliv-Samoil%20N.P..pdf.

8. Павлів-Самоїл Н. П. Міжнародні стандарти – основа національної комплексної політики у сфері трудової міграції. *Науковий вісник державного Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Херсон, 2014. № 1. Том 1. С. 295–298.

9. Павлів-Самоїл Н. П. Сутність мотивації виникнення трудової міграцій: філософсько – соціальний підхід. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 1. Том. 2. С. 82–85.

10. Павлів-Самоїл Н. П. Проблеми міграції у контексті вступу України в ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 825. С. 58–62.

11. Павлів-Самоїл Н. П. Аналіз відповідності національного законодавства ратифікованим статтям Європейської соціальної хартії (переглянутої). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 845. С. 302–308.

12. Павлів-Самоїл Н. П. Методологія синергетики у дослідженні міграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*.

науки». 2016. № 4. С. 446–450.

13. Павлів-Самоїл Н. П. Застосування синергетичних концепцій при дослідженні міграції у філософсько-правовому контексті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 865. С. 122–128.

14. Павлів-Самоїл Н. П. Політика – механізм визначення атрактора міграції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 2. Том 2. С. 173–176.

15. Павлів-Самоїл Н. П. Свобода пересування як обов'язковий елемент системи міграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 884. С. 205–212.

16. Павлів-Самоїл Н. П., Мех Х. Аналіз спадкового права окремих країн ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. № 889. С. 175–181.

17. Павлів-Самоїл Н. П. Вплив міграції на формування та зміни правосвідомості. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 12–17.

18. Павлів-Самоїл Н. П. Дискримінація – основна проблема міграційного процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 55. Том. 1. С. 45–48.

19. Павлів-Самоїл Н. П. Вимушена міграція як наслідок порушених прав. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 21. С. 70–76.

20. Павлів-Самоїл Н. П. Обов'язки мігранта як етико-правова категорія. *Вісник НУ «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 22. С. 89–95.

21. Павлів-Самоїл Н. П. Вимушена міграція: міжнародні стандарти внутрішньо переміщених осіб у національному законодавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 24. С. 35–40.

22. Павлів-Самоїл Н. П. Міграційна політика: необхідність взаємозалежного стратегічного та ситуативного управління. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 2 (36). С. 29–32.

23. Павлів-Самоїл Н. П. Проблеми правової культури у процесі інтеграції мігранта. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 3 (37). С. 23–26.

24. Pavliv-Samoyil N. Freedom of movement: freedom of behavior or restriction of human rights. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 3. Vol. 2. P. 115–119.

25. Pavliv-Samoyil N. Normative consolidation of the principles of ensuring the rights and legitimate interests of migrant workers as a necessary condition for European integration. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 3. Vol. 2. P. 61–66.

26. Narasymiv T., Pavliv-Samoyil N., Hodiak A. Legal science methodology through the lens of legal thinking innovations. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2020. Vol. XI, iss. 4 (50). P. 1145–1152.

які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

27. Павлів-Самоїл Н. П. Трудова міграція: проблеми сучасності. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах близького зарубіжжя*: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (Львів, 15 квітня 2012 р.). Львів, 2012. С. 206–208 URL.: <http://www.lac.lviv.ua>

28. Павлів-Самоїл Н. П. Правове регулювання трудової міграції в Росії. *Трудове законодавство: шляхи реформування*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 12 квітня 2013 р.). Х.: ХНУВС, 2013. С. 127–130.

29. Павлів-Самоїл Н. П. Інтеграція трудових мігрантів. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 4–5 жовтня 2013 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2013. С. 27–29.

30. Павлів-Самоїл Н. П. Міжнародні стандарти у сфері регулювання трудовою міграцією. *Рівень ефективності та необхідності впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику*: міжнародна наук.-практ. конф. (Донецьк, 7–8 березня 2014 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2014. С. 38–42.

31. Павлів-Самоїл Н. П. Умови інтеграції трудових мігрантів. *Юридическая наука и практика в условиях современных трансформационных процессов*: матеріали Международной научно-практической конференции (Симферополь, 21–22 февраля 2014 г.). Симферополь: Научное объединение «Юридическая мысль», 2014. С. 17–19.

32. Павлів-Самоїл Н. П. Застосування міжнародних стандартів у сфері регулювання трудової міграції. *Вища освіта і наука України в контексті європейського освітнього простору*: збірник наук. праць XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Хуст, 13–14 травня 2015 р.). К.: Університет «Україна», 2015. С. 524–529.

33. Павлів-Самоїл Н. П. Проблеми міграції у контексті створення єдиного європейського простору. *Новий погляд на євроінтеграційні процеси в Молдові і Україні: юридичний аспект*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Кишинів, Республіка Молдова, 25–26 березня 2016 р.). Кишинів, 2016. С. 279–282.

34. Павлів-Самоїл Н. П. Основні екологічні права: міжнародне та національне регулювання. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір*: збірник матеріалів круглого столу (Львів, 12 травня 2016 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 83–89.

35. Павлів-Самоїл Н. П. Дослідженні міграції з позиції синергетики. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 28–29 жовтня 2016 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2016. С. 165–168.

36. Павлів-Самоїл Н. П. Синергетичний підхід дослідження міграції. *Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної*

науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 листопада 2016 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 168–170.

37. Павлів-Самоїл Н. П. Законодавче закріплення та співвідношення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та права до вільного доступу до інформації про стан довкілля. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір*: збірник матеріалів круглого столу. (Львів, 18 травня 2017 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка, 2017. С. 155–160.

38. Павлів-Самоїл Н. П. Право на свободу пересування у системі міграції. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 3–4 листопада 2017 р.). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 25–28.

39. Павлів-Самоїл Н. П. Екологія та міграція: основні загрози розвитку суспільства та його безпеці. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір*: збірник матеріалів круглого столу (Львів, 11 травня 2018 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка, 2018. С. 209–214.

40. Павлів-Самоїл Н. П. Правові засади регулювання трудової міграції: необхідність вдосконалення. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наук. семінару (Львів, 22 червня 2018 р.). Львів: ЛьВДУВС, С. 158–161.

41. Павлів-Самоїл Н. П. Формування правосвідомості у процесі міграції. Conferință internațională științifico-practică «*Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene*», 23–24 martie 2019 / com. org.: Бужор В. [и др.]. Chișinău: S. n., 2019 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). P. 151–154.

42. Павлів-Самоїл Н. П. Обоснование системности исследования миграции как целостной политическо-идеологической и социально-психологической структуры. *Ұлттық құқықтық жүйенің дамуы және қазақстандық мемлекеттіліктің теориялық және тарихи негіздерін нығайту – Теоретические и*

исторические основы укрепления казахстанской государственности и развитие национальной правовой системы – Theoretical and historical bases of strengthening of the Kazakhstan statehood and development of a national legal system: Халықарал. ғыл.-практ. конф. материалдары. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2019. С. 283–287.

43. Павлів-Самоїл Н. П. Міжнародні стандарти внутрішньо-переміщених осіб у національному законодавстві. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник матеріалів наук.-практ. конф. (Львів, 6 грудня 2019 р.).* Львів.: ЛьвДУВС, 2019. С. 209–214.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1 НАУКОВОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ФЕНОМЕНА МІГРАЦІЇ	29
1.1 Історіографічний огляд дослідження	29
1.2 Еволюція формування концептуальних засад феномена міграції	57
1.3 Методологія філософсько-правового дослідження феномена міграції.....	88
Висновки до розділу 1	108
РОЗДІЛ 2 ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНА МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	113
2.1 Природно-феноменологічна сутність міграції в епоху глобалізації	113
2.2 Феномен міграції як явище відкритої системи суспільства	142
2.3 Міграція як умова особистісної свободи особи.....	164
Висновки до розділу 2	197
РОЗДІЛ 3 РОЛЬ МІГРАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МІГРАНТА	201
3.1 Філософсько-правова сутність особи мігранта	201
3.2 Природно-правова особливість правосвідомості та правової культури мігранта	221
3.3 Акомодація особи мігранта	252
Висновки до розділу 3	285
РОЗДІЛ 4 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ РЕГУЛЮ-	

ВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ	288
4.1 Правове регулювання діяльності мігрантів: європейська модель	288
4.2 Статус біженців: міжнародно-правові гарантії.....	311
4.3 Внутрішньо переміщені особи: глобалізаційні виклики.....	332
Висновки до розділу 4	361
РОЗДІЛ 5 МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	363
5.1 Проблеми у регулюванні міграційних процесів	363
5.2 Напрями вдосконалення законодавчого регулювання міграційних процесів.....	378
Висновки до розділу 5	388
ВИСНОВКИ	391
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	409
ДОДАТКИ	479

ВСТУП

Актуальність теми. Міграція і міграційні процеси притаманні людству з прадавніх часів, що пов'язано з такою істотною характеристикою людини як мобільність. Міграційні процеси як зміна місця проживання людьми є одним із чинників соціальної динаміки та фактором суттєвих суспільних змін, оскільки вони впливають на трудові відносини і соціальну сферу, демографічні показники, право, культуру, політику і релігійну картину світу. Міграційні процеси є фундаментальними, за своєю природою, підтвердженням чого є так звані міграційні хвилі, які мають місце в історії людства.

Кінець XX – початок XXI століття ознаменувалися тим, що натеper усі країни світу втягнуті у міграційні процеси, хоча і в різних статусах: низка країн є імпортерами мігрантів, а інші – їх експортерами. Сучасні міграційні процеси обумовлені й політичними, і військовими конфліктами, і новими досягненнями в сфері науки і техніки (свобода пересування завдяки розвитку міжнародної транспортної системи), але домінують все ж таки соціально-економічні чинники, які свідчать про нерівномірність світового економічного розвитку, нерівність можливостей і доходів в різних країнах світу, а також брак робочої сили, особливо в країнах, де спостерігається демографічна криза і старіння населення. Очевидним є те, що міграційні процеси, як явище, не є однозначними за своєю природою, причинами і наслідками, а також представлені такими формами, які обумовлені різними критеріями (типом – зовнішня або внутрішня, причинами – вимушена або добровільна, видом – передбачає повернення або не передбачає повернення на батьківщину).

Міграція як соціальний феномен сучасності має свої особливості, які детермінуються соціокультурним контекстом (глобалізація та світові інтеграційні процеси), що впливає, при кількісному зростанні імміграції, на трансформації в межах етнонаціональних, конфесіональних картин в суспільствах розвинутих

країн світу і супроводжується формуванням та структуруванням конфлікту ідентичностей (культурних, релігійних, правових, гендерних тощо).

Особливо резонансними питання міграції стали в Європі кінця XX – початку XXI ст., що привело до актуалізації раніше неартикульованої проблеми акомодатії особи мігранта, його правосвідомості та правової культури, а також необхідності переведення вказаних питань у правову площину. Основними шляхами подолання «чужості» мігранта є сукупність виховних, просвітницьких заходів за підтримки громадськості, засобів масової інформації та зваженої державної міграційної політики. Також актуальними сьогодні залишаються питання нетолерантного ставлення до мігрантів у формах національно-культурної і релігійної нетерпимості, а відтак, розуміння суспільством важливості проблем міграції, що передбачає доброзичливе ставлення до іммігрантів як умови їх адаптації та інтеграції в соціально-культурне середовище приймаючої країни. Зазначене лише підтверджує актуальність та своєчасність дослідження феномена міграції як правового феномена в контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець XX – початок XXI ст.) з філософсько-правових позицій.

Актуальність обраної теми підтверджується тим, що міграція як соціальний феномен органічно пов'язана з такими правовими явищами як громадянське суспільство і права людини, оскільки вона є однією з форм реалізації особистої свободи людини. Міграція і проблема дотримання та захисту прав людини є наріжною проблемою для правових систем окремих держав, яка має спонукати ці держави до вироблення засад сучасної міграційної політики. Така міграційна політика кожної окремої держави повинна містити сукупність дозволів та обмежень щодо мігрантів.

Особливої уваги також потребують питання правового регулювання міграції у країнах-членах ЄС та соціально-економічних вимірів міграційних процесів для визначення основних інституційних механізмів здійснення міграційної політики країн-членів і реалізації спільної міграційної політики ЄС, що лише підкреслює

потребу оновленого погляду на міграцію у контексті глобалізаційних процесів в Європі кінця ХХ – початок ХХІ ст.

Міграція, як соціальний і правовий феномен, завжди була предметом наукової зацікавленості представників різних наук. Зарубіжні та вітчизняні науковці, а також громадськість і політики приділяють пильну увагу питанням міграційних процесів, свідченням чого є багаточисленні наукові публікації, а також значна кількість міжнародних наукових заходів, присвячених міграції і міграційним процесам.

Українські науковці внесли значний вклад в дослідження міграції як явища та окремих аспектів міграційних процесів, причин та форм міграцій (А. Агеев, Д. Баланюк, Н. Бортник, І. Василенко, Я. Волоско, О. Динька, І. Жаровська, Х. Ілік, В. Кабай, О. Кислицина, О. Корнієнко, В. Кузенко, О. Кузьменко, І. Майданік, С. Максименко, О. Малиновська, Г. Марковська, І. Михайлишин, С. Мосьондз, Д. Муратова, С. Науменко, К. Новосад, Т. Огнєв, І. Романенко, К. Шиманська, П. Шушпанов, Б. Юськів та ін.). Серед наукових доробків вітчизняних філософів та філософів права щодо проблем міграції і міграційних процесів варто назвати праці В. Бліхара, В. Вовк, Т. Гарасиміва, О. Гришук, Н. Гураленко, В. Муранової, В. Налуцишина, А. Романової, В. Савенка, С. Сливки, А. Токарської, Ю. Цуркан-Сайфуліної та ін.

Питання права на свободу як особливого елемента міграції, проблеми біженців, трудових мігрантів, внутрішньо переміщених осіб та вплив світових процесів на рух міграції розглядалися у працях М. Касьянової, М. Козловця, В. Колпакова, І. Кукурудзи, Т. Нагорняка, М. Польового, М. Примуша, О. Пунди, Т. Ромащенко, О. Рудакевича, А. Стариша та ін.

Теоретико-правовим та історичним питанням міграції, а також основним її етапам присвятили свої праці Л. Авраменко, В. Бабаєв, О. Зайчук, П. Захарченко, М. Кельман, В. Макарчук, Б. Малишев, О. Москалюк, М. Никифорак, І. Онищук, Н. Оніщенко, О. Петришин, О. Скакун, Н. Хома, І. Шутак та ін.

Водночас, необхідно зазначити, що у вітчизняній філософії права відсутні комплексні, системні наукові дослідження феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

Тема дисертації виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу «Цивільно-правове забезпечення суспільних трансформацій в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0119Г103040), відповідає науковому напрямку Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», схваленого Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р. (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у дослідженні феномена міграції в контексті глобалізаційних процесів в Європі кінця ХХ – початку ХХІ ст. з філософсько-правових позицій.

Для досягнення зазначеної мети сформульовано низку *завдань*:

- узагальнити результати наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, які досліджували міграцію як соціальний феномен;
- визначити еволюцію формування концептуальних засад феномена міграції;
- охарактеризувати та узагальнити методологію проведення філософсько-правового дослідження феномена міграції;
- розкрити феноменологічну сутність міграції в епоху глобалізації;

- довести, що міграція є явищем відкритої системи суспільства;
- виокремити міграцію як форму особистісної свободи;
- розкрити філософсько-правову сутність особи мігранта;
- проаналізувати правосвідомість та правову культуру мігранта;
- визначити особливості акомодатії мігранта до нового соціокультурного середовища;
- розкрити особливості європейської моделі правового регулювання діяльності мігрантів;
- проаналізувати міжнародно-правові гарантії статусу біженців;
- розглянути статус внутрішньо-переміщених осіб як глобалізаційний виклик суспільства;
- охарактеризувати проблеми у сучасному правовому регулюванні міграційних процесів;
- означити основні напрями вдосконалення законодавчого регулювання міграційних процесів.

Об'єктом дослідження є міграційні процеси сучасності.

Предметом дослідження є філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі кінця XX – початку XXI ст.

Методологічна основа роботи представлена сукупністю методологічних підходів, комплексом філософських, загальнонаукових і приватно-наукових методів, що дозволило забезпечити достовірність та обґрунтованість результатів дослідження. З урахуванням специфіки предмета, мети та завдань наукової розвідки використано поряд з іншими такі основні методологічні підходи: системний підхід – під час розгляду місця та ролі міграції в структурі суспільного буття (*Розділи 1, 2*); компаративний підхід – в процесі співвідношення загального, особливого, одиничного й унікального в міграції як явищі (*Розділ 1*); антропологічний підхід – під час визначення проблемних аспектів правового врегулювання міграції через призму «людського чинника», тобто різних форм

правового буття людини як мігранта (*Розділ 3*); аксіологічний підхід – для характеристики правової культури мігранта, особливостей правових цінностей Європейського Союзу (*підрозділи 3.2, 3.3*); потребовий підхід – для інтерпретації й оцінки принципів і норм права як засобів задоволення потреб мігранта та держави, яка його приймає, а також потреб соціальних спільнот і суспільства загалом у межах правової системи (*Розділи 4, 5*).

Досягненню поставленої наукової мети сприяло використання низки наукових методів, серед яких найбільш важливими стали: *порівняльно-правовий* метод дозволив проаналізувати сучасні тенденції у положеннях чинного права ЄС та України у сфері міграційної політики (*Розділи 4, 5*); *герменевтичний* метод використовувався для трактування норм чинного права у сфері міграції (*підрозділ 4.2, 5.2*); *синергетичний* метод сфокусував увагу на особливостях сучасних міграційних процесів, що само організуються, з урахуванням змін, причин, чинників, які ґрунтуються на випадкових процесах, особливо в їх нестабільних станах (*підрозділ 2.2*); *формально-юридичний* метод сприяв з'ясуванню природи принципів і норм міграційного права, форм і механізмів їх взаємодії за допомогою юридичних конструкцій і правової термінології, а також для здійснення аналізу сучасного міжнародного та вітчизняного законодавства у сфері міграції (*Розділи 4, 5*). Весь процес дисертаційного дослідження супроводжувався застосуванням логічних прийомів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, абстрагування, узагальнення, аналогії, моделювання), які слугували уточненню та формулюванню низки нових наукових положень та понять (*усі Розділи дисертації*).

Нормативно-правовою основою роботи стали положення законів і підзаконних нормативно-правових актів України, а також законодавство Європейського Союзу у сфері регулювання міграції.

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні матеріали МОМ, УВКБ ООН, Міністерства соціальної політики України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у

вітчизняній філософії права комплексним монографічним дослідженням, в якому артикульовано сучасні теоретичні та практичні питання феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінця XX – початку XXI ст.).

Основні результати роботи, що становлять наукову новизну і практичну значущість, полягають у такому:

вперше:

– здійснено комплексне філософсько-правове дослідження міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі кінця XX – початку XXI ст.;

– узагальнено результати наукових праць вчених, які досліджували міграцію та з'ясовано, що міждисциплінарний характер досліджень у сфері міграції, дотичність міграції до усіх сфер суспільного життя і різноаспектність дослідження феномена міграції, дає змогу розглядати міграцію як: переміщення осіб, внутрішнє чи зовнішнє (за межі території держави), з адміністративно-правової позиції; як реалізація права на свободу загалом чи окремих її проявів (пересування, вибору місця проживання чи перебування, свободи працевлаштування чи самореалізації); як чинник безпеки держави, рівня її розвитку економічного та політичного, а також визначення її ролі у європейському співтоваристві; як соціальний ризик суспільства; як засіб захисту осіб, які шукають притулку тощо;

– аргументовано, що особливістю європейської методології та концептуальних досліджень міграції є акцентування уваги на релігії як чинникові впливу на інтеграцію мігрантів, з огляду на значну частку мігрантів-мусульман в європейських державах. Виділено такі основні європейські міграційні теорії: теорія виникнення міграції робочої сили, теоретичні моделі міграції робочої сили, концепція транснаціональної міграції, теорія асиміляції та інтеграції мігрантів, теорія сегментарної асиміляції, теорія мобільного переходу, європейський варіант теорії мультикультуралізму, концепції діаспор і європейського ісламу, концепція інтеркультуралізму, теорії вивчення зв'язків між інтеграцією, трудовою мобільністю і ринком праці. Встановлено, що всебічний розвиток європейських

теорій розпочався приблизно з 1970-х рр. і був пов'язаний, перед-усім, з консолідацією та інтеграцією європейських держав, еміграцією з Європи в інші країни та міграцією на європейський континент через брак робочої сили;

– обґрунтовано причинно-наслідковий характер глобальних процесів та міграції, наявність взаємозв'язку з політичними, соціальними, сімейними, культурними, особистісними, релігійними, екологічними, освітніми, медичними причинами;

– запропоновано розгляд міграції з точки зору синергетики, відповідно до якої основними характеристиками міграції як системи, що самоорганізується, є відкритість, хаотичність, нелінійність. Система міграції – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які представлені суб'єктами міграційного процесу, мігрантами та їхніми сім'ями, суб'єктами різних соціальних груп, які стикаються з ними у міграційному процесі, а також соціально-культурні та правові умови, які впливають на активізацію та спричиняють флуктуацію цього процесу;

– доведено, що основним елементом міграції як системи є особа мігранта, яка за своєю природою, у процесі пізнання та аналізу навколишнього середовища, під впливом інформації, здатна до формування нових уявлень та цінностей, які сприяють її адаптації до нового суспільства, а також є атрактором вибору поведінки, притягуючи до себе множинність траєкторій, внаслідок чого формується особистість та точка біфуркації з розгалуженими можливостями, – і свідомими і несвідомими;

– обґрунтовано визнання особистості мігранта цілісністю суспільних властивостей, які є результатом розвитку та залучення його до системи суспільних відносин за допомогою активної діяльності і спілкування у приймаючому суспільстві; натомість, в аспекті природно-правових властивостей, особистість мігранта формує у ціннісних орієнтаціях суб'єктивно-практичне ставлення до соціальних норм приймаючого суспільства;

– визначено, що на рівень усвідомлення мігрантом себе одним цілим з

соціумом та державою, впливає стан забезпечення правовими нормами інтересів особи та рівень їх дотримання, що надає змогу її розвитку як самодостатньої особистості й ідентифікації себе громадянином відповідної держави;

– поняття «правосвідомість мігранта», запропоновано розуміти як складний феномен, який формується у процесі міграції та включає знання про правові норми і порядок їх виконання, усвідомлення їх справедливості (несправедливості) й обов'язковості (необов'язковості), і спирається в цих оцінках на культурні та групові цінності, які формуються у міжособистісній чи груповій взаємодії різних національностей, в тому числі з державними органами, інститутами та ідеологіями;

– запропоновано розмежування стандартів щодо біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту залежно від етапу набуття статусу біженця;

– вмотивовано потребу внесення змін у норми національного законодавства у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, для усунення їх декларативного характеру;

удосконалено:

– концептуальні підходи до розуміння природно-феноменологічної сутності міграції в частині змістового наповнення поняття «міграції» в залежності від домінанти конкретної епохи філософського мислення, характеру наукової раціональності, панівної світоглядної настанови й образу людини та взаємоположення «людина – держава», яке проявляється в суспільному феномені міграції у контексті впливу на стан формування морально-етичних, духовно-моральних цінностей, конкретних умов, у межах яких перебуває людина, що спонукає її активувати свою мобільність і як результат стати учасником процесу міграції;

– основні положення концепції міграції як відкритої системи у соціо-правовому просторі, як сукупності процесів, що мають свої особливості і в

спонтанному порядкуутворенні, і в закономірній організації;

– характеристику природно-правової сутності міграції у глобалізованому світі, в якому міграція виступає одним з найважливіших феноменів, що впливає на соціальні, транснаціональні, економічні зміни, оскільки явища діджиталізації, інтернетизації, соціальні мережі впливають на виникнення нових форм міграційних процесів;

– поняття філософсько-правової сутності особи мігранта в частині вибору поведінки при впливі того чи іншого фактора, як волювої дії особи, що є ключовим в усвідомленні себе одним цілим з соціумом та державою, що надає змогу розвитку мігранта як самодостатньої особистості та ідентифікації себе громадянином відповідної держави;

– розуміння акомодатії особи мігранта з позиції результату сукупних процесів взаємодії інститутів приймаючого суспільства (інститути права; законодавство про імміграцію та про громадянство; інститути ринку – визначення структури зайнятості місцевого та міграційного населення; інститути соціального захисту; інститути культури), з одного боку, і очікувань мігрантів – з іншого (чи орієнтоване приїждже населення на тимчасове (нехай і довгострокове) перебування в країні або на постійне проживання), у яких мігрант зазнає змін у поведінці;

– наявні умови акомодатії особи мігранта у новому суспільному оточенні, що має своєю сутністю входження його в правовий простір цього суспільства, яке забезпечується всіма інститутами соціалізації, а також різними інститутами права, що беруть участь у процесі адаптації його до нових уже сформованих умов шляхом правового переконання, формування правосвідомості та правової культур. Будучи включеним у певні соціальні групи (етнічну, релігійну, професійну тощо), мігрант приймає у процесі соціалізації відповідну систему групових цінностей і установок, залежно від його суспільно-правового статусу формується ставлення до діючого права;

– розуміння природно-правової особливості правосвідомості та правової культури мігранта, які формуються у ціннісних орієнтаціях суб'єктивно-практичного ставлення до соціальних норм приймаючого суспільства та стандартів правового орієнтування, з врахуванням набутих у суспільстві виїзду;

– характеристику міжнародно-правових гарантій у сфері біженців, внутрішньо переміщених осіб та відповідності норм національного законодавства міжнародним стандартам у захисті прав і свобод щодо зазначених осіб, як критерію належного захисту;

набули подальшого розвитку:

– комплексне філософсько-методологічне дослідження аналізу причинно-наслідкового зв'язку міграції населення з позиції засадничих ідей окремих теорій міграції та підходів правового регулювання, шляхом застосування порівняльно-правового методу в процесі огляду й вивчення юридичної літератури, основних наукових підходів щодо вирішення поставлених завдань дослідження й аналізу вітчизняного законодавства щодо його відповідності міжнародним нормам;

– концептуальні засади феномена міграції як природно-правового вияву індивідуальної свободи, виразу певної концепції прав людини, правової основи для системи взаємопов'язаних норм у сфері міграції;

– теза про те, що міграція є умовою особистісної свободи людини та розуміння її цінності як основної ідеї особистісного самовиразу, і встановлення суспільної мети збереження її у сучасному демократичному суспільстві як головної ідеології протягом усього існування людства;

– філософсько-правові положення про правосвідомість та правову культуру як природно-правову характеристику мігранта, як розуміння закономірного результату розвитку суспільства, зростання усвідомлення «необхідної поведінки», зміцнення ставлення суспільства, до нації зі своїм правовим станом у взаємозв'язках з іншими націями з точки зору справедливості, моральності, гуманізму;

– направи вдосконалення чинного вітчизняного законодавства в частині правового регулювання міграційних процесів, шляхом внесення змін і доповнень до Законів України «Про зовнішню трудову міграцію» і «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні теоретичні положення, пропозиції, рекомендації та висновки можуть бути використані у:

– *науково-дослідницькій сфері* – для подальшої розробки концепцій міграцій і правового регулювання міграції у глобалізаційних умовах;

– *правотворчій сфері* – в процесі розробки положень чинного законодавства в сфері міграції;

– *правозастосовній діяльності* – для забезпечення дотримання міжнародних стандартів у поводженні з трудовими мігрантами, внутрішньо переміщеними особами, біженцями;

– *навчальному процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників з курсів «Філософія права», «Проблеми філософії права», для написання підручників та навчальних посібників з відповідних курсів та спецкурсів (*довідка про використання в навчальному процесі результатів дисертаційного дослідження Національного університету «Львівська політехніка» від 16.03.2021 р. № 67-01-490*).

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконане здобувачем самостійно. Усі висновки, положення та пропозиції є результатом особистих досліджень дисертанта. Для аргументації окремих положень дослідження використовувалися праці інших учених, на які обов'язково зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційна робота обговорювалася на засіданні фахового семінару Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Окрім цього, основні положення дисертації висвітлено в доповідях і повідомленнях на

таких науково-практичних заходах: II Міжнародній науково-практичній Інтернет конференції *«Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах близького зарубіжжя»* (Львів, 22 листопада 2012 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Трудове законодавство: шляхи реформування»* (Харків, 12 квітня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики»* (Одеса, 4–5 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Рівень ефективності та необхідності впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику»* (Донецьк, 7–8 березня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Юридическая наука и практика в условиях современных трансформационных процессов»* (Симферопіль, 21–22 лютого 2014 р.); XV Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Вища освіта і наука України в контексті європейського освітнього простору»* (Хуст, 13–14 травня 2015 р.); Між-народній науково-практичній конференції *«Новий погляд на євроінтеграційні процеси в Молдові і Україні: юридичний аспект»* (м. Кишинів, 25–26 березня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні»* (Запоріжжя, 28–29 жовтня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Нове міжнародне право – нові завдання юридичної науки»* (Київ, 11–12 листопада 2016 р.); Науковому семінарі *«Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики»* (Львів, 23 червня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє»* (Харків, 3–4 листопада 2017 р.); Круглому столі *«Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір»* (Львів, 11 травня 2018 р.); Науковому семінарі *«Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики»* (Львів, 22 червня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза»* (Кишинів, 22–23 берез-ня 2019 р.); Міжнародній науково-

практичній конференції «*Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene*» (Chișinău, 23–24 martie, 2019 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «*Теоретические и исторические основы укрепления казахстанской государственности и развитие национальной правовой системы*» (Қарағанды, 15–16 ноябрь 2019 г.); Науково-практичній конференції «*Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*» (Львів, 06 грудня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації повністю відображено у 43 наукових публікаціях автора, з них: 2 одноосібні монографії; 19 статей у наукових фахових виданнях України, 5 статей у наукових періодичних виданнях інших держав; 17 тез виступів на конференціях та науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що містять чотирнадцять підрозділи, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 497 сторінок, з яких 394 – основний текст, 70 – список використаних джерел (702 найменування), 19 – додатки.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ФЕНОМЕНА МІГРАЦІЇ

1.1 Історіографічний огляд дослідження

Міждисциплінарний та системний характер міграції, перебування її дослідження на межі філософії права, галузевих юридичних дисциплін (міжнародного, адміністративного права, теорії держави і права) та соціології, економіки, психології, культурології, релігієзнавства, відповідно потребує широкого кола змістовного та клопіткого аналізу стану дослідження міграції науковцями у різних сферах.

Міждисциплінарність досліджень у сфері міграції підтверджується багатьма науковцями, що свідчить про дотичність міграції до усіх сфер суспільного життя і не викликає ніяких сумнівів.

Українські науковці досліджують різні аспекти міграції загалом та окремих міграційних процесів, причин трудових міграцій, можливі варіанти впливу держави на рух, напрям і наслідки міграцій.

Українські науковці внесли значний вклад в дослідження міграції як явища та окремих аспектів міграційних процесів, причин та форм міграцій (А. Агеев, Д. Баланюк, Н. Бортник, І. Василенко, Я. Волоско, О. Динька, І. Жаровська, Х. Ілік, В. Кабай, О. Кислицина, О. Корнієнко, В. Кузенко, О. Кузьменко, І. Майданік, С. Максименко, О. Малиновська, Г. Марковська, І. Михайлишин, С. Мосьондз, Д. Муратова, С. Науменко, К. Новосад, Т. Огнєв, І. Романенко, К. Шиманська, П. Шушпанов, Б. Юськів та ін.). Серед наукових доробків вітчизняних філософів та філософів права щодо проблем міграції і міграційних процесів варто назвати праці В. Бліхара, В. Вовк, Т. Гарасиміва, О. Грищук, Н. Гураленко, В. Муранової, В. Налуцишина, А. Романової, В. Савенка, С. Сливки,

А. Токарської, Ю. Цуркан-Сайфуліної та ін.

Питання права на свободу як особливого елемента міграції, проблеми біженців, трудових мігрантів, внутрішньо переміщених осіб та вплив світових процесів на рух міграції розглядалися у працях М. Касьянкової, М. Козловця, В. Колпакова, І. Кукурудзи, Т. Нагорняка, М. Польового, М. Примуша, О. Пунди, Т. Ромащенко, О. Рудакевича, А. Стариша та ін.

Теоретико-правовим та історичним питанням міграції, а також основним її етапам присвятили свої праці Л. Авраменко, В. Бабаєв, О. Зайчук, П. Захарченко, М. Кельман, В. Макарчук, Б. Малишев, О. Москалюк, М. Никифорак, І. Онишук, Н. Оніщенко, О. Петришин, О. Скакун, Н. Хома, І. Шутак та ін.

Серед останніх українських наукових розробок у сфері правового регулювання міграційних процесів необхідно виділити кілька монографій та дисертацій.

Кузьменко О., здійснюючи дослідження різних трактувань терміну «міграція», автором запропоноване своє значення цього поняття та подаються основні ознаки, притаманні міграції, які виділяють її з-поміж інших характерних процесів руху населення. Так науковцем зазначено, що під терміном «міграція» варто розуміти переміщення людей, пов'язане з постійною зміною місця проживання або тимчасовою, також тимчасовою або постійною зміною місця роботи, способу життя, переміщення таке відбувається між країнами, поселеннями, адміністративно-територіальними утвореннями.

Також науковець у своєму дослідженні адміністративно-правової протидії нелегальній міграції в Україні характеризує окремі види міграції із наведенням статистичних даних на період 1995-2000 рр., застосовуючи таку структуру міграційних процесів: за територіальною ознакою: внутрішні; зовнішні; за часовою ознакою: постійна чи незворотна; тимчасова; сезонна; кочова; маятникова; за способом реалізації: організована; неорганізована; за відношенням до країни: еміграція; імміграція; транзитна міграція; за ступенем

контрольованості: легальна; нелегальна [282]. Окремому напрямку дослідження міграції присвячена монографія Колпакова В. К. у співавторстві з Кузьменко О. В., у якій більш глибоко розкривається адміністративно-правовий механізм протидії нелегальній міграції [243].

Надзвичайно вагомий внесок у наукові дослідження у сфері міграції здійснює Бортник Н. Науковцем сформовані науково-правові позиції щодо міграції у кількох монографіях та дисертаційних дослідженнях [63; 552]. Науковцем розглядаються питання як окремих видів міграційних процесів, так і світовий міграційний процес загалом [64; 545]. Свою увагу у наукових працях автор звертає на притаманній закономірності та розуміння сутності міграційних процесів, проводиться характеристика найважливіших міграційних потоків, серед яких: імміграція, трудова міграція, нелегальна міграція. Значна увага звернута на дослідження питань правових механізмів регулювання міграційних процесів та міграційну політику держави крізь призму забезпечення національної безпеки, питання інтеграції працівників мігрантів в епоху глобалізації, правового статусу та міжнародних гарантій біженців, як невід'ємного елемента сучасного світового міграційного процесу, а також діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення міграційного процесу в Україні та ряд інших надзвичайно актуальних питань [548; 549; 551]. Сферу трудової та нелегальної міграції також досліджує у своїх наукових працях Книш С. [232], Поліщук О. [417] та Чайка-Петегрич Л. [579].

Специфіку функціонування і розвиток трудової міграції в Україні в епоху трансформації соціально-економічних відносин досліджує у своїх наукових працях Майданік І. Науковець, досліджуючи міграцію, акцентує увагу на обґрунтуванні соціологічної сутності категорії «трудова міграція». Досліджуючи у цьому контексті міграцію, науковець визначив місце трудової зовнішньої міграції, роль мігрантів у соціальній структурі сучасного українського суспільства та їхнє місце в соціальній ієрархії приймаючої держави. У своєму дослідженні, автором

визначені наслідки, які несуть з собою трудові міграції та основні закономірності їх перебігу, у процесі чого виокремлені ряд чинників внутрішньої та зовнішньої трудових міграцій [301].

Наукову роботу присвячену саме сфері трудової міграції здійснює Ромащенко Т. Науковець акцентує свою наукову увагу на стратегії участі України у світових процесах трудової міграції. Дослідження Ромащенко Т. полягають у поглибленні теоретико-методичних положень та розробленні науково-практичних рекомендацій у сфері формування стратегії політичного напрямку участі в світовому процесі трудової міграції української держави. Науковцем визначені напрями оптимізації міграційної політики України [480; 478; 479].

Імпонує нам позиція Ромащенко Т. щодо виокремлення глобалізаційної функції міжнародної трудової міграції, проявлення якої відображається у взаємозв'язку з глобальними загальносвітовими тенденціями економічного розвитку та міжнародного руху населення, яке є орієнтиром комплексного і всебічного дослідження двох цих процесів. Відповідно у взаємозалежності кожний з них є одночасно і причиною, і наслідком іншого процесу, та вимагає активної уваги та впливу на них міжнародними організаціями. При дослідженні різних видів міжнародних трудових міграцій, науковцем констатовано, що вони за ступенем еластичності вирізняються на високий та низький та за окремих умов можуть перетворюватися з одного виду в інший [481, с. 5].

У процесі свого дослідження науковцем Ромащенко Т. запропоновані засади стратегії участі України у процесах світової трудової міграції, які сприятимуть посиленню результативності міграційної політики та забезпеченню сталого соціально-економічного і демографічного розвитку, підвищенню рівня національної безпеки, захисту законних прав і свобод людини, які мають формуватися на таких принципах державної міграційної політики: безпеки, взаємодії, законності, взаємовигоди, диференціації, строковості, обов'язковості. Цілями стратегічних засад участі України у світових процесах трудової міграції

науковець визначає: збереження, примноження та розвиток трудового потенціалу. Також необхідними елементами стратегічних засад автор вбачає обґрунтування її основних напрямів та розробка механізмів її імплементації. [482], запропоновані основні напрями розвитку національної міграційної політики [284].

Шушпанов П., досліджуючи державні механізми регулювання трудової міграції, до їх елементів насамперед долучає нормативно-правове регулювання (удосконалення законодавства України в сфері трудової еміграції та імміграції), організаційне регулювання (укладання договорів з іншими країнами про легальне працевлаштування українських громадян, соціальний захист), адміністративне регулювання (видання віз іноземним громадянам на роботу в Україні, корегування через ліцензування, кількість та якість посередницьких фірм, що займаються працевлаштуванням за кордоном) та інформаційне регулювання (організація максимально можливої повноти інформації про робочі місця, про законодавство, про міждержавні угоди, про охорону здоров'я в сфері трудової міграції) [608, с. 187]. Дослідженню науковцем трудової міграції населення Тернопільської області в умовах посилення євроінтеграційних процесів присвячено розділ монографії у співавторстві [609].

Дослідження міграції у полі науково-методичних аспектів впливу міжнародної міграції робочої сили на економічний розвиток країн Європейського Союзу і України здійснює Курунова Ю. [287; 288]. Науковець, досліджуючи «причини виникнення та проаналізувавши етапи розвитку міжнародної трудової міграції, розширюючи класифікацію теорій міжнародної міграції, подає класифікацію теорій міжнародної міграції шляхом уточнення існуючих систематизацій, що пояснюють причини виникнення явища міграції та транзитивних теорій, а також доповнення її такими, що пояснюють міграцію з точки зору ринкових процесів, соціальних причин міграції та узагальнюючими теоріями. На думку науковця, така класифікація, на відміну від існуючих, надає більш повне уявлення про теоретичні засади процесів і причин міжнародної

міграції» [287, с. 4].

У свою чергу, міграцію з позиції соціальних ризиків міжнародної трудової міграції з України, подаючи своє бачення досліджуваного процесу здійснюється науковцем Новосад К., яка зазначає: «міжнародна міграція – соціальний процес, в основі якого лежить система чинників соціально-економічного, соціально-політичного та соціокультурного характеру, які є передумовою територіального переміщення і адаптації в країні перебування» [368, с.74].

Обґрунтуванням значимості змін у послабленні чи втраті колишніх соціальних зв'язків, пов'язаних з територіальним переміщенням та виникненням необхідності інтеграції у нових соціальних групах та засвоєння їхніх культурних норм, у своїх дослідженнях обговорює Новосад К. Науковцем визначено міжнародну трудову міграцію, як життєву стратегію, а територіальне переміщення міжнародних мігрантів являється засобом реалізації особистісного вибору. Також науковець визнає, що до міграції необхідно застосовувати і поняття переміщення як через адміністративні, так і через культурні кордони, що є індикатором констатації факту міграції [368]. Науковець доводить, що у процесі міграції найбільшою соціальною небезпекою являється втрата компонентів компетентності та ініціативності особистості, що безпосередньо пов'язане із впевненістю, самостійністю та пошуком зворотного зв'язку, за таких умов інтеграція мігрантів відбувається болючіше або не відбувається взагалі.

Над соціально-економічними аспектами міграції працює Корнієнко О. Науковець, досліджуючи питання регіональної асиметрії міграційних процесів та теоретичного узагальнення її сутності, а також поглиблення досліджень науково-методичних положень, обґрунтовує те, що асиметрія глобалізаційного розвитку є причиною асиметрії міжнародних міграційних процесів та вважає, що складовими територіальної системи, які і є характеризуючими складовими міграції, на яких здійснюється розмежування, належать: нерівномірність концентрації міграційних потоків; порушення пропорцій чисельності та структури населення [257; 46].

Цікава позиція висунута у процесі дослідження Корнієнко О. щодо визначення феномену міграції населення як зміни місця перебування осіб, яке супроводжується трансформацією їхнього соціально-економічного статусу, а за умови добровільного характеру міграції, інтенсивність такого переміщення є прямо пропорційною відмінності умовам життя місця прибуття і місця відправлення та обернено пропорційною відстані між ними. Така наукова позиція щодо формування міграційних процесів та їхніх наслідків для мігрантів враховує як економічні, так просторові її аспекти [258, с. 195].

Корнієнко О. виокремлює шість основних осередків притягнення робочої сили: країни Близького Сходу, країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Північна Америка та Латинська Америка, Західна і Центральна Європа та група окремих країн Центральної та Південної Африки. Також обґрунтовується можливе збереження додатного міграційного приросту у країни Східної Європи, що забезпечить приріст населення у найближчі десятиліття, і, відповідно, сприятиме сповільненню старіння населення та згладжуванню вікової структури населення. Науковець зазначає, що, незважаючи на позитивні наслідки міграції, вона стає викликом не для однієї країни (значна кількість нелегальних мігрантів сприятиме трансформації ментальних характеристик приймаючого населення країн, що може набувати загрозливого характеру національної безпеки та соціально-демографічної проблеми [258, с. 4], і ми цілком погоджуємося з його думкою. У дослідженні автором зазначено, що для всіх регіонів України характерна правостороння асиметрія міграції по відношенню як прибулих, так і вибулих з регіонів, тобто у найбільш масових потоках мігрантів концентрація кількості мігрантів досить невелика.

Проблему, сформовану міграцією, – відсутність участі батьків-мігрантів у вихованні і догляді дітей, невиконання належним чином батьківських обов'язків досліджує Гевчук Н. Науковцем побудоване наукове дослідження на вирішенні питань виховання дітей трудових мігрантів в умовах соціально-освітнього

середовища, на проблемних наслідках міграції та теоретичному аналізі законодавства України, що стосується захисту прав дітей трудових мігрантів, а також пошуків вирішення проблем, пов'язаних з обмеженням сімейного спілкування, батьківського піклування та захисту дітей трудових мігрантів [125; 126].

Юськів Б., досліджував закономірності розвитку сфери міжнародної трудової міграції у європейських країнах з концептуалізацією політичного управління процесами міграції на двох рівнях (державному і наддержавному) у період розвитку глобалізаційних процесів, науковець, беззаперечно, правий у своїй позиції, що «міграція ніколи не була випадковістю або просто аберацією розвитку. Вона освітила своєю «присутністю» всю ходу людської історії. Феномен міграції полягає в тому, що попри видиму інертність, вона завжди адекватно реагувала на зміни, які мали місце в суспільстві, напрочуд добре адаптувалася до нових потреб суспільства, набуваючи щоразу нових і «комфортніших» форм» [616, с. 3].

У процесі дослідження Юськівим Б. розроблено авторську концепцію політичності міжнародної трудової міграції та конкретизовано позицію глобалізаційної парадигми сутності міграції та сформовано категорійний апарат: «політичність», «політизація», «структура політичності» і «політичне поле» міжнародної трудової міграції, визначено просторові й акторогенні особливості політизації, а також побудовано модель механізму політичного «функціонування» міжнародної трудової міграції [617; 618].

Найвищою ціллю досягнення у процесі міграції, до якої прагнуть усі учасники міграційного процесу, науковець називає інтеграцію мігрантів. Кожна держава застосовує різноманітні засоби і заходи для максимальної інтеграції мігрантів, що не завжди відбувається «безболісно» як для приймаючого суспільства, так і для самих мігрантів. Юськів Б. зазначає три базові виміри політики інтеграції, які взаємопоєднані: політико-правовий, культурно-релігійний

та соціально-економічний, кожен з яких має свою мету та напрямок впливу. Політико-правовий вимір – покращення правового становища іноземців, лібералізації правил надання громадянства та політичної інтеграції іноземного населення, усунення дискримінаційної практики. Соціально-економічний вимір – сфера прав взаємопов'язаних з реалізацією здатності до праці та отриманням соціально-економічної допомоги. Культурно-релігійний – культурні та релігійні права: забезпечення права мігрантів на культурну автономію, можливості реалізації права на збереження своєї культури та використання рідної мови, віросповідання, самоорганізації у культурній та релігійній сферах [616, с. 20].

У своїх наукових дослідженнях закономірностей розвитку міжнародних трудових міграцій у європейських країнах, науковець констатує, що «основним інструментом механізму реалізації спільної європейської міграційної політики є наднаціональне законодавство Європейського Союзу. Проведений контент-аналіз вторинного законодавства Європейського Союзу підтверджує зростання рівня координованості міграційної політики держав-членів Європейського Союзу. Вчорашній, безумовно, обмежувальний характер національної міграційної політики сьогодні трансформувався в умовно обмежувальний, і, судячи з формування законодавства Європейського Союзу, проблеми доцільності й селективності щодо міжнародної міграції в країнах-членах Європейського Союзу тепер стають також проблемами рівня Європейського Союзу» [616, с. 21].

Науковець, досліджуючи розвиток міжнародної міграційної політики Європейського Союзу, запропонував виокремлювати такі чотири етапи: перший етап припадає на 1951-1980 рр. – становлення міграційної політики і закріплення засад вільного переміщення осіб на території; другий етап – 1980-1991 рр., який відбувся поживленням міжурядової співпраці у міграційній сфері та створенням Шенгенського простору; третій етап припадає на 1992-1998 рр. – передумовою спільної співпраці міжнародної міграційної політики стало утворення Європейського Союзу, що стало реальним поштовхом до необхідної співпраці

країн-членів Євросоюзу, набирають чинності Шенгенські домовленості, починається процес інтеграції до права Європейського Союзу; четвертий етап починається 1999 р., коли міграційна політика офіційно перейшла у сферу компетенції Європейського Союзу, це спонукало ініціювання широкого співробітництва у виробленні спільної міграційної політики держав (це період переходу від обмежувальної міграційної політики до активної) [616].

Наукове дослідження у сфері міграції окремого регіону України здійснюється Шушпановим П. Автором проводилося комплексне вибіркоче соціологічне дослідження зовнішньої трудової міграції Тернопільської області, внаслідок якого автором зазначені соціальні аспекти трудових міграційних переміщень населення та визначені її тенденції та напрями. Також принциповою особливістю державного регулювання Шушпановим П. визначається те, що воно не тільки виконує виховну функцію, функцію пропаганди, формує суспільну думку та певний соціальний клімат, норми і стандарти поведінки, але й створює умови для їх реалізації, враховуючи державні й індивідуальні інтереси. Окрім загальнодержавної стратегії регулювання трудової міграції, необхідні регіональні програми регулювання, які б враховували специфіку певного регіону, його сильні та слабкі сторони [608, с. 189].

Цілком обґрунтованим є позиція наукового дослідження Огнева Т., що, оцінюючи міграційну обстановку, слід ураховувати, що Україна сьогодні належить не лише до країн, громадяни яких здійснюють еміграцію до транзитних країн щодо іноземців та осіб без громадянства, але є країною-призначенням мігрантів із Південно-Східної Азії, окремих країн Співдружності Незалежних Держав. Це, в свою чергу, вимагає перегляду міграційної політики у сфері регулювання порядку перебування на території Української держави іноземців та осіб без громадянства. Також окремою ознакою, що ускладнює міграційну обстановку в Україні, слід визнати наявність збройних конфліктів [372].

Що стосується дослідження окремого виду міграції, яка несе загрозу національній безпеці, міграції незаконної та її протидії, то вагомий внесок у її дослідження здійснив Огнев Т., оскільки враховує реалії українського сьогодення, та розробив портрет одного із учасників міграції, враховуючи стать, вік, громадянство, освіту, судимість особи, на нашу думку, це може послугувати для врахування не тільки для українського застосування, а й за кордоном. Науковцем подано своє визначення поняття «незаконна міграція», під якою розуміє «територіальне переміщення осіб через державний кордон України або адміністративний кордон з тимчасово окупованою територією та (чи) перебування їх на території України з порушенням норм міжнародного та (або) національного права». Що стосується вирішення проблемних питань протидії незаконній міграції, зазначається необхідність врахування імплементації міжнародних зобов'язань держави, які закріплені Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом з іншої та враховувати появу нових загроз національній безпеці України, що обумовлені анексією території Автономної Республіки Крим та проведенням антитерористичної операції у окремих регіонах Донецької та Луганської областей [372].

Теоретичною основою дослідження міграції Ілик Х. є концепція транснаціональної міграції. Відповідно до дослідження, автором зазначається, що українська міграція має характер зворотної короткострокової чи довгострокової, як правило одного члена сім'ї з підтримкою родинних, сімейних відносин [204, с. 53].

У контексті проблем, які супроводжують сучасну трудову міграцію, дають право констатувати, що її процес впливає на всі сфери суспільного життя та його майбутнє, оскільки наслідки того чи іншого виду міграції помітні не тільки у короткостроковому часі, а й здійснює відбиток на покоління. Саме ці проблемні питання піднімає Ілик Х. у дослідженні доводить, що четверта хвиля української еміграції має транснаціональний характер, в свою чергу, «транснаціональна сім'я,

передбачає собою процес як фізичного, так і психологічного розриву батьків із залишеними дітьми, а тому є підставою створення нової форми соціального сирітства. У межах цього запропоновано авторський концепт соціального сирітства у контексті транснаціональної міграції, як особливого стану дитинства дітей трудових мігрантів, які здійснюють транснаціональні сімейні практики, та не виконують у повному обсязі свої обов'язки щодо виховання власних дітей, їхньої соціалізації, розвитку через свою фізичну відсутність у зв'язку з коротко- чи довготривалою міграцією [204, с. 4].

Окремий вид міграції, трудову та сферу суспільних відносин, що виникають у адміністративно-правовому регулюванні трудової міграції в умовах трансформації економіки України досліджує Волоско Я., здійснює аналіз сучасного стану трудових міграційних процесів в Україні та законодавства, яке регулює цю сферу. До основних тенденцій сучасної міжнародної міграції належить: «глобалізація міжнародної міграції; якісні зміни у світових міграційних потоках; визначальна роль економічної, насамперед, трудової міграції; значне зростання нелегальної міграції; збільшення масштабів та розширення географії вимушеної міграції; всезростаюча роль міжнародної міграції в демографічному розвитку розвинутих країн світу; фемінізація міжнародної міграції; подвійний характер міграційної політики на національному, міжнародному, регіональному та світовому рівнях» [104, с. 29].

Науковцями розглядається поняття та суть праці як основного елементу трудової міграції [289; 189] та трудова міграція як чинник, від якого залежить глобальна економіка та соціальний розвиток багатьох держав, котрі використовують додаткові трудові ресурси з метою стимулювання соціально-економічних процесів, що вимагає виваженого підходу протидії нелегальній трудовій міграції та адміністративно-правового регулювання процесів міграції [104].

Волоско Я. обґрунтовує, що ефективність адміністративно-правового регулювання трудової міграції повинна включати в себе: «створення механізму захисту прав та свобод українських трудових мігрантів за кордоном; забезпечення їх соціального захисту; створення сприятливих умов для повернення та працевлаштування на батьківщині; державну підтримку працевлаштування молоді; запобігання нелегальній трудовій міграції; адаптацію та інтеграцію іноземців, які проживають в Україні на законних підставах» [104, с. 7].

Питання причин незаконної міграції через територію України та її сутність і структуру досліджує Василенко І. Науковець, проаналізувавши історичний та зарубіжний досвід нормативного забезпечення адміністративної відповідальності, у своїх дослідженнях визначає основні напрями протидії незаконної міграції через територію України. Доробка науковця має адміністративно-правову галузеву скерованість у науці та територіальний характер комплексних досліджень організаційно-правового аспекту протидії незаконної міграції населення саме з країн Азії в Європу через територію України.

Окрім висвітлення ролі України в міграційних процесах з країн Азії до Європи і стосовно мігрантів, правових основ державної політики в XVII-XIX століттях на українських землях, а також обґрунтування особливої небезпечності для України учасників міграційних процесів через особливості поведінки мігрантів з азіатських мусульманських країн, Василенко І. К. визначає критерій вимушеності міграції: «прийняття самою людиною рішення – виїхати із країни або залишитися. Змушеною міграцією варто визнати тільки насильницьке переміщення людей (у ході збройних конфліктів і т.д.) проти їхньої волі» [81, с. 78].

Поглибленням теоретичних положень у сфері міжнародної трудової міграції та особливостей в умовах глобалізації, установлення тенденцій розвитку цього процесу й розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення міграційної політики України у своїх дослідженнях займалася Кислицина О.

У порядку дослідження особливостей міжнародної трудової міграції науковцем запропонована концепція міграційної політики України, яка «базується на принципах гнучкості, партнерства, компенсації, навчання, терміновості, глобальності й адекватності, передбачає вдосконалення правових засад регулювання зовнішньої трудової міграції на основі гармонізації співвідношення між конвергентними та дивергентними механізмами управління (імплементация норм міжнародного права, консолідація й ендогенний розвиток законодавства), а також обґрунтував «закономірності розвитку міжнародної трудової міграції в умовах глобалізації, серед яких найбільш важливим є: посилення міграційної асиметрії між регіонами світу; прискорення міграційних процесів за сталими траєкторіями; підвищенням міграційної активності (на основі розвитку міграційних мереж і транснаціональної міграції), що поєднується зі збільшенням хаотичності й турбулентності міграційних потоків, а також специфічними явищами в мобільності різних категорій мігрантів, що дозволяє оптимізувати систему регулювання міжнародної міграції» [227, с. 7; 228].

Кислицина О. у процесі висвітлення глобально орієнтованої міграційної політики держави визначає її доміканти, «які включають дві складові: зовнішню (націлена на ефективне включення у глобальну систему регулювання міграційних процесів і передбачає поглиблення участі в міжнародному співробітництві й удосконаленні системи міжнародного права, посилення взаємодії з міжнародними організаціями, участь у міжнародній системі координації та інформаційного обміну) і внутрішню (направлену на національну систему регулювання та її адаптацію до поставлених вимог глобального середовища й передбачає адаптацію режимів в'їзду/виїзду до міжнародних вимог, диференціацію міграційних потоків відповідно до економічних настанов і вдосконалення системи «фільтрів», урахування цивілізаційних особливостей приймаючого суспільства тощо), що дозволяє встановити базові засади впорядкування міграційних зв'язків країни» [227, с. 5].

Важливим науковим доробком у сфері міжнародних стандартів та аналізу правового статусу суб'єктів, які перебувають у пунктах тимчасового утримання мігрантів стало дослідження Муратової Д. Науковець, досліджуючи суспільні відносини, що виникають у сфері міграційних процесів, виокремлює специфічні ознаки пунктів тимчасового утримання мігрантів та, відповідно, їх видів (пункт тимчасового перебування (тримання) іноземців та осіб без громадянства й пункт тимчасового розміщення біженців) [351; 352].

Актуальним питанням понад п'ятнадцять років залишається інтеграція України у Європейські структури. Наша держава зробила значні кроки для інтеграційного процесу шляхом імплементації норм міжнародного права в національному законодавстві та виконанням міжнародно-правових зобов'язань у сфері зовнішньої міграції населення щодо прав людини і протидії нелегальній міграції. Науковцем досліджена проблема у співвідношенні міжнародного та національного права, покращення механізму імплементації в Україні щодо виконання взятих зобов'язань з прав людини у процесі зовнішньої міграції здійснювалось Науменко С. [359; 361; 362].

Вагомий внесок Науменко С. В. зробила у розгляді не тільки окремих аспектів правового статусу іноземців, що тимчасово перебувають на території нашої держави у особистих справах, з бажанням здобуття освіти, туризму, тобто найчисленніших категорій іноземних громадян, але і запропонувала можливі шляхи зближення національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері міграції, запропоноване прийняття правових норм, які б позитивно вплинули на удосконалення національного міграційного законодавства щодо «здійснення процедури продовження терміну дії реєстрації для перебування в Україні громадян Російської Федерації з прикордонних областей безпосередньо в пунктах пропуску через державний кордон; створення Об'єднаного центру освіти України, до складу якого мають входити всі навчальні заклади країни, а також посередницькі організації – як українські, так і іноземні [360, с. 13].

Питаннями сфери адміністративно-правового забезпечення прав мігрантів в Україні, з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн, аналіз понять і сутнісних характеристик категорії «мігрант», адаптації у іноетнічне середовище мігрантів та обґрунтування необхідності звернення політичної уваги на інтеграцію мігрантів займається у своїх наукових дослідженнях Кузенко В. [281].

Так Кузенко В. у процесі дослідження міграційних процесів, зазначає, що є підстави стверджувати, «що проблему інтеграції іммігрантів, яка до останнього часу не належала до пріоритетних завдань міграційної політики, слід розв'язувати всім суспільством за належної державної підтримки. Тому вкрай необхідним стає просвітницький аспект питання, грамотна роз'яснювальна робота, зокрема засобами масової інформації, спрямована на подолання стереотипів у сприйнятті мігрантів. Особливу увагу треба приділити боротьбі з національною нетерпимістю та екстремізмом. Розуміння суспільством важливості проблем міграції, доброзичливе ставлення до іммігрантів – необхідна умова їх адаптації та інтеграції» [281, с. 98], і ми цілком погоджуємося з позицією науковця.

З філософсько-правової позиції міграцію у своїх наукових працях розглядає Муранова В., яка зазначає, що однією зі складових громадянського суспільства являється право, а правова реальність цього суспільства має гуртуватись та бути дієвою у позиції міжнародно-правових стандартах прав людини. Науковцем міграція розглядається, «як спосіб реалізації права на свободу пересування, що є одним з основних прав людини. Проте міграційна політика кожної окремої держави в тій чи іншій мірі все ж таки обмежує це право» [350, с. 40; 351].

Дослідження у сфері актуальних питань захисту прав людини з позиції міграції та механізмів захисту прав та інтересів мігрантів, внутрішньо переміщених, визначення поняття прав людини мігранта як об'єкту конституційно-правового регулювання, обґрунтування конституційно-правового статусу інституту омбудсмена з питань міграції вагомий внесок здійснює науковець Агеєв О.

Агеєв О. пропонує визначати поняття об'єкту конституційно-правового регулювання – «права людини-мігранта», які визнані світовим співтовариством, утверджені і гарантовані державою можливості та домагання людини-мігранта в суспільних сферах (економічній, соціальній, політичній, культурній) приймаючої країни, користуванням необхідними елементарними і найбільш важливими благами, умовами безпечного, вільного і гідного існування та розвитку на засадах рівноправності й недискримінації [4]. Також науковцем запропоновано сучасну міграційну політику будувати на принципах, які враховують забезпечення та захист прав людини: повага до прав людини, верховенство прав, рівність і недискримінація; консоціативність; терпимість і толерантності, юридична відповідальність.

Вагомий внесок науковця щодо надзвичайно актуальної проблеми статусу внутрішньо переміщених осіб. Позиція Агеєв О. щодо доктринального розуміння сутності спеціального статусу внутрішньо переміщених осіб, саме конституційно-правового статусу як, власне, особливості, яка відображає специфіку їхнього становища та, відповідно, полягає у тому, що попри користування внутрішніми переселенцями усіма правами та гарантіями, які забезпечуються їм на основі громадянства України, також додатковими, як виключно приналежності їх до категорії громадян, які надаються, забезпечуються державою для допомоги у подоланні труднощів складної життєвої ситуації, що склалася [4, с. 5; 2; 3].

Оскільки за останні роки питання міграції та її чисельності набуло гострої проблеми не тільки для України, а у світі загалом. Глобалізація міграції набула необхідності не тільки теоретичного дослідження, а й статистичного, оскільки чисельність мігрантів неухильно зростає. Понад 300 тис. мігрантів за 2015 р., за даними Міжнародної організації з міграції, прибуло до країн Європи, а вже у 2016 р. прогнозувалося Міжнародною організацією з міграції (МОМ), що зазначена кількість мігрантів зросте у 1,5-2 рази. Така ситуація зі збільшення кількості трудових мігрантів призводить до втрат у суспільстві в економічній, соціальній та

демографічній сферах, що вимагає розроблення, удосконалення спільної дієвої міграційної політики, з боку державних органів управління, єдиного підходу у вирішенні наслідків міграції країнами Європейського Союзу [474].

Як уже зазначалося, внаслідок зростання чисельності трудових мігрантів постає необхідність виважених та взаємних регулятивних заходів всіх країн світу. Науковими розробками, які сприятимуть формуванню ефективних заходів органами управління у сфері забезпечення стабільної ситуації на ринку праці, гарантування та забезпечення трудовим мігрантам гідних робочих місць, встановлення раціональної структури зайнятості у регіонах країни різних видів економічної діяльності займається Романенко І. Науковець у процесі дослідження міграції з позиції статистики цих процесів сформувала узагальнення схеми поетапного дослідження, що дозволить визначати структуру та чисельність мігрантів, оцінити інтенсивність трудової міграції як на регіональному, так і на національному рівнях [470; 471].

Романенко І. обґрунтовує класифікацію видів трудової міграції, для якої, на її думку, на відміну від інших, необхідно виділяти та деталізувати причини руху саме економічно активного населення та його особливості, умови формування трудової міграції та інтенсивність її прояву, соціально-економічні та демографічні ознаки [472; 471].

Наукове дослідження міграції Марковської Г. полягає у розробці теоретико-методологічних засад регулювання у країнах-членах Європейського Союзу міжнародної трудової міграції та оцінка соціально-економічних вимірів міграційних процесів для визначення основних інституційних механізмів здійснення міграційної політики країн-членів і реалізації спільної міграційної політики Європейського Союзу [317].

У наукових доробках Марковська Г. розкриває сутність та економічний зміст міграції населення, структуру та причини її виникнення. Обґрунтовуючи вплив міграційних процесів на економіку держав, науковець з'ясовує особливості

міграційних процесів у країнах-членах Європейського Союзу, інституційні механізми управління трудовою міграцією у цих країнах та діючі системи працевлаштування мігрантів у них. На основі досліджень міграційного приросту країн-членів Європейського Союзу науковцем «побудовано прогнозну модель міграційних процесів з метою розроблення ефективного організаційно-економічного механізму їх регулювання. Під прогнозуванням мається на увазі науково обґрунтоване передбачення (на 2012-2014 роки) ймовірних шляхів розвитку такого явища як міграція, що досягається за допомогою побудови трендових моделей» [318, с. 8].

Сфера міграційних відносин, що виникають між громадянами, особами без громадянства, іноземцями, біженцями, репатріантами та державою, досліджувалась Мосьондзом С. Науковцем «підкреслено, що посилення ролі міграційних процесів у суспільно-політичному та економічному житті, а також те, що забезпечення інтересів держави здійснюється через ефективну державну міграційну політику та є інструментом та засобом регулювання територіального міграційного руху населення, а через чітке дотримання обраних пріоритетів, надійність наявного організаційно-правового, інформаційного та матеріального забезпечення, визначається ефективність заходів державного регулювання міграцій. У зв'язку з цим, автором дослідження наголошується на тому, що, безумовно, першочерговими заходами у ланцюгу вирішення міграційних проблем, через визначення методологічного підходу та забезпечення єдиного формування бачення міграційного процесу у державі, визначення місця та ролі міграцій населення у соціально-економічному і політичному житті держави, необхідно розробити та прийняти Концепцію державної міграційної політики, відповідно основним її завданням буде створення потужного механізму регулювання територіального перерозподілу населення [341, с. 5]. Науковець пропонує систематизувати, в залежності від функціонально виокремлених міграційних потоків, заходи по організації управління міграційними процесами, у таких

сферах: зовнішньої міграції, зовнішньої трудової міграції, внутрішньої соціально-економічної міграції, незаконної міграції та імміграційного контролю, а також щодо окремих категорій мігрантів, однак на нашу думку визначення зазначених сфер потребує уточнення, оскільки ми вважаємо, що визначені автором сфери можуть бути взаємо включені.

Дослідження міграції науковцем Мосьондз С., що вніс вагомий доробок наукового дослідження у визначення ролі, розмежування етапів становлення та конкретизації основних напрямків та заходів щодо реалізації державою міграційної політики, розкрив сучасний стан розвитку інституту юридичної відповідальності в сфері міграції та щодо розробок практичних рекомендацій по удосконаленню адміністративної відповідальності за порушення норм міграційного законодавства [342; 345].

Серед механізмів впливу на міграційні процеси в напрямку захисту інтересів держав у внутрішньополітичному плані та у зовнішньополітичному (за допомогою укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів, практики міжнародних нарад і переговорів з проблем міграції), науковцем визначено загальний вплив на міграційні потоки для їхнього упорядкування, яке здійснюється, і створенням відповідних соціально-економічних умов, і прийняттям законів та підзаконних актів, є міграційна політика [344].

Однак, на нашу думку, варто також зосередити увагу на врегулювання міграційних процесів не тільки на захист інтересів держав, а й захист та забезпечення прав визначених міжнародними нормами самих мігрантів і основною метою міграційної політики мають бути компромісні рішення усіх учасників міграції, для уникнення їхнього протистояння та загострення конфліктних ситуацій між приймаючим суспільством та мігрантами.

Стефанчук Р., досліджуючи національне та зарубіжне законодавство, практику його застосування, наукові погляди та ідеї, концепції та теорії щодо поняття, змісту, видів та системи особистих немайнових прав фізичних осіб, розглядає право

особи на пересування. Відповідно, необхідний елемент міграційного процесу – це особисте немайнове право фізичної особи, що забезпечує їй можливість вільного на власний розсуд і у будь-якому напрямку та будь-який спосіб, та час (крім обмежень, які встановлюються законом) пересування по території України, та вільного виїзду за її межі та безперешкодного повернення до України. Науковцем визначено зміст активних повноважень цього права, який складається з двох елементів: благоволодіння свободою пересування «(фізична особа визнається носієм відповідного блага) та благовикористання свободи пересування (фізична особа може вільно, на власний розсуд, задля досягнення своєї мети та задоволення власних інтересів вільно пересуватись як по території України, так і за її межами чи іншим чином використовувати надану їй свободу)» [532, с. 127].

Також щодо права на пересування, дослідження змісту та забезпечення його реалізації, відносин, які виникають внаслідок обмеження свободи пересування, здійснював Динька О. Науковець сформував свою позицію щодо визначення свободи пересування, на його точку зору, її варто розглядати у вузькому (самостійний вибір фізичною особою варіанту здійснення будь-якого переміщення) та широкому (вільний вибір місця проживання в межах держави, право вільного залишення території як держави свого громадянства, так і держави постійного проживання, право в будь-який час повертатися до держави свого громадянства або держави постійного проживання) значеннях [171].

Науковець, досліджуючи міжнародні стандарти у сфері свободи пересування, визначає, що інститут свободи пересування має дуалістичну природу у формі двох елементів: міжнародно-правовий та національно-правовий, що вимагає удосконалення механізмів імплементації основних прав і свобод людини у національне законодавство.

Вагомий внесок у розроблення міжнародно-правової сутності і змісту, гарантій забезпечення прав людини, в тому числі на свободу пересування, виявлення особливостей виникнення міграційних тенденцій і визначення їхні

основних рис як об'єктів міжнародно-правового регулювання свободи пересування здійснив науковець Максименко С. Автором досліджуються правові відносини міжнародного та національного рівня, які виникають у процесі реалізації особою права на свободу пересування, в тому числі випадки його обмеження.

У своїх дослідженнях науковцем сформовані закономірні у правозастосувальній діяльності, а також запропонована світоглядна науково-теоретична модель як цілісна концепція механізму трансформації у національні правові системи міжнародно-правових норм, ідентифіковані основні соціальні та економічні елементи, які впливали на процес становлення та розвиток свободи пересування, проведено узагальнення практики складання міжнародних договорів щодо захисту прав людини та правового статусу особи, регламентуючи форми і методи їхньої реалізації в рамках світового співтовариства, а також її міжнародно-правову регламентацію [303].

Наукового висвітлення, на основі аналізу національного законодавства та практики його реалізації, набули питання адміністративно-правових засад забезпечення реалізації права громадян на вільне право пересування та питання характеристики міграції та її видів набули у наукових роботах Михайлишина І. [325].

Питаннями розроблення теорії та методології дослідження міграції в умовах геоекономічних трансформацій, а також інституціоналізації регулювання міжнародних міграційних потоків на глобальному, національному та регіональному рівнях, визначення особливостей регіональних міграційних політик окремих інтеграційних об'єднань, дослідження особливостей та тенденції міграції біженців як особливої категорії мігрантів з постконфліктних територій у контексті існуючих геоекономічних ризиків займалась у своїх дослідженнях та виклала у монографії Шиманська К. [601; 602].

Зокрема, у монографії Шиманська К. проаналізовує існуючі глобальні проблеми суспільства та виявляє ряд із них, які потенційно впливають на формування міжнародних міграційних потоків людських ресурсів – бідність населення та проблеми, пов'язані із нею; посилення безробіття у світі; нерівність та розшарування населення; гендерна нерівність; екологічні проблеми; кліматичні зміни та катастрофи; нерівномірний розвиток інфраструктури та доступу до неї населення; посилення військово-політичної нестабільності [600; 183].

Баланюк Д. розглядає міграційні потоки, які набули небаченого масштабу протягом ХХ століття, які на початку ХХІ століття призвели до переходу розгляду феномену міграції від об'єкту політичної уваги до чинника політичного процесу, та переорієнтації держави від регулюючої до підтримуючої баланс інтересів міжнародних акторів, які беруть участь у формуванні міграційного простору, як, на нашу думку, перехід від індивідуальних інтересів до загальних, що є неминучою необхідністю у глобалізаційних процесах суспільства [32].

Науковцем подається визначення авторської позиції міграційного процесу. Так міграційний процес виступає дієвим чинником соціально-політичного розвитку, який здійснює вплив на геостратегічний потенціал держави. Так доведено, що у період геополітичної дестабілізації, національно-державними утвореннями застосовується міграційна політика під гаслами національно-територіального відтворення.

Науковцем запропонований поділ країн, які приймають мігрантів за критерієм їхньої легалізації, одержання громадянства по «праву крові» чи «праву землі», «натуралізації», або комбінованого застосування принципів, усі приймаючі мігрантів держави можна поділити на категорії: іммігрантські країни протекціоністського типу; імміграціоністські країни, які прагнуть бути такими, але вирішують проблеми реалістично; іммігрантські країни, які сподіваються на інтеграційний потенціал своїх культур [31].

Питання трактування «трудової міграції» та характеристики окремого елемента, необхідного у процесі будь-якого виду міграції, – мотивації, розкривається у наукових доробках Кабай В. Науковець у своїх дослідженнях охарактеризовує мотивацію трудової міграції населення «як процес взаємодії внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, результуючим вектором якої слугує спонукання населення до трудового самовизначення шляхом переміщень». Розвиваючи науковцем положення мотиваційних теорій, систематизовано наукові підходи до визначення понять «потреба», «інтерес», «мотив», «стимул», «мотивація» та обґрунтувань важливості досягнення балансу між потребами, застосуванням стимулів та вибором дієвих методів регулювання трудової міграції населення [206].

Надзвичайно проблемне питання невід’ємне від міграції, яке набуває широкої актуальності щоразу гостріше в усьому світі, – це соціокультурного протистояння у процесі глобальної міграції, питання адаптації та ідентифікації мігрантів, біженців з мусульманських країн в європейських суспільствах, що спонукає кожну країну змінювати напрями міграційної політики в інтересах власних громадян, саме такі гострі проблеми вирішує у дослідженні науковець Демір Гьокхан [168].

Науковець обґрунтовує, що «глобальні міграційні процеси, зумовлюючи зростання соціокультурного й етноконфесійного розмаїття суспільств, створюють принципово новий контекст формування національної ідентичності як населення приймаючих країн, так і мігрантів. Внаслідок міграційних потоків зменшується рівень гомогенності та компліментарності титульних націй, розмивається їх цілісність, національні суспільства фрагментуються на відносно замкнені етнокультурні утворення, відтак істотно змінюються структура та зміст національної ідентичності» [169, с. 4].

Досліджуючи вплив міграції на настрої автохтонного населення, науковець зазначає, що спосіб життя мігрантів мусульманського віросповідання значною

мірою протистоїть формам духовності та життєдіяльності, які утверджені у європейських суспільствах, що дуже часто призводить до етнічної нетерпимості, неприйняття інших політичних поглядів, релігійних переконань, окрім титульної, релігій або конфесії, виникнення конфліктів мовного та історичного характеру.

Науковець підкреслює, що криза Європейського Союзу і європейського суспільства загострюється дедалі сильніше, а гасло «міграційна криза» дає можливість окремим силам спрямовувати прояви ксенофобії, які притаманні частині громадян європейських країн, у напрямку мігрантів та біженців, використовувати для розпалювання ворожнечі [169], що, в свою чергу, утруднює інтеграції мігрантів та збереження національної ідентичності у вороже налаштованому суспільстві [573].

«Міграція – феномен, нерозривно пов'язаний із розвитком людського співтовариства. Як суттєва характеристика життєздатності народу, вона притаманна будь-яким націям, навіть тим, що, на перший погляд, перебувають у стані спокою. Міграції спричинилися до масштабних історичних процесів, унаслідок чого сформувалися певні державні утворення, стабілізувалися за етнічно-родовими ознаками великі спільноти, унаслідок чого відбулася дифузія культурних надбань народів – світ людей ставав зрозумілішим, пізнаваним і ближчим» [238, с. 191].

Вагомий внесок у науковий доробок у питаннях глобальної міграції, маргінальність і проблеми ідентифікації мігрантів зроблений монографічним дослідженням Козловець М. З позиції автора, інтенсивність глобальних і регіональних міграційних потоків становить загрозу існування держави-нації, розмиває кордони держави та національну ідентичність. Держави практично втрачають свій контроль над міграцією, який здійснюється на міжурядовому та міждержавному рівнях.

Дудник Р. зазначає, що міграційний процес відбувається у суспільстві, де міжнародне право впливає на національне законодавство і міжнародні учасники

глобального процесу здійснюють вплив на нього [179]. «Наскільки інфраструктури та засоби управління стають міжрегіональними й трансконтинентальними, настільки вони впливатимуть на формування міграції та її глобалізацію» [238, с. 190].

Наукового дослідження набули питання визначення причин, масштабів та наслідків специфічного явища – міграції громадян України до Республіки Білорусь, Республіки Молдова та Російської Федерації науковцем Касьяною М.

Науковцем подано характеристику міграційного руху українців за особливостями географічної та геополітичної специфіки, що сприяло активізації саме регіональних напрямів міграційних потоків, а також проаналізовані специфічні фактори привабливості та їх значення: приналежність до єдиного культурно-цивілізаційного простору, розповсюдження російської мови в якості інструменту міжетнічного спілкування, сталі економічно-господарські зв'язки тощо [217; 219].

Касьянова М. характеризує міграцію як сучасний мегатренд глобалізованого світу. Цей тренд суспільства перебуває на стадії активної трансформації, що має вагоме значення як для загальної системи міжнародних відносин, так і для окремих її елементів. Міграційний процес набуває нових тенденцій таких, як: зміна міграційних ролей державними, вплив досягнень науково-технічного прогресу, інформатизація суспільства на міграційні процеси тощо [216; 218].

З врахуванням позитивного зарубіжного досвіду у поглибленні теоретичних засад адміністративно-правового забезпечення статусу одного із суб'єктів міграційного процесу, права та захист інтересів якого на даному етапі має надзвичайно актуальне значення для нашої держави [47], внутрішньо переміщених осіб в Україні у своїх дослідженнях здійснювали Каліущенко І., Козинець І., Шестак Л., Крохмальова К. Науковцями подана характеристика становлення і розвиток у юридичній науці та еволюція у законодавстві України поняття «внутрішньо переміщені особи», окрім визначення поняття, автором визначаються

ознаки та зміст правового статусу внутрішньо переміщених осіб та співвідношення загального із спеціальним правовим статусом внутрішньо переміщених осіб [209; 237].

Крохмальовою К. наголошується на необхідності «забезпечення балансу інтересів держави та суспільства при встановленні обмежень прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, які мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, що має досягатися належними та необхідними способами, та правовому регулюванні адміністративно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб в цілому» [267, с. 3; 275].

Значний інтерес становить дослідження Ольшевської І. та Штуль І., які ґрунтуються на розгляді проблематики міграційних процесів та аналізі трансформації міжнародної міграції людських ресурсів за умов глобалізації. Науковці проводять комплексний аналіз процесів міграції, їх закономірностей, особливостей та наслідків, основних тенденцій міграційних процесів в Україні [605; 375; 376].

Ольшевська І. подає характеристику нового суспільного явища, яке у процесі поширення глобалізації появилось, – транснаціоналізм мігрантів, зміст якого становить: інтенсифікація трансміграційного процесу в напрямку розвитку та підтримання сімейних, соціальних, економічних, політичних та культурних відносин міжнародних мігрантів незалежно від країни їхнього походження чи перебування; перетворення трудових грошових переказів у важливе джерело фінансових ресурсів мігрантів та вагомий чинник скорочення бідності населення; рециркуляція високоосвічених кадрів, що полягає у підвищенні наукового фаху і професійного досвіду мігрантів за кордоном і подальшому добровільному їх поверненні до країни еміграції» [377, с. 5].

Надзвичайно варта уваги наукова робота Маліновської О., науковець подала у монографії огляд міграційної ситуації у світі на сучасному етапі у Європейських країнах. У монографії автором акцентована увага на: розгляді теоретичних

підходів аналізу міграційної політики як Європейського Союзу, так і України, визначення міжнародно-правових стандартів у сфері міграції, пропозиції формування єдиної системи притулку, процесі активізації міжнародного діалогу та глобальної співпраці, необхідності впровадження загальноєвропейських підходів до інтеграції мігрантів, питання протидії незаконній міграції та багато інших актуальних питань міграційних процесів [309].

Науковці Снігур В. та Малиха М. у сфері міграції досліджують відносини, які виникли між державою та її громадянами, особами без громадянства, іноземцями, репатріантами, депортованими, біженцями, з метою виявлення сутнісного змісту міграційного режиму, а також визначення механізму його забезпечення у сучасному процесі розвитку української держави. При дослідженні зазначених відносин обґрунтовується, що з врахуванням правової природи механізму забезпечення міграційного режиму в Україні, його дія визначається конкретною життєвою ситуацією, яка виникає при реалізації особою своїх прав у міграційному процесі [313].

Хоча врахування усіх обставин є нереальним, однак можна констатувати, що при реалізації своїх прав зустрічається з однією із двох ситуацій дотримання захисту та прав [517; 519; 520]. «По-перше, найбільш сприятлива ситуація складається, коли міграційні права людини не порушуються, і перед нею немає жодних перешкод для їх утілення в життя. У такому випадку механізм діє за простою схемою: він спрямований на створення нормальних умов для безпосередньої реалізації міграційних прав особи. У випадку, коли користування правами утруднено наявністю будь-яких перешкод, механізм забезпечення інформаційної безпеки особистості ускладнюється, включаються додаткові способи забезпечення. На підставі цього можна стверджувати, що головним напрямом удосконалення міграційного законодавства є приведення його у відповідність з Конституцією України та міжнародними стандартами у сфері прав людини» [518, с.132].

Сферу дослідження сутності феномену нелегальної міграції, удосконаленню системи класифікації нелегальної міграції та визначення суб'єктів нелегальної міграції, їхні види, критерії та характерні риси у наукових працях висвітлював Платонов А. [411; 412; 413].

У своїй праці науковцем зроблено висновок щодо ефективності керування міграційними процесами та корегування як позитивними, так і негативними наслідками, «для мінімізації негативних наслідків міграційних процесів і, навпаки, – отримання від них максимальної користі, міграційна політика має здійснюватися на засадах послідовності, компетентності та розвитку міжнародного співробітництва для більш ефективного керування міграцією на національному, регіональному й світовому рівнях. Слід також вдосконалити систему обміну інформацією, надання фінансової та технічної допомоги для попередження та протидії нелегальній міграції» [414, с. 20].

З урахуванням предмету дослідження наукові напрацювання із цієї проблематики поділяються умовно можна поділити на такі групи: 1) розробки, які проводяться в межах міграційної науки, суспільних наук – політології, соціології, економіки, історії та інших; 2) галузево-правові дослідження.

1.2 Еволюція формування концептуальних засад феномена міграції

Феномен міграції являє собою складне суспільне явище, що розглядається такими науками як соціологія, демографія, економіка, політологія, культурологія, правознавство, географія, антропологія, історія. Більш того, окремими дослідниками обґрунтовується необхідність виділення в окрему науку. Примітно, що при настільки пильній увазі до міграції, єдиного підходу до трактування її суті не сформовано. Проблеми ідентифікації міграції та міграційних процесів піднімаються як в філософсько-правових дослідженнях, так і в нормативно-правових актах.

Окремі дослідники називають XXI століття – століттям глобальної міграції, а створені для вирішення проблем, пов'язаних з міграційними процесами, міжнародні організації є тому підтвердженням. При цьому, деструктивні ефекти міграційних процесів найбільш відчутні стали на зламі XX–XXI століть, що проявилось в істотному посиленні політичної і соціальної напруженості в ряді європейських країн. Ймовірно, процеси інтеграції переселенців в соціокультурні системи приймаючих країн у цей період століть отримали принципово інший розвиток, що виразилося в нове позиціонування мігрантів щодо приймаючого суспільства, що і формує проблематику дослідження.

З початку XXI ст. під впливом глобалізації істотно зросли масштаби міждержавних міграційних потоків. Людська мобільність стала носити більш складний характер, посилюється вплив міграції населення на всі сфери економічної, соціальної, духовної сфери життя, внутрішньої і зовнішньої політики країн незалежно від того, чи є вони приймаючою стороною або слугують джерелом міграції, а міграційна сфера в багатьох країнах стала одним з основних напрямків діяльності держави, для вирішення демографічних та міграційних проблем використовується весь арсенал засобів державного впливу [537]. У цих умовах проблеми міжнародної міграції виявилися в центрі уваги світового наукового співтовариства [385]. Інтенсифікація міждержавних переміщень людей створює нові можливості і одночасно виклики, що вимагають включення проблем управління міграційними процесами в глобальний порядок денний [261].

У сучасній науковій літературі існує безліч підходів до дослідження міграції. Серед них, найбільш обґрунтованими і розробленими в науковому плані, можна вважати:

- по-перше, вивчення міграції як соціального процесу;
- по-друге, дослідження міграції як суспільного феномена (в трактуваннях деяких вчених – «явища»);
- по-третє, розгляд міграції як соціального інституту.

Третій підхід, який представляє міграцію як соціальний інститут, мало поширений у науковій сфері і, як наслідок, майже не вивчений.

Розкриваючи другий підхід до вивчення міграції, варто відзначити, що вона може виступати одним з найважливіших факторів, які впливають на суспільні зміни. Ця особливість виражається у факті концентрації значної кількості міжнародних мігрантів в певних, як правило, розвинених країнах і регіонах світу. Це підтверджує офіційна статистика ООН, згідно з якою в 2015 році в світі налічувалося 244 млн. міжнародних мігрантів. Майже 58% усіх міжнародних мігрантів проживали в розвинених регіонах, а на частку країн, що розвиваються, регіонів припадало 42% від загальносвітової кількості. На Півночі 61% всіх міжнародних мігрантів походить з тієї чи іншої країни, що розвивається в порівнянні з 87% всіх міжнародних мігрантів, які проживають на Півдні. У період з 1990 по 2015 рік чисельність міжнародних мігрантів у світі збільшилася більш ніж на 91 млн., або 60%. Майже дві третини всіх міжнародних мігрантів в 2015 році проживали в Європі (76 млн.) і в Азії (75 млн.). У Північній Америці знаходилося третє за чисельністю зосередження міжнародних мігрантів (54 млн.), а далі йшли Африка (21 млн.), Латинська Америка і Карибський басейн (9 млн.) і Океанія (8 млн.) [177].

Значимість вивчення міграційних процесів визначена їх масовістю і в окремих випадках виходом за межі регульованого впливу, а також широким громадським і політичним резонансом розгляду міграційних процесів та їх результатів.

Оскільки міграційні потоки в європейському суспільстві мають свої особливості, то вимагається дослідження нових тенденцій в розвитку міграційного процесу у європейському суспільстві. Основною особливістю є те, що вони відбуваються в умовах і під впливом інтеграційних процесів. У той же час міграція є частиною інтеграції та пов'язана з однією з основ Європейського Союзу – вільним пересуванням людей, і як глобальний фактор впливає на

різні компоненти інтеграційних процесів і їх швидкість з врахуванням різних моделей міграційної та інтеграційної політики, різного ступеня впливу міграції на них [128].

Процеси глобалізації та європейської інтеграції вплинули на формування міграційних концепцій та їх зміну, і в тому числі, на особливості, структуру, масштабність і траєкторії міграції в країнах європейського суспільства. Транскордонні переміщення людей в європейських країнах мають свою національну специфіку і регулюються на наднаціональному рівні за допомогою спільної міграційної політики Європейського Союзу [285]. Вони призвели до зростання ризиків і загроз національній безпеці та стабільності в європейському суспільстві, призвели до виникнення мусульманських громад з їх відмінним від європейського способу життям, а економічні наслідки зростаючого припливу мігрантів і біженців в даний час мають подвійний характер.

Ще в кінці XIX ст. з'явилася велика кількість теорій міграції, але до сих пір відсутня загальна концепція, що об'єднує її різні аспекти, причини, наслідки і кінцеві цілі. Зазвичай, дослідники розглядають міграційні процеси з різних точок зору, використовуючи різні підходи (демографічний, соціологічний, історичний, політичний, економічний, культурно-етнологічний, географічний, інституційний, системний, на макро- і мікрорівнях і ін.) [387; 613].

Незважаючи на різноманіття трактувань видів, причин і кінцевих цілей міграції, низка дослідників пов'язує те, що міграція розуміється як рух людей, перетин ними кордонів, тобто виключно географічна мобільність. Варто розуміти під міграцією територіальне переміщення населення, а мобільність розглядати як здатність до міграції. За визначенням МОМ, мігрант – це будь-яка особа, яка переміщається або вже перемістилася через міжнародний кордон або усередині держави і покинула місце свого звичайного проживання незалежно від причин переміщення. А міжнародна міграція населення – це зовнішня, міждержавна міграція населення, рух населення через державні кордони [353].

Багатомірність цих процесів, їх взаємодія з приймаючим суспільством, поява нових факторів, що впливають на їх специфіку, вимагають міждисциплінарного та системного підходу до вивчення міграції. Системний підхід розглядає міграцію населення в контексті соціальних, економічних, демографічних, політичних та інших реалій, що існують у тих конкретних просторах, де відбуваються міграційні процеси, причому як у вихідній, так і в кінцевій точці міграційного вектора.

Найбільша кількість міграційних концепцій базується на економічній теорії. Так існує велика кількість концепцій і підходів до проблем міграції (неокласична і мальтузіанська, теорія світових систем, подвійного ринку праці, а останнім часом важливе значення набули питання вивчення трудової міграції та її зв'язку з концепцією людського капіталу) [405].

Ці теорії спочатку виникли в країнах і регіонах, які першими зіткнулися з проблемами пересування населення (США, Австралія, Європа) [198]. Вони об'єднували причини і наслідки міжнародної міграції. На них здійснював вплив меркантилізм, класична концепція А. Сміта і мальтузіанство (концепція «оптимуму населення») [6], які вважають, що в основі міграційних процесів лежить нерівномірність розподілу населення і засобів існування в різних районах країни або між країнами.

Перший етап в історичному формуванні міграційних теорій та наукових досліджень міграцій був ще у 1880-х рр., основоположником міграційної теорії є англійський географ Е. Равенштейн, який випустив трактат «Про закони міграції» [691; 692].

Це була перша спроба концептуалізації міграційних процесів у відповідь на гіпотезу англійського статистика і демографа Фарра У. про те, що міграція відбувається і розвивається без певних закономірностей, «як хаотичний броунівський рух» [653]. Положення цих законів займали важливе місце в історіографії міграції і є економічно певними і методологічно індивідуальними.

Однак це не закони, а скоріше засновані на розрахунках Равенштейна Е. за даними переписів населення у Великобританії емпіричні узагальнення, що стосуються внутрішньої міграції. Він вказав на наявність закономірностей в міграційний рух населення і створив типологію цих потоків, яка в подальшому лягла в основу багатьох теорій. Однак закони Е. Равенштейна носять описовий характер і не пояснюють причини міграції і фактори, що сприяють відтворенню цього явища.

До класичних теорій відносять також модель факторів притягування/відштовхування, розроблену в 1960-і рр. (Е. Лі) [669]. Фактично він переформулював теорію Равенштейна Е. і виділив, у першу чергу, внутрішні (виштовхуючі) і притягуючі чинники, і одним з перших визначив їх вплив на міграційні процеси. До виштовхуючих Лі Е. відносив деякі економічні фактори (безробіття, низький рівень доходу, економічна нестабільність), соціальні (бідність, відсутність соціальних гарантій), правові (дискримінація, обмеження свободи віросповідання), і політичні (війни), а також екологічні і кліматичні умови [582].

Притягуючі чинники – це не тільки високий рівень економічного розвитку і доходів, низькі податки, наявність роботи на ринку праці, а також безпека особи, належні умови життя. Також науковцем виділялись чинники, що впливають на міграцію населення, як проміжні фактори, роль яких зростала в залежності від відстані між територіями і могли також обмежувати ці міграційні потоки. На основі аналізу цих факторів були виділені такі категорії міграції, як: трудова, нелегальна, сімейна і гуманітарна міграції, а також біженці.

Лі Е. вказував на селективний характер міграції, тому що такі показники, як вік, стать і соціальний стан впливають на різних людей по-різному. Проте, недоліком цієї теорії було, обґрунтування економетричними характеристиками мігранта та тільки економічними чинниками, без урахування інших, в тому числі і особистісних. Крім економічного фактору, на уповільнення або зростання міграції

впливають особистісні чинники – освіта, рівень знань приймаючого мігрантів населення, родинні та соціальні зв'язки.

Моделі, що гуртувалися на притягуючих і виштовхуючих факторах міграції, домінували до кінця 1960-х рр. і в певній мірі відображали неокласичну економічну парадигму, базувалася на принципі максимальної доцільності, раціональному виборі, відмінності між країнами, регіонами і трудовою мобільністю.

У другій половині ХХ ст. почався новий етап формування теорій міграцій. З'явилися неокласичні теорії міграції, які враховували існування вільної конкуренції і досконалого ринку виробничих факторів (Фрідман М., Самуельсон П.), які перейшли від обмеженоекономічних до економіко-трудова концепцій, тобто вже з врахуванням чинників впливу на особу у сфері праці. Вони сформувалися «в рамках загальної неокласичної економічної теорії про переміщення факторів виробництва, в тому числі робочої сили, через існування нерівності в рівнях зарплати» [197, с. 42], що обумовлювало рух трудових мігрантів і дозволило вивчати міжнародну і внутрішню міграцію на макро- і мікрорівні [272].

На макрорівні міжнародна міграція пояснювалася різницею в оплаті праці в різних країнах і переміщенням працівників туди, де вища заробітна плата, і перевагою праці в порівнянні з іншими виробничими факторами [596]. На мікрорівні вже враховувався індивід, сім'я, домогосподарство, особлива увага приділялася раціональним вибором поведінки індивіда, а міграція була засобом підвищення рівня життя.

Неокейнсіанство також розглядало проблеми трудової міграції, але заперечувало саморегулювання ринкової економіки, світове господарство розглядалося, як сукупність регульованих державою господарств, що бореться за забезпечення повної зайнятості, а світовий ринок праці, формується за рахунок

міжнародної міграції робочої сили, – як арена зіткнення різних національних інтересів.

Спочатку неокласичні теорії пояснювали причини внутрішньої міграції з сільської місцевості в міста (модель індивідуального вибору Тодаро М. і Харріса Дж.), незважаючи на зростання безробіття у містах [655]. Ці концепції пояснювали внутрішню міграцію економічним розвитком, а зовнішню трудову міграцію пов'язували з впливом механізмів ринку праці, а не інших ринків (страховий, ринок капіталу і ін.), які не впливали суттєво на міграцію (Массей Д. та ін.) [676].

Ця модель передбачала, що міграція триватиме, поки існує різниця в рівнях зарплати в сільській і міській місцевості. Потім вона була вдосконалена за рахунок включення в аналіз інших факторів, крім безробіття (Тодаро М., Маружко Л.) і стверджувала, що існує лінійний зв'язок між зарплатою і міграційним потоком. Необхідною умовою вважалася різниця в 30% між вигодою від міграції та витратами на неї (Бауер Т. і Циммерман К.) [627].

Відповідно до цієї мікроекономічної моделі рішення про міграцію приймалося індивідами з урахуванням аналізу витрат і прибутку, пов'язаних з переїздом, і оцінки очікуваної вигоди від різниці в зарплаті, а зовнішня міграція розумілася як форма інвестування в особу мігранта (нові навички, знання, освіта, здоров'я, якість життя). [118].

Пізніше ідея зіставлення очікуваної вигоди і витрат отримала поширення в інших концепціях. Так, Борджас Дж. запропонував поняття «міжнародний імміграційний ринок», де особа може вибирати між тим, виїжджати чи ні, зіставляючи вигоди і витрати в кожному конкретному випадку [631; 632]. В даний час ця ідея не дуже реальна через жорсткий відбір потенційних працівників мігрантів приймаючими країнами.

Особливе місце в теорії міграційного переміщення робочої сили у неокласичному підході займає модель людського капіталу, її можна вважати

основою практично всіх сучасних досліджень у цій сфері. Так, Беккер Г. у своїй неокласичній концепції людського капіталу розглядає міграцію як особистісні інвестиції. Ці інвестиції окремого індивіда спрямовані на підвищення доходів, рівня освіти, підвищення кваліфікації, збереження здоров'я та ін. [629].

Логіка моделі полягає в тому, що оскільки процес міграції розглядається як інвестиції, то на першому етапі мігрант несе витрати, які повинні пізніше окупитися додатковими доходами або підвищенням рівня життя, тобто оцінюється розмір вигоди від переїзду в іншу країну (Сжаастад Л.) [694].

Неокласичний підхід до міграції піддався критиці з-за детермінізму, обмеженої застосовності і відходу від реальних змін в історичному і політико-економічному контексті у сфері міграції після нафтової кризи у 1970-ті рр. Іншим недоліком було те, що теоретики так названого «раціонального вибору» не змогли показати, як вчинки окремих людей перетворюються в загальний макроекономічний процес і пояснити, чому в деяких країнах міграція незначна, незважаючи на очевидні причини для активації мобільності, а в інших – високий рівень еміграції.

Третім етапом формування теорій міграції та спроба заповнення прогалин неокласичних підходів стала теорія дуального ринку праці Піоре М. (1979 р.). Ця теорія розкривала значення інституційних чинників, що призводять до сегментації ринку праці. Дуальність ринку як характерна риса ринкової економіки властива розвиненим країнам через існуючу дуальність між працею і капіталом. Капітал – це фіксований фактор виробництва, а праця – змінний. Дуалізм між працею і капіталом поширюється на робочу силу у вигляді сегментованої структури ринку праці [322].

Піоре М. розглядав міграцію як наслідок постійного попиту на робочу силу іноземців, а основною її причиною вважав структурні потреби розвинених країн у кваліфікованій та некваліфікованій робочій силі: в капіталомістких галузях більш висока зарплата і стабільна робота в основному для місцевої кваліфікованої

робочої сили, а в трудомісткому секторі менш стабільні робочі місця і більш низька заробітна плата, відсутнє професійне зростання, особливо під час криз, тому в цих галузях використовувалася праця мігрантів. А основну роль в міграції грали не виштовхуючі чинники, а притягуючі чинники у приймаючих країнах [687].

Ці теорії були пов'язані з новими формами постіндустріальної міграції, як глобального феномена. У нових концепціях аналізувалися взаємозв'язки індивідуумів, мотивації і самого контексту міграційних процесів, які зазнали значних змін [174].

У 1970-1980-х рр. сформувався четвертий етап теорій міграції, який створювався з урахуванням, як правило, економічного підходу в декількох сферах. Для цього періоду була характерна теоретична фрагментація (політекономія, історія, соціологія, демографія, політологія та ін.). Проте, ці теорії відіграли велику роль у вирішенні проблем міграції в Європі і були випробувані в період розширення Європейського Союзу і збільшення міграції з нових країн-членів до країн «Старого ядра». Розвиток цих концепцій здійснювався шляхом додавання в традиційну модель нових факторів, що спонукають до переміщення осіб, які були незадоволені соціальним становищем у країні свого походження, тому вирішенням цієї проблеми вбачалось у міграції в країну з більшим рівнем заробітної плати.

Нова теорія міграції пропонувала новий рівень аналізу і досліджень, гуртувалася на основі неокласичної парадигми, але її ключовим аргументом було прийняття рішень про міграцію не окремими індивідуумами, а сім'єю або домогосподарством, тобто була виділена загальна сімейна стратегія [695]. На ці рішення впливали фактори, пов'язані з певними умовами в країні мігранта. Тому від'їзд члена сім'ї, в першу чергу, був пов'язаний з отриманням максимальних доходів від міграції, зі зниженням ризиків для домогосподарства і його

забезпечення доходами за рахунок переказів. Відмінність у заробітній платі не була необхідною умовою прийняття рішення про виїзд в іншу країну.

Ще одним положенням цієї теорії було те, що міжнародна міграція не припиниться, коли зникне різниця в зарплаті, як передбачалося в перших теоріях міграції. Переконаність у прийнятому рішенні емігрувати буде існувати за умови нестабільного становища особи в країні походження мігранта. Держава зі свого боку може змінювати обсяг міграційних потоків, регулюючи трудову, соціальну сфери, у випадку відсутності або недосконалої інших (страхування, споживчого кредиту та ін.) [290].

Від'їзд одного з членів сім'ї на працевлаштування в іншу країну найчастіше був пов'язаний не стільки з реалізацією права на працю і самореалізацією, скільки отриманням роботи і надсиланням грошових переказів для своєї сім'ї, щоб знизити економічні ризики і брак доходів [695]. Акцент на грошові перекази відрізняє нову теорію міграції від неокласичних концепцій [698]. Фактично грошові перекази мігрантів виступають в якості стабільного існування для решти осіб в країні виїзду членів сім'ї.

Дана теорія аналізує причини і наслідки міграції, але не пояснює основні форми і види міграції, крім тимчасової трудової. Проте, ця теорія міграції має важливе значення для пояснення механізму, наслідків та перспектив міжнародної міграції.

Теорія світової системи розглядає міграцію в контексті глобалізації світової економіки. Її основи були закладені Валлерстайном І., який припускав, що причина міграцій – це не просто різниця в оплаті праці, а загальні умови економічної нерівності між периферією і центром. Він вважав, що відбувається поділ у світовій економічній системі на центр, периферію, на пів периферію та ізольовані держави, що випадають з цієї системи [77; 79]. Такий поділ можна спостерігати і в окремих країнах.

Розвиток капіталістичних відносин в країнах периферії веде до відтоку надлишкового населення з них, в результаті відбувається їх включення в глобальну економічну систему. Тому змінюється структура периферії, зменшується частка сільськогосподарських земель, відбувається зростання міст в центрі, що збільшує попит на трудових мігрантів [78].

Структурно-історичний підхід до цієї теорії заперечував той факт, що індивідууми мають вибір при прийнятті рішень про міграцію, який визначав наслідки структурних процесів.

Відповідно до цієї теорії, основні причини міграції були пов'язані в умовах глобалізації, зі структурними змінами на світових ринках, посилюється взаємозалежність економіки з появою нових форм виробництва [676]. У процесі поширення капіталізму зростає число країн і частка населення, включеного в ринкову економіку.

Іноземні інвестиції стимулюють економічну глобалізацію і створюють попит на робочу силу мігрантів, а міжнародний рух робочої сили йде в зворотному напрямку до міжнародного руху товарів і капіталів. Ця теорія представляла рух капіталу і робочої сили, як взаємозалежне явище або як дві сторони однієї медалі. Зростання сфери послуг і виробництва технологічної продукції створює подвійну структуру ринку праці, де існує висока потреба в кваліфікованій і некваліфікованій праці.

Залежно від розвитку міждержавної інтеграції, економічної стратегії, особливостей включення країн в світову систему різні групи населення можуть використовувати міграцію як стратегію розвитку, а не як стратегію виживання. Використання теорії світової системи іншими дослідниками призвело до трансформації багатьох ідей на основі описового характеру складнощів доказів, побудованих на емпіричних фактах і формулюваннях.

Концепція мобільного переходу була запропонована американським географом Зелінським В. (1971 р.). Вона є доповненням до «теорії демографічного

переходу» і стала альтернативою статистичного підходу неокласичних і історичних концепцій.

Міграційний перехід розглядався як закономірний перехід від малорухливого способу життя в умовах традиційної економіки до територіальних переміщень населення в міру індустріалізації, розвитку транспорту і комунікаційних технологій, формування інформаційного простору, національних і світових ринків праці і капіталу [702].

Ключовим положенням цієї моделі є те, що існуючі структурні закономірності зростання мобільності через просторово-часові історичні періоди становлять важливий компонент процесу модернізації. Новизна цього підходу полягає у виявленні ролі глобалізації в різних змінних міграційних процесах, розглянутих у їхній структурній динаміці і у зв'язку з демографічними, соціально-економічними та іншими процесами.

Відповідно до цієї концепції існують п'ять етапів демографічного переходу і кожному з них притаманні певні форми мобільності населення. Для мобільного переходу первіснообщинного ладу міграція була характерна, вона з'явилася, коли створювалися прості аграрні суспільства.

Період великого переселення народів збігся з масовим рухом з села в місто і колонізацією сільським населенням нових земель в своїй країні, появою сезонної і маятникової міграції. Потім потоки мігрантів в міста та інші території ослабли і з'явилися поворотні переміщення. На стадіях розвиненого і надрозвиненого суспільства збільшилися міждержавні потоки в основному кваліфікованих працівників і міграція між містами, а рух населення із сільської місцевості в міста скоротився. На різних стадіях мобільного переходу змінюються багато параметрів міграції: цілі, діяльність, відстань, частота, особистісні характеристики контингенту мігрантів. Згодом процеси мобільного переходу прискорюються через накопичення та інтенсифікацію причин і факторів та мають незворотний характер.

Побудувавши свою концепцію на підставі досвіду європейських країн, Зелінський В. спробував надати їй універсальний характер, припускаючи, що всі країни обов'язково повинні пройти аналогічний шлях. Претензія на універсальність виявилася одночасно і сильною, і слабкою стороною концепції мобільного переходу. Незважаючи на те, що причинно-наслідкові зв'язки між демографічними змінами і змінами територіальної мобільності населення не були розкриті в цій теорії, а також низка інших її недоліків, вона використовувалася в більш пізніх дослідженнях взаємозв'язку міграції та соціально-економічного розвитку.

П'ятим етапом формування теорій міграцій, стала мережева теорія міграції, або синтетична теорія міграції американського соціолога Массея Д., що пояснювала міжнародну міграцію переважанням капіталістичних відносин в суспільствах, де відсутній ринок. В її основі лежать положення класичних теорій міграції. Мережа розглядалася як комплексне явище всієї сфери діяльності людини і представляла собою сукупність відносин, в якій мігранти взаємодіють з сім'ями і співвітчизниками, що залишилися на батьківщині, а міграція представляється як індивідуальний або сімейний процес прийняття рішень. Массей Д. визначав мережі мігрантів особливою формою соціального капіталу, за допомогою якої знижуються витрати і ризики при міграції і збільшуються очікувані від неї прибутки і доходи. Міграційна мережа стає особливою формою «структури», що знижує витрати міграції і впливає на прийняття рішень [300].

Основним принципом цієї теорії є глобалізація економічного ринку соціальних мереж, в результаті чого групи мігрантів використовують продаж своєї праці на міжнародних ринках для отримання певних благ. Тому рівень міграції в містах та розвинених країнах вищий, оскільки там зарплата вища. Проте, Массей Д. не вважав рівень зарплати вирішальним фактором міграції, що відрізняє його теорію від неокласичних концепцій, які вважають заробітну плату головним фактором, що впливає на інтенсивність міграційних потоків [674].

Європейські міграційні концепції сформувалися пізніше, на основі американських, часто повторюючи їх основні висновки, залишаючись як би в тіні. Останнім часом спостерігається тенденція до їх злиття. Американські теорії міграції стосувалися як загальних проблем, так і їх особливостей, аналізували і узагальнювали парадигми європейських методів, механізмів і підходів, в тому числі розглядали разом міграцію і процеси інтеграції.

Незважаючи на те, що в цілому для європейського суспільства потреба в дешевій робочій силі залишається важливим економіко-демографічним елементом, навколо якого формуються всі підходи до вирішення міграційних проблем, проте появляються концепції, у центрі яких лежить парадигма особистісної свободи.

У європейських країнах в основному існують переформатовані неокласичні концепції американських дослідників із не завжди концептуальним характером, європейські дослідники міграції визначають різні моделі міграції, асиміляції та інтеграції мігрантів в тій чи іншій країні європейського співтовариства. Довгий час ці дослідження носили порівняльний характер та торкалися політики і національної практики окремих європейських країн.

При формуванні теоретичних підходів до міграції в європейському суспільстві враховувалися не тільки економічні, але і демографічні фактори – старіння населення, нестача робочої сили й інші філософсько-правові аргументи (вина за період колонізації Європою країн Африки, відведення мігрантам певних трудомістких ніш, які не затребувані європейським населенням, специфіка виникнення етнічних діаспор, зростання впливу ісламу та ін.) [481].

Особливістю європейської методології та концептуальних досліджень було вивчення впливу релігії на інтеграцію мігрантів, оскільки частка мігрантів-мусульман в Європі значно вища, ніж в США чи інших країнах.

Так можна виділити такі основні європейські міграційні теорії:

1. Теорія виникнення міграції робочої сили, теоретичні моделі міграції робочої сили.

2. Концепція транснаціональної міграції.
3. Теорія асиміляції та інтеграції мігрантів.
4. Теорія сегментарної асиміляції.
5. Теорія мобільного переходу.
6. Європейський варіант теорії мультикультуралізму.
7. Концепції діаспор і європейського ісламу.
8. Концепція інтеркультуралізму.
9. Теорії вивчення зв'язків між інтеграцією, трудовою мобільністю і ринком праці.

Всебічний розвиток європейських теорій почався набагато пізніше, приблизно з 1970-х рр., що пов'язувалося, в першу чергу, з консолідацією і інтеграцією європейських держав, еміграцією з Європи в інші країни і міграцією на європейський континент через брак робочої сили.

Основу європейських теорій формували економічні теорії міграції: неокласичні теорії, концепція притягуючих і виштовхуючих факторів, теорія подвійного ринку, нова економічна теорія міграції. Вони стали основою теоретичних досліджень у європейському суспільстві з урахуванням специфіки їхніх зовнішніх і внутрішніх міграційних потоків як в цілому у європейських країнах, так і по окремих країнах. Ці теорії домінують у Великобританії, Німеччині, Нідерландах, Скандинавських країнах і в загальноєвропейських структурах, що займаються дослідженням міграції в Євросоюзі.

Одним з підходів у європейських дослідженнях стало вивчення зв'язків між економічною інтеграцією в країнах європейського співтовариства, ринком праці та мобільністю трудових ресурсів. Він ґрунтувався на неокласичній теорії міграції Харріса-Тодаро і був пов'язаний з процесом розширення Європейського Союзу за рахунок країн Центральної та Східної Європи [400].

Ця модель оцінює вплив інтеграційних процесів на міграційні потоки з нових країн-членів і є варіантом «теорії інсайдера – аутсайдера», яка має на увазі,

що трудові мігранти можуть зберігати свої робочі місця і домагатися належної оплати праці навіть в умовах безробіття і конкуренції з боку нових працівників через небажання роботодавців йти на додаткові витрати на навчання «нових» працівників (Лейард Р., Никкель С., Джекмен Р.) [668].

Французький дослідник Фавелл А., розглядав «свободу пересування людей» як одну з основ європейського суспільства. Та зазначав, що вільний ринок європейського співтовариства відрізняється від ринків інших регіональних інтеграційних проектів [642]. Незважаючи на недоліки європейської міграційної політики, він сприяє вільному ринку і намагається створити належні умови, при яких досягається оптимальний результат від міграції. Автор також розглядає міграцію з третіх країн в європейські країни в пошуках оптимального і справедливого ставлення та політики дотримання прав і свобод людини, спираючись на офіційну ідею керованої міграції, і застерігає від відтворення дослідниками одних і тих же концепцій і від методологічного націоналізму [644].

Однією з європейських моделей внутрішньо регіональної міграції є підхід з використанням мікрорівня, як особливого рівня, і макrorівня. Базується на класичній моделі виштовхуючих і притягуючих факторах та й селективному міграційному потоці Мюрдаля Г. Вона відображає обмеженість різних моделей і виходить з нового бачення міграції як результату різних періодів міграційної політики, в країнах як походження, так і призначення, і з різниці в складі і динаміці розвитку населення. Інші підходи виявляють залежність трансферу знань у високотехнологічні сектори в інші європейські країни або регіони з особливостями ринку [681].

Важливим напрямком стало вивчення моделей і механізмів асиміляції та інтеграції мігрантів у приймаючому суспільстві, а також стадій міграційних процесів в європейському суспільстві, припускалось створення єдиної нації з нівелюванням соціально-культурного різноманіття.

Перша класична модель асиміляції розглядала мігрантів, як групу, яка пристосовується до норм і традицій інших груп. Друга модель расової або етнічної неповноцінності стверджувала неможливість мігрантів асимілюватися, що веде до утворення етнічних анклавів. Третя модель (сегментована асиміляція) стверджує, що в силу різних причин можливе як зростання, так і спад мобільності.

Інтерес являє дослідження теорії асиміляції Дункана Ч., який вважав, що мігранти поступово входять до приймаючого суспільства від покоління до покоління. Він виділяв кілька стадій асиміляції. Для першого покоління – це економічне входження в суспільство і соціальна інтеграція, для другого – це початок процесу емоційно-психологічного та культурного входження (але мігранти залишаються носіями культури першого покоління), а для третього покоління характерна реальна асиміляція, прийняття життєвих цінностей приймаючого соціуму і міжетнічне змішання [638].

Недоліком цієї теорії є відсутність пояснення механізму переходу від одного етапу інтеграції мігрантів до іншого і характеристик їх окремих груп. Поділ інтеграції на економічну, соціальну і культурну лягло в основу багатьох підходів до вивчення інтеграції та асиміляції мігрантів [648].

Терміну інтеграція в Європі віддають перевагу, що обумовлено історичною спадщиною європейських країн, оскільки, у Європі нації історично формувалися на етнокультурній основі.

Термін інтеграція з'явився в наукових і політичних дискусіях країн Європейського Союзу у 1980-і рр. До цього вважалося, що приїзд мігрантів пов'язаний з трудовою міграцією та що це тимчасове явище, потім в деяких європейських країнах з'явилися мігранти з колишніх колоній, але і в цей період проблема інтеграції практично не обговорювалася.

У Франції політичні сили виходили з того, що для мігрантів можлива або повна асиміляція, або депортація, інші вважали інтеграцію нав'язуванням єдиного зразка поведінки. У Великобританії окремі політичні сили зводили цю проблему

до расизму і антирасизму. Низка дослідників вважали, що мігранти і так інтегровані і включені, але не в суспільство, а в економічний або політичний, або культурний простір [663].

У 1970-ті рр. окремі автори піддали критиці цю концепцію і виділили значення етнічних відмінностей. І концепція асиміляції змінилася іншими теоріями, зокрема мультикультуризмом і транснаціоналізмом. І тільки в кінці 1990-х рр. з'явилися нові дослідження – теорія сегментарної асиміляції Портеса А. і Чжоу М., де інтеграційні процеси розглядаються дещо інакше [688].

Автори виділили три різноспрямованих варіанти адаптації: успішний – інтеграція в середній клас; зубожіння – включення в клас міського бідного населення; третій – пов'язаний з економічним прогресом і створенням етнічних спільнот мігрантів, які зберігають традиції і цінності іммігрантської общини. Схожі теорії передбачають скорочення культурно-етнічних кордонів між мігрантами і приймаючим співтовариством при збереженні домінуючої культури. Головна відмінність цієї теорії – можливість висхідної вертикальної соціальної мобільності мігрантів у приймаючому суспільстві.

Концепцію транснаціональної міграції можна віднести до основних американських і західноєвропейських досліджень. Соціологічна концепція Ш.Глика розглядає міграцію як загальний соціальний процес і як модель міграції, а мігранти, включені до спільноти, утворюють нові соціальні мережі, які перетинають кордони національної держави, але зберігають зв'язок з суспільством походження [649].

Феномену транснаціональної міграції також присвячені роботи соціологів Массея Д. [673], Касела С. [213] та інших.

Ця теорія представляє міграцію як проект розширення простору діяльності мігрантів, а транснаціональну міграцію – як соціальний процес і пояснюється, як соціальні мережі мігрантів фрагментують національну ідентичність людей, а транснаціональні соціальні простори руйнують традиційні форми міграції та

мігрант сприймається як володар двох або більше ідентичностей. Низка дослідників пишуть про появу «нових» ідентичностей у процесі мультикультуралізації і етнофікації ідентичності. «Цей процес має повсюдний, глобальний характер і веде до ослаблення національно-державного принципу» [58].

Ідея вільного пересування людей є найважливішою стороною європейської інтеграції, незважаючи на її подвійний характер. Складнощі міграційної ситуації в світі, особливо в Європі, зміна якісних і кількісних характеристик міграційних потоків, не сприяють вирішенню проблем транснаціональної міграції та її концептуалізації без міждисциплінарного розгляду.

Міграція в європейському суспільстві є не другорядним або ендогенним фактором, а структурним компонентом європейського суспільства. Процеси глобалізації, особливо в період кризи 2008-2009 рр., призвели до негативних наслідків.

Дослідники Харріс Дж. і Тодаро М., Массей Д., вважали міграцію тимчасовою відповіддю на розвиток дисбалансу між країнами походження та країнами прийняття мігрантів, і їх потоки будуть знижуватися в міру зближення рівнів зарплати. Однак міграція – це постійний фактор, а не тимчасовий побічний результат капіталістичного розвитку. Більш реальним розумінням міграції є її концептуалізація як функції людських можливостей і бажання пересуватися в рамках певного набору географічних переваг.

У європейських країнах були також розроблені власні підходи до концепції мультикультуралізму. Термін «мультикультуралізм» вперше з'явився в кінці 1960-х рр. в Канаді, а в 1971 р. вже став офіційним терміном, що позначає урядовий курс. Ця концепція увійшла в науковий обіг в кінці 1980-х рр., але не має серйозної теоретичної основи, а у терміну є кілька визначень. Незважаючи на теоретичну невизначеність, ця концепція була дуже популярна. Це пов'язано з визнанням культурного розмаїття країн, що не допускає ранжування культур за

принципом «нижча – вища», «головна – другорядна». А основною метою мультикультуралізму була соціальна гармонія та інтеграція етнічно і культурно-різноманітного суспільства.

Мультикультуралізм був спрямований на збереження в окремо взятих країнах культурних відмінностей і визнавав певні права за етнічними та культурними групами, прагнув дати мігрантам можливість стати рівноправними громадянами і розвинути у них почуття приналежності до приймаючої країни. Фактично існують три різновиди мультикультуралізму: ліберальний, егалітарний і мультикультуралізм на основі діалогу.

У європейських країнах, де держава спонсорує політику інтеграції мігрантів, в основному використовувався ліберальний підхід, а мультикультуралізм співвідносився з тим, як окремі країни європейського суспільства реагують на культурні відмінності через зростання числа мігрантів, і залежав від організації і структури державних інститутів і функціонування соціальної держави.

Політика мультикультуралізму критикується в європейському суспільстві, а в трьох найбільших європейських країнах – Німеччині, Великобританії і Франції – було заявлено про крах цієї концепції через її слабкі інтеграційні можливості. Знову стали популярні концепції асиміляції, особливо культурної, але при цьому продовжувало ігноруватися значення соціально-економічного напрямку інтеграції [409].

Одним з теоретичних підходів стало встановлення зв'язку між етнічною різноманітністю, мультикультуралізмом і соціальною державою. Важливим аспектом дослідження стало визначення впливу мультикультуралізму на ослаблення соціальної держави, зменшення коштів фондів для соціальних потреб через зростання припливу мігрантів. Значне число мігрантів залежить від соціальної допомоги, має високий рівень безробіття, живе у злиднях. Так, в Нідерландах, Швеції та Бельгії ця політика дозволила виживати мігрантам лише

завдяки соціальним дотаціям без їх задіяння на ринку праці і вплинула на їх подальшу дезінтеграцію в соціумі.

Застосування концепції мультикультуралізму має свої складності й особливості:

- Європа в цілому – мультикультурне суспільство;
- кожна країна Європейського Союзу має власне внутрішнє різноманіття;
- етнокультурне різноманіття європейських країн – це наслідок внутрішньої міграції. Історія Європи – це історія не тільки релігійних, мовних та політичних зіткнень, а й постійної міграції людей [654].

Кожна країна має свої історичні особливості та специфіку співіснування різних меншин. Тому в європейському контексті політика мультикультуралізму зазнала невдачі, особливо з урахуванням складнощів формування європейської міграційної політики [633].

Міграційні процеси в умовах глобалізації ведуть до розмивання культурної ідентичності і появи безлічі гетерогенних культур у багатьох країнах [33].

Європейські країни, де традиційні суспільства з незначними вкрапленнями іншої культури європейського походження, перетворилися в багатокультурні спільноти, в яких існує безліч сценаріїв міжкультурного діалогу і мультикультуралізації, включаючи такі негативні варіанти, як ксенофобія та расизм.

Одним з наслідків мультикультурного підходу в Європі став відхід у закриті культурні спільноти, що веде до геттоїзації в результаті невизнання культурних відмінностей і до суміші дискримінації з відсутністю можливостей інтеграції у мігрантів.

Міграція з мусульманських країн в Європу ускладнила відносини з ісламським світом, «вони часто стають антагоністичними через нетерпимість ісламу і зарозумілості Заходу». Іслам мало сприяє інтеграції в європейський соціум, в тому числі концепція Європейського ісламу (Б. Тібі). Заходи по створенню у представників інших конфесій почуття приналежності до

приймаючої країни практично неможливо реалізувати. В умовах проживання в європейській державі створюються нові форми ідентичності, пристосування мусульман до світського суспільства, які відрізняються від ідентичності мусульман на батьківщині [699].

Також представляє інтерес дослідження концепція інтернаціоналізму, пов'язана з транскордонним пересуванням населення. Так, Тейлор Ч., проводячи відмінності між мультикультуралізмом і інтернаціоналізмом, вважає, що ідея транснаціональної демократії здається досить крихкою при розгляді європейських націй як мультикультурного суспільства, де загальна політична культура і соціальні моделі взаємин не відображають широке поширення даної етноісторичної культури.

В основному інтернаціональний варіант інтеграції – це європейський феномен. Країни Європейського Союзу мають різну міграційну та інтеграційну ситуацію, розрізняються масштабами та історією міграції, структурою і особливостями формування інокультурних спільнот всередині приймаючих країн.

Ідея транснаціональної демократії передбачає існування націй, а з боку громадян – почуття приналежності до цієї нації. Поняття інтернаціоналізму більш сумісне з концепцією транснаціональної демократії, так як інтернаціоналізм робить ставку на спільність людських інтересів і налагодження нормальних міжкультурних взаємин та має на увазі існування національної культури, збагачує за рахунок прибулих нових іммігрантів. Розкриття потенціалу культурного розмаїття і пошук способів його управління відбувається через обмін і взаємодію між різними групами суспільства [62]. Національні культури не фрагментуються і не руйнуються, а знаходяться в процесі розширення та інтерпретації в міру інтегрування нових мігрантів і нових поколінь [697].

На сучасному етапі розвитку, глобалізація докорінно змінює наш спосіб життя, бачення на суспільні проблеми та способи їх вирішення. Дійсно, традиційні соціальні інститути піддаються помітній трансформації в результаті глобальних

світових змін: інститути сім'ї та шлюбу, економіки, релігії і т.д. [110]. Глобалізація впливає на всі сфери суспільного життя, в тому числі, природно, і на тенденції формування засад міграції.

На наш погляд, тут можна виділити дві сторони цього впливу.

По-перше, глобалізація робить світ більш цілісним, розмиваючи межі між культурами. Як наслідок, обсяги освітньої та трудової міграції збільшуються в багато разів, в цілому ряді країн приймаються рішення, що полегшують безвізовий режим взаємодії, створюються різного роду міждержавні союзи (економічні, політичні тощо). Все це призводить до того, що навіть реально існуючі кордони між країнами стають все більш умовними.

Крім того, сучасні інформаційні технології дозволяють працювати і вчитися на одній території, а проживати на іншій.

Постає закономірне питання: чи можна відносити подібні ситуації до різновидів міграційних процесів? Якщо так, то необхідно переглядати саме визначення міграції як процесу, обов'язково включає в себе перетин кордонів. Адже індивід (або група) фізично не роблять цього перетину, але при цьому відбувається їх «занурення» в інше соціокультурне середовище, іншими словами, перетин віртуального кордону певного соціального середовища.

Звичайно, не можна констатувати те, що даний процес носить всеосяжний характер, але очевидна тенденція заміщення багатьох форм безпосередньої соціальної взаємодії відповідними віртуальними формами. Тому ситуація, при якій деякі індивіди або соціальні групи «живуть» в іноетнічному віртуальному середовищі (навчаючись, працюючи і спілкуючись в онлайн-режимі тільки з представниками іншої країни, тобто віртуально мігруючи), теж може стати реальністю найближчого майбутнього.

По-друге, «глобалізація є причиною відродження місцевої культурної ідентичності в багатьох регіонах світу», що, на наш погляд, не є фактором, що полегшує інтеграцію мігрантів. Останнім часом багато говорять про провал

політики мультикультурного суспільства, що використовувалася в багатьох європейських країнах для інтеграції мігрантів до приймаючої співтовариство. Отже, в наявності проблема пошуку нової інтеграційної моделі. Моделі, яка повинна враховувати два полюси існуючих сьогодні в суспільстві інтересів: прагнення до збереження і відродження традицій, відстоювання своєї самобутності і прагнення до космополітизму, толерантного ставлення до культурної різноманітності (при цьому не слід забувати [540], що толерантність – це процес завжди двосторонній). З іншого боку, інформаційна глобалізація (тобто процес створення єдиного інформаційного простору) допомагає зробити сприйняття світу більш цілісним, «згладити» деякі культурні відмінності і, як наслідок, полегшити процес інтеграції [215].

Глобалізація сучасного світу і трансформація суспільства поставили на порядок денний перехід до нового – толерантного типу соціальних відносин. Для його здійснення необхідне формування і масове відтворення такого типу особистості, який був би вихований у дусі толерантності. До початку демократичних реформ ідея толерантності перебувала на периферії суспільної і наукової свідомості.

Толерантність починає виступати в якості невід'ємного елемента сучасного розуміння свободи, яка є вищою людською цінністю. Вона ж служить важливою частиною структури творчої взаємодії і творчості взагалі. Але це, в свою чергу, означає, що принцип толерантності повинен творчо застосовуватися і у всіх соціальних відносинах.

Визнання толерантності носить багатоплановий характер і в умовах поліетнічності, багатомовності, полікультурності і поліментальності населення не може не набувати характеру полікультурного виховання і освіти. При цьому найбільш актуальними виступають наступні завдання:

глибоке і всебічне оволодіння культурою свого власного народу, що є неодмінною умовою інтеграції в іншу культуру;

формування уявлень про різноманітність культур у світі, здійснення виховання позитивного сприйняття культурних відмінностей, що сприятиме прогресу людства для самореалізації особистості;

створення сприятливих умов для інтеграції у культуру іншого народу;

формування і розвиток умінь і навичок ефективної взаємодії із представниками різних культур;

формування сприйняття іншої культури у дусі миру, терпимості, толерантного міжнаціонального спілкування [254].

У цілому це дає можливість засвоїти такі основні поняття і категорії, як: самобутність, унікальність, культурна традиція, духовна культура, етнічна ідентифікація, національна самосвідомість, культура, світова культура, спільне коріння культур, різноманіття культур, відмінності між культурами, взаємовплив культур, міжкультурна комунікація, культурна конвергенція, культура міжнаціонального спілкування, конфлікт, культура світу, взаєморозуміння, злагода, солідарність, співпраця, ненасильство, толерантність та ін. [159; 162].

У житті держав більшості соціальних груп і окремих індивідів одним з найважливіших завжди був етнонаціональний фактор. Як наслідок, вагомий масив конфліктних ситуацій зосереджений в етнонаціональній сфері суспільства [144].

Однією з форм реагування гуманістичного цивілізованого суспільства на подібні протиріччя є філософія толерантності, як світоглядна позиція, що сприяє інтеграції і гармонізації сучасного мультикультурного світу. Формування установок толерантної свідомості в міжнаціональному середовищі є однією з умов подолання етнонаціональних конфліктів [160].

Толерантність в етнічній комунікації пов'язана з існуванням деякої єдиної глобальної світоглядної позиції, яку б поділяли представники різних етнічних культур [592]. Тобто, етнічна комунікація, заснована на принципах толерантності, базується на визнанні плюралістичної системи цінностей, рівнозначності і рівноправності різних етнічних груп. Існують такі параметри

етнічної взаємодії, які є стійкими. По-перше, толерантність реалізується в рамках забезпечення прав людини, по-друге, принципи толерантної комунікації виходять з філософії загального життєвого світу для представників різних етнічних і конфесійних сфер [484].

У процесі міграції, неминучим виступає організація міжетнічного співжиття, що вимагає формування толерантних принципів, що спонукає, перш за все, усунути відкриті форми пропаганди національної винятковості і насильницьких заходів щодо представників інших національностей, тим більше, що законодавча база для жорсткої протидії екстремізму в державно- правовому просторі вже є [132].

Позиція толерантності передбачає відкритий діалог і спілкування різних етнонаціональних груп. Поряд з підтримкою малих культур необхідна політика просування національних цінностей у контексті патріотизму і розуміння національної та релігійної багатокладності сучасної держави [141].

У сфері культурної інтеграції та міжетнічного діалогу необхідна система заходів ознайомлювального, просвітницького характеру як мігрантів, так і приймаючого суспільства, що сприяє більш глибокій взаємодії елементів культур різних етнічних груп [566]. Існує кілька стратегій інтеграції мігрантів до приймаючого суспільства, можна виділити наступні три типи: адаптація, ізоляція (сегрегація) і мультикультуралізм, який останнім знайшов підтримку серед європейських політичних лідерів [34; 614].

Особливої актуальності цьому питанню надає криза ідей та обставина, що з 60-х років ХХ століття моделі і політичні практики регулювання міграційних процесів у країнах Європи практично не змінилися і зіткнулися з майже непереборною кризою. Як ми уже зазначали, у 2011 році окремі провідні європейські політики, громадські діячі та експерти визнали неспроможність і вразливість політики мультикультуралізму з точки зору інтересів корінного

населення [155]. Отже, гостро постало питання про пошук нової концепції, яка могла б прийти на зміну мультикультуралізму.

На думку Бранського В., шлях до вселенського етносу, який відіграє роль суператрактора, лежить через подолання все нових етнічних протиріч, які носять цілком раціональний характер, тому що обумовлені, в кінцевому рахунку, відмінностями в стереотипах поведінки, зближення стереотипів поведінки автоматично усуває ці протиріччя [65].

Засіб зближення стереотипів поведінки – зближення ідеалів. Ідея загального життєвого простору для різних етнонаціональних товариств передбачає інтеграційні процеси, перш за все, в соціокультурній сфері як області формування ідеалів і цінностей, зближенню яких за допомогою раціоналізації і сприяє етнічна толерантність [43].

Сучасною концепцією міграції, являється трансформаційна [657], яка набуває все більшої популярності у західній соціологічній думці, дозволяє пояснити, яким чином соціальна трансформація впливає на транснаціональні практики взаємодії між різними акторами міграційного процесу в сучасному глобалізованому світі [634], за допомогою трьох основних чинників – соціокультурного, економічного і політичного. Соціокультурна трансформація відображає зміни в галузі соціальної та культурної приналежності сучасних мігрантів і призводить до появи так званої «подвійності» мігрантів («bifocality») [701], що належать до декількох соціальних світів. Предметом вивчення соціологів стає «дуальна» орієнтація мігранта, що впливає на транснаціональне життя сімей мігрантів і зміни ідентичності наступного покоління мігрантів.

Політична трансформація пов'язана з концептуальними змінами в трактуванні значення понять, що входять у тріаду «ідентичності» – «кордону» – «порядку», що викликано наявністю факту політичної приналежності мігрантів до більш ніж однієї національності, державності, і сприяє виникненню феномена подвійного громадянства і подвійної національної приналежності. Економічна

трансформація являє собою інституційні зміни і обумовлена, перш за все, розвитком інституту грошових переказів, предметом вивчення стають наслідки діяльності організацій і домогосподарств, які здійснюють трансфер фінансових коштів для розвитку транснаціональної міграції [108].

Взаємозв'язок між транснаціональними практиками взаємодії мігрантів та типами соціальної трансформації відображає послідовність змін, які відбуваються в сучасному суспільстві [112], що вибудовуються між поняттями «транснаціональний» – «міжнародний» – «багатонаціональний», згадану в роботі відомого дослідника Портеса А.

У своєму дослідженні автор акцентує увагу на те, яким чином виникнення транснаціональних потоків економічних та інформаційних ресурсів призводить до виникнення мереж економічних підприємств-трансмігрантів, а також на кумулятивний ефект від такої динаміки, що призводить до активізації мультинаціональних акторів, які, в свою чергу, сприяють виходу локальних економічних суб'єктів на міжнародний ринок, і створення філій в місцях найбільшої концентрації своїх співвітчизників [689].

Крім того, існують такі чинники впливу на формування нових концепцій, як наднаціональна міграційна політика та особливості моделей і механізмів в окремих європейських державах. У міграційної політики може бути кілька вимірів: економічний, демографічний, геополітичний, соціальний, а також вимір, що відображає поняття національної безпеки [354]. Це пов'язане з тим, що в управлінні міграцією неминуче стикаються три цілі, які конкурують між собою: економічний прагматизм, національна безпека, права людини. Надання пріоритету одній із відображає загальну «філософію» міграційної політики країни загалом або до певної категорії мігрантів [134].

Скажімо, в так званих «старих європейських демократіях» і не тільки, ефективність міграційної політики оцінюється, перш за все, через її соціальний вимір, через соціальний захист мігрантів [16]. Найважливішою складовою

частиною імміграційної політики там є політика інтеграції мігрантів, детально пророблена і здійснювана на різних рівнях управління. Принцип селективності покликаний забезпечити потреби ринку праці та роботодавців, у той же час дає гарантії мігрантам (якщо він обраний, то він буде забезпечений всебічним соціальним захистом і належним ставленням) [542].

У кінцевому рахунку, критерієм «ефективної міграційної політики», чи це регулювання в'їзду в країну, чи політика у сфері надання громадянства або політика щодо трудових мігрантів, є те, наскільки вона забезпечує комфортність і безпеку життя, причому як місцевих жителів, так і мігрантів [511].

Сьогодні міграція населення продовжує залишатися одним з пріоритетних напрямків політичної і правової стратегії кожної держави. Проблеми правового регулювання процесів міграції тісно пов'язані з питаннями забезпечення законного перебування іммігрантів на території держави [57].

Предмет прав людини передбачає взаємодію та поєднання права держави і права індивіда. Якщо ми застосуємо цей глобальний підхід до міграції, то право держави буде виражатися у встановленні імміграційних норм і контроль за їх дотриманням. Право ж індивіда визначається гарантіями юридичного статусу іммігрантів у державі перебування.

У післявоєнну епоху в світі відбулася інституціоналізація режимів у різних сферах системи міжнародних відносин: політичній, економічній, соціальній, культурній та ін. Глобалізація посилила взаємозв'язок і взаємозалежність процесів у всіх сферах суспільного життя, зробивши істотний вплив як на діяльність учасників міжнародних відносин, так і на функціонування міжнародних режимів. Важливим наслідком розвитку інтеграційних процесів у європейському суспільстві стало формування імміграційно-політичного режиму, що регламентує особливий характер міграції для громадян країн-учасниць. Даний режим передбачає узгодження між країнами-учасницями цілей, завдань, принципів регулювання і масштабів бажаної імміграції.

Доцільність запровадження концепту «іміграційно-політичний режим» впливає з необхідності диференціації понять «глобальний міграційний режим» (Гоуш Б.) [672], «міжнародний іміграційний режим» (Козловскі Р.) [665; 666], який отримав більш широке поширення в науці, поняття «іміграційний режим». Останнє характеризує іміграційну і інтеграційну політики держави в конкретний історичний період (Малахов В.) [672]. В цьому сенсі прийнято говорити про посилення або ослаблення іміграційного режиму будь-якої держави. Термін «глобальний міграційний режим» (Гоуш Б.) розробляється в рамках глобалістики (глобального управління) і служить для опису ролі міжнародної трудової міграції, у формуванні та обслуговуванні глобального економічного порядку. На відміну від терміна «глобальний міграційний режим», що описує нерівномірний характер економічного обміну трудовими ресурсами між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, концепт «іміграційно-політичного режиму» робить акцент на міждержавній кооперації насамперед політичного характеру.

Рушійними силами формування міжнародного міграційного режиму виступають потреби розвинених країн у вирішенні проблем безпеки, нелегальної міграції, торгівлі людьми та іншими негативними явищами, пов'язаними з відсутністю єдиних стандартів, правил і процедур міжнародно-правового регулювання міграції. Участь суверенних держав в міжнародному міграційному режимі, по-перше, збільшує ресурсозабезпеченість їх національних іміграційних політик; по-друге, розширює «поле можливостей» для вирішення важливих проблем, пов'язаних з міграцією; по-третє, дозволяє долати національну обмеженість у вирішенні глобальних проблем.

Введення концепту іміграційно-політичного режиму дозволяє виявляти, характеризувати і класифікувати сучасні тенденції політико-правового регулювання міграційних процесів на різних рівнях глобальної взаємодії: від регіонального до міжнародного.

1.3 Методологія філософсько-правового дослідження феномена міграції

Методи дослідження міграції повинні обиратися з урахуванням мети та завдань дослідження, його об'єкта і предмета. У ході дослідження міграції науковцями використовувалися філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання, що дало змогу дослідити проблему в єдності її соціального змісту і юридичної форми.

У період глобальних міграційних процесів їх інтенсифікація впливу на економічну, демографічну, політичну, соціокультурну сфери та не тільки ці, обґрунтовує необхідність дослідження та аналізу теорій феномену міграції та обґрунтування необхідності нового методологічного дослідження нових викликів, поставлених суспільству у період глобальних процесів в Європі [488].

У взаємозв'язку відбуваються процеси міграції, які являються одним із проявів глобалізації, її стимулятором та обмежувачем. Міграція виступає також засобом пристосування до змін, а також вона є складовою ринку праці, стає елементом системи, що забезпечує єдиний світовий цикл. «Водночас міжнародна міграція виступає однією зі сфер, де найбільш яскраво виявляються суперечності і проблеми глобалізації» [616, с. 26]. Тому історичний і діалектичний методи сприяють визначенню основних етапів становлення доктринальних поглядів на феномен міграції, змісту поняття «міграція» та з'ясуванню діалектичних взаємозв'язків різних рівнів прояву у сфері міграції.

Відповідно до різних політичних, соціокультурних змін суспільства, розвиток міграційних процесів у європейському суспільстві пройшов низку історичних етапів, які супроводжуються як різким, хаотичним збільшенням, так і зменшенням кількісних характеристик міграційних потоків під впливом економічної, політичної стабільності або рецесії.

За допомогою формально-юридичного методу здійснюється всебічний науковий аналіз сучасного міжнародного та вітчизняного законодавства у сфері

міграції, оскільки вагомий вплив на розвиток процесу міграції у Європі має розширення та впровадження між країнами-членами Європейського Союзу безвізового режиму. Це змінює кількість мігрантів, напрями та характер міграційних потоків у Європі. Необхідно відмітити, що розширення європейських країн суттєво вплинуло на потоки мігрантів всередині Союзу [288, с. 29; 576, с. 217 – 218].

Саме глобалізаційні процеси на етапі кінця XX – початку XXI століття вимагають переосмислення теорій міграції та визначення нових методологій дослідження міграційних процесів під впливом нових викликів суспільства. Беззаперечно, побудова дослідження проблематики міграції неможлива без осмислення класичних теорій міграції, однак III та IV хвилі міграційних потоків вимагають комплексного синтетичного дослідження як з позиції класики, неокласики у галузі права, філософії, соціології, історії, економіки, культурології та інших галузей.

Для комплексного філософсько-методологічного дослідження необхідно зробити спробу проаналізувати причинно-наслідковий зв'язок міграції населення з позиції засадницьких ідей окремих теорій міграції та підходів правового регулювання, шляхом застосування порівняльно-правового методу. Цей метод необхідно застосовувати під час огляду й вивчення юридичної літератури, основних наукових підходів щодо вирішення поставлених завдань дослідження й аналізу вітчизняного законодавства у процесі з'ясування його співвідношення з аналогічними міжнародними нормами. Однак складність міграційних процесів настільки велика, що буде неможливо створити єдину істинну теорію, яка б у повній мірі охарактеризувала цей феномен, оскільки міграція занадто різноманітна і багатогранна, різноаспектна, щоб вона могла досягнути однією теорією [178].

Наукові дослідження, які розкривають сутність міграції і сформулювали засади, ідеї, закономірності міграції, що обґрунтували існування теорій міграції, які можна класифікувати за різними критеріями. Однак, аналізуючи теорії

міграцій, вони як правило, виходили з позицій однонауковості, мається на увазі, що окремі дослідницькі дисципліни, використовуючи притаманні їм методи та засоби, формулювали принципи різних аспектів міграційних процесів [329; 429].

Термінологічний підхід філософсько-правового дослідження феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі сприяє розробці та осмисленню низки нових філософсько-правових понять, що вводяться в рамках концепції дослідження, встановлення їх юридичної природи та визначення, оскільки в результаті теорії, створені в рамках різних дисциплін, характеризуються надто загальними або виключно притаманними цій дисципліні, характеристиками які відрізняють їх від інших, як правило, одним напрямом дослідження.

Вищезазначені та низка інших методів у взаємозв'язку із загальними логічними методами і прийомами (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія) дозволяють всебічно й ефективно дослідити виявлені проблеми, розв'язання яких може бути здійснене через удосконалення норм законодавства у сфері міграції та формування нової концепції феноменології міграції.

Методологічно дослідження міграції має базуватися на системному аналізі, що включає структурний, функціональний, історико-генетичний і прогностичний аспекти, спрямований на виявлення структурних елементів, механізмів функціонування системи міграції, а також її генезису і шляхів самоорганізації.

Беззаперечно погоджуємося з думкою Тиндик Н., що саме структурний аналіз надасть можливість визначати найістотніші, інваріантні, найстабільніші зв'язки елементів міграційного процесу. Глибинний «аналіз структури міграційного процесу передбачає виокремлення таких її аспектів: субстанційна, функціональна структура, організаційна та просторова структури, а їх зміна розглядається в часі та виражає структурні зміни в міграційному процесі» [546, с. 26].

Так, підтримуючи думку Тиндик Н., яка демографію і міграційні процеси визначає взаємопов'язаними, можна наполягати на взаємозалежності та взаємодотичності зазначених явищ, які у своєму взаємозв'язку впливають на нелінійність міграції. Відповідно, погоджуємося з думкою науковця, що якщо надлишок робочої сили змушує населення масово виїжджати з країни походження, то її нестача – приймати та сприяти облаштуванню мігрантів.

Кількісне збільшення непрацевдатних осіб, скорочення кількості працюючих, перевага смертності над народжуваністю, беззаперечно сприяють імпорту з-за кордону «свіжої робочої сили». У свою чергу, міграція суттєво змінює «демографічний портрет» кожної країни: збільшується національний склад держави, збагачується культура, національні звичаї, запозичуються традиції, з'являються нові релігійні напрями, які не є характерними до цього часу та регіону, формуються нові етнічні діаспори [546, с. 17].

Аналіз та узагальнення обговорюваних позицій дає можливість сформулювати визначення поняття «синергетичний підхід» – це міждисциплінарний науковий напрям, предметом дослідження якого є нелінійні процеси в складних, відкритих і нестабільних системах, що перебувають у постійному саморозвитку завдяки їхній здатності до самоорганізації; а також етапи переходу від стану порядку до стану хаосу» [28, с. 236].

Основними дефініціями синергетики є: самоорганізація, нелінійність, відкритість, флуктуація, процес, точка біфуркації, імовірність, прогнозованість, хаос, випадковість, динамізм.

Науковцями виділено такі основні принципи синергетики, що впливають з двох основоположних аспектів буття і п'яти аспектів становлення. Два принципи буття: гомеостатичність та ієрархічність – характеризують фазу стабільного існування системи міграції, її усталену онтологію, прозорість та простоту опису. Принципи становлення складають: динамічна ієрархічність, нелінійність, незамкненість, нестійкість, спостереженість.

Відповідно до досліджень Вінера Н., кожна система має мету існування, тобто – телеологічна. При цьому, система одержує коригувальні сигнали від мети (еталону, ідеалу), що дозволяє їй не збитися з напрямку. Таке корегування здійснюється завдяки негативним зворотним зв'язкам структурних елементів системи міграції, що нівелюють будь-яке відхилення у програмі поведінки, що виникає під впливом зовнішніх факторів середовища. Саме так значну частину часу поводяться усі суспільні системи.

Розглядаючи систему міграції, як цілісну функціональну систему, характеризуючі ознаки якої частково формуються різними її суб'єктами у залежності від інтересів кожного. Визначаючи і узгоджуючи між собою інтереси, суб'єкти міграції забезпечують оптимальний режим та досягнення мети, поставленої індивідуально кожним перед собою [536].

Так, мета для кожного суб'єкта системи міграції різна, для мігрантів – досягнення бажаного кінцевого результату від міграції (бажане місце проживання, роботи, навчання та інше), приймаючої країни – керованість потоком міграції та внутрішня безпека, країни-реципієнта – керованість потоком міграції та демографічною ситуацією. Для досягнення своєї мети кожний суб'єкт застосовує різноманітні механізми забезпечення бажаної поведінки іншими суб'єктами системи.

Відкритість (незамкненість) являється властивістю, яка довгий час не сприймалася дослідниками та розмивала поняття системи, у зв'язку з тим, хоча у природі усі системи так чи інакше, у тій чи іншій мірі є відкритими, історично склалось, що першою класичною ідеалізацією являлась модель замкнутої, ізольованої системи. Важливо усвідомити, що будь-яку систему досить малий час можна вважати замкнутою із заданою точністю, яка зменшується із збільшенням відкритості системи.

Людська цивілізація створює порядок у своїй системі та, внаслідок збільшення загального хаосу, формує навколо себе ентропії планети. Визначивши

міграцію як складне соціальне явище, яке існує та розвивається за власними об'єктивними законами і піддається зовнішньому впливу, запропоновано розглядати як хвилеподібну нелінійну функцію, яка безпосередньо залежить від економічних, політичних, соціальних, демографічних, екологічних та інших факторів певної країни і має на них зворотний вплив [546, с. 30], можна констатувати, що, власне, відкритість системи міграції дозволяє розвиватися їй від простоти до складності та розгортати програму росту [170].

Ціль програми поведінки системи міграції у стані гомеостазу визначається поняттям «атрактор» (той, який притягує). Атрактор системи міграції має складну структуру (дисипативну структуру), оскільки є далеким від рівноваги. Цей принцип поєднує системний аналіз і синергетику. Кінцевий бажаний результат – стабільність відносин між усіма суб'єктами.

Субстанційна структура являється закономірним поєднанням базових елементів міграції, які відображають співвідношення як між віковими, так і статевими групами мігрантів і, відповідно, їхню динаміку в часі. Стать та вік є саме тими демографічними показниками, які тісно взаємодіють між собою, а тому їх розглядати потрібно у сукупності. Відповідно їхня зміна спричиняє трансформацію цих структур у особистісних характеристиках мігрантів за певний проміжок часу, що проявляється у збалансованості показників чи їхньому відхиленні у певному напрямку [546].

Варто зазначити, що лінійність являється одним із ідеалів простоти та прагнення багатьох поколінь науковців, які робили спробу звести реальні завдання до лінійної поведінки системи, однак ознакою відкритої системи є нелінійність.

«Гомеостатичність, гомеостаз – це підтримка програми функціонування системи, її внутрішніх характеристик у деяких рамках, що дозволяють їй існувати у оптимальному режимі й рухатися до своєї мети» [170].

Гомеостаз системи часто здійснюється саме на рівні лінійних коливань біля оптимальних параметрів, тому таким важливим є простий лінійний випадок (як

приклад, у міграції переїзд, переселення у рамках чітко визначених законодавством порядку), такий простий лінійний випадок прогнозований відповідно заощаджує наукові зусилля досліджень. «Визначальною властивістю лінійної системи є принцип суперпозиції: сума рішень є рішенням, або іншими словами, результат сумарного впливу на систему – це сума результатів (так званий лінійний відгук системи виявляється прямо пропорційним впливові. Але у світі лінійність є лише теоретичним станом [571, с. 26].

Суб'єктний склад системи міграції (особа, громадські організації, релігійні громади, діаспори, які втягнені у міграційну систему як з власної волі, так і поза нею) розширюється швидше, аніж прийняття норм для врегулювання відносин між ними та узгодження їхніх інтересів. Будь-яка межа цілісності об'єкта, її руйнування або поділу, поглинання, передбачає ефекти нелінійного характеру [418].

Варто зазначити, що нелінійність «існує поблизу меж існування системи, так приймаюче суспільство мігрантів маючи сталий соціальний стан до моменту порушення чи забезпечення його інтересів мігрантами, визначатиме подальше формування та становлення його стану. У загальному випадку, щоб перейти від одного стану гомеостазу до іншого, ми змушені потрапити в сферу їхньої спільної межі, сильної нелінійності (протистояння інтересів мігрантів та приймаючого суспільства). Формування особистості у новому середовищі і сприйняття нового, мають нелінійні характеристики, оскільки сприйняття нового у сталому суспільному середовищі не є лінійною функцією суспільства [571].

Так поведінка особи по відношенню руху у міграційну систему перебуває у лінійному стані до моменту сили впливу на порушення інтересів особи. Однак, для визначення міри поведінки суб'єкта щодо сили впливу подразника (порушення інтересів самим мігрантом, прийняття правової норми, яка погіршує матеріальне становище особи, воєнні дії та інше) має охоплювати і якісні

характеристики: рівень культури, менталітет, релігійні переконання, моральні якості, оскільки саме вони впливають на кінцевий результат поведінки.

Відповідно для прогнозування результатів поведінки необхідно враховувати, що серед основних тенденцій сучасних процесів міграції визначаються наступні:

глобалізація міжнародної міграції; якісні зміни у світових міграційних потоках;

визначальне значення економічної, насамперед трудової міграції; значне зростання нелегальної міграції;

збільшення масштабів і розширення географії вимушеної міграції;

посилення ролі міжнародної міграції в демографічній ситуації розвинених країн світу;

подвійний характер міграційної політики на національному, континентально-регіональному та світовому рівнях [546, с. 30], впливатимуть як на якісні, так і кількісні характеристики міграційного руху.

Навіком А. запропоновано динамічну модель міграції, яка визначає характерну міграції нелінійність. Запропонована науковцем схема є спрощеною і містить чотири петлі зворотного зв'язку, три з яких є петлями протидії і одна є підсилювальною петлею, а діаграма відображає причинно-наслідкові зв'язки різних змінних в системі. Річний рівень міграції в цій моделі є ендогенною змінною, яка змінюється на основі таких факторів, як відмінності в рівні заробітних плат на різних територіях, розрив в рівні безробіття та різниця в споживчих витратах. Кількісні показники економічно активного населення являються рівневою величиною, де міграція – потоковою, а решта – конверторні змінні. Причиною зміни структури робочої сили у регіоні є потік міграції, який, якщо особа керується раціональністю під час вибору регіону призначення, переміщує її від малорозвинених до високорозвинених регіонів. У цій моделі робоча сила у регіонах призначення та походження розподілена на два

контингенти: зайняте та безробітне населення. Отже, за припущенням, міграція може здійснюватися між безробітними та зайнятими у двох регіонах. За припущенням науковця, також можна виділити потік зворотної міграції, але у цій моделі він екзогенно введений, а механізм його існування і функціонування потребує подальших досліджень [367, с. 107 – 108].

Міграцію варто розглядати з точки зору системності, так як у соціальному просторі ці процеси мають свої закономірності і в спонтанному порядкуутворенні і в закономірній організації. Відповідно, можна зазначити, що систему елементів міграційного процесу варто розуміти, як цілісну ідеологічну, соціально-психологічну та політичну структуру, а також як систему сталих понять, однак несталих процесів у сфері міжнародних та національних зав'язків. Якщо взяти до розгляду окремо від системи будь-який елемент системи міграційного процесу, він втрачає свою науковість та логічність дослідження.

У дослідженні синергії міграції необхідно застосовувати інваріативні характеристики (ознаки, які мають загальний характер цього феномену), а також варіативні характеристики (спонтанно порядкуутворені та самоорганізовані). Тому можна констатувати, що методологія дослідження синергетики полягає в тому, що вона орієнтує на розуміння процесу формування міграції і зміни структур складних відкритих систем як процесу самоорганізації і спонтанного порядкуутворення, що є наслідком спільної дії компонентів системи і не завжди детермінованого цілеспрямованими управлінськими впливами.

Як самоорганізація, так і спонтанно порядкуутворення міграції притаманний динамізм, відповідно який може бути прогнозованим або імовірно прогнозованим залежно від статичності елементів системи міграції.

Самоорганізація міграції відбувається унаслідок:

по-перше, зворотного позитивного зв'язку із наслідками, що дозволяє удосконалювати свою систему елементів і одночасно частково усувати надлишкове, негативне;

по-друге, негативного зворотного зв'язку міграції із її наслідками, що не тільки спрощує систему елементів, але й посилює хаотичності.

Постійна протидія зазначених протилежних тенденцій сприяють удосконаленню елементів міграції, надаючи системі необхідну структурну конфігурацію та стійкість, врівноваженість необхідну саме у тому чи іншому історичному періоді суспільства, особливо у період глобалізації.

Джерелом саморуху кожної суспільної системи визначається притаманна здатність її до самоорганізації. Формування структури різного природного характеру синергетика пов'язує з наступними умовами існування системи: відносна її відкритість, тобто наявність певних потоків (тіл, енергії, інформації) у систему і з системи.

Для соціальних систем значну роль відіграють:

обмін інформацією, формування уявлення суб'єктів щодо того чи іншого процесу, схильність до міграції, соціальна мобільність та інше [525];

нелінійність закону взаємодії частин та елементів системи;

наявність у системі стохастичного елементу (дисипації).

Випадок (дисипація) може впливати на систему (себто рухомість частин системи може залежати від зовнішніх енергопотоків) [283, с. 9].

Маючи дані початкового стану міграції, враховуючи носії міграційних збуджень, що здійснюють вплив та провокують певні зрушення в системі міграції, не завжди вдається спрогнозувати та передбачити її рух ні у просторовому вимірі, ні у часовому. У суспільстві існують порядки, що не спроектовуються людьми, хоча й стають результатом їхньої безпосередньої діяльності. Науковцем Турчинком В. наголошувалось на важливій участі стихійних сил у створенні порядку та на непередбачуваності багатьох аспектів у поведінці соціальних систем [561].

Усвідомлення сутності поняття синергії міграції полягає в тому, щоб, знаючи початковий стан міграційного процесу і в силу неминучих флуктуацій,

спрогнозувати імовірнісні процеси і наслідки. Завдання полягає в тому, щоб на основі відомого початкового розподілу впливів спрогнозувати еволюцію, якщо має місце стійкість, то поведінка такої системи міграції є прогнозованою та передбачуваною. В іншому випадку процес може бути дослідженим та описаним лише імовірним, відносним чином. Саме така позиція лягла в основу уявлення динамічного хаосу.

У сучасних умовах на користь суспільній світоглядній позиції, поступилися причинно-наслідкові зв'язки лінійного характеру. Сформувалася позиція, відповідно до якої хаос має конструктивну сутність, на основі нього самоорганізуються нові структури. Отож, хаос не тільки руйнує, але й є основою чогось нового, створює нове [358].

Для дослідження міграції необхідно розглянути розмежування регульованої та складно організованої структури та хаосу. Критерієм може служити стійкість системи міграції, перебігу змін по відношенню до подразників. У випадку відсутності такої стійкості необхідно використовувати статистичні методи. Науковцем, яким вперше вказано на зв'язок між статистичним підходом і нестійкістю, був Пуанкаре А.

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що науково-теоретичний аналіз процесів хаотизації в різних середовищах також повинен бути включений у коло проблем, досліджуваних синергетикою. Природно віднести до них і дослідження загальних властивостей хаотичних режимів, що виникають слідом за руйнуванням регульованої структури.

Однією із динамічних форм соціального руху є обмін інформацією із навколишнім світом, який являється енергетичним потоком, який сприяє відкритості загалом як суспільства, так і окремих його груп, аналізу політичних, культурних, інтеграційних умов, соціально-економічних, як наслідок виникають флуктуації міграції. У сучасних умовах глобалізації інформаційного простору саме обмін інформацією набуває надзвичайно шаленого руху, поширення у часі та

просторі, із притаманним їй суб'єктивним поданням, це, у деякій мірі, позбавляє можливості логічного її аналізу, як наслідок непередбачуваності впливу на ту або іншу систему.

Негативні впливи глобалізації для національної держави є неминучими та, враховуючи можливості, які з'являються у національних держав завдяки глобалізації, вірною відповіддю на ці виклики стане свідоме та цілеспрямоване підвищення їхньої конкурентоспроможності. У свою чергу, будь-які рецесії повинні стати поштовхом для розвитку та піднесення. Зрозуміло, що це все не може не здійснити відбиток на міжнародну трудову міграцію чи інший вид міграції [616, с. 26].

Погоджуємося з Турчинко В., що однією з найбільш динамічних форм (каталізаторів) соціального метаболізму є війна чи, на кшталт, надзвичайний період (АТО). Оскільки війна спонукає формуванню нового складного механізму, який призводить до утворення нового соціального порядку, в контексті чого змінюється регульована міграція, більші прояви спонтанного порядкуутворення міграції [561].

Нестійкість системи міграції, що є продовженням нелінійності й незамкнутості, у точці нестійкості система дійсно відкрита, оскільки є чутливим сприймачем впливів різних рівнів буття. Ці стани нестійкості вибору, як правило, прийнято називати точками «подвійного розгалуження» – точкою біфуркацій, вони необхідні в будь-якій ситуації формування нової якості міграції та характеризують межу між новим та старим. Значимість точок біфуркації також у тому, що тільки у них можна інформаційним чином (несиловим) впливати на вибір поведінки системи міграції [170].

Біфуркація з латинської – роздвоєння, а для системи міграції ця точка є тим переломним моментом у напрямку руху, напрями розходяться по різних траєкторіях: і прогнозованих, і по імовірно прогнозованих варіантах розвитку.

Внаслідок впливу на систему міграції подразників, які раніше невідомі були цій системі, появляються нові суб'єкти і, відповідно, інша поведінка цих суб'єктів, обставини такого буття сприяють до появи нового досвіду, який би не появився за звичайних умов, відповідно це поштовх від стану певного порядку до стану хаосу і навпаки. На рівень флуктуації має вплив стійкість, що безпосередньо пов'язана із можливістю самоорганізації чи хаосу, тобто є завжди точка біфуркації, критична точка, яка є початком розгалуження різних варіантів розвитку, різних траєкторій.

Окремі варіанти розвитку є прогнозовані, а інші можуть бути імовірно прогнозовані, а інколи і непередбачувані. Так чи інакше в часовому просторі період хаосу завжди є важливим моментом у самоорганізації та виникнення нової структури із хаосу, якій притаманна більша стійкість до флуктуацій.

Залежно від передбачуваності форми та виду подразника, стимулу його рівня, від передбачуваних наслідків у суспільному бутті, проміжок між хаосом і порядкуутворенням самоорганізації скорочується. Саме дослідження ймовірності подразника, рівень його впливу на рух системи міграції дасть змогу уникнути політичних, економічних, соціально-культурних, кризових ситуацій окремого регіону, держави та світового масштабу загалом. Застосування на практиці дослідження міграції синергетичним підходом дасть можливість уникнути негативних наслідків прогнозованого руху.

Зазначені динамічні форми є передумовою активізації самоорганізації суспільства.

Емерджентність (динамічна ієрархічність) – основний принцип проходження системою точок біфуркацій, становлення, формування і занепад ієрархічних рівнів. На основі цього принципу пояснюється виникнення нових якісних характеристик системи по горизонталі (на одному рівні), повільна зміна керуючих параметрів глобального рівня. Це призводить до наближення «точки відліку», нестійкості системи на макрорівні та перебудові її структури.

У точці біфуркації колективні змінні, параметри порядку макрорівня повертають свої ступені свободи в хаос мікрорівня, розчиняючись у ньому. Хаос відчувається особою з позиції макрорівня через непередбачуваність та збільшення його складності. Мить між минулим та майбутнім – це точка відліку (біфуркація), яка на мікрорівні є цілою епохою трансформацій. Саме на цьому рівні здійснюється вибір, еволюційний добір альтернатив розвитку макрорівня [170].

Можна вважати, що політика у будь-якій сфері людської діяльності є, з одного боку, самостійним способом знаходження й реалізації оптимальних рішень, з іншого боку, – це система точок біфуркації («точок відліку»), її становлення, формування та занепаду ієрархічних рівнів [181]. Для формування нових рівнів у відповідності до конкретних історичних умов, відповідно до політичних завдань, що спричиняють ці умови.

«Синергетика як вчення про нерівноважні (хаотичні) системи орієнтує на те, що рівноважних систем немає. «Усталеність і рівноважність – це, так би мовити, глухі кути еволюції... Лише системи, далекі від рівноважності, системи в станах нерівноважності, здатні спонтанно організовувати себе і розвиватися» [428]. Разом з тим у звичному, видимому світі спостерігається відносна стабільність та усталеність (упорядкованість). У протилежному випадку все було б хаотичним, все розпалося б, не було б можливості контролювати та передбачати майбутній хід подій. Отже, у світі існують зв'язки та відношення, які забезпечують стабільність буття, появу та функціонування як природних, так і соціальних об'єктів, процесів [269, с. 15].

Аналіз філософсько-правової методології дослідження дає можливість обґрунтувати теорію системи міграції сучасного суспільства як нової відкритої системи суспільства, здатної до самоорганізації, що є обґрунтуванням застосуванням нового методологічного дослідження з позиції синергії.

Сьогодні ми з подивом, а нерідко і з острахом спостерігаємо за деструктивними явищами, що виникають в окремих країнах і які зачіпають

соціальні, економічні, політичні або культурні процеси, швидко набувають глобального характеру, втягуючи в кризу не тільки сусідні, але і вельми віддалені території. Громадяни різних держав все частіше усвідомлюють себе суб'єктами руху у просторі і часі

Філософія застосовує компаративістський підхід до вивчення міграції. «Як зазначає Преображенська Н., може абстрагуватися від наявних «кваліфікаційних» характеристик поняття і дати ширше його тлумачення (розглядати міграцію з позиції руху «антропотоків» (руху людей у просторі). Грунтуючись на цьому понятті, можна вивчати вихідні та вхідні потоки міграції в глобальному масштабі. За допомогою цього терміну можна абстрагуватися не тільки від певного історичного часу, але й від певного суб'єкта так само, як і від певного місця» [427].

«Поняття міграції з філософської точки зору використовується також як засіб для опису поведінки індивіда або соціальних груп, мотивованих різними причинами. Філософське осмислення феномена міграції відображено у низці концепцій, зокрема в концепції пасіонарних поштовхів (В. Вернадський), в основі якої лежить ідея енергетичного обміну між етносом і зовнішнім середовищем. Згідно цієї концепції пасіонарії відрізняються інакшою міграційною поведінкою, і саме вони визначають ступінь активності міграційного руху всього етносу» [494, с. 44].

У нашому дослідженні нами обґрунтовували феномен міграції як явище відкритої системи міграції. Підстави визнання міграції відкритою системою здійснюються через притаманні їй характерні сучасному стану розвитку властивості. Розуміння, уявлення про процес міграції та взаємодію його елементів виходять за межі усталеного пізнання та виходить на рівень транснаціональної системи, яка зазнала розвитку у контексті глобалізаційних процесів у Європі кінця XX – початку XXI століття.

В епоху Нового часу народження позитивної науки і раціональної філософії освоюється весь процес-сенса, так намагаються науково описати і пояснити феномени природи, соціуму, процеси мислення, як процесуальні. Попередні форми культури не зникають повністю, але поступово витісняються і йдуть на другий план.

У ХХ столітті з появою просту постмодерну виникає не нова вісь, або синтез полюсів, але девальвація всіх трьох осей і двох полюсів сенсу і стани на користь самоцінного полюса процесу, швидкість якого все наростає і спонукає до руху, зміни місця перебування і пошуку нових засобів для самореалізації, одним із засобів якої являється міграція [192; 383; 619].

Дуже часто у такій стрімкій зміні напрямків векторів життя, сенс деконструюють і остаточно десакралізують, а стан примітивізується і стає просто афектом, що надає міграційним рухам хаотичності та неконтрольованості, але завдяки тому визначає істинну сутність проблем сьогодення суспільства і конкретних кроків їх подолання.

Швидкість процесів антропої сфери стрімко зростає в інформаційному суспільстві і у масовій культурі «Drive and action» набагато важливіше усталених морально-етичних та культурних цінностей. Кліпова свідомість реклами і шоу програм не дозволяє вибудувати і логічний хід подій, він часто відсутній, і все зводиться до спонтанних афектів. Так відбувається деградація масової культури, оскільки інформаційна турбулентність, хаос не дозволяють вижити ні високим цінностям, ні високим станам, стандартна логіка і емоції просто «не досягають їх», вони занадто повільні, залишається рефлекс, інстинкт, якими легко керувати на несвідомому рівні, формуючи міф «гарного життя, міф державності», які спонукають до мобільності без усвідомлення реального стану життя на території бажаної міграції та необхідності застосування немалих зусиль для інтеграції у приймаючому суспільстві.

Перед суспільством постає вирішення питання уникнення перспективи деградації культури і людської природи в обвальних потоках інформації та формування самоусвідомлення особистості частиною соціуму у процесі самореалізації та необхідності формування правової свідомості, культури у глобальних процесах.

Так, в умовах транснаціональності ідентичність мігрантів стала глобальною, оскільки вони мають інтернаціональні шлюби, кар'єру, змінюють країни проживання і відпочинку.

Міждисциплінарність міграції породжує різні дефініції її змісту: мотиви міграції, адаптація мігрантів до нового етнокультурного середовища, трансформація етнічної ідентичності в різних поколіннях мігрантів; ідеологія державної міграційної політики; міграційне законодавство, права мігрантів, проблеми нелегальної міграції; рух робочої сили, економічні наслідки міграції; обґрунтування, пояснення міграційної поведінки населення, форми адаптації мігрантів; інтерпретація життєвого досвіду мігранта; фіксація масштабів міграції, облік мігрантів; вплив міграції на зміну культури та етнічну ідентичність населення.

Однозначно, кожен з науковців, що досліджують проблематику міграції, вкладають свій зміст у визначення цього поняття в силу того, яким є предметне поле їхнього дослідження. Погоджуємося з науковцем у галузі міграції Тиндик Н., що значна різноманітність як ускладнює вивчення міграційних процесів і веде до термінологічної плутанини, так і свідчить, що більшість досліджень базується на усвідомленні всієї складності та багатозначності міграції як соціального явища, та робить предметне поле кожного дослідника унікальним [550, с. 44].

Погоджуємося з обґрунтуванням науковця Світлова О. про взаємозалежність та притаманність концептуальних ознак мобільності міграції та мобільності соціальної, а також з висновком, що міграційним переміщенням притаманні всі основні види, форми і характеристики соціальної мобільності. Відповідно

соціальна, міграційна мобільність здійснює вплив на політичну, трудову, демографічну поведінку, виконання професійних функцій, релігійність і навпаки має зворотній вплив на них.

Внаслідок взаємозалежного впливу між мобільністю й різними особливостями життя і поведінки індивідів, вплив переміщень на світогляд, психологічні установки щодо соціального оточення, структуру мотивів і стимулів трудової й культурної діяльності, роль мобільності у відтворенні та змінах соціального складу населення, окремих класів і прошарків [498].

Відповідно необхідно зазначити, що мобільність, як рух у просторі, час, пізнання породжують нелінійне мислення, осмислення феномена міграції, можливостей, потреб і найвище досягнення – усвідомлення сенсу свого існування, за допомогою нелінійного мислення, аналізу світобудови та конструювання напрямку руху міграції, поведінки [127], усвідомлення свободи.

У філософсько-правовому дослідженні міграції виникає необхідність термінологічного розмежування категорій мобільності «свобода пересування» та «право на пересування», які є нетотожними. «Свобода пересування» більш ширша категорія, яка включає в себе «право пересування», що є безпосередньою ознакою взаємодій, руху іншого елемента системи міграції – держави, рівень розвитку, рівень демократизму якої впливає на право свободи пересування і взагалі на стан відкритості системи міграції, її перехід з одного стану в інший, від закритої до відкритої і навпаки, що впливає на те, чи може вона бути об'єктом синергії [393].

Однак свобода мобільності, руху у понятті міграції не завжди має абсолютний характер, оскільки за окремих підстав це не є істинне волевиявлення до міграції, відповідно несе і примусовий характер. Тому у понятті правовому відзначається як вільний вибір особи до процесу міграції, так і примус.

Підводячи підсумки необхідно зазначити, що «право на свободу пересування» та «норма закону про права пересування різні» поняття, філософія права свободи пересування у сфері міграції, обмежується нормативним

визначенням обов'язкового місця реєстрації. За сучасного розвитку держави неможлива рівність філософської та правової категорії права особи на пересування.

«Можна стверджувати, що право – це соціальна гарантія свободи, суспільно визнана особиста автономія, воно надає простір для активності кожного члена суспільства. Абсолютна свобода означала б для людини нічим не обмежений вибір, що поставило б її у доволі складне становище під час ухвалення рішення. Свобода людини не може бути абсолютною, оскільки вона живе в суспільстві подібних до неї, а отже, її свобода повинна співвідноситися зі свободою інших індивідів. Право окреслює межі, в яких громадянин може діяти на власний розсуд, не посягаючи при цьому на права і свободи інших громадян, тобто свобода вибору передбачає відповідальність перед самим собою» [475, с. 410].

Наступним елементом міграції, який перебуває у філософсько-правовому дослідженні міграції є обґрунтування мотивації мобільності, оскільки процеси міграції є особливим індикатором соціально-економічного, політичного стану держав-донорів та реципієнтів, що формують інформацію, стимул, мотивацію особи до мобільності і у подальшому процесі переводить державу у статус донора чи реципієнта. В свою чергу, філософська і соціально-економічна сутність мотивації міграції мають вагомий вплив на демографічну ситуацію держав та кількісно-якісні характеристики людського потенціалу. Кожна держава формує певну інформацію про стан та перспективи для міграції, що визначають мотивацію до міграції.

Цілком погоджуємося з думкою О. Баєва, що процес мотивації структурно складається з двох елементів: зовнішнього і внутрішнього [27, 78].

Зовнішній формується на основі цілеспрямованого впливу на людину за допомогою відповідних умов, як ми уже зазначали, на основі інформації, яка формується щодо кожної держави і визначає її роль у глобальному міграційному процесі.

Внутрішній елемент формується на основі внутрішньої психологічної діяльності особистості щодо визначення механізму мотивації (визначення цілі, ставлення до умов праці, проживання, соціального захисту, релігії, сімейних обов'язків, родинних зв'язків, формування програми досягнення цілі з подальшою інтеграцією) [405].

У сучасних наукових дослідженнях сформоване поняття імідж території, держави, який, на нашу думку, має безпосередній вплив на визначення їхньої ролі у глобальному процесі міграції. Масова свідомість фіксує прояви іміджу, що формує активну чи пасивну мобільність міграції, надаючи перевагу тій чи іншій державі. Визначаються такі прояви іміджу, які формують прояви мобільності особи:

імідж території (імідж влади і безпосередньо лідера (міста, регіону, держави);

імідж політичного режиму (розвинутість демократії та забезпечення громадянських прав, правова захищеність населення території, прозорість виборів, легітимність політичних інститутів);

імідж економіки і показники фінансової стабільності;

імідж військово-промислового комплексу (якщо йдеться про державу чи спеціальний регіон);

імідж інформаційної політики;

зовнішньополітичний імідж території;

соціокультурний імідж території;

імідж інвестиційного клімату території;

імідж перспективності (з погляду проживання, саморозвитку, стану екології, престижу навчання, широти ринку робочих місць та можливостей професійного зростання);

імідж унікальності (аутентичні та сучасні характеристики, що відрізняють територію від інших) [357, с. 80].

«Подібні тенденції супроводжуються ще й таким явищем, як деградація значення місцевості для особистості. Це явище зумовлене багатьма причинами й пов'язане з розгортанням глобалізаційних процесів, а в деяких країнах воно підсилюється ідентифікаційною кризою. Люди, які пережили громадянські конфлікти або розпад однієї держави й утворення нової, в особистісному плані переживають суттєві морально-психологічні кризи, у результаті яких зростає рівень прагматизму і навіть цинізму, втрата віри у високі суспільні цінності. Іншим аспектом феномена нівеляції значення місцевості, послаблення значущості для особистості інститутів громадянства й резиденства є ступінь просторової мобільності особистості» [238, с. 346].

У контексті теорії чинників міграції можна стверджувати, що «рушійними силами міграційної активності є економічні закономірності розвитку суспільного виробництва, які визначають потреби й інтереси мігрантів [535]. Однак, важливу роль відіграють і явища соціального, психологічного, етнічного характеру» [113, с. 238], та комфортність у тому чи іншому суспільстві як виїзду, так і приїзду. Оскільки складність і суперечливість сучасного суспільства з усією його роз'єднаністю, змушує задуматися про те, наскільки комфортне таке суспільство для особи і тих, хто намагається в ньому перебувати, або навіть інтегруватися в нього. Задоволеність суб'єктів суспільства не конкретними благами суспільства, а сукупністю позитивних і негативних якостей перебування в суспільстві – важливий критерій стабільності суспільства і його готовності до перетворення, до руху, до сприйняття нових учасників їхнього життя.

Висновки до розділу 1

У даному розділі, здійснивши огляд наукових та практичних результатів дослідження міграції, обґрунтовано можна зробити висновки стану дослідження зазначеної проблематики.

Досліджені наукові позиції у сфері міграції не обмежується вузьким спеціальним (галузевим) переліком проблемних питань, це пов'язано з тим, що вузько предметне дослідження феномену міграції, без врахування, аналізу специфіки більш ширшого кола питань не дасть можливості отримати відповіді на поставлені питання та буде підставою визнання недосягнення мети дослідження. Тому можна констатувати, що всім дослідженням міграційних процесів притаманний комплексний характер, з визначеним напрямом дослідження окремого виду міграції або окремими питаннями, викликаними: процесом міграції, реалізацією особи права на міграцію, захистом своїх прав та інтересів у міграційному процесі, обов'язком держави здійснювати міграційну політику з урахуванням власних інтересів, інтересів власних громадян та забезпеченням прав мігрантів, обов'язком не тільки декларувати на державному рівні міжнародні стандарти трудовим мігрантам, внутрішньо переміщеним особам, іммігрантам, а й практичним їх дотриманням та забезпеченням.

Огляд наявних наукових праць окресленої проблематики дає підстави для висновку, що наявні ґрунтовні наукові розробки щодо міграційних процесів за суміжними науковими напрямками. Та незважаючи на наявність теоретичної бази дослідження міграційних процесів, філософсько-правовий аспект проблеми неопрацьований, що зумовлює актуальність філософсько-правового осмислення феномену міграції, а також з огляду на неоднозначність і багатогранність природно-феноменологічної сутності міграції.

Аналіз наукових доробок у дослідженні міграційних процесів, дає право констатувати про те, що світоглядні детермінанти феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів потребують окремого філософсько-правового дослідження а також те, що філософсько-правова рефлексія феномена міграції повинна містити аналіз процесів генези міграції як складової природно-правового простору у контексті глобалізаційних процесів в Європі.

Дослідження формування концептуальних засад міграції, дає підстави констатувати, що кожному історичному етапу розвитку суспільства властива особлива правова концепція міграції: як процесу, як системи, як реалізації права на самовираження особи, як форми захисту порушених прав тощо.

Існують такі чинники впливу на формування нових концепцій, як наднаціональна міграційна політика та особливості моделей і механізмів в окремих європейських державах. Різноманіття соціально-економічних, політичних і культурно-історичних особливостей в ЄС накладається на етнокультурне і релігійне розмаїття цих країн і специфіку міграційних процесів, що ускладнює управління багатонаціональними соціумами. Важливим фактором стали демографічні проблеми міграції в Європу, структурні зміни в міграційних потоках і притоку іноземної робочої сили. Співвідношення економічної інтеграції в країнах Європейського Союзу з ринком праці та мобільністю трудових ресурсів також впливає на вироблення нових підходів до асиміляції мігрантів в європейське суспільство і на формування загальної політики, що враховує ситуацію міграційну ситуацію в Європі і зросли розбіжності серед країн-членів після міграційного кризи 2015 р.

Виникнення або пристосування кожної концепції відображало певний етап розвитку суспільства, потім з них розвивалися нові теорії та моделі, тобто спостерігалася певна еволюційність. Особливий підхід європейських дослідників до небезпеки, що виходить від релігійності мусульман, відрізняє європейські теорії від американських, які поки не розглядають цю проблему як загрозу або виклик.

Концепція інтеркультуралізму являє собою спробу поєднати універсальні цінності та культурні особливості і тим самим досягти більшої соціальної гармонії і солідарності в приймаючому соціумі, це більш тривалий процес інтеграції, ніж при мультикультурному підході, він розглядає індивідуальну, а не групову ідентичність, тобто, сфокусований на мікрорівні. Спробу застосувати принципи

інтеркультуралізму використовували Єврокомісія і Рада Європи в своїх програмах, вони нечисленні і не випробувані на національному рівні, так як ця модель до кінця не розроблена.

Незважаючи на критику європейської політики інтеграції мігрантів і думки про «провал» політики мультикультуралізму, але факт залишається фактом: у сучасному мультикультурному світі тільки політика інтеграції в тій чи іншій її формі забезпечує збереження соціального миру в суспільстві.

На наш погляд, рівень толерантності соціуму пропорційний рівню раціональності суспільства. Якщо якась етнонаціональна група замкнута на внутрішніх масових стереотипах і догмах, не містить в собі чинників, які штовхають на раціоналізацію підстав власної культури в контексті її загальносвітової присутності, то такий соціум неминуче буде схильний до інтолерантності.

Міграцію в сучасному контексті можна вважати актором трансформації: міжнародних відносин і світового розвитку в цілому, формування зовнішньої політики сучасних держав, глобальної демографічної ситуацію, світової економіки і економіки окремих країн, міжнародної фінансової системи, поняття міжнародної безпеки.

Постійна зміна міграційної ситуації змушує європейські країни пристосовуватися до умов глобалізованого світу і трансформації міграційних потоків, використовуючи як нові, так і адаптовані старі теоретичні підходи, на які вплинули більш ранні школи, в тому числі на обґрунтування політики асиміляції мігрантів і розробку нових підходів до їх акомодатії.

Виникнення або пристосування кожної концепції відображає певний етап розвитку суспільства, потім з них розвиваються нові теорії та моделі, тобто спостерігається певна еволюційність, на яку впливали глобальні процеси. Особливий підхід європейських дослідників до небезпеки, що виходить від

релігійності мусульман, відрізняє європейські теорії від американських, які поки не розглядають цю проблему як загрозу або виклик.

Методологічно дослідження міграції базується на системному аналізі, що включає структурний, функціональний, історико-генетичний і прогностичний аспекти, спрямовані на виявлення структурних елементів системи міграції, механізмів її функціонування, генезису та шляхів самоорганізації, а також на сукупності методологічних підходів, комплексі філософських, загальнонаукових і приватно-наукових методів, що дозволяє забезпечити достовірність та обґрунтованість результатів дослідження.

З урахуванням специфіки предмета, мети та завдань наукової розвідки використовується поряд з іншими такі основні методологічні підходи: системний; компаративний підхід; антропологічний підхід; аксіологічний підхід; потребовий підхід.

РОЗДІЛ 2

ФІЛОСОФСКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНА МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

2.1 Природно-феноменологічна сутність міграції в епоху глобалізації

Процес глобалізації змінив міграцію як кількісно, так і якісно. У процесі розвитку сучасної міжнародної міграції чітко проявляються такі її тенденції, як акселерація, глобалізація, фемінізація, диференціація, інтелектуалізація, зростання потоків нелегальної трудової міграції. Також варто зазначити, що глобалізація надає також невизначеності більшості параметрам міграції: відстані, потреби, які прагнуть задовільнити суб'єкти шляхом міграції, часу тощо.

Глобалізація стає новітнім стимулом та джерелом появи зовсім інших видів та форм переміщення людей, та форм переміщення у просторі для задоволення своїх потреб. Серед таких форм вирізняються міграція інтелектуальна, міжнародна студентська міграція, транснаціональна міграція, (її ще називають «неповною»), міграція на основі міжнародних контрактів, міграція медична [690].

Корнієнко О. пропонує проводити класифікацію міграційних процесів згідно різних критеріальних ознак:

об'єктивні (які не залежать від волі і свідомості індивіда);

суб'єктивні (сприйняття індивідами об'єктивних реалій: мета поїздки – насправді міграційні переміщення здебільшого викликані комплексом причин і визначення основної з них має суб'єктивний характер; добровільність переміщень: міграцію можуть вважати вимушеною, яка викликана обставинами, що містять безпосередню загрозу для життя, але й економічними чинниками: важка економічна ситуація, неможливість знайти роботу, яка відповідає вимогам мігранта щодо заробітної плати тощо [258, с. 26].

Враховуючи напрями руху мігрантів, міграції можуть бути внутрішніми та зовнішніми. У залежності від причин, що спонукають особу до міграції (і внутрішньої, і зовнішньої), можна виокремити такі групи міграцій:

економічна – трудова як підвид (пошук більш високооплачуваної роботи, кращих умов ведення бізнесу);

соціальна (шлюб, пошук кращих умов життя, прагнення до самореалізації);

культурна (повернення на батьківщину предків);

політична (політичні переслідування);

військова (переміщення внаслідок збройних конфліктів);

освітня (навчання в закладах вищої освіти, довготривалі стажування);

екологічна (переміщення через забруднення території) [357, с. 22].

Аналізуючи подані класифікації міграцій, необхідно зазначити, що беруться до уваги простір (соціальний, адміністративно-територіальний), волевиявлення особи, зв'язок між причиною та наслідком дій мобільної особи та час [16].

«Час є однією з ключових метричних координат міграції. Очевидно саме він показує, як можуть накладатися один на одного різні періоди інтенсивності міграцій (трудової, освітньої, політичної, медичної, екологічної тощо). Може виникати ситуація, коли міграційні піки різних видів міграції співпадатимуть. Критичні значення міграційних переміщень населення, спроектовані одночасно на регіон чи державу, є викликом для втримання рівноваги з позиції моделювання стратегічного розвитку держави чи її регіонів» [498, с. 12].

«Час» є характеризуючим показником конкретного виду міграції та критерієм для мотивації під впливом глобалізації міграційних процесів, світової політичної ситуації, кризових періодів економіки. Загалом кризи суспільства не є прогнозованими, однозначними та лінійними для міграції, що підтверджує феноменологічну сутність міграції. Аналіз реального стану міграції дає можливість стверджувати, що хаотичність, непрогнозованість міграційних

наслідків здійснює надзвичайно негативний вплив на різні сфери суспільства кожної держави: економічну, політичну, соціокультурну.

Вирішення проблем, породжених міграцією, на нашу думку, вбачається через призму синергетики, що дає можливість обґрунтувати природно-правову сутність феномену міграції та визначити наслідки міграції, сприяти обґрунтуванню необхідної її структури, конфігурації та стійкості, необхідної саме для того чи іншого історичного періоду суспільства, рівня його розвитку, особливо у період глобалізації.

Доцільно розглядати природно-феноменологічну сутність міграції через процес багатосторонньої взаємодії суб'єктів та об'єктів міграційного процесу: самих мігрантів і їхніх сімей, осіб різних соціальних груп, з якими вони зустрічаються у процесі міграції, внутрішні та зовнішні подразники, які впливають на динаміку міграції та спричиняють флуктуацію.

На етапі глобалізаційних процесів у Європі кінця ХХ – початку ХХІ століття у міждисциплінарних наукових дослідженнях міграції наявні обґрунтування значної кількості дефініцій терміну «міграція» та характеристик, які відокремлюють цей феномен від інших понять та об'єднують у сучасну систему поглядів даного феномену. Парадигмальні концепти міграції дають можливість виокремити притаманні характеристики, особливості її понять і уявлень властивим саме цьому періоду, що дає можливість сформулювати окреме бачення, розуміння і місця в ньому кожного елемента і дозволить провести аналіз негативних наслідків, спричинених міграційними процесами [620].

Глобалізаційні процеси спонукають до формування нової природно-феноменологічної сутності міграції, враховуючи її загалом і окремих її видів: міжнародної трудової міграції, вимушеної міграції, сімейної міграції та ін.

Міграція є невід'ємним елементом світового глобального процесу, в свою чергу «глобалізація є поняттям широким і багатозначним, а її подальший розвиток породжує щораз нові дискурси, роблячи його всеохоплюючим. Найбільш

повноцінно і узагальнено глобалізацію можна означити як якісну стадію суспільного розвитку, яка представляє собою процес системного переходу функціонування соціуму від рівня переважно національного до транснаціонального, шляхом створення і посилення транснаціональних взаємозв'язків і взаємодії в усіх сферах життєдіяльності соціуму – політичній, економічній, соціальній, культурній, екологічній та іншій.

Для глобалізації характерна наявність двох складових: об'єктивної та суб'єктивної. Перша виражає закономірний етап світового розвитку, що охоплює всі сфери життя людства, друга – ідеологічні надбудови, які однобічно-спотворено відображають його. Глобалізації в усіх її проявах притаманна амбівалентність, яка виявляється в усіх сферах і на всіх рівнях. Амбівалентна природа глобалізації породжена низкою чинників, серед яких: суперечливість і складність природи глобалізації, складність глобалізаційного процесу, розмаїття акторів глобалізації й суперечливість їхніх інтересів, інструментальний характер глобалізації. Усе це разом утворює глобалізаційне тло, на якому розгортаються сучасні процеси міжнародної міграції» [616, с. 26].

Активні зміни зламу століть змінюються у трансперсональне з інтуїтивного, когерентного і вольового рівнів узагальненої тілесності людини, зазвичай співвідносяться з його духовною природою, з неминучістю призводить до особливих соціально-психологічних зрушень у сучасному суспільстві. Глобальний світ характеризується не тільки транснаціональними економічними змінами, скільки тотальної інтернетизації, народженням соціальних мереж в віртуальних просторах на тлі загальної локальної атомізації життя людей, що формує міфи ідеального життя у тому чи іншому просторі та формує ставлення індивіда до кожного процесу, який є важливим у даний період для суспільства, завдяки чому дає усвідомлення можливості його керованості саме суб'єктом суспільства.

Новий світ створює новий тип антропологічних навантажень і деформує різні прояви людської діяльності. Критеріями визначення якої є: «осмисленість

минулого, оцінка теперішнього, бачення майбутнього, ціннісна домінанта. Як інтегральний показник простору особи необхідно розглянути ціннісно-смыслову конфігурацію життя особистості. Існують такі типи особистісного простору, у залежності від яких визначається можливість мігранта пристосуватися у новому суспільстві, схильності до мобільності:

а) екзистенційний (відрізняється неготовністю переосмислювати травматичне минуле, нездатністю адекватно оцінювати теперішнє, неможливістю конструювати майбутнє, домінантою виживання);

б) сімейний (відрізняється добрим осмисленням минулого, адекватною оцінкою теперішнього, розгорнутим конструюванням майбутнього, домінантою значущих стосунків);

в) служіння (відрізняється від сімейного насамперед за критерієм домінантної цінності – бути корисним державі, боротьбі з агресором, армії);

г) самореалізації (відрізняється головною цінністю саморозвитку);

д) прагматичний (відрізняється головною цінністю кар'єрного просування)» [553]. Завдяки цьому формується стан мобільності індивідуально для кожної особистості та вибору поведінки самостійно під впливом усвідомлення Себе у конкретному суспільному процесі.

З інтенсивністю суспільного розвитку, прогресивністю змін суспільства та глобалізацією суспільних процесів, проявляється безпосередній їхній вплив на зміни напряму, інтенсивність міграції, суб'єктного складу учасників міграційних процесів та зміни міграційних рухів, відповідно до чого, виникає необхідність уточнення змісту поняття «міграції» із появою нових різновидів міграції (культурно-оздоровча, освітня, туристична) і відповідно особливого суб'єктного складу, що безпосередньо визначатиме її природно-феноменологічну сутність.

Різкий стрибок зовнішньої міграції в країни Євросоюзу породжує необхідність пошуку рішень для нової політики адаптації мігрантів. Масштабна іншокультурна, по відношенню до основних європейських народів, міграція може

призвести до формування етнічних громад і їх відокремленого розвитку. У Німеччині це питання стоїть особливо гостро, так як країна є вторинним реципієнтом, мігранти залишаються там на тривалий період.

Зросла популярність ксенофобії і націоналізму серед корінного населення в країнах Європейського Союзу, ультраправі партії знову отримують голоси. З'являються нові націоналістичні партії та організації, які декларують гасло захисту національної ідентичності європейців. Політична актуальність діалогу між приймаючим суспільством і мігрантами також обумовлена зростанням наступальних настроїв помітної частини мігрантських еліт, у тому числі, які поділяють ідеї радикального ісламу.

Міграція населення – це складне соціально-економічне явище, яке суперечливим чином пов'язане з різними сторонами життєдіяльності суспільства, формуванням і проявом тенденцій його зміни, тому можна сказати, що міжнародна міграція неоднозначно, подеколи протилежно впливає на розвиток окремих країн світу і загалом усього суспільства та на її сутність.

У сучасному світі військові конфлікти та гонка озброєння з середини ХХ століття доповнились у 2010-х роках війнами, техногенними катастрофами, політичними переворотами внаслідок конвертації медійної пізнаваності у політичний капітал. Світ симулякрів маргіналізував ідентичності та кордони. Ставши на шлях накопичення ресурсів та раціональності конвертаційної логіки зміцнення впливових позицій у світі, політичні території втратили легітимність своїх громадян. Тренд формування світопорядку першої половини ХХІ століття – падіння довіри до урядів і усвідомлення цінності персонального і делегованого соціального капіталу публічної особи, онлайн-технології формування капіталу лояльності на рівні груп інтересів та територіальних громад з метою подальшої конвертації у політичний капітал довіри [357, с. 78].

На якісну трансформацію понятійного апарату впливають сучасні світові процеси, які доводять, що історія людства досягла кульмінації протистояння

раціональних чинників прогресу та ірраціонального відчуття падіння духовності, міжособистісної довіри і соціальної безпеки.

Широке поняття «міграція» запропонував Михайлишин І. : «будь-яке добровільне або примусове переміщення окремих осіб або великих груп населення, зумовлене політичними, економічними, соціальними, матеріальними, демографічними, духовними та релігійними чинниками, що здійснюється відповідно до вимог законодавства або з їх порушенням і пов'язане, як правило, зі зміною місця проживання та працевлаштування як усередині країни, так і за її межами назавжди або на певний проміжок часу розуміння змісту та значення міграції, зроблено висновок, що міграція (у разі її легального характеру) сприяє розвитку населення, покращенню умов життя мігрантів та підвищенню їх соціального статусу, а також розвитку ринку праці країни, де перебувають мігранти, збагаченню культури народів, урізноманітненню етнічного складу населення» [325].

«Міграція» – походить від латинського «migratio» (переселення), міграція позначає переміщення людей з одного регіону в інший. Міграційні процеси в наукових дослідженнях трактуються як «випадки масових переміщень, коли представники того чи іншого етносу (етнокультурної групи) добровільно або вимушено покидають територію місця формування етносу (або його тривалого проживання) і переселяються в інший географічний або культурний простір» [149, с. 168].

Також міграція може розглядатися як «складний процес, який пов'язаний з одиничними або регулярними територіальними переміщеннями людей з різних причин через кордони територіальних утворень з метою зміни постійного або тимчасового місця проживання» [458, с. 30].

Ярмистий М. відзначає, що міграція – це процес, в результаті якого особи внаслідок соціально–економічних, політичних та інших обставин, примусово або добровільно, здійснюють внутрішнє або зовнішнє переміщення як через

міжнародні кордони, так і всередині держави для задоволення чи збереження власних потреб [622, с. 389], світова міграційна позиція має бути узгоджена, оскільки соціально-економічні наслідки, політичні та інші обставини набули глобального характеру, що впливає на напрям руху та масштабність міграції.

У сучасному науковому підході міграція розглядається у різних позиціях залежно від мети, підстав, під міграцією робочої сили у загальних рисах розуміють процес переміщення трудових ресурсів, метою якого є працевлаштування на кращих умовах, які визначаються зі співвідношення попиту та пропозиції на ринку праці, у країні (регіоні) міграції і у країні походження чи регіоні постійного проживання [298, с. 123].

Науковець Колос С. визначає міграцію соціально-економічним явищем, присутнім у всіх формаціях та на усіх етапах розвитку будь-якої країни. Міграція пов'язана із економічними, етнічними, політико-географічними проблемами та з історичним розвитком держави і суспільства. Це соціально-економічне явище здійснює вплив на формування етнічного складу суспільства та нових спільнот, що може змінити історію цілих держав [242, с. 194].

У свою чергу, науковцем Горбачовою І. міграція населення розглядається як одна з форм міжнародно-економічних відносин та безпосередній прояв існування міжнародного ринку праці, який охоплює різноспрямовані потоки мігрантів, які сформувалися внаслідок нерівного кількісного і якісного розподілу світових трудових ресурсів, і здійснюються шляхом перетинання національних кордонів [145, с. 20].

Загалом, міграцію можна визначити як складне та комплексне соціальне явище, існування та перебіг якого зумовлюється дією цілого комплексу чинників різного характеру, так наприклад: соціально-економічного (породжує трудову, професійну, «інтелектуальну» різновиди міграцій); демографічного (спричиняє статеву-вікову диференціацію міграційних потоків та істотно впливає на кількість населення як в країні походження, так і у країні-реципієнті); політичного

(породжує існування специфічної категорії мігрантів: біженці та особи без громадянства); етнокультурного (слугує причиною геноциду, репатріації) характеру. В зв'язку із вищенаведеними фактами не має жодного сумніву у тому, що міграція населення міжнародного рівня, за умови зростаючої глобалізації і розширення світових економічних відносин займає значне місце в розвитку сучасного суспільства [396 с. 37; 477].

Сутність поняття міграції, як правило, розглядається з економічної або правової позиції, як реалізація права на пересування, вибору місця проживання чи місця працевлаштування або у контексті адміністрування держави. На нашу думку, міграцію необхідно розглядати та досліджувати як відкриту систему, яка наявна у кожному суспільстві незалежно від політико-економічного, правового розвитку, релігійного, національного, етнічного складу і яка існує із своїми закономірностями в міжнародному просторі та зі своїм порядкоутворенням або хаотичністю змін на пряму руху.

Виходячи з соціологічних теорій, як концепція транснаціональної міграції, структурного функціоналізму та феноменологічної парадигми, науковець Ілік Х. сучасну хвилю трудової міграції «визначає як переважно зворотну коротко- чи довгострокову тимчасову міграцію переважно одного чи кількох членів сім'ї, які підтримують завдяки різним способам зв'язку із залишеною вдома родиною сімейні відносини, що перетинають кордони» [204].

Позиція Марковської Г. ґрунтується на тому, що «міграційні переміщення населення можуть відбуватися і всередині певної країни, і виходити за її межі, які спричинені або елементарними потребами мігрантів забезпечити власне існування, або їх намаганням досягти рівня пропагованого способу «суспільства споживання»» [317]. На нашу думку, ця позиція дещо обмежена просторовим критерієм, оскільки сучасний процес міграції набув глобального характеру та має на меті не тільки досягнення елементарного забезпечення існування, а й набуло напрямку самореалізації особою у бажаному соціальному статусі.

Щодо нового рівня міграції, притаманного сучасному суспільству, також визнає Тиндик Н., зазначивши особливу характеристику четвертої хвилі української трудової міграції, зокрема транснаціональний характер. А це означає, що її домінуючою формою є зворотна коротко- чи довготривала тимчасова міграція переважно одного члена сім'ї, який за допомогою різних способів зв'язку підтримує контакт з тими членами родини, які залишилися вдома, тобто здійснює транснаціональні сімейні практики. Така нова форма взаємодії між трансмігрантами [550, с. 49] (мігранти, які здійснюють транснаціональні практики) утворює новий вид міграції – транснаціональну міграцію.

Відповідно змінюється природно-феноменологічну сутність міграції у процесі глобалізації, оскільки відбувається становлення єдиного взаємопов'язаного світу, в якому народи не відокремлені один від одного, а взаємопов'язані один з одним і детермінують економічними, фінансовими, політичними відносинами, з'єднуючись в один єдиний глобальний світ [109, с. 10].

Міграція – один з най динамічніших процесів, пов'язаних з населенням і його відтворенням, процес, який на сучасному етапі може суттєво вплинути на чисельність населення, його розміщення, віковий і національний склад, кількісну і якісну складові трудових ресурсів, впливаючи на соціально-економічний розвиток країни. Разом з тим стан міграційних процесів у сучасному суспільстві викликає неоднозначну оцінку, оскільки приплив мігрантів часто вказується як одна з причин зростання соціальної напруги.

На нашу думку, першочерговою категорією природно-феноменологічної сутності міграції є простір, який є характеризуючою ознакою будь-якого виду міграції та мобільність (рух), як суб'єктна ознака, яка є основною при визначенні суб'єктом волі поведінки по відношенню до простору. «Міграційний простір розуміється як система взаємопов'язаних рухів населення в межах певних

геополітичних систем, природна ієрархічність яких обумовлює структурованість міграційного простору» [325].

У поєднанні категорій просторова мобільність відображає універсальні властивості різновидів міграцій та визначає закономірності розвитку суспільства. Сам термін мобільності може позначати не лише рух, переміщення, але й адаптацію, зміну, готовність і спроможність, а також розглядатись у причинно-наслідковому контексті.

У класифікаційному розподілі видів мобільності за ознакою просторової вимірності виділяється географічна (територіальна) і просторова мобільність. Перша характеризує готовність до переміщень на певну відстань і час, у той час як просторова мобільність враховує систему зв'язків, які при цьому виникають [53, с. 142].

Сучасне бачення простору у природно-феноменологічній сутності міграції варто розглядати, як критерій відносно необмеженого права особи до мобільності, яка включає нерозривний зв'язок соціальної мобільності з процесом міграції, як процесом адміністративно правового поняття. Із глобалізаційними процесами у Європі кінця ХХ – початку ХХІ століття простір за теоріями соціального простору асоціюється як єдина система – «світ-система», яка географічно охоплює всю земну кулю – релевантним завданням ідентифікації та концептуального відображення явища міграції.

Хоча в межах цих теорій, «світ-система» – це капіталістична світ-економіка, елементами якої виступають економічні системи окремих країн, розподілені між підсистемами – ядро, напівпериферія, периферія, а аналіз стосунків між ними зосереджується переважно на економічній взаємодії, але застосування світ-системного аналізу, на думку науковця, є адекватним для вирішення низки проблем пов'язаних з завданням концептуалізації міграції як соціально-географічного переміщення індивідів та груп, і конкретизації поняття соціально-

географічних систем, як гносеологічної моделі простору для аналізу міграційних процесів [498].

«Водночас, модель простору міграційної мобільності і розуміння міграції, як переміщень між соціально-географічними системами дає підстави поглянути на базові концепти основних моделей міграційних теорій як на параметри такого простору. Зокрема, напрацювання концепцій: кумулятивної дії різних факторів міграційного процесу, міграційних мереж, світових систем і перерозподілу трудових ресурсів, просторової самоорганізації в просторі потреб, законодавчо-правових та інші являються характеристиками простору систем донора та реципієнта і характеру зв'язків між ними» [498].

Відповідно міграцію необхідно розглядати, як реалізацію права на пересування і вільний вибір місця проживання та/або вибору місця праці – основний феномен реалізації особистісних прав, але щоб цей феномен був засобом реалізації прав, необхідно щоб існували чинники, які спонукають до порядкуутворення чи хаотичного утворення нової системи [390].

Виходячи з того, що більшість дослідників міграції погоджуються з тим, що перетин адміністративної межі є важливою ознакою міграційного переміщення, визнано доцільним вважати межами соціально-географічних систем адміністративні та державні кордони. Така конкретизація меж не суперечить концепції глобальної залежності. До переваг таких меж в моделі системи належить і те, що вони чітко локалізовані в географічному просторі, мають відносну стійкість, передбачають можливість отримання статистичної інформації про конкретну систему, полегшують візуалізацію системи і її матеріальних ресурсів через географічні карти різного рівня деталізації, що насамперед дає змогу включити до компоненту системи не лише природні ресурси території, на якій система локалізується, але й штучні матеріальні об'єкти, зокрема, шляхи і транспортне сполучення між системами [498].

Концепція транснаціональної міграції базується на тому, що через підтримування мігрантом різного роду сімейно-родинних зв'язків (приїзди мігранта до залишеної сім'ї додому, відвідування його родичами у гостьовій країні, телефонні зв'язки, інтернет-зв'язок), «місце народження мігранта та місце його проживання зливається в єдине поле соціальної дії. Тобто сучасна людина може одночасно жити в двох і більше світах, формуючи своєю діяльністю «транснаціональний простір»» [498, с. 50].

Основою кожної нелінійної системи є рух її елементів, які при взаємодії визначають напрям усієї системи, її організацію або дезорганізацію. У транснаціональному суспільстві рух базується на волі вибору способу, напрямку руху та правового визначення методів його здійснення.

Природно-феноменологічну сутність міграції обґрунтовується одним із елементів – людина, яка за своєю природою у процесі пізнання і аналізу навколишнього середовища, під впливом інформації, як предмету енергії, формує нові уявлення, усвідомлення та спонукає до переосмислення себе у суспільстві, що виступає як атрактор вибору поведінки [498], що притягує до себе множинність траєкторій, внаслідок чого формується особистість та тачка біфуркації з розгалуженими можливостями, як свідомими, так і несвідомими.

З даної позиції, особистість усвідомлює природність права на вибір поведінки в тому чи іншому випадку, усвідомлює відносно необмежену свободу мобільності. І тільки при ідентифікації себе, як особи соціальної, як особистості здорово мислячої (відносно поняття, яке залежить від категорій того чи іншого історичного періоду), усвідомлюючи себе у взаємозв'язку з державою, свобода поведінки особи обмежується правом, мораллю та рівнем усвідомлення себе, як одного цілого з соціумом та державою [393].

Якщо міграцію населення розглядати з позиції Корнієнко О., як процес, який супроводжується змінами соціально-економічного статусу індивіда та формування міграцій під дією взаємозв'язку різниці соціально-економічних умов у регіонах

вибуття та прибуття і територіальної віддаленості між ними [258], то таке бачення вимагає розглядати особу мігранта як особистість, яка реалізує своє право вільного пересування з метою соціального утвердження під впливом аналізу та порівняння привабливості місця призначення. Активними учасниками процесів міграції є мігранти – особа, яка вчиняє переселення, міняє місце проживання всередині країни або переїжджає з однієї країни в іншу.

Феноменологічна сутність міграції полягає в тому, що «міграцію можна розглядати як процес і систему.

Міграція як процес, супроводжується перетинами державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць будь-якої країни, веде до постійної або тимчасової зміни місця проживання і її результатом є територіальний перерозподіл населення; міграційний процес складається з трьох стадій: міграційної мобільності, переміщення та адаптації мігрантів.

Міграція як система – складна, відкрита, динамічна і саморегульована підсистема соціогеосистеми, що, в свою чергу, є сукупністю умов, факторів та ресурсів, об'єднаних потоками інформації, речовини та енергії, що спрямовані на територіальний перерозподіл населення (це основна геофункція системи)» [492, с. 8; 91, с. 5].

Міграційні процеси є критерієм відкритого та розвинутого суспільства, а також індикатором негативних проявів (військові, гуманітарні, релігійні конфлікти, екологічні проблеми, погіршення добробуту) на особу, які становлять мотивацію поведінки особи у кожному конкретному випадку. Стан та дотримання міжнародних стандартів, активність населення у зовнішній міграції населення відображають рівень розвитку та місце країни у світовій спільноті. Розвиток глобалізації породжує і посилює зв'язки міжнародної міграції не лише з політичними системами національних суспільств походження і прийому мігрантів, а й політичними системами міжнаціонального і глобального рівня.

Процеси глобалізації стали одним з істотних стимулів теоретичних пошуків, мета яких – створення інтеграційних моделей, здатних зняти гостроту протистояння альтернативних позицій.

Нова модель міграції наділена новими характерними ознаками оскільки являє собою конкретно визначений міграційний простір: міжнаціональний та транснаціональний, а також поява нових суб'єктів регулювання та участі більш широкого кола суб'єктів міграційного руху.

Формування нової моделі міграції є наслідком того, що «людина, екзистальна у постмодерні, будучи носієм одночасно суб'єктивності та об'єктивності, утім, вирізняється потужною соціальною активністю» [568, с.8].

Відповідно і «нова модель управління міжнародною міграцією являє собою конкретно визначений спосіб глобального управління, в якому держава залишається в центрі міграційного простору, але суб'єктами управління виступають також інші національні, міжнаціональні й транснаціональні актори, розширюючи тим самим представництво національного рівня управління і представляючи нові рівні – міжнаціональний і транснаціональний. У процесі управління міграція розглядається двояко: як переміщення з однієї країни в іншу і як сукупність глобальних просторово-соціальних потоків. Два традиційні напрями управління – міграційна політика і інтеграція мігрантів – доповнюються регулюванням міграційних потоків» [616, с. 26].

Залежно від міграційної асиметрії «(невідповідність і непропорційність розподілу міграційних потоків між країнами або регіонами світу, що виявляється у глобальному вимірі)» [227] матимуть свою специфіку, свої окремі характерні ознаки та відповідно необхідні окремі методи регулювання.

Відсутність єдиного концептуального і теоретичного розуміння міграції тягне за собою виділення великої кількості чинників виникнення міграції, а також підходів до її вивчення і наукових шкіл, що об'єднуються ідеєю про комплексний

характер міграції, що охоплює найрізноманітніші аспекти, пов'язані з переміщеннями населення.

Еволюцію розуміння сутності міграції та перехід до обґрунтування природно-феноменологічної її сутності можна прослідкувати, дослідивши концепції, які домінували на окремих територіях в різні періоди.

Найбільш ранньою теорією міграції вважається класична, в якій міграції представлені в результаті припливу працівників на ринок праці. Міграція розглядається тут як засіб досягнення економічної рівноваги, де мігрант представлений як фактор, що врівноважує ринки праці [682].

У класичній теорії висловлюються такі припущення: мігрант прагне до максимізації доходів; мігрант має повне знання щодо досяжних вигод; працівники мають рівну кваліфікацію та потреби; відсутність перешкод для міграції.

У класичній теорії сформований концепт існування подвійної економіки під час свого розвитку. Предметом дослідження згадуваної теорії є міжгалузєва міграція, а точніше між двома секторами – сільськогосподарською та промисловою. За даною теорією, у кожній економіці протягом свого розвитку існує два сектори: традиційний та сучасний. Сучасний сектор приваблює людей з традиційного сектора, завдяки чому він може підтримувати відносно нижчу заробітну плату (хоча постійно привабливу для мігрантів). Як результат, сучасний сектор, використовуючи доступ до традиційної пропозиції робочої сили, зростає швидше. Однак, коли надлишкова пропозиція непродуктивної праці вичерпується в традиційній галузі, робоча сила замінюється капіталом, а традиційний сектор модернізується [670].

Залежності подвійної економіки перенесені на міжнародний рівень, де основою для розгляду є розбіжності в розвитку між країнами [12]. На цьому рівні міграція відбувається в бік країн з вищою заробітною платою. У ситуації, коли держава не втручається в міграційний процес, тому вона абсолютно вільна, наслідки міграції є позитивними як для країн, що відправляють, так і країн, що

приймають. Потім існує баланс виплат: у країні, що відправляє, зменшується безробіття та збільшується заробітна плата, а в країні, що приймає, збільшується пропозиція робочої сили, що обмежує подальше зростання заробітної плати, що призводить до збільшення можливостей для створення капіталу. Відповідно до класичної теорії міграції, процес міграції припиняється сам собою, коли умови оплати праці вирівнюються в обох країнах [651].

Класична теорія міграції є предметом критики дослідників, які займаються поясненням міграційних процесів населення. Одне з тверджень – це визначення міграції як повністю позитивного процесу для обох сторін. Згідно з теорією, в довгостроковій перспективі немає переможених та переможців. У теоріях, визначених через кілька років, вказуються негативні наслідки, до яких призводять міграції населення. Критики також підлягають насправді неможливим припущенням, таким як повне знання мігранта щодо досяжних вигод або працівників, які мають однакову кваліфікацію та потреби.

Як зазначає Синовець Н., що теорії міжнародної міграції підпадають під сферу міждисциплінарності. Ми погоджуємося з його думкою, адже отримати достовірні уявлення та пояснення міграційних процесів, обмежуючись рамками однієї наукової дисципліни, не можливо, недостатньо для дослідження фокусуватися на одному компоненті процесу чи одному структурному рівні.

Вирішення питань, які виникають у процесі міграції, вимагає застосування диференційованих синергетичних теорій, що включає різноманітні припущення і відповідно різні сценарії розвитку. Бажана багатовимірна теорія повинна концептуально поєднувати структуру та процеси тих країн, що приймають, відправляють робочу силу та посередників, що беруть в цьому не останню участь [505].

Одним із вчених географів, Равенштайненом Е. було зініційовано дослідження міграції з географічної точки зору, аналізуючи фактори, що

впливають рішення на міграцію, на основі аналізу даних з офіційних статистичних джерел сформулював набір міграційних правил.

Неокласичні економічні теорії безпосередньо пов'язані з цими правилами, які визначають зворотну залежність між величиною потоку міграції та відстані, яку долають мігранти, і співвідношенням між інтенсивністю міграції та темпами промислового розвитку (міграція рухається до центрів з більш високим рівнем розвитку – наприклад, міграція сільського населення до міст або з менш розвинених країн до більш розвинених країн).

За неокласичною економічною теорією міграційні закони також передбачають, що кожен потік генерує еквівалентний зворотний потік. Відповідно до цієї концепції, демографічні та соціальні особливості визначають схильність до міграції, і молоді люди готові подорожувати, ніж старші, а чоловіки, ніж жінки. Однак серед мігрантів на короткі відстані домінують жінки.

Однак зазначена теорія у більшій мірі стосувалася регіональної міграції, що обмежувало доцільність її застосування у дослідженнях міжнародної міграції, однак на основі сформованих законів зароджена концептуальна основа теорії Лі Е., яка стала своєрідним стандартом дослідження міграції кінця ХХ століття та концептуальною основою багатьох сучасних теорій міграції.

Теорія Равенштайна Е. не втратила своєї актуальності і у сьогоденні, оскільки технологічні зміни та спроби покращити фінансове становище мігранта досі розглядаються як фактори, що сприяють міграції. Примітно підкреслити в міграційних теоріях кінця ХХ століття присутні фактори економічної міграції. Равенштайн Е. як найважливіший стимул для міграції розглядав прагнення покращити матеріальне становище, яке пов'язане з поганими або обтяжливими правами, високими податками, соціальним середовищем і навіть примус (рабська торгівля, транспорт). Підхід до питань міграції, запропонований науковцем, протягом багатьох років впливав на характер досліджень мобільності та формуючи багатьох послідовників цієї теорії. Незважаючи на великий вплив, який

мали ці права, вони зараз можуть розглядатися як показник певного способу мислення щодо явищ мобільності.

Основний недолік теорії полягає в обмеженні внутрішньої міграції, а це означає неможливість автоматичного перенесення на рівень міжнародної міграції. Однак два аспекти заслуговують на увагу: важливість технологічного прогресу в міграційному процесі та прагнення покращити матеріальне існування [650].

Теорія, сформульована Лі Е., стала однією з новаторських і найвпливовіших теоретичних концепцій, що пояснюють фактори, які впливають на рішення про міграцію, яку часто називають теорією поштовху. Лі Е. розробив створену Штуффером концепцію непрямих можливостей [669], яка передбачає позитивну кореляцію між інтенсивністю міграції та силою притягання цільової територіальної одиниці та відсутністю зв'язку між інтенсивністю міграції та силою непрямих можливостей, тобто альтернативні напрями, які конкурують за залучення мігрантів. Чим більше таких місць знаходиться між двома проаналізованими точками, тим меншим буде приплив населення між ними.

При розробці цієї концепції виділяються чотири групи факторів міграції: пов'язані з місцем виникнення (фактори поштовху); пов'язані з місцем призначення (фактори притягування); проміжні перешкоди (перешкоди, що втручаються); особисті фактори.

Перші дві групи містять фактори, які можуть сприяти або перешкоджати даній області (байдужі фактори рідше зустрічаються). Рішення про міграцію ґрунтується на порівнянні факторів, пов'язаних з походженням та пунктом призначення.

Автор концепції підкреслює, що кожен із цих факторів може сприйматися різними особами по-різному, що може спричинити труднощі при їх чіткій оцінці. Сприйняття факторів часто важливіше від їх реального (об'єктивного) значення. Лі зазначав, що рішення про міграцію ніколи не приймається абсолютно

раціональним способом. Хоча країна походження, зазвичай чітко характеризується і може бути раціонально оцінено, однак характеристика місця призначення часто формується на основі неповної інформації.

Однак, раціональність рішень щодо вибору країни зайнятості на основі залучення критеріїв є складною, якщо потенційний мігрант може обрати кілька країн. У ситуації, коли існують порівняння щодо процедури доступу до ринку праці та рівні шанси на працевлаштування, освіта особи, мова, якою вона користується чи рівень важкості навчання нової мови, світоглядний, релігійний бар'єр, очікування щодо поєднання професійних прагнень та високої якості життя можуть бути вирішальними у виборі тієї чи іншої країни [164].

Зазначена позиція теорії Лі Е. у сучасній теорії синергії ґрунтується на принципі спостережливості. Принцип, який підкреслює обмеженість та відносність наших уявлень про систему у кінцевому експерименті. Це принцип відносності до засобів спостереження, у синергетиці, це відносність інтерпретацій стосовно масштабу спостережень і початково очікуваного результату [586].

Позиція Е. Лі є досі актуальною і на сьогоднішній час, адже у вирішенні про міграцію не виявляється простим обчисленням плюсів і мінусів, але повинен бути певний стимул, який долає існуючий бар'єр та визначення для кожної людини меншу або більшу схильність до того чи іншого місця проживання.

Крім того, особа повинна подолати так звані непрямі перешкоди, які в деяких випадках можуть бути критичними та перешкоджати мобільності, отож Лі Е. не пояснює важливість особистих факторів. Горний А. та Кажмарчук П. стверджують, що можна здогадатися, що це специфічні особливості, що впливають на сприйняття факторів виштовхування та притягання, що може призвести до висновку, що міграція є не стільки результатом деяких факторів, скільки швидше їх сприйняттям [650].

Теорія факторів виштовхування та притягання має загальний характер (фактори можуть бути вибрані вільно для кожного окремого дослідження), що

робить її застосовною до міграційних досліджень у багатьох наукових дисциплінах. Фактори поштовху пояснюють причини міграції з економічної та демографічної точки зору, а також з політичної, соціально-філософської чи культурної точки зору [271].

Теорія факторів притягання-виштовхування була взята за основу іншими теоріями міграції, більш пізніми – неокласичної економічної теорії (теорії сегментованого ринку праці та теорії глобальних систем (1988).

Як зазначає Палагнюк О., у другій половині ХХ століття починається інтенсифікація дослідження процесу міграції. У цей період у науковій літературі формується велика кількість визначень терміну «міграція» та розробляється його класифікація. Саме тоді вперше почали визнавати міграцію як важливе географічне, просторове, територіальне та політичне явище розвитку суспільства.

Синковець Н., аналізуючи основні теорії міжнародної міграції в сучасному економічному просторі, теоретично обґрунтовуючи різні теорії та підходи міжнародної міграції та виділяючи основні припущення, на яких вони ґрунтуються, визначає такі теорії міжнародної міграції: неокласична теорія міжнародної міграції; кейнсіанська економічна теорія; структурно-історичний підхід; нова економічна теорія трудової міграції; теорія притягування-відштовхування; дуальна теорія ринку робочої сили; теорія світових систем; теорія людського капіталу; теорія соціальних мереж; теорія сукупної причинової зумовленості; теорія відносної відмінності; концепція мобільного переходу; синтетична теорія міжнародної міграції [505].

Науковець Вербовий М. виділяє такі основні теорії міграції: теорія Равенштайна, теорія Лі Е., теорія притягання-відштовхування, неокласична економічна, сегментарного ринку, глобальних систем, новий господарсько-економічний підхід до міграції, двійчастого/двоєкого ринку праці, теорія світових систем, інституційного підходу, мережева теорія. На думку науковця умовно можна поділити теорії міжнародної міграції на дві групи: перша базується на

наукових дослідженнях першопричин на мікрорівні (особа, сім'я, домогосподарство), друга розглядає механізми міграції на макрорівні, де основою дослідження стає суспільство загалом, держава або світове співтовариство і відносини між суб'єктами світової економіки та політики [88].

Проаналізувавши запропоновані Вербовим М. теорії міграції, дійшли висновку, що у їхній основі лежать як правило, економічні чинники макро – і мікрорівня. Однак ми вважаємо, що у повній мірі сучасні глобалізаційні процеси в Європі вимагають підходу обґрунтування особистісних взаємозв'язків та вплив на систему міграції кінця ХХ – початку ХХІ століття мають політичні рішення та діяльність державних та міждержавних інституцій.

Економісти, досліджуючи явища міграції, зосереджуються на економічних факторах, що впливають на рішення про міграцію. В основі економічної теорії міграції лежить переконана постановка, що диверсифікація чистої економічної вигоди, головним чином різноманітності, є основною причиною міграції.

Найпоширеніша тенденція економічних теорій міграції – представляти її як явище, засноване на поведінці людини, що є наслідком природи «*homo economicus*», згідно з якою людина переїжджає до місця, де його потреби будуть задоволені так, як він очікує. Тому основою міркувань економістів на макрорівні є ситуація ринкового дисбалансу, тобто недосконалості ринкового механізму, тоді як на мікрорівні враховується особистісний чинник, тобто рішення особи [680].

У багатьох працях у галузі соціології стверджується, що незалежно від різниці у розмірі винагороди за працю, більшість людей не готові прийняти рішення залишити рідну країну [645]. Також зазначається, що якщо «класичний» 30-відсотковий поріг заробітної плати запропонований Льюїсом, фактично стимулював мотивацію міграції, більшість людей, відчуваючи такі значні відмінності в заробітній платі між країною та іншими країнами, вирішили б міграцію [637].

Однак трапляється, що незважаючи на різницю у розмірі доходу в окремих країнах (часто в кілька раз перевищує поріг у 30%), міграційні рухи не спостерігаються. Емпіричним запереченням обґрунтованості класичної теорії є також поява потоків населення у райони з низьким рівнем доходу.

Науковець Тиндик Н. зазначає, «що питання про глибинні причини міждержавних міграцій населення широко дискутуються у світовій науковій літературі. Серед найбільш поширених концепцій виділяються наступні: соціальна та економічна нерівність між багатими і бідними країнами; демографічний дисбаланс населення між країнами; нерівномірність у темпах розвитку, насамперед економічного; наявність або відсутність зв'язків між країнами-експортерами і країнами-імпортерами; наявність і насиченість інформаційних зв'язків між країнами або їх відсутність; сімейні стратегії, що охоплюють шлюби між громадянами різних держав і призводять до міждержавного переміщення населення; організаційні структури, тобто міграційні мережі, залучення робочої сили на тимчасовій або постійній основі; пересування професіоналів, тобто переміщення працівників високої або найвищої кваліфікації» [546, с. 13].

У літературі однією з поширених точок зору є те, що суттєвим виштовхуючим фактором для мігрантів є бідність у країнах походження. Звичайно, такий факт має місце, особливо це стосується нелегальної міграції. Однак існують об'єктивні фактори, які свідчать про те, що в основному мігрують не найбідніші верстви населення. Справа в тому, що міграція пов'язана з певними витратами на пошук інформації і переїзд у нову країну, пошук жила й іншими витратами у зв'язку з поселенням. Отже, в більшості випадків міграція супроводжується ризиками, вимагає володіння певними знаннями та іноземними мовами, навичками і залучення у соціальні мережі. Тому деякі автори дотримуються протилежної точки зору: міграція практично неможлива без певного рівня соціально-економічного розвитку, який проявляється у підвищенні доходів і рівня освіти [288, с. 30].

Спроба наблизити класичну теорію до реальності була зроблена шляхом створення неокласичної теорії міграції. У макроекономічному плані вона передбачає, що міграційні рухи – це процес, який компенсує різноманітність заробітної плати, що виникає внаслідок існуючих відмінностей у обсязі попиту та пропозиції на робочу силу.

Важливою ниткою неокласичної тенденції є також мікроекономічний підхід до міграційних процесів. Неокласична теорія на мікроекономічному рівні передбачає те, що рішення людей про міграцію є результатом індивідуальних розрахунків прибутку та витрат. Отже, міграція є результатом індивідуального рішення раціональної особи, мотивованої прагненням покращити рівень життя шляхом досягнення максимальної продуктивності праці. У рішенні будуть враховані переваги, пов'язані з можливістю для більшого процвітання, а також витрати.

До найважливіших витрат належать витрати, безпосередньо пов'язані з міграцією, такі, як: поїздки, проживання під час пошуку нової роботи, стрес, пов'язаний із перебуванням у мовному та культурному зарубіжному просторі, а також психологічні витрати, пов'язані з розривом старих зв'язків та знайомств та можливі витрати (втрачені прибутки від відмови від міграції). Як результат, ми можемо говорити про модель індивідуальних чистих виплат [700].

Згідно з обговорюваною теорією, найбільш часто виявленими детермінантами міграційних рухів є різниця в доходах та рівень безробіття. На рішення про міграцію також часто впливає рівень освіти. Однак рішення міграції, незважаючи на однакові обставини, можуть бути різними, що впливає з індивідуальних особливостей людей [331].

Існує багато застережень щодо неокласичної теорії. Припущення, що різниця в доходах є мотивацією для прийняття міграційного рішення, ставиться під сумнів. Відповідно, враховуючи існуючий розрив у оплаті праці, міжнародна міграція повинна бути часткою більшості населення світу. Рішення щодо міграції

взагалі не приймалися б з невеликими відмінностями в рівні життя між країнами. Обидва ці припущення явно не відповідають дійсності. Всупереч припущенням неокласичної теорії щодо трактування міграції як механізму регулювання розміру винагороди за працю, міграційні рухи не сприяють зменшенню різниці в заробітках і часто навіть призводять до збільшення цієї різниці [625; 558].

Неокласична мікроекономічна теорія передбачає можливість руху окремо взятого індивіда в міграційному процесі на основі аналізу його особистісних підрахунків у системі вигоди-витрати від міграції. Прийняття відповідного рішення на здійснення міграції проходить два етапи, де на першому – особа на основі певної інформації формує своє уявлення про країну майбутнього переміщення. А вже на другому етапі – оцінюються потенційні можливості на основі визначення та підрахунку переваг і недоліків, які можуть очікувати в процесі здійснення такої міграції. Ця теорія і у сучасний час є основною у прийнятті рішення щодо міграції для більшості майбутніх мігрантів [384, с.156].

Враховуючи особистість особи потенційного мігранта, а також суспільних груп, здатних до самоорганізації саме у процесі одного з виду міграції, трудової, варто погодитись з Калашніковою Л., Черною В., що, аналізуючи підходи теоретичного її дослідження, представлених у зарубіжній думці, з урахуванням вітчизняних концепцій, а також вивчивши механізми саморозвитку й самопідтримки трудової міграції, варто визначити основні причини та чинники процесів трудової міграції.

На думку зазначених науковців, причини соціально-економічної відмінності в пропозиції/попиті робочої сили, рівнях заробітної плати й доходів, відмінності в розвитку різних регіонів, країн, безробіття, географічні тощо необхідно віднести до числа провідних причин, що є основою для визначення рівнів та аналізу теоретичних підходів. Науковцями зазначено, що до механізмів саморозвитку й самопідтримки трудової міграції належать існуючі мережі трудових мігрантів та соціальні інститути й організації, які підтримують процеси трудової

міграції, діючі історично-культурні та інші зв'язки між регіонами чи країнами виїзду/в'їзду [207, с. 95].

Неокласична теорія багато разів була змінена і доповнена. Найвідомішою зміною є заміна різниці в заробітках – різниці в очікуваних заробітках [700]. Модифікація полягала у врахуванні коефіцієнта ймовірності отримання роботи в країні призначення, вираженої за допомогою рівня зайнятості. Незважаючи на багато вдосконалень, неокласична теорія вважається одновимірною, в якій розглядається лише економічний аспект. На думку деяких дослідників, цю теорію можна використовувати для пояснення внутрішніх міграцій, які, на відміну від міжнародних, не обмежуються політичними та культурними факторами.

Аналізуючи класичні та неокласичні теорії, можна зробити висновок про їхню економічну основу. Однак у процесі глобалізаційних змін в Європі кінця ХХ – початку ХХІ ст. є підстави обґрунтовувати існування більш комплексного підґрунтя існування, розвитку та руху міграції.

Останні два десятиліття спостерігається інтенсифікація міграційних процесів. Попри затрачені зусилля на подолання викликів міграції, можемо відзначати неефективність державно-правових механізмів управління міграційними потоками. На це вказує «зростання суспільної напруги на ґрунті міграції, численні порушення фундаментальних прав людини, зростання кількості мігрантів із нерегульованим статусом, поширення торгівлі людьми з метою сексуальної та трудової експлуатації, існування розгалуженої мережі організованої злочинності в сфері міграції, поширення нелегального перетину кордону» [316, с. 6].

На поясненні міграції населення структурними потребами економіки розвинених країн будується теорія сегментованого ринку праці. Прихильники згадуваної теорії вважають дуалістичними країни, які відносяться до кола розвинених країни, оскільки ті мають первинний ринок – кваліфікованої та високооплачуваної праці і вторинний ринок – некваліфікованої низькооплачуваної

праці, який є непривабливим для власних громадян. Отже, прибуття іммігрантів до такої країни є необхідністю для заповнення робочих місць на вторинному ринку праці [266, с. 24].

Відповідно до положень теорії глобальних систем, міграція є результатом впливу процесу глобалізації на економіку окремих країн. Глобалізація передбачає підвищення трудової мобільності населення, його здатності мігрувати у пошуках кращих умов життя. Такій ситуації сприяє здійснення прямих інвестицій, формування транснаціональних корпорацій, процесу урбанізації та інші чинники [244, с. 366].

У глобальних процесах міграція має причинно-наслідковий характер у взаємозв'язку з політичними, соціальними, сімейними, культурними, особистісними, релігійними, екологічними, освітніми, медичними причинами. Відповідно до дослідження феномену міграції недостатньо аналізу кількісних показників, а й якісних, що у комплексному аналізі нададуть максимального обґрунтування феномену міграції [94].

Ми погоджуємось із дослідженням Крикунової Ю., яка зазначає, що в деяких визначеннях має місце акцент на психологічній готовності потенційного мігранта до переїзду, тоді як в інших розглядається лише факт переміщення. На наш погляд, більш широке визначення міжнародної трудової міграції надає можливість повнішого розуміння цього складного явища [287, с. 14].

Частково погоджуємося з думкою, що загалом усі відомі сучасній науковій думці, окрім невеликих нюансів, визначення міграції можна умовно поділити на три основні підходи.

По-перше, міграцію слід розглядати як просторовий рух осіб, незалежно від характеру руху та його кінцевих цілей, наприклад, можуть бути і тимчасові, і короткотермінові процеси руху індивіда до іншої держави з ціллю виконання сезонної роботи, виконання роботи по відрядженню, перебування у відпустці, так і

довгострокове перебування у іншій країні у зв'язку з виконанням роботи чи навчанням.

По-друге, до окремої категорії належить переїзд особи на інше місце проживання до іншої держави, тобто міграційний рух здійснюється для досягнення мети зміни місця проживання на постійній чи тимчасовій основі.

По-третє, міграцією визнається процес просторового руху особи, що у кінцевому результаті завжди призводить до територіального перерозподілу населення як у країні походження, так і у країні реципієнті [477, с. 12].

Більшість спроб регулювання міграційних процесів спрямовані на реалізацію взаємосуперечливих завдань. Наприклад, у країнах ЄС необхідно з одного боку задовольнити зростаючий попит на робочу силу за допомогою трудових мігрантів, а з іншого приспати суспільну занепокоєність щодо «навали» іноземців і трансформацію гомогенних суспільств у полікультурні. При цьому правові механізми не виходять за межі парадигми «pull & push» факторів. Міждержавний кордон сприймається як основний інструмент контролю за міграційними потоками, навколо якого формуються усі решту правові інститути, такі, як віза, квотування трудової імміграції, реадмісія, депортація тощо [316, с. 7].

На думку Курунової Ю. та на наш погляд варто розглядати міжнародну міграцію як розповсюджений соціально-економічний процес, що детермінований багатьма чинниками і відіграє значну роль у економічних, міжетнічних та демографічних змінах, у розвитку спільнот і суспільства в цілому та має проекцію у суспільно-політичне і культурне життя людей. На міжнародну трудову міграцію, яка є найбільшою складовою частиною міжнародної міграції населення, впливають групи чинників економічного і неекономічного характеру. Водночас міжнародна трудова міграція має економічні і неекономічні наслідки в країні-реципієнті, що продиктовано низкою факторів [286, с. 210].

Природно-феноменологічну сутність міграції яскраво підтверджує Проєкт Концепції регіональної програми інтеграції мігрантів у місцеві громади,

запропонованої Садовою У., вважаємо, що не тільки територіальні міграційні системи, у зв'язку з появою нових викликів та загроз людського розвитку у регіонах-соціумах, а й у міжнародній міграції особливої гостроти набуває:

- ускладнення демографічної ситуації, що проявляється в подальшому зростанні рівня урбанізації при одночасній депопуляції багатьох сільських ареалів та суттєвій видозміні системи розселення;

- домінування загальної відкритості територіальних суспільних систем, зокрема стосовно міграційного руху робочої сили, що істотно впливає на відтік (в інших випадках – притік) у координати певних територій не тільки найбільш інтелектуальних, але й недостатньо кваліфікованих робочих кадрів [491];

- посилення фінансово-економічної кризи при суттєвій обмеженості соціально-захисних ресурсів, особливо щодо вимушених переселенців;

- міжрегіональні відмінності соціально-економічного розвитку, що впливають на можливості зайнятості мешканців та отримання ними доходів;

- місцева специфіка регіонів у соціальних, природно-кліматичних умовах та особливостях життя;

- рівень пасіонарності, соціальної і професійної мобільності та трудової активності населення різних регіонів, що сформувались у конкретних історичних та культурологічних умовах;

- особливості ідеологічно-культурного середовища, ментальних відмінностей, що впливають на соціально-психологічний стан людей та сприяють вибору ними способу реалізації своїх життєвих стратегій, включаючи орієнтації міграційного спрямування [493, с. 219].

Розвиток міграційних мереж та акумуляція обумовленостей, спрямованих на самопідтримку міграційних процесів, призводить до того, що сама міграція стає все більш незалежною від першопричин, що підтверджує феноменологічність міграції. Формується певний спільний простір, що поєднує країни-донори та країни-перебування – міграційна система. Між такими країнами відбувається

більш інтенсивний товарообіг, обмін послугами та транскордонні переміщення працівників. Країни міграційної системи не обов'язково мусять мати географічну близькість. Значно важливіша культурна близькість, простота подорожі та обміну інформацією. Країни одночасно можуть входити до кількох міграційних систем. Однак найчастіше таке входження характерне для країн донорів [316, с.8].

2.2 Феномен міграції як явище відкритої системи суспільства

Політична стабільність, фінансово-економічні результати, соціальне задоволення суспільних мас, керованість міграційними процесами характеризують управлінську ефективність діяльності будь-якої держави. Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі кінця XX – початку XXI століття, становище глобальної міграційної системи та перспективи прогнозування подальшого її напрямку та її руху все ще залишаються пов'язаними з нестабільними світовими тенденціями, що змушує все глибше досліджувати міграційну систему як одну з основ стабільного світового розвитку.

«У другій половині XX ст., – пишуть Алешковський І. та Іонцев В., – людство стало свідком непереборної і незворотної сили процесів глобалізації, які так чи інакше захопили усі сфери суспільного життя та створюють за своїм масштабом глобальну систему взаємозалежності країн та народів світу. Відповідно ми на початку XXI ст. є свідками негативних наслідків та кризових процесів глобалізації, нетерпимості, агресивності до поглядів та бажань окремих країн на власний вибір напрямку розвитку та самостійного вибору політичного вектору, самоствердження одних держав за рахунок порушення різних нормативно-правових та природно-правових співжиттєвих принципів, співіснування суспільних систем [8, с. 17].

Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів у Європі кінця XX – початку XXI століття, становище глобальної системи міграції та перспективи прогнозування подальшого її напрямку та її руху все ще залишаються пов'язаними з нестабільними світовими тенденціями, що змушує все глибше досліджувати систему міграції як одну з основ стабільного світового розвитку. Політична стабільність, фінансово-економічні результати, соціальне задоволення суспільних мас, керованість міграційними процесами характеризують управлінську ефективність діяльності будь-якої держави [330].

Цілком погоджуємося у даному випадку з думкою Мамедбекової М., яка висловлювала цивілізаційне і морально-ціннісне бачення глобалізаційних процесів: «в умовах глобалізації – розширення і збільшення протяжності та інтенсивності економічних, культурних і фінансових зв'язків у всьому світі – ми все більше живемо не в просторі місць, а в просторі потоків. Простір скорочується, час зникає, світ стискається, скручується, здавалося б, стає все більш єдиним. Процеси соціальної взаємодії інтенсифікуються, набуваючи небачену раніше динаміку. Таким чином, людство вступило у вкрай складну епоху існування, коли світ одночасно організується і хаотизується, глобалізується і локалізується, об'єднується і поділяється» [314].

Міграція у епоху глобалізаційних процесів в Європі є найзагальнішою складною відкритою системою, до структурного складу якої входять: особистість, діяльність, взаємозв'язки, наслідком яких є визначення соціальних функцій та статусів, ролей у цій системі, визначення цінностей та порядкуутворення відносин, і в ідеальному варіанті з врахуванням інтересів та потреб особистості. Суспільна система (в більшій мірі) є саморегулюючою системою та самовідтворюючою та включає підсистеми, які в сукупності формують систему суспільства та, беззаперечно, взаємопов'язані між собою.

З сучасними умовами виникає необхідність дослідження суспільних трансформацій, які є новими для суспільства, та умов, у яких важко вести мову

можливості обґрунтування та планування сталого розвитку, а в більшій мірі необхідне обґрунтування ситуаційного впливу на процеси, що має стати основною засадою за сучасних нестабільних умов, але з урахуванням обов'язкового забезпечення суспільної цілісності та рівноваги інтересів усіх суб'єктів, взаємопорозуміння особистостей та збереження індивідуальності та самоідентичності кожного.

Варто погодитися з думкою, що якісні характеристики суспільства в міграції стають вирішальними, зокрема ті, які формуються для суспільства, у тому числі, державою, а для міграції вони є чинником формування рівня мобільності та прийняття рішення особою до міграції. Так для суспільства такими якісними характеристиками є: якість життя людини, групи людей; пристосованість до наявних умов [504].

У сучасному європейському суспільстві набуває глобалізаційного характеру зміна руху міграції, яка є явищем відкритої системи суспільства.

Розглядаючи феномен міграції, як явище відкритої системи суспільства, що здатне до самоорганізації, але погоджуємося, що «безвідповідально покладатися лише на процеси самоорганізації... Вирішальна зміна має полягати в тому, що всі надбання винахідницьких можливостей еволюції людини спрямовуються не на оптимізацію короткострокового комфорту, як це було раніше, а на пошук довгострокових виходів із кризи» [40, с. 156].

Сьогодні міграція перебуває на тому парадигмальному переломі, що зобов'язує врахувати масштабність, причинно-наслідковість, характер та передумови руху, зміни у їхньому сприйнятті та прогнозованості, а також усі негативні наслідки, що сформувалися під впливом об'єктивних вимог часу на глобальному рівні в Європі періоду кінця XX – початку XXI століть.

Вести мову щодо якісних змін у глобальній міграції варто тоді, коли відомий або можливо прогнозований напрям та шлях її розвитку. Певною мірою ці знання забезпечуються стратегічним впливом і стратегічним управлінням міграцією.

Ми погоджуємося з Полавською Ж. та Полянською А., що еволюційний перехід парадигми стратегічного впливу полягає у зміні основних наукових принципів і підходів, зумовлених безперервним зростанням наукового знання і практичного досвіду. А це також вимагає виділення базових положень впливу із врахуванням пріоритетних чинників сучасного розвитку [421, с. 110].

У розгляді феномена міграції, як явища відкритої системи суспільства, необхідно розмежувати категорії «система міграції» та «міграційна система».

З точки зору Цуркан Т., поняття «міграційна система» слід розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні науковцем подається поняття «міграційна система», що позначає групи країн, між якими сформувалися стійкі і відносно масштабні міграційні зв'язки. Дане визначення відповідає вимогам класифікацій міграційних утворень, які існують у світі. «А у вузькому розумінні міграційна система – це підсистема соціальної системи, сукупність внутрішньо узгоджених і взаємопов'язаних компонентів у конкретному суспільстві: засобів та інститутів, що функціонують з метою координації міграційних потоків («статичні» компоненти), і міграційних процесів («динамічні» компоненти). Саме у цьому розумінні цей термін використовується у словосполученні «національна міграційна система». При цьому акцент робиться на внутрішньо змістовному боці міграційної системи. Поняття міграційної системи у вузькому розумінні є необхідним для розкриття її елементного складу» [578, с.7].

Міграційні процеси вийшли на рівень формування міграційних систем з багатьма країнами [274]. Серед них слід відзначити Польщу, Росію, Чехію, Італію, Іспанію та Португалію. Український мігрант часто включений у декілька міграційних систем одночасно і легко міняє країну перебування в залежності від суб'єктивних та об'єктивних причин. Така поліорієнтація веде до постійного розширення варіантів вибору та сприяє формуванню міграційних систем і з іншими країнами, серед яких можемо назвати Ірландію, Німеччину, Францію та

Великобританію. Експансивний характер міграційних процесів в Україні дозволяє із впевненістю говорити про їх подальше наростання [316].

Однозначно ми погоджуємося, що активність та постійність міграційних процесів між територіями призводить до появи нового просторового явища – територіальних міграційних систем. По своїй суті такі утворення часто формуються за межами державних кордонів та виступають об'єднуючою ланкою регіону-донора та регіону-реципієнта. У їхніх межах поступово налагоджуються стійкі соціальні взаємовідносини, які поступово формуються у відповідні інститути як форми укорінення звичаїв, норм, традицій поведінки їх учасників [51, с. 186].

Обґрунтовуючи феномен міграції як явище відкритої системи суспільства, необхідно зазначити, що феномен міграції проявляється у системі міграції як цілісної єдності, утвореної структурною упорядкованістю складових елементів системи міграції, породжує необхідність формування нового комплексу методів і поглядів на систему міграції, що сприятиме досягнути синергетичного ефекту. Констатуємо, що особливої уваги при визначенні «системи міграції» заслуговують «ідеї синергетики».

Осмислення синергії, самоорганізації складних систем, синергетики еволюції сучасного суспільства досліджено у роботах таких відомих науковців: Ніколіса Г., Прігожина І., Стенгерса І., Хакена Г. та інших, дослідження проблем розвитку синергетичного підходу зробили Ансофф І., Бойко-Бойчук Л., Вагуріна В., Коуз Р., Маїк І., Ніколіса Г., Портер М., Прігожина І., Стенгерса І., Томсон А., Фостер Р., Хакена Г., Цикіна В., Черляк І. та інших, дослідження проблем міграції зробили Ключковська І., Лібанова Е., Малиновська О., Онищук В., Прибиткова І., які у своїх дослідженнях розглядають синергетичний фактор в порівняльному правознавстві та сутність синергії, її впровадження, синергетичний підхід у політичних дослідженнях, дають оцінку синергетичного ефекту, синергетичні концепції та моделі оптимізації системи міграційного

управління та у своїх наукових працях розглядають міграцію як соціально-економічне явище та як демографічну проблему.

Одним із детальних та сучасних напрямів наукового пізнання справедливо визнано синергетичний підхід, оскільки нинішній етап розвитку науки, права, суспільства має ознаки нелінійності, стихійності, відкритості. Під впливом світової політичної ситуації, кризових періодів їх флуктуації не можуть бути однозначними, лінійними й прогнозованими для системи міграції.

Підтримуючи погляд Чернецької О., що наука синергетика здійснює пошук взаємозв'язків в системі, а у свою чергу інтеграція наукових знань допомагає досягнути мети опанування науки [584], виникає необхідність з'ясування сутності понять «синергетичний ефект» та «синергія» та обґрунтувати необхідність застосування синергетичної концепції у дослідженні феномену міграції як явища відкритої системи суспільства.

З'ясувавши сутнісне поняття синергетичного ефекту та синергії, дає змогу визначити новий комплекс методів та поглядів на систему міграції для дослідження її цілісної єдності структурноупорядкованих складових елементів системи, що сприятиме у досягненні синергетичного ефекту [348]. У даному контексті особливої уваги при визначенні системи міграції заслуговують ідеї синергетики.

Так «синергія» (від грец. «synergeia» – співпраця, співдружність), цю дефініцію розглядають з двох позицій: як сумісну дію певних органів, фізіологічних систем; як реакцію організму на комбінований вплив двох або кількох лікарських речовин, коли цей вплив є сильнішим, ніж дія кожного окремо взятого компонента. «Синергізм» (від грец. «synergos» – той, що діє разом) як явище посилення дії одного каталізатора приєднанням іншого» [598, с. 560].

Дещо інше поняття подано Сорокою К., «синергізм» – сукупність дій спрямованих на досягнення спільної мети, які базуються на принципі: «ціле є дещо більше, аніж сума його частин» [523].

«Синергетика» (від грец. «synergos» – спільно діючий, сприяння, співробітництво) вказує на зростання ефективності діяльності в результаті сполучення окремих елементів в єдину систему; «синергетичний метод» виник на подальшому розвитку системного підходу в процесі пізнання, як наука, що вимірює синергетичний ефект – додаткове об'єднання економічного чи іншого ефекту за рахунок самоорганізації системи [459, с. 31].

Виникає також питання у співвідношенні понять «розвиток» та «організація» та базового у синергетиці поняття «самоорганізація». Варто зазначити, що під самоорганізацією необхідно розуміти процес встановлення у системі міграції порядку, який відбувається винятково за рахунок спільної дії, а також відповідно до попереднього досвіду суспільства і приводить до зміни просторової, функціональної чи часової структури. Фактично, самоорганізація являється встановленням організованості, порядку завдяки погодженій взаємодії всередині системи при відсутності упорядкованих впливів з боку середовища [200].

Уточнення також вимагає поняття «організація», «введеного раніше, поділу на організацію як взаємодію частин цілого, обумовлену його побудовою, що може бути задане як самою системою, так і зовнішнім середовищем; організацію як упорядкування впливів середовища; а також організацію як об'єкт такого впливу. У концепціях самоорганізації організація розуміється в двох останніх змістах» [571, с. 47].

З позиції синергетики, систему міграції варто розглядати, як процес багатосторонньої взаємодії елементів системи міграції між: суб'єктами міграційного процесу, між мігрантами та їхніми сім'ями, між суб'єктами різних соціальних груп, які стикаються з ними у міграційному процесі, а також умови соціально-культурні та правові, які у тому числі відносяться до внутрішніх та зовнішніх подразників, що впливають на активізацію та спричиняють флуктуацію цього процесу.

У процесі свого розвитку системи міграції проходять дві стадії: еволюційну (ще інакше називають адаптаційну) та революційну (стрибок, катастрофа). У процесі розгортання еволюційного процесу здійснюється повільне нагромадження кількісних та якісних змін параметрів системи та компонентів, відповідно до яких в точці біфуркації обирається один із можливих для неї атракторів, у результаті чого відбудеться якісний стрибок у розвитку, система сформує нову дисипативну структуру, яка відповідає обраному атрактору, що виник у процесі адаптації до умов зовнішнього середовища та у відповідності до їх змін. Цей етап розвитку характеризується наявністю механізмів, які знижують сильні флуктуації системи чи компонентів середовища та повертають у стійкий стан, властивий для цього етапу.

Поступово у системі зростає ентропія, оскільки через накопичені зміни у самій системі та у її компонентах, а також у зовнішньому середовищі, здатність до адаптації падає та наростає нестійкість. У процесі виникнення гострого протиріччя між старим та новим в системі та при досягненні параметрами системи і середовища біфуркаційних значень, нестійкість стає максимальною та, навіть, малі флуктуації можуть призвести до катастрофи, глибокого регресу.

На цій фазі розвиток може набути непередбаченого характеру, оскільки викликаний не тільки внутрішніми флуктуаціями (силу та спрямованість яких можна прогнозувати, проаналізувавши історію розвитку і сучасний стан системи), однак і зовнішніми, що вкрай ускладнює, а деколи унеможлиблює прогноз. Інколи висновок про майбутній стан та поведінку системи можна зробити, якщо виходити із «закону маятника» – стрибок може сприяти вибору атрактора, «протилежного» минулому стану. Після того, як сформувалася нова дисипативна структура, міграція знову вступає на шлях плавних змін і цикл повторюється [571, с. 66].

Феномен міграції, як явище відкритої системи суспільства, поєднує людей, родини, локальні та регіональні спільноти країн, що формують таку систему. Хоча в основі її функціонування лежать мережі мігрантів, вона включає й багато інших

факторів. Особливе місце серед цих факторів займає взаємообмін ідеями, формування ширших візій про перспективи та можливості міграції, культурні, соціальні, правові зміни як у країнах-донорах, так і у країнах-перебування [316].

Сруктурно система складається з елементів, що взаємодіють між собою з метою досягнення цілі, якщо визначена одна ціль, можна говорити про порядок із хаосу та навпаки, якщо ціль кожного елемента системи різна (рух і стримування, свобода і обмеження), то відпадає можливість прогнозування та регулювання системою, кожний елемент системи обирає маршрут власного руху самовизначення. Так за сучасних світових політико-економічних ситуацій при негативних процесах, які набувають непрогнозованого руху міграції, змушують застосувати ситуативне управління такого процесу з врахуванням нових критеріїв.

Ієрархічність системи міграції здійснюється за багатьма ознаками, за кількісними територіальними критеріями, історичними етапами, кризовими явищами. Нематеріальна ієрархія притаманна системі міграції з позиції ідеї міграції (думки, погляди, ідеології, парадигми) на рівнях впливу на систему міграції.

У системі міграції присутній безпосередній зв'язок між її учасниками: особою (мігрант – носій приватних інтересів та потреб, для задоволення яких вона має здатність до свідомої діяльності, до прагматичного вирішення економічних, політичних і соціальних проблем самостійно або спільно з іншими суб'єктами) та державою, яка повинна здійснювати забезпечення, регулювання суспільного життя і визначати правила поведінки усіх суб'єктів, у інтересах кожної особи та держави, суспільства загалом, однак не порушуючи принципу демократизму і суспільної необхідності. Найголовніша проблема сучасності – досягнення рівноваги в інтересах згадуваних суб'єктів [129].

Розглядаючи феномен міграції як явище відкритої системи суспільства, у ній особливу роль відіграє самореалізація особи мігранта, вольовий критерій особи і здатність свобідного вияву власної волі та здатність оцінювання буття, що

безпосередньо впливає на поведінкові прояви особистості та, як наслідок, – на формування напряму системи міграції загалом.

Ми погоджуємося з Попадинець Г., яка зазначає, що в глобальному світосприйнятті все актуальнішими стають проблеми виховання автономної особистості, самостійної, ініціативної, яка здатна самостійно брати участь у суспільних справах з почуттям власної гідності, котра понад усе цінує свободу, що є надзвичайно важливим у період розбудови українського громадянського суспільства [420, с. 560], що власне впливатиме на стан правосвідомості, вибору поведінки в напрямку саме правової поведінки і системи міграції загалом. Отже, це надає право констатувати нерозривний зв'язок між особою, державою та міграцією [606].

Також варто звернути увагу на ментальність як чинник визначення поведінки особи у системі міграції.

Дінцельбахер П. зазначає, що «ментальність – це набір способів і змістів мислення та сприйняття, які типові для відповідного колективу у відповідний період» [173, с. 21], враховуючи цей показник при синергетичному дослідженні міграції, можна спрогнозувати поведінку мігрантів, поведінку осіб приймаючого суспільства та кореляцію міграції з боку держави.

Сучасний суспільний розвиток характеризується посиленою перебудовою всіх сфер людської життєдіяльності та формуванням якісно нових стосунків, що, своєю чергою, викликає руйнацію традиційних психологічних установок особистості, соціальної групи, їх соціальної ролі та ставить людину у ситуацію самостійного пошуку нових шляхів досягнення своїх життєвих потреб. У випадку відсутності можливостей для самореалізації виникає у особистості мігранта внутрішній дискомфорт, негативна реакція на зміни соціальні, незадоволеність як навколишнім середовищем, так і собою, що порівняно часто виступає одним із чинників девіантності, існування якої вимагає

невідкладного не лише соціологічного та психологічного, але і філософсько-правового осмислення [121, с. 145].

Ми неодноразово звертали увагу на тому, що риси нелінійності притаманні міграції як явищу відкритої системи суспільства. Вергун В. визначає [75, с. 4], що, окрім загальних характеристик нелінійності, що відмежовують її від лінійної системи, можна віднести і інші прояви нелінійності, які, на наше бачення, притаманні також міграції.

Проаналізувавши виокремлені відмінності нелінійних та лінійних систем, міграції як системі притаманні такі прояви нелінійності, що зазнають впливу з боку політики, тому набувають різних ступенів вираженості:

пульсуючий характер – аритмічний перехід під порядкоутворення до хаосу і навпаки, поштовхом до переходу порядкоутворення до хаосу системи міграції виступають внутрішні і зовнішні чинники (здійснюють вплив на осіб мігрантів, які планують мобільність, та інших учасників міграційного процесу), у тому числі і внутрішня, зовнішня політика держав та геополітика;

взаємодія лінійності та нелінійності (залежно від рівня та процесу розвитку суспільства): при повільному розвитку притаманна лінійність міграції та навпаки, при швидкому розвитку – нелінійність. Відповідно від кожного етапу розвитку суспільства до кризового етапу притаманний перехід від лінійності до нелінійності та навпаки, цей процес рухається по принципу спіралі (на такі прояви міграції безпосередньо впливає міжнародна політика та її кризові періоди);

несподіваність, непередбачуваність різкої зміни процесів, які відбуваються у системі міграції. Крім політичних процесів, що безпосередньо впливають на імпульсивність, інтенсивність та швидкість зміни міграційних процесів, впливає ще й інформаційний простір (політична заявка щодо політичного напрямку може різко змінити і напрямок, і рух цілої системи міграції).

Отже, розглядаючи міграцію з позиції явища відкритої системи можна зазначити, що їй притаманна нестійкість, тобто схильність до переходу від

лінійності до нелінійності, а одним із атракторів є політика в широкому її розумінні.

У зв'язку з актуальною проблемою, періоду кінця ХХ – початку ХХІ ст., створення механізму, який би ефективно впливав на самоорганізацію міграції, щоб впливало на прогнозованість руху та розвиток, міграція вимагає розроблення наукових засад формування ефективного впливу та позитивних політико-економічних результатів для європейських держав, що є вкрай необхідним.

Динамічність умов геополітичної кризи та проблеми внутрішньої безпеки вимагають пошуку нових пріоритетних форм впливу, які б дозволили досягнути кінцевої мети. Поодинокий вплив на напрямок міграції для її прогнозованості не дає синергетичного ефекту, тобто тільки завдяки співпраці та об'єднаних спільних зусиль, це дасть можливість контролю та прогнозуванню динаміки. Така діяльність являється найзручнішою формою співробітництва, що заснована на підставі різних методів прогнозування, комплексності регулювання та контролю системи міграції [221; 245].

Досягнення синергетичного ефекту у прогнозуванні та управлінні міграцією може здійснюватися через узгодження цілей держав та оптимізації організаційної структури, а також у процесі дослідження сформованих нових методів планування, впровадження інноваційних методів управління та керування соціальними системами. В умовах геополітичної кризи ефективність такої співпраці проявляється через синергетичний ефект самоорганізації.

Позитивний синергетичний ефект від поєднання та взаємодії політичної волі кожної держави та засобів впливу на самоорганізацію міграції проявляється у факторі економічної, соціальної та політичної стабільності.

Синергетичний правовий ефект, винятково, відіграє важливу роль для досягнення політичної стабільності держави. Чим більшою є частка синергетичного правового ефекту, тим більшої ефективності досягається у

регулюванні та прогнозування міграції, а в окремих випадках й можливості керування напрямком руху системи міграції.

Але необхідно усвідомлювати, що виважені управлінські втручання у різні сфери міграції несуть у собі значні можливості для її росту чи спаду. Так, кожна міграційна група, особа, різне покоління мігрантів неоднорідні з громадянами приймаючої країни і за соціальним походженням, за ментальністю та за політичними, релігійними, культурними характеристиками, а це значить, що процес впливу має різний характер.

Враховуючи нелінійність процесу міграції, важко передбачити, прогнозувати напрямок руху під час власної еволюції, самоорганізації чи керованості. Як зовнішні, так і внутрішні чинники міграції визначають поведінку кожного учасника міграції. Напрямок обирається викликаним бажанням окремого індивіда, тенденціями в політичній волі держав, правовим регулюванням та рівнем економічного розвитку тощо.

З впливом глобалізаційних процесів в Європі світова політична ситуація, кризові періоди не можуть бути лінійними, прогнозованими та однозначними для міграції. Зрозуміння стану міграції дасть підстави констатувати хаотичність, непрогнозованість наслідків цього процесу, що матиме негативний вплив на політичну сферу кожної держави та й у зворотному впливі, оскільки міграція є показником реакції суспільства на політичні зміни. Вирішення цих проблем можливе через призму взаємозв'язку міграція – політика – міграція, що дасть можливість передбачити рух міграції.

Констатація факту впливу політики на міграцію, вимагає беззаперечну необхідність визнання глобальної мети – досягнення суператрактора, реалізація ідеальної системи при забезпеченні інтересів усіх суб'єктів політичної системи та міграційної системи, досягнення ідеалу суспільства, що є обґрунтуванням необхідності розроблення системного взаємозв'язку [457].

Зазвичай політика у взаємозв'язку із міграцією розглядається з дуже вузької позиції – «міграція» та «міграційна політика», що, на нашу думку, звужує визначення масштабності впливу політики загалом на міграційний процес [63]. З нашої точки зору політика в даному аспекті має розглядатися глобальніше, тобто не тільки як засіб впливу держави на пересування осіб, а й як засіб у сферах внутрішньодержавній та міжнародно-економічній, правовій, соціальній, демографічній, етнічно-культурній та інших, які застосовуються державою у процесі виконання своїх обов'язків та які безпосередньо впливають на систему міграції.

На практиці визначається напрямок розвитку економічної політики держави, часто не враховуючи можливий вплив та наслідки на міграцію, масштаби на її негативні наслідки загалом. Визначивши етнічну політику, демографічну, релігійну політику (хоча держава відокремлена від церкви, але так чи інакше визначає з нею відносини), державою не враховуються в цьому процесі ані масштабність впливу, ані негативність наслідків на систему міграції [594].

Сучасність глобальних міграційних проблем сформувалась як наслідок прогалин, недопрацювань та обмежень у розвитку і реформації з однієї сфери політичного життя до іншої сфери. Основним недоліком сьогодення є те, що кожна сфера політичного життя формується та розвивається окремо одна від іншої та без аналізу взаємовпливу [604].

Варте уваги судження, що міграційно-правова політика являється вибором певних, найчастіше узгоджених, стратегічних та цілеспрямованих правових рішень і способів їхнього здійснення в міграційній сфері суспільства та спрямовується на виконання комплексних заходів, які пов'язані з вирішенням питання щодо надання права особі на тимчасове проживання, отримання посвідки на проживання та громадянства, контролю за нелегальними імміграційними рухами та включення іммігрантів у соціокультурний контекст приймаючого суспільства і забезпечення захисту всіх прав і свобод емігрантів [578, с. 8]. Отож,

уточнення «найчастіше стратегічних» і обумовлює факт необхідності в окремих непередбачуваних випадках ситуативного управління.

На сучасному етапі глобалізаційних процесів у Європі, основними передумовами змін стратегічного управління міграцією, на рівні окремих країн і на глобальному рівні необхідно говорити про:

– зміну парадигми управління (перехід від наукового підходу до реалізації взаємозалежного управління, орієнтованого не тільки на економічні потреби та інтереси суб'єктів міграційної системи, а у поєднанні з принципами справедливості і доброти та використання повною мірою талантів людей);

– застосування ситуаційного управління, актуальність якого визначають динамічні і важкопрогнозовані зміни суспільної системи.

При застосуванні ситуативного управління міграцією необхідно враховувати державою такого управління у плануванні стратегічного управління, для уникнення непередбачуваних сценаріїв руху та напрямку міграційної системи.

Нестратегічність сьогодні проявляється у тому, що у державі в сфері зовнішньої міграції формуються два паралельні процеси: один організовується державою, владою, інший – населенням [607, с. 291].

У зв'язку із виникненням нових форм міграції, кожна держава повинна вміти вільно адаптуватися до ситуацій через нові обставини, підстави підвищення міграційної напруженості та ускладнення регулювання процесів міграції і не тільки швидко реагувати, але й сприяти полегшенню складності у кожній конкретній ситуації; адаптуватися до необхідності збільшення інтенсивності реагування на ситуацію з міграцією та застосування нових механізмів впливу.

Міграція як явище відкритої системи суспільства, її процеси не можуть формуватися окремо від зовнішніх та внутрішніх чинників впливу. Найвищий ефект впливу проявляється у їхній взаємодії, при врахуванні яких формується напрям діяльності держави та політики міграції.

Широким колом засобів впливу на міграцію наділена кожна держава, завдяки яким здійснює забезпечення своєчасного реагування, серед цих засобів є правові норми, митні, соціальні, культурні, економічні, освітні, важелі тощо.

Варто зазначити, що політику можна розглядати як механізм визначення атрактора міграції, тобто вирішальною концентрацією впливаючої на елементи міграції.

У зазначеному контексті політику варто розглядати як систему засобів та технологій, що здійснюють забезпечення її ефективності, рівень якої визначається рівнем досягнутих узгоджень та компромісів, задоволенням інтересів всіх учасників, у нашому випадку, учасників міграції. Саме ефективність політики визначає, чи буде можливість прогнозованості та своєчасного реагування та регулювання на напрям міграції, що беззаперечно зможе впливати на уникнення негативних наслідків чи рівень негативності наслідків міграції.

У комплексному дослідженні постає необхідність доведення взаємозв'язку політики, яка вважається поштовхом до руху міграції і визначення її напрямку, тому вважається необхідним проведення аналізу політики та її процесів на внутрішньополітичному і на міжнародному рівнях.

Загальновідомо, що всі історичні періоди характерні виключно притаманною йому політичною, економічною, суспільною кризами, наслідком яких є рух у напрямку розвитку чи регресу відкритих систем, не є виключенням і міграція. У зв'язку з перебігом таких кризових періодів, виникає необхідність ставити питання про нове світорозуміння, світосприйняття, що дозволить більш грамотно та логічно будувати міждержавні відносини, суспільні відносини, відносини держави та громадянина. У вирішенні цього питання варто відштовхуватися від найважливішого – забезпечення прав та інтересів усіх суб'єктів-учасників, що неможливе без пошуку компромісів [422; 612]. Однак, навіть якщо буде запропоновано відповідь на це питання, але воно не може мати універсального характеру, оскільки стільки варіантів кризових процесів, як

правило непрогнозованих, що вимагатиме додаткового дослідження та корекції залежно від ситуації.

Варто погодитися зі Старишом А., що відносини міжнародного рівня визнаються сукупністю економічних, правових, соціальних, політичних, дипломатичних, воєнних та гуманітарних зв'язків та відносин між основними суб'єктами світового суспільства [528, с. 12].

Без сумніву, варто погодитися з думкою Ковальчука Ю., що міграційні потоки є індикатором реакції населення на зміни у політичному, економічному та соціальному житті будь-якого суспільства. А саме напрями, розмір та масштаби таких процесів свідчать, певною мірою, про стабільність суспільного розвитку у країні або нестабільність у ній. Ці процеси викликають занепокоєння, оскільки є передумовою значних негативних глобальних демографічних наслідків та інших негативних явищ, які значно впливають на політичний, соціальний та економічний стан держави [235, с. 183].

Зовнішніми та внутрішніми політичними відносинами визначаються форма, прогнозованість, лінійність чи хаотичність, напрям міграції, при чому політичні відносини часто визначаються економічними відносинами.

Політичні відносини міжнародного рівня мають яскраво виражену тенденцію до глобалізації і це спонукає до розроблення нових норм поведінки, регулювання, узгодження спільних міждержавних, державних та глобальних інтересів. Нерозривний зв'язок глобалізація політики має з глобалізацією міграції, що змушує визначати спільний підхід у визначенні єдиних прав у сфері міграції та єдиних норм у регулюванні міграційних процесів. Проте, з сучасною кризою поширення терактів для забезпечення глобальної безпеки вимагається від усіх країни змінити характер міжнародної політики від відкритості із загальним доступом на закритість і контрольованість міграції.

Сучасна суспільно-політична криза вимагає також пошуку нового напрямку прогнозування поведінки суспільства та державної поведінки у геополітичному

просторі, що впливатиме на політичний курс, на розвиток світових відносин, мінімізує негативний вплив від неконтрольованих міграцій і на новий рівень виведе безпеку у кожній державі.

Основною метою суспільства повинна бути досягнення гармонії усіх систем, яка має базуватись на пошуку ідеального руху суспільства загалом – суператрактора.

Фактично, міжнародно-політичні відносини визначають потенційну модель світопорядку та технології його досягнення. Для ефективного такого досягнення світопорядку необхідна спільна політична філософія, в центрі якої стоїть ідея єдиного підходу забезпечення основних прав особистості, що, беззаперечно, дає можливість їй гармонійного розвитку. Проблемою дотримання світопорядку сучасного періоду є перехід до необґрунтованої агресії від політичних комунікацій до фантасмагорії (відокремитись від суміжної держави стіною, (думаючи, що усі політичні, економічні та міграційні проблеми зникнуть), окупація чужої території під виглядом захисту населення).

На нашу думку, кожна держава повинна не тільки формувати механізми впливу та контролю міграцією, а загалом скерувати свою політику на усунення, вирішення та діяти превентивно на виникнення міграційних проблем:

сприяти поверненню мігрантів на основі програм працевлаштування на батьківщині; допомагати інформаційно та надавати правову допомогу у створенні бізнесу; створювати робочі місця і покращити умови праці; проводити тренінги адаптації мігрантів; сприяти у безпечному працевлаштуванні за кордоном; здійснювати контроль за забезпеченням прав мігрантів; проводити пропаганду добровільного пенсійного страхування на батьківщині та низка інших.

Варто звернути увагу на локальні дані результатів соціологічного дослідження настроїв студентів НУ «Львівська політехніка»: до їхньої схильності бути учасником міграційного процесу за окремо визначених підстав, за яким до підстав для міграції «81% визнали відсутність роботи у Україні, 77,89% –

збільшення матеріального статку, 74,81% – бажання фахової самореалізації, надія на кращі умови роботи за межами України, студенти, які навчаються на комерційній основі більш схильні до виїзду за кордон, ніж ті, хто навчається на бюджетній основі: 11,82% і 5,63%» [231], хоча авторами відносяться ці чинники до економічних, але першочерговим являється не доопрацювання державою своїх зобов'язань у різних сферах суспільного життя, низький рівень заробітної плати та працевлаштування молоді, неналежність умов праці, мала кількість державного замовлення на навчання та скорочення робочих місць, організація державної форми власності [224].

Синергетичний ефект впливу на міграцію посилюється у результаті появи нових елементів у механізмі впливу (наприклад, інформації, наукових досягнень, обставин, правових норм), їх комплексної взаємодії:

виникнення істотно нових форм міграції, їх взаємодії з існуючими;

розвитку досконаліших правових норм, як механізму регулювання та реагування на нові елементи системи;

оптимального поєднання елементів у цілісну міграційну систему за наявності удосконалювання системи політичних, економічних, правових, соціальних, культурних, духовних, ідеологічних відносин тощо.

Такий ефект у міграційній сфері можна порівняти за аналогією синергетичного ефекту у сфері управління, який проявляє себе, коли для прийняття відповідного рішення збираються подібні керівні погляди, котрі доповнюють один одного і спільно досягають високих результатів [599, с. 69].

Однак необхідно приймати до уваги той момент, що ціль, погляди на управління та методи досягнення мети мають відповідати інтересам усіх суб'єктів суспільства.

Комплексний вплив на міграцію як явища відкритої системи суспільства може бути лиш тоді ефективним, коли всі країни спільно визначають своїм завданням, як суб'єкта впливу на систему, що полягає у тому, щоб віднайти такий

набір елементів та так їх поєднати між собою, щоб синергія забезпечувала позитивне регулювання та реагування як елементами системи, так і міграційною системою загалом. А відповідно до цього сформується стратегія впливу, регулювання і прогнозування наслідків, задання напрямку та формулюючи за потребами суспільства.

Прогалини і невідповідності у впливі на міграцію державою, неконтрольоване наростання диференціації осіб у структурі міграції несе у собі ризик втрати політичної стабільності та внутрішньої безпеки та перехід до об'єднання різних механізмів впливу.

Цілком погоджуємося з науковою думкою Біль М., що дерегуляція міграції повинна базуватись саме на поступовому посиленні горизонтальних схем управління з використанням можливостей соціального діалогу, міжсуб'єктних взаємодій, інших організаційних форм прояву громадянського суспільства. І з-поміж них соціальні кластери повинні займати чільне місце[54; 55].

Беззаперечним аргументом на користь потреби формування соціальних кластерів визнає набутий досвід самоорганізації мігрантів, що є однією з вторинних їх реакцій на недосконалу міграційну політику в Україні з вкрай неефективними механізмами соціально-економічної захищеності. Різні організаційні форми самоорганізації (переважно при церквах, де зосереджуються громади мігрантів в окремих поселеннях та з наближених територій) повинні виступати активними управлінськими суб'єктами, що через важелі впливу соціального кластера зможуть чинити дієвий вплив на державну міграційну політику в межах визначеної територіальної міграційної системи [52]. Однак, ми вважаємо, що такий досвід поступово сформувався у процесі глобалізаційних віх у Європі.

Утім, вже і сьогодні неважко сказати, що у результаті імміграції в суспільстві посиляться, вже частково існуючі, мультикультурність та поліконфесійність, появляться носії нових та незнайомих для більшості населення

мов, релігій та культур. Враховуючи досвід сучасних міграційних процесів в західних країнах, можна говорити про виникнення у нашому суспільстві дотичних, але відокремлених один від одного соціальних анклавів, що формуватимуть нове соціальне середовище. Здійснивши необхідну теоретично-методологічну базу та давши відповідь на запитання, які ставить процес міграції, слід перейти державам до формування глобальних інтегральних сценаріїв міграційних процесів. Звичайно, це можна здійснити за умови стратегічного мислення і, відповідно, стратегічної політики [607, с. 294].

Для здійснення стратегічного впливу на міграцію необхідно здійснювати аналіз: стан дотримання прав і свобод на тій чи іншій території; конкуренція культур, релігій; можливість інтеграції мігранта у новому суспільстві; стан соціального захисту; відновлення стану порушених прав та низки інших критеріїв визначення політики впливу на стан міграції.

Позитивним синергетичним ефектом забезпечується поєднання і взаємодія політичної волі держави та способів впливу на самоорганізацію міграції і є одним із умов політичної та економічної стабільності суб'єктів міграцій. Термін «мережі самопомоги» ввів у науковий обіг Фрату Ф., виділивши «ролі мереж самопомоги: формування поведінкових моделей, які заохочують підприємницькі проекти; підготовка до бізнес-активностей через участь у подібних бізнес-проектах інших мігрантів; фінансова підтримка інших учасників мережі; репутація як позитивний сигнал; джерело працівників та клієнтів; бізнес-поради та бізнес-контакти» [646, с. 5–29].

Беззаперечно погоджуємось з науковою думкою Вагуріна В. А., що соціальній сфері належить провідна роль в управлінні суспільного життя, у підтриманні структурованого порядкуутворення такого життя [75, с. 35]. Вагомий вплив на підтримання соціалізації мігранта у новому суспільстві і підтримання сформованого порядкуутворення, має самоорганізація особи.

Теоретично, мігрант являється самоорганізованою особистістю, оскільки здатний на дії, які скеровуються на самозабезпечення своїх потреб через мобільність. Його можна охарактеризувати, як правило, по типу особистості, життєві очікування якого визначаються власними конструкціями бачення майбутнього саморозвитку і чіткими проринковими орієнтаціями [194, с. 217–228].

Погоджуємося з думкою науковців, які зазначають, що важливу роль у самоорганізованій соціально-економічній активності мігранта відіграють «мережі самопомоги». У визначеному контексті на прикладі трудових мігрантів, виділимо такі типові самоорганізаційні соціально-економічні випадки, поширені серед українських трудових мігрантів, як в еміграційному, так і в рееміграційному контекстах.

Емігранти формують осередки українства через розбудови «українського» бізнесу (українські кафе, магазини, ресторани тощо). Зазвичай мова йде про емігрантів, у яких актуальною моделлю інтеграції у приймаючому соціумі є «діаспора» (така модель передбачає прагнення індивіда стати повноправним членом «іншого» соціуму та, водночас, бажання зберегти свою власну соціокультурну ідентичність) [200, с. 243]. Об'єднання зароблених коштів колишніми емігрантами для організації власної підприємницької діяльності в Україні.

Оскільки, як правило, українські трудові емігранти працюють на малокваліфікованих, так би мовити «емігрантських» роботах [659, с. 40–51]. Цілком закономірно, що їм важко відповідати своєю соціально-економічною поведінкою «настановам» Євросоюзу щодо інтернаціоналізації економіки та впровадження моделі міграційної політики, яка б заохочувала тимчасові міграції кваліфікованих працівників, щоб набути європейського досвіду і впровадження його після повернення на батьківщину [679].

Що стосується самоорганізованих економічних можливостей реемігрантів, які дають можливість створення власного бізнесу із використанням знань та навичок, які отримані за кордоном, не є поширеними, тож не можемо це стверджувати про колишніх мігрантів, зорієнтованих на самозайнятість [203].

Самостійні пошуки роботи являються самоорганізаційною соціально-економічною практикою кожної особи, після повернення у державу походження реемігранту, як правило, не доводиться особливо розраховувати на допомогу спеціалізованих центрів, різних соціальних служб у працевлаштуванні. Тож вона змушена здійснювати самостійний, як правило, хаотичний пошук роботи без врахування базової освіти мігранта та його досвіду діяльності та рівня кваліфікації тощо [201].

2.3 Міграція як умова особистісної свободи особи

Останні кілька століть права і свободи стали відправною точкою у визначенні місця і ролі людини в системі суспільних відносин та визнання, з цієї причини, необхідності правового визнання особистості та належить до найважливіших питань сучасної філософії права.

Права людини в сучасному світі як соціально-духовне явище відносяться до категорії основних загальнолюдських цінностей [564]. Вони є векторами розвитку політичної, ідеологічної, культурної, соціальної, економічної та багатьох інших сфер життя людини, суспільства, держави і світу в цілому. Права людини покликані забезпечити адекватну взаємодію фізичних і юридичних осіб і органів влади з тим, щоб звести до мінімуму сутички, що виникають між цими суб'єктами [158; 562].

Права людини сприймаються сьогодні як невід'ємний елемент сучасного суспільства [187]. З цієї точки зору предметно обумовленим бачиться філософсько-правове дослідження права громадян на свободу пересування, вибір

місця перебування і проживання, які знайшли відображення в практиці на міжнародній арені.

Сучасна людина щодня здійснює різні переміщення в просторі. Рух виступає невід'ємною властивістю особистості. З свободою пересування пов'язана реалізація багатьох основних прав і свобод людини і громадянина. У зв'язку з цим видається беззаперечним положення, що право на свободу пересування людини і громадянина є однією з істотних складових статусу особистості [96; 533]. Разом з тим у сучасній юридичній науці немає єдиної думки з питання визначення поняття і змісту зазначеного права.

У контексті дослідження глобалізаційних процесів в Європі кінця ХХ – початку ХХІ століття набуває необхідності глибокого дослідження проблема дотримання прав та поширення частого порушення прав і свобод людини у залежності від її походження, країни чи регіону міграції, кольору шкіри, релігійних переконань та інших відмінних ознак мігранта від громадян приймаючої країни.

Найвищою цінністю у сучасному суспільстві визнаються людина, її життя, честь і гідність, недоторканість і безпека [152; 534]. За сприятливих умов для самореалізації у суспільстві особа є свobodною, тобто має можливість реалізувати у повній мірі свої конституційні права [156; 295]. Так Основним законом держави закріплена свобода пересування, вільний вибір місця проживання, що є суттєвою гарантією свободи особистості та запорукою розвитку та самореалізації [226].

Конституційно закріплена свобода пересування своїм змістом охоплює можливість особи переміщатись по всій території держави, і в тому числі за її межі та повертатись назад, без обмеження регулярністю чи часом [100; 460]. Дане право повинно забезпечуватись як на державному, так і міжнародному рівнях, у період глобальних міграційних процесів особі не можуть перешкоджати вільно пересуватися як територією держави походження, так і за її межами, і це є основою транснаціональної міграції, як і будь-якого іншого її виду. Оскільки

особа за даних умов має свободу вибору, керуючись власними мотивами, реалізувати свій вибір у напрямку найсприятливіших умов для розвитку її особистості та досягнення поставлених цілей [80].

Теоретичне осмислення і практичне здійснення прав і свобод особою є однією зі складних проблем філософсько-правової науки, в тому числі і тому, що висуваються різні переваги щодо внутрішньої структури та змісту.

Глобальні проблемні питання міжнародної міграції почали активно досліджуватися у закордонних наукових працях починаючи з 90-х років ХХ століття, що пов'язано, перш за все, з загостренням соціальних, демографічних та екологічних проблем людства, виснаженням ресурсів держав та неможливістю дієвої реалізації ними геоекономічної стратегії, та, відповідно, посиленням розшарування суспільства на основі конфлікту інтересів, посилення політичної полеміки. В цілому описані проблеми є наслідками міжнародної міграції та зростання навантаження іммігрантів на країни та регіони. Однак, з іншого боку, вони є передумовами подальшої інтенсифікації міжнародної міграції людських ресурсів та втратою країнами у зв'язку з цим людського потенціалу [601, с. 49].

Європейські країни в ХХІ столітті стали ілюстрацією того, як нездатність зрозуміти суть сучасних міграційних процесів, їх природу і змістове наповнення призводить до вироблення «неправильної» міграційної політики, створення і використання механізмів управління міграційними процесами, які не відповідають соціальному запиту, продиктованими глобалізацією. Міграція як структурний елемент системи сучасного глобального суспільства на рівні наукового пізнання розглядається з позицій емпірики (соціологія, політологія, статистика і т. д.), розуміння логіки даного процесу і його ролі у формуванні єдності і цілісності сучасного суспільства часто не позначається завданнями дослідження. Але глибинне розуміння соціального процесу міграції неможливе через вивчення однієї лише форми, необхідне вивчення ідеології, яка цю форму наповнює [366; 419]. Це має принципове значення при вивченні міграції в

сучасному суспільстві, де сам світовий порядок стає глобальним джерелом ризику, розвитку та забезпечення свободи як найбільшої цінності сучасного демократичного суспільства.

Міграція з точки зору форми зовнішнього вираження, являє собою реалізацію особою права свободи на пересування і вибору місця проживання, дозволяє відзначити, що це право є сутністю міграції.

Одним з проявів глобалізації є взаємопов'язані тенденції інтернаціоналізації конституційного права та уніфікації міжнародного права, тобто формування універсальних і регіональних стандартів, яких повинні дотримуватися держави в процесі правового регулювання. З цієї причини в наукових колах відзначається, що дослідження конституційно-правових явищ в умовах глобалізації не може здійснюватися виключно в національному контексті, без урахування зовнішніх факторів (міжнародного і наднаціонального регулювання, конституційної практики інших країн [443]) [524]. У свою чергу визнання неминучості глобалізаційних процесів для права означає констатацію загального, універсального значення прав людини і прагнення до поширення принципів міжнародного права, що виражають певний (правовий) тип цивілізації і культури.

Сучасне розуміння свободи пересування знаходить нові риси, що пов'язано з розмиванням кордонів між державами, спрощенням паспортно-візового контролю, прагнення до об'єднання країн у Європейському Союзі, функціонуванням транснаціональних корпорацій, розвитком міжнаціональних і міждержавних інвестиційних потоків [415; 577; 102].

На кожному етапі становлення «свобода» визначає динаміку розвитку суспільства, включає в себе різні бачення ідеї свободи залежно від історичних, політичних морально-ціннісних та інших факторів [454].

«Дослідження філософів-правознавців здебільшого зводяться до твердження, що цінність свободи в найрізноманітніших її проявах є однією із найважливіших детермінант існування людини. Шлях до свободи, викладений у

західних концепціях, не є шляхом до вседозволеності. Кожна з концепцій по-різному оцінювала роль держави щодо забезпечення функціонування суспільства, однак в основу покладена ідея свободи як однієї з найважливіших цінностей особи. Тому, свободу слід розуміти не тільки як абстрактну соціальну цінність, а як властивість суспільних відносин, правовий порядок яких передбачає, що благо свободи для людини – це не тільки її права, а й певні обов'язки та відповідальність перед іншими людьми, суспільством та державою» [386, с. 45].

Поняття «свободи», розуміння її цінності як основної ідеї особистісного самовираження та мета збереження її у сучасному демократичному суспільстві є головною ідеологією сьогодення і протягом усього існування людства її зміст переходив від абсолютної її форми до відсутності її у суспільстві взагалі, перехід від нижчої форми «необхідності» до пізнання розуму [575]. Але так чи інакше реалізація свободи не має абсолютного характеру, а є ознакою демократичного суспільства, мета якого досягнути «золотої середини» у визначенні свободи і примусу для забезпечення справедливості та рівності, не порушуючи волі самореалізації самоособистості, що має взаємозалежний характер.

Беззаперечно погоджуємось з думкою Щадило О., що «свобода – це абсолютна цінність, невід'ємне право індивіда, але і вона може бути обмежена державою», абсолютна цінність, яку потрібно прагнути уберегти від будь-яких посягань як з боку держави, так і інших суб'єктів. Рівень забезпечення свободи у суспільстві є індикатором демократизму та стану розвитку будь-якої держави. Своєю чергою, як категорія загальна «абсолютна свобода – це відсутність насильства над волею однієї особи з боку інших осіб і обставин. Напевне, єдина абсолютна свобода, яку не можна обмежити, – це свобода совісті і віросповідання, свобода думки і переконань» [610, с. 457].

Поняття «свобода» багатогранне. Воно включає в себе і особистий, і політичний, і соціальний, і економічний, і правовий аспекти. Так, у тлумачному словнику сучасної української мови свободу визначено як: 1) відсутність

політичного гноблення, утиску та обмежень; воля; 2) перебування не під арештом, не ув'язненям, не в неволі; 3) життя, існування без залежності від будь-кого, можливість поводитися на свій розсуд; 4) можливість діяти без перешкод і заборон у будь-якій галузі; 5) можливість вияву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства; 6) легкість, відсутність утруднення у будь-чому; 7) простота, невимушеність у поведженні; 8) вільний від праці час» [86, с. 1300; 610, с. 454].

«Свобода – це наявність можливості вибору варіантів і реалізації певної події. Відсутність такого вибору і реалізації вибору рівнозначна відсутності свободи – тобто несвободи. Свобода є одним з видів вияву випадковості, спрямованим свободою волі (спрямованістю волі, усвідомленою свободою) або стохастичним законом (непередбачуваність результатів події, неусвідомленого свободою). В цьому сенсі поняття «свобода» є протилежністю поняття «необхідність». Свобода – це також ефективний засіб для досягнення мети і сенсу життя людини» [59, с. 114].

Говорячи про свободу, не можна розглядати це поняття виключно з позиції вчинків, дій особи (волю діяти на власний розсуд – зовнішня сфера свободи) без відношення до будь-якого іншого суб'єкта: держави, іншого суспільного суб'єкта, врешті-решт обставин. Тобто, розуміючи зміст поняття «свобода», ми включаємо в його зміст як волю дій, вчинків особи, так і дії, вчинки інших по відношенню до обмежень ними дій, вчинків іншої особи, оскільки кожна особа є соціальною і відповідно підпорядковується правилам соціуму. Про таке підпорядкування не можна говорити у випадку внутрішньої свободи – свободу совісті, свободу особистого переконання, свободу думки і почуття, релігійних переконань, свободу вираження та поширення думок. Однак внутрішня свобода перебуває під впливом формування того суспільства, у якому формується особистість, тобто внутрішня свобода має абсолютну форму з народження людини і до формування її як особистості, а під впливом виховання у конкретному середовищі з уже

сформованими моральними цінностями та правовими нормами набуває відносно абсолютного характеру. На думку Савченко М., особистість – це соціальна (суспільна) якість, якої дитина набуває у діяльності, спілкуванні, шляхом самоаналізу, пізнання світу, діалогу з самим собою. Особистість – це «надчутлива», нетілесна якість індивіда [489, с. 23].

Зрозуміло, що індивід володіє чутливими якостями, що сприймаються нашими чуттями: фізичним тілом, індивідуальними особливостями поведінки, мови, міміки тощо. Особистість втілює в собі ті соціальні умови, в яких вона живе, ту систему стосунків, в якій вона перебуває та визначає її свободу. Рівень розвитку особистості виражається у вчинках та діях, мірі розуміння власної свободи [82].

В окремих суспільно необхідних випадках свобода має бути обмеженою, так «свобода слова в деяких випадках може бути обмежена (наприклад, заклики до екстремізму). А за деякі діяння людина може бути позбавлена свободи пересування, визначення місцезнаходження та місця проживання. До того ж, у людини завжди є можливість і свобода вибору: вибору своєї професії, вибору вчинити так чи інакше, зокрема вибору між правомірною і девіантною поведінкою. Певна свобода вибору залишається навіть в умовах фізичного обмеження свободи (відмовлятися від їжі або приймати їжу, виконувати чужі команди під страхом покарання чи ні) тощо» [610, с. 457].

Свобода пересування беззаперечно базується на процесі формування внутрішньої свободи особи та формування її як особистості з визначенням внутрішніх потреб та узгодження цієї свободи з потребами суспільства, моральними нормами та правовими приписами, основою яких має бути сенс індивідуальної особистісно орієнтованої свободи [124; 151].

Беззаперечно варто погодитися з Жадько В., для формування інтегрованого людства потрібно максимально, наскільки це взагалі можливо, зблизити їх цільові установки, адже діяльність людини носить цілепокладальний характер. Звичайно,

можна стверджувати, що всіх, без винятку, об'єднує спільна мета – мати можливість забезпечити гідний рівень і належну якість життя. Причому, як в сенсі духовному в усіх його складових, так і матеріальному, визначеному потребами в їжі, питві, одязі та взутті, житлі. Але виявляється, що не так легко практично реалізувати «розумно» визначені міри задоволення цих потреб, оскільки первинні форми емпіричного пізнання, якими є спостереження і порівняння, неодмінно орієнтують людину не на «серединну міру», про яку вів мову ще Арістотель, а міру, яка задовольняє потреби елітних у матеріально-економічному аспекті верств населення. Що загалом виправдано, адже виховний вплив на мотиваційно-поведінкову сферу свідомості людини здійснює не стільки логіка пізнання, скільки логіка чуттєво сприйнятого й об'єктивного у своїй безумовній достовірності прикладу [186, с. 6]. Основою кожної нелінійної системи є рух її елементів, які при взаємодії визначають напрям усієї системи, її організацію або дезорганізацію, які визначаються способом, методом реалізації особи права на пересування.

У рамках сучасних уявлень про права і свободи людини в цілому і особисті, вбачаємо визначати, що особисті права і свободи визначаються як природні, невідчужувані, безпосередньо реалізовані, що знаходяться в стані постійного користування можливістю індивіда в здійсненні найбільш цінних благ особистої свободи, що становлять невід'ємні умови існування людини, які визнаються і гарантуються державою [92].

Підкреслимо, що в даний час юридичною наукою і практикою визнається природний характер походження прав і свобод людини, як обумовлених природою людини і притаманному їй розуму [531; 532]. У зв'язку з цим природні права сприймаються як невід'ємні, перманентно властиві людині, не підвладні руйнуванню або знищенню. Суспільство визнає їх в силу того, що вони не тільки не суперечать уявленню про буття, природними для людини, але і надають глибокий сенс свідомого соціального життя.

Людина є власником «свободи», що визначає її право нею володіти, розпоряджатися, користуватися, у процесі чого формується особистість як вища категорія досягнення життєвого розвитку [95]. З даної позиції особистість усвідомлює природність права на вибір поведінки, індивідуальний вибір життєвих цінностей і світоглядних уявлень, в тому чи іншому випадку, усвідомлює свободу не обмежену нормами права, моральними нормами [393].

Особистість, здійснюючи правореалізацію, правоутворення, впливає на зміст, сутність права. Отже, право існує як міра свободи і відповідальності особистості [406]. Тому інтелектуально-вольовим регулятором поведінки особистості виступає право. Воно має не тільки спеціально юридичний або правовий механізм дії, але і психологічний. Право не може регулювати поведінку інакше, як через свідомість і волю особистості. У певній мірі його можна розглядати як інформаційну систему, наділену інформацією владного характеру щодо особистості, яка після усвідомлення нею перетворюється у волю і поведінку особистості.

При цьому до найважливіших особливостей особистих прав слід відносити те, що вони гарантують індивідуальну свободу, тобто можливість вибору різних варіантів поведінки суб'єкта; індивідуалізують особистість, сприяють найкращому прояву її духовних інтересів; зумовлюють найбільш істотні аспекти становища особистості по відношенню до законності і правопорядку. Ознаками особистих прав необхідно вважати їх природний характер, невідчужуваність і постійне користування [22].

Ми частково не погоджуємося з позицією науковців, які зазначають, що саме завдяки закріпленим на державному рівні свободи діяти на власний розсуд, людина отримує можливість мислити і діяти відповідно до своїх інтересів, обирати певний варіант поведінки у конкретній ситуації [240].

На нашу думку, не завжди нормативне визначення охоплює усі життєві обставини для визначення конкретної поведінки особи, а тим паче не всі норми

права направлені саме на інтерес конкретної особи, як правило норма враховує інтерес держави, суспільства. Ми вважаємо, що саме нормативне закріплення прав і свобод ставить у рівні можливості усіх суб'єктів у праві їх реалізації, а не надання широкого кола вибору поведінки у власних інтересах особистості.

На рівень усвідомлення себе одним цілим з соціумом та державою впливає стан забезпечення правовими нормами інтересів особи та рівень їх дотримання, що надає можливість її розвитку як самодостатньої особистості та ідентифікації себе громадянином відповідної держави, що зменшує негативні наслідки міграційних процесів: протистояння особистісних інтересів мігрантів та приймаючого суспільства, зменшення порушення правових норм мігрантами.

Забезпечуючи одне із основних життєвонеобхідних прав, право на свободу пересування та стимулювання державою його реалізації, як засобу розвитку особистості, впливатиме на якісні показники міграції та перерозподіл людського потенціалу в напрямку необхідному для держави та її розвитку [140].

Поняття «свобода» – це більше філософська категорія, аніж правова, оскільки поняття ширше та відсутнє обмеження самостійного вибору особою варіанту поведінки для забезпечення власних інтересів чи потреб. З рівнем розвитку конкретної особистості та суспільства, така свобода має обмежувальний характер нормами моралі конкретного світосприйняття, дотримання принципу вибору власною свободою поведінки не порушувати інтерес і права інших осіб. Панування права – це гарант прав і свобод, законних інтересів громадян, воно не може бути залежним від політичних сил та ідеології [560]. Воно втілене у звичаєвому праві, реально існуючих стосунках. У пануванні права величезну роль відіграє моральна сила, що не утворюється державою. Моральна сила права вища, ніж сила держави. Пануванню права передують панування національної моралі, загальнолюдських цінностей у регулюванні суспільних відносин, воно обумовлене природно-історичними правами людини і опирається на моральні засади суспільства.

Тобто, право на ту чи іншу свободу необхідно розглядати окремо від правової норми – філософія свободи, у розумінні свободи правовою нормою і у філософсько-правовому поєднанні [393].

Неможна не погодитися з тим, що з народження людина є вільною. Вона незалежна у своїх думках, поглядах, переконаннях, а також вона вільна у виборі своєї поведінки. Особа у повсякденному житті керується власною волею відповідно до власних інтересів, потреб, бажань та поставленої мети. Так, свобода постає природною властивістю людини, що закладена у саму її сутність та виступає невіддільним благом кожного. З огляду на це можемо стверджувати, що свобода виступає беззаперечною цінністю для усього суспільства [624, с. 254].

Перш за все, розкриваючи зміст «свободи пересування», відзначимо, що смислове навантаження в контексті даного дослідження несе в собі «пересування», в той час як «свобода» ставить дане право в один ряд з іншими правами і свободами людини, щодо яких на законодавчому рівні встановлюється обов'язок про визнання, гарантування, дотримання і захист [509; 510].

Розглядаючи з законодавчої позиції свободу пересування, як право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», відповідно можна відзначити характеризуючі ознаки: волевиявлення, час, спосіб, простір, правова норма [296]. У даному випадку, простір обмежується територією однієї держави, однак свобода пересування також полягає у переміщенні і за територію України. Інший згадуваний закон обмежує право пересування та право вибору місця проживання, обов'язком здійснення місця реєстрації [393]. Тобто головна позиція вузького розуміння «свободи» полягає у конституційній

визначеності прав і свобод, суб'єктивній можливості особи здійснювати дії або утриматися від певних дій [378].

Ми не зовсім можемо погодитися з позицією Михайлишина І., що завдяки наявності закріпленої на рівні нормативно-правових актів свободи діяти на власний розсуд людина отримує можливість мислити і діяти відповідно до своїх інтересів, обирати певний варіант поведінки в конкретній ситуації і що це є одним з критеріїв, яким характеризується вільне демократичне суспільство [326, с. 32]. У поданій позиції мислення людини може бути обмежене правовою нормою, що категорично не відповідає дійсності, оскільки мислення особи безмежне і не підвладне жодним правовим нормам чи територіальним кордонам. Внаслідок нормативного визначення свободи, відповідно людина позбавлена можливості діяти на власний розсуд і у власних інтересах, оскільки вони не завжди можуть співпадати з інтересами особи, тому відповідно варіанти поведінки диктуються нормою.

Основою громадянського суспільства є право. Так, правова реальність у громадянському суспільстві має базуватися на міжнародно-правових стандартах прав людини та бути дієвою. Незважаючи на те, що міграція є способом реалізації права на свободу пересування, що є одним з основних прав людини, «міграційна політика кожної окремої держави в тій чи іншій мірі все ж таки обмежує це право» [350, с. 40].

Рівень нормативно-правового закріплення свобод диктується соціально-економічною, політичною необхідністю конкретного періоду держави та направлена на забезпечення принципу «моє право закінчується там, де починається право іншої особи», отже правове «обмеження» забезпечення свободи одній особі необхідне для забезпечення свободи іншій [393]. Право є моральною суспільною силою, і за його межами не може перебувати жодна особа. Принципи права, як і моралі, обмежують людину і позбавляють її певної свободи,

але не свободи душі, а свободи фізичних дій. Право – це також правда, яка не завжди ототожнюється з державою.

Право є явищем свободи, а свобода в юридичній сфері є основою зовсім позитивною. Джерело права, як і моральності, лежить в свободі, але свобода має дещо іншу сутність. Це свобода зовнішня, яка складається в незалежності особи від чужої волі у зовнішніх діях. Звідси народжується потреба взаємного обмеження свободи; необхідне встановлення загального закону, який би визначав область кожної особи. Право – це спільне існування свободи під загальним законом. Тільки свобода, яка підкоряється закону, може встановити міцний правопорядок [87].

«Право як сукупність правових норм є зобов'язувальним порядком людських стосунків у межах спільноти, що підтримується офіційно організованим примусом, який зі свого боку повинен визнаватися всіма членами спільноти як авторитетний примусовий порядок, оскільки індивіди в межах зазначеного порядку протистоять один одному як самостійні й вільні індивіди, рівні перед законом і зорієнтовані на створення справедливого суспільства на раціональних засадах» [122, с. 166].

Можна стверджувати, що соціальною гарантією свободи є право, воно надає простір для активності кожного члена суспільства суспільно, що є визнанням особистої автономії. «Абсолютна свобода означала б для людини нічим не обмежений вибір, що поставило б її у доволі складне становище під час ухвалення рішення. Свобода людини не може бути абсолютною, оскільки вона живе в суспільстві подібних до неї, а отже, її свобода повинна співвідноситися зі свободою інших індивідів. Право окреслює межі, в яких громадянин може діяти на власний розсуд, не посягаючи при цьому на права і свободи інших громадян, тобто свобода вибору передбачає відповідальність перед самим собою» [475, с. 410].

Свобода є вищим принципом демократизму, а право, в свою чергу, як явище цивілізації характеризується тим, що відповідно до своєї природи покликане бути носієм вищих принципів, які є основою цінностей цивілізації та демократизму [157].

Історична місія, яка у житті суспільства безпосередньо продиктована глибокими потребами, а саме: внести в соціальну ситуацію, викликану класовою, політичною боротьбою, етнічними, груповими та іншими зіткненнями, особистими конфліктами, забезпечені, гарантовані нормативні основи, побудовані на принципах свободи, згоди, домовленості, прийняття до уваги інтересів усіх учасників суспільства, взаємних, скоординованих уступів; забезпечити і захистити автономній особистості надійні і гарантовані рамки свободи вільної поведінки [45].

Мушинський В., спираючись на гегелівські визначення, пропонує розуміти право як історично обумовлену людською свободою динамічну рівновагу між особистими інтересами і суспільною необхідністю. Ще один із авторів вважає, що юридичні норми – це правила, які окреслюють «зону» волі поведінки людей [315; 356].

Розглядаючи право на свободу пересування як філософську категорію, необхідно розглянути особу як мислячу, свідому, яка перебуває постійно у русі, переосмисленні буття та свого місця у суспільстві, [305] і, відповідно, механізмом становлення особи у суспільстві виступає соціальна та міграційна мобільність.

«Свобода індивіда та можливість бути самим собою, не ізольовано від суспільства, а саме завдяки його інститутам, перетворюється у реальність лише в межах правового простору. Відносини у суспільстві як соціальна взаємодія вимагають регулювання, гармонізації, впорядкування – неодмінною умовою чого є свобода у праві, що передбачає накладення певних обмежень. Необхідно розділяти правову свободу та свободу у праві, адже свобода у праві – це простір для поведінки суб'єктів, нормативно визначений у правах та обов'язках, за яким

право визначає межі свободи особи, суспільства і держави та встановлює механізм гарантування свободи» [386, с. 59].

Свобода полягає в тому, щоб бажати щось певне та отримувати його. «Хоч звичайна людина бачить свободу у можливості чинити довільно, але саме у цій довільності – причина її несвобод» [456, с. 34].

Усвідомлюючи себе як вільну, суспільно-політичну, соціально-духовну особистість, вона здатна жити згідно понятійно-категоріального вираження отриманих і здобутих знань, навиків та компетентностей, здатна до самоорганізації й самоуправління, отже, спроможна стати прикладом для інших, тобто бути центром притягання для них, отже, суб'єктом створення тих форм колективності, в межах яких всі її члени не відчують у себе стан відчуження [186].

Саме завдяки синергії ми зможемо поєднати теоретичні істини та практичну буденність, що дасть можливість визначити ті категорії, які при переосмисленні людиною зможуть вибудувати бажану поведінку руху системи міграції. Однак сам процес переосмислення природного права свободи особистості на пересування у просторі і часі у XXI столітті вимагатиме десятків літ для одержання бажаних результатів [393, с. 7].

Завдяки синергії можна добитись одержання бажаних результатів реалізації свободи пересування, оскільки, погоджуючись з Васильковою В., синергетичний світогляд є унікальним (на перший погляд суперечливим) феноменом, намагаючись науковими, раціональними способами зрозуміти те, що не було до цього предметом науки (хаос, порядок, становлення явища, які не мають точних визначень до цих пір), синергія є спробою пояснити нераціонально організований світ, або, щоб бути більш точним, пробує створити раціональну модель з нераціонально організованого світу [83, с. 29].

У хаосі взаємовідносин елементів системи міграції (людей), коливань, русі у просторі і часі, що забезпечує цілісне буття, виокремлюються сталі та нові

категорії буття під впливом руху і масової інформації, напрями руху набули цілеспрямований характер та протікають у геополітичному просторі, вимагаючи з боку інших елементів системи (держави) застосовувати те регулювання руху системи, яке б було прогнозованим та безпечним для суспільства. Зазначене дає підстави говорити про виникнення порядку з хаосу та корегування особистісної свободи [393].

Рух у просторі, часі, пізнання свободи породжують нелінійне мислення особистості, осмислення того чи іншого явища, феномена, можливостей, потреб і найвище досягнення – усвідомлення сенсу свого існування, за допомогою нелінійного мислення, аналізу світобудови та конструювання напрями руху, поведінки у часі та просторі.

«Свобода пересування» та «право на пересування» – категорії не тотожні, «свобода пересування» більш ширша категорія, яка включає в себе «право пересування», що є безпосередньою ознакою взаємодій, руху іншого елемента системи міграції – держави, рівень розвитку, рівень демократизму якої впливає на право свободи пересування і взагалі на стан відкритості системи міграції, її перехід з одного стану в інший, від закритої до відкритої і навпаки, що впливає на те, чи може вона бути об'єктом синергії [393].

Загалом, якщо говорити про характеристики елемента системи міграції, то, визначивши з філософської точки зору, свобода – це здатність людини до активної діяльності згідно зі своїми намірами, бажаннями та інтересами, у ході реалізації якої вона добивається поставленої перед собою мети, практична реалізація внутрішньої свободи особистості здійснюється завдяки об'єктивній можливості або зовнішній свободі для такої реалізації [67, с. 130], варто зазначити, що саме ця ознака, залежить від переосмислення свого буття та визначення для себе тих особистісно важливих категорій, які впливають на поведінку і в подальшому на загальну систему.

Однак, ми не цілком погоджуємося з визначенням, що у правовому розумінні свобода є можливістю людини вчиняти ті чи інші конкретні дії в межах, встановлених правом [402, с. 164], оскільки не враховується, що вчинення тих чи дій не обмежується нормами права, а залежить від свідомості, самосвідомості та переосмислення реалій буття, які безпосередньо впливають на напрямок поведінки чи в правових межах, чи поза ними [593]. Внаслідок чого, іншим елементом системи міграції (державою), завдяки аналізу інформації, прогнозуванню повинні вироблятися та втілюватися у бажані категорії (універсальні форми мислення), з інтеграцією яких дасть максимальну можливість передбачити та спрямувати, оптимального для усіх елементів системи, напрямок руху системи міграції.

Свободу пересування, вибір місця перебування і проживання, виїзд і безперешкодне повернення громадян в країну, характеризує в сукупності міри свободи особи в транснаціональному просторі і обрання соціального середовища перебування (в рамках конкретних суб'єктивних уявлень про оптимальні і комфортні для повноцінної самореалізації), має об'єктивні сутнісні риси. Отже, вказане право має оцінюватися в системній єдності, в контексті самовизначення особистості, що передбачає необхідність їх співвідношення з такою категорією, як право на самовизначення.

В юридичній науці право на самовизначення традиційно розглядається з позицій міжнародного права, а в деяких випадках також і конституційного права: наприклад, пов'язується зі змістом правового статусу такого суб'єкта, як народ (нація).

Міжнародні правові документи безпосередньо не закріплюють право на самовизначення людини, вони забезпечується комплексом загальноновизнаних прав і свобод людини і громадянина, тобто реалізація кожного права дозволяє людині самовизначитися в тій чи іншій сфері життєдіяльності [539]. Фізичні особи та об'єднання громадян (на відміну від держави і народу) є, хоча і специфічними, але

все ж суб'єктами міжнародного права. Це підтверджується ст. 16 Пакту про громадянські і політичні права 1966 року і ст. 6 Загальної декларації прав людини 1948 року: кожна людина, де б вона не знаходилася територіально, має право на визнання її правосуб'єктності, тому до людини можуть бути застосовані ті ж категорії, що і до колективних суб'єктів [176].

У взаємозв'язку «ми в нашому суспільному житті і в нашому житті з суспільством» здебільшого так призвичаїлися до існування правил і норм, які регулюють нашу поведінку і наші взаємовідносини з іншими, що не думаємо про них і не помічаємо їх, виконуючи їх чи підчиняючи їм та керуючись ними раз у раз цілком механічно. Особливим видом соціальних норм є право, яке є втіленням розуму, що потребує таких речей, які є корисними і необхідними, і забороняє зворотне, тобто воно є втіленням добра і справедливості, норми якого встановлюються і охороняються державою [304].

Як ми уже зазначали, свобода пересування та вільний вибір місця проживання є невідчужуваним та непорушним правом і являється елементом свободи особистості та її самовизначення, відповідно не має жодного обмеження з боку держави, однак з позиції захисту інтересів інших учасників суспільства має обмежувачий характер як необхідна умова демократичного суспільства, оскільки цілковитий характер свободи може призвести до порушення прав і свобод інших осіб. Саме «умовно обмежувачому» понятті права особи на вільне пересування та вибір місця проживання, особа і набуває статусу мігранта, та тільки внаслідок участі держави є суб'єктом міграційного процесу.

У контексті правової категорії свобода пересування і право на свободу пересування не виключають одне одного, а переплітаються і взаємодоповнюються.

«Право на свободу – це сукупність нормативно-правових конструкцій регулювання морально зумовленої поведінки фізичної особи (людини, громадянина) у різноманітних проявах свободи у праві. Навіть приблизне

законодавче окреслення сфер прояву свободи у праві виявляється винятково складним. Проте на певному етапі історичного розвитку суспільство акцентує увагу на окремих проявах свободи, які є найважливішими на думку сучасників» [456, с. 44]. «У законодавстві України є закріплені окремі прояви свободи, що виражаються у мовній конструкції свободи вираження слова, поглядів, думок, переконань, свободи світогляду і віросповідання, свободи пересування тощо» [624, с. 256].

«Від права на свободу пересування й вільний вибір місця проживання очікується, що воно може створювати правові й фактичні умови життя особи. Ці умови забезпечуються демократичним виявом:

це право надає можливості гарантувати участь особи в управлінні територією громади, приписатися до певної виборчої ділянки при проведенні виборів Президента України та виборів у Верховну Раду України;

інтеграційними виявами: створюються умови для інтеграції громадян, взаєморозуміння її членів, а також є одним із факторів створення дійової системи самоврядування;

аксіологічними властивостями: право на свободу пересування й вільний вибір місця проживання служить правовому проголошенню системи цінностей, важливих для особи щодо її існування в середовищі, обумовленому єдністю громади;

соціальними властивостями: через це право громадяни мають отримувати матеріальні й духовні блага, обумовлені приналежністю громадянина до певного села, селища або міста, до його громади;

захисною властивістю: громадянин має право звертатися за захистом свого права, як правило, саме за місцем проживання» [18].

Аналізуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що свобода пересування розуміється як комплекс відносно самостійних особистих прав та виступає у вигляді:

а) правового прояву індивідуальної свободи, яка може трактуватися не тільки відповідно до філософської концепції негативної волі, пов'язаної з автономією особистості і відсутністю примусу, на якій, і ґрунтується право на вільне пересування, але і в контексті інших філософських концепцій особистої свободи – позитивної і психологічної. Зокрема, позитивна свобода передбачає для індивіда існування і повноправне використання ним наявних ресурсів для реалізації свого потенціалу. Свобода як діяльна характеристика особистості втілюється в наявності у людини можливості широкого вибору різних варіантів активної поведінки, що знаходить своє вираження в правах і свободах і втілюються в таке юридичне формулювання, як «свобода на...».

Що стосується психологічного аспекту особистісної свободи, то, з одного боку, він виражається в самому «усвідомленні людиною своїх можливостей переміщатися в необхідному йому напрямку, використовуючи різні шляхи і засоби, а з іншого – в можливості діяти або не діяти в даній сфері на свій розсуд, проявляючи тим самим свободу волі;

б) вираження певної концепції прав людини при закріпленні такої форми індивідуальної свободи особистості в суспільстві, як свобода пересування.

в) правової основи для системи взаємопов'язаних норм, що регулюють самостійну групу суспільних відносин, пов'язаних з визнанням, дотриманням і захистом, що надається від народження природного суб'єктивного права, яке дозволяє людині вільно розпоряджатися своєю фізичною можливістю пересуватися в просторі, вибрати місце перебування і проживання, виїжджати за межі кордонів держави і вільно повертатися на його територію в тих випадках, коли це не заборонено чинним законодавством.

Міжнародні та національні норми дозволяють стверджувати, що право на свободу пересування, вибір місця перебування і проживання, виїзд і в'їзд виступає основним природним правом людини, законодавчо закріпленою і гарантованою можливістю людини користуватися благом у вигляді безперешкодного

переміщення по території країни, де він законно знаходиться, а також його безперешкодного тимчасового або постійного проживання в особисто визначеному ним місці.

У науковій літературі зустрічаються кілька точок зору щодо внутрішньої структури права на свободу пересування і його похідні.

До першої групи можна віднести тих авторів, які в тій чи іншій мірі пов'язують право на свободу пересування з правом на вибір місця перебування і проживання, визначаючи, тим самим, його функціональний і забезпечувальний характер. Так, ряд авторів під правом на свободу пересування розуміє сукупність правових категорій (свобода пересування; вибір місця перебування і проживання) та іменує його правом на свободу пересування, вибір місця перебування і проживання.

Другу групу складають автори, які розглядають право на свободу пересування і його генетичні похідні в якості самостійних правових категорій.

Таким чином, в науковій літературі не склалося єдиного підходу до визначення та надання індивідуальної свободи пересування. На наш погляд, право на свободу пересування є окремою правовою категорією, з огляду на те, що воно може бути реалізовано як незалежно, так і в тому чи іншому взаємозв'язку з вільним вибором місця перебування і проживання, правом на виїзд і в'їзд у державу, походження і іншими правами людини і громадянина.

Будучи об'єктом міжнародно-правового регулювання, право на вільне пересування і всі його похідні, в тому числі право залишати будь-яку країну, включаючи власну, і безперешкодно повертатися в неї, стає частиною міжнародної правотворчості, як складного процесу, під час якого переплітаються інтереси, позиції, волі держав [72]. При цьому, загальні підходи сучасних держав до регламентації права на вільне пересування відображаються в найбільш значущих джерелах міжнародного права, прав людини, які, тим не менш,

розрізняються за своїм масштабом і ступенем деталізації загальнолюдських стандартів прав і свобод особистості [68].

Своєрідною точкою відліку у визнанні досліджуваного права стало його закріплення в Загальній декларації прав людини, прийнятої 10 грудня 1948 року (далі – Загальна декларація). У Загальній декларації закріплюється, що кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави; має право покинути будь-яку країну, включаючи свою власну; а також має право повертатися в свою країну.

Закріплення в Загальній декларації права на свободу пересування надає йому універсального міжнародного характеру. Це підтверджується його приналежністю всім людям незалежно від будь-яких відмінностей в силу тієї обставини, що в зазначеному документі для ідентифікації його суб'єкта використовується термін «кожен» [355]. Незважаючи на те, що положення ст. 13 Загальної декларації за своєю суттю носять лише рекомендаційний характер, варто погодитися з тим, що вони стали основою для розробки безлічі міжнародних конвенцій. Це стало можливим завдяки тому, що Загальна декларація є визнаною невід'ємною частиною міжнародного права, що містить «правові стандарти». Саме в силу такого визнання, Загальна декларація набула характеру правового звичаю, обов'язкового для виконання.

Наступним актом міжнародного права у цій сфері є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року (далі – Міжнародний пакт). Стаття 12 названого документа закріплює, що кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання (ч. 1). У той же час кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи свою власну (ч. 2). Важливою гарантією закріплених прав є заборона довільного позбавлення права на в'їзд у свою власну країну (ч. 4 ст. 12) [336].

Звернення до положень Міжнародного пакту дозволяє зробити висновок, що право на свободу пересування, включаючи в'їзд/виїзд з території держави, з точки зору суб'єкта належить «кожному», тобто без урахування наявності/відсутності громадянства країни перебування. У той же час обмеження цього права допускається на підставі закону для досягнення встановлених цілей у порівнянні з цінністю інших прав і свобод людини [154].

Крім Міжнародного пакту, який визнає право на свободу пересування, закріплено у інших міжнародно-правових актах про права людини. Наприклад, в Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [334] від 21 грудня 1965 року і в Міжнародній конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього [250] від 30 листопада 1973 року, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [248] від 18 грудня 1979 року (визнає неприпустимість будь-якої дискримінації за ознакою статі, яка спрямована на послаблення або зводить нанівець визнання обмеження реалізації прав жінками, залежно від їх сімейного стану, та визнає рівноправність чоловіків і жінок щодо всіх прав людини та основних свобод в різних сферах (ст. 1), вважаємо, що мова йде і про неприпустимість прояву дискримінації жінок у сфері реалізації їх природного права на свободу пересування).

Зобов'язуючою є норма ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 року: визнає свободу пересування в формі права на свободу пересування, свободи вибору місця проживання, свободи покинути будь-яку країну, включаючи власну, за кожним, хто законно перебуває на території держави; забороняє вводити будь-які обмеження в механізм його використання, за винятком випадків, передбачених законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, громадського спокою, для підтримання громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, або для захисту прав і свобод інших осіб [588]. Причому п. 4 ст. 2 названого Протоколу № 4 передбачає додаткові

законно встановлені підстави для обмеження саме права на свободу пересування і свободу вибору місця проживання, як то: «в певних районах», відповідно до «суспільних інтересів у демократичному суспільстві».

Необхідно відзначити, що нормативна конструкція такої форми особистої свободи людини, як свобода пересування, викладена в протоколах до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод, має деякі особливості закріплення, обумовлені їх носіями, згідно з концепцією зазначених документів Ради Європи, виступають:

по-перше, кожна людина, яка законно перебуває на території держави, незалежно від того, чи перебуває у суспільно-політичних відносинах громадянства з державою, чи ні (ч.ч. 1, 2 ст. 2 Протоколу № 4 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод);

по-друге, громадянин держави, який не може бути висланий з його території шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, а також позбавлений права на в'їзд на територію тієї держави, громадянином якої є (ст. 3 Протоколу № 4 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод);

по-третє, іноземні громадяни, правомочні реалізовувати свободу пересування, проживання і свободу залишати будь-яку країну в індивідуальному порядку (ст. 2 Протоколу № 4 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод). При цьому їм гарантується належна процедура вислання (ст. 1 Протоколу №7 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод від 22 листопада 1984 року) і забороняється колективне висилання (ст. 4 Протоколу № 4 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод).

Отже, до специфічних елементів міжнародної нормативної конструкції свободи пересування особи відносяться наступні:

1) свобода пересування як явище міжнародного права в суб'єктивному сенсі, що об'єднує різний обсяг особистих (цивільних) правочинів, тобто право на свободу пересування і (або) свободу вибору місця проживання, свободу залишати будь-яку країну, включаючи власну (ст. 2 Протоколу № 4 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод), і повертатися до неї (ст. 13 Загальної Декларації прав людини, ст. 12 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права) та ін.;

2) свобода пересування як явище міжнародного права суб'єктивного порядку втілює такий критерій принципу свободи особистості, як громадянська свобода (ст. 13 Загальної Декларації прав людини, ст. 12 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права), проте в Протоколах до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод критерій громадянської свободи доповнюється критерієм політичної волі (ст. 3 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), що дозволяє відносити зазначену свободу до прав людини і прав громадянина;

3) суб'єктом використання свободи пересування і його похідних компонентів є кожен без будь-яких обмежень (ст. 13 Загальної Декларації прав людини) або громадяни та негромадяни, включаючи іноземців, які на законних підставах перебувають на території держави (ст. 12 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права, ст. ст. 2, 3 і 4 Протоколу № 4 та ст.1 Протоколу № 7 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод);

4) суб'єктом дотримання загальнолюдського стандарту прав і свобод в вигляді свободи пересування і генетично пов'язаних з ним прав і свобод є держава, на території якого законно знаходиться та чи інша особа;

5) свобода пересування і його похідні правомочності мають відносний характер, оскільки зазначені джерела міжнародного права щодо прав людини, за винятком Загальної Декларації від 10 грудня 1948 року, встановлюють певні обмеження у вигляді суспільно значущих інтересів або цінностей (національна

безпека, моральність, здоров'я та ін.), які повинні бути оформлені державою в законодавчому порядку. При цьому вводяться державою обмеження повинні бути сумісні з іншими визнаними стандартами прав і свобод, локалізованими в міжнародно-правовому документі (п. 4 ст. 12 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права і свободи).

Короткий огляд міжнародно-правових актів про права людини в контексті філософсько-правового дослідження свободи, дозволяє зробити висновок про те, що з точки зору міжнародних стандартів її носієм визнається кожна людина.

Дане право надає можливість вільного пересування по території держави і вибору місця проживання, а також можливістю здійснювати в'їзд на територію держави і виїзд з її території. Правомірність обмеження реалізації даного права полягає в необхідності закріплення підстав в законі, а також деталізованих метою такого обмеження: охорона державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення з урахуванням забезпечення інших прав і свобод людини. При цьому не допускається обмеження цього права, заснованого на дискримінаційних ознаках.

Отже, найважливішими універсальними міжнародно-правовими принципами реалізації і захисту досліджуваного права можуть бути названі загальність, недискримінація, єдність сім'ї і допустимість законного обмеження.

Запропонований підхід щодо свободи пересування, заснований на встановленому взаємозв'язку свободи пересування, вибору місця перебування і проживання з міграцією, обумовлює необхідність звернення до актів міжнародного права універсального характеру, що регулюють питання міграції населення.

Міграція – не тільки термін, що характеризує рух людських ресурсів, а й політика держав усього світу, націлена на знаходження балансу між жорстким правовим контролем міграційних процесів та дотриманням прав людини і громадянина. На сьогоднішній день у світі склалася певна система правового

регулювання прав і свобод, яка включає в себе міжнародні правові норми, спеціалізовані інститути, двосторонні і багатосторонні міжнародні договори.

Відповідно для досягнення позитивного результату необхідно у дослідженні міграції, як результаті реалізації права на свободу пересування, враховувати усі негативні причини та наслідки цих процесів. Як правило, законодавчо визначені права та свободи мігрантів сприймаються приймаючим суспільством з позиції конкуренції у будь-якій суспільній сфері.

Якщо для деяких осіб міграція – це реалізація права на пересування, позитивний досвід, що відкриває нові можливості, то стає все зрозуміліше, що відсутність глобальної, регіональної та національної системи управління міграцією, заснованої на правах людини, провокує кризу в галузі прав мігрантів на кордонах і в країнах транзиту і призначення [373]. Такі наслідки міграційних процесів негативно впливають на всі сфери суспільного життя та викликають все нові проблеми і вимогу їх вирішення. Питання, які є неновими, але періодично загострюються з інтенсивністю руху та масштабністю міграції вимагають знаходження нових підходів до визначення проблем та нових методів узгодження інтересів усіх учасників міграційних процесів з врахуванням основоположних принципів демократизму, захисту суверенності та сприйняття нових умов, які ставлять сучасні суспільні реалії.

Основною проблемою є те, що неможливо визначити один механізм, прийнятний для усіх учасників міграційного процесу, оскільки історія становлення, принципи та погляди на ті чи інші суспільні явища, релігійні переконання, ментальність як мігрантів, так і громадян приймаючої країни різняться. І як наслідок різнобічних поглядів – міграційна політика має два протилежні вектори: підтримання і лояльне сприяння міграційним рухам; категоричне відстоювання свого суверенітету, вимога про скорочення трудових мігрантів, припинення прийняття біженців та видворення тих, які уже перебувають на території держав [547].

Відповідно до широкого кола причин розбіжностей у поглядах учасників міграційного руху на міграцію і виникають найрізноманітніші форми дискримінації, порушення прав та інтересів усіх учасників системи міграції.

На сучасному етапі загострення набуло порушення прав у процесі реалізації права на пересування, а також негативних наслідків масової міграції у сфері трудової міграції, у сфері порушення рівності за різними критеріями, у сфері вимушеної міграції, біженців та інших.

Основною проблемою міграції є те, що негативні наслідки її розглядалися тільки з боку безпеки держави, тому спільні рішення мають переважно правоохоронну природу і меншою мірою передбачають використання інструментів зовнішньої політики чи надання допомоги країнам походження мігрантів [665].

Мігрант – це особа, яка набула цей статус у процесі реалізації права на пересування, яке не обмежується за певними особистісними критеріями (кольором шкіри, релігійними переконаннями, політичними поглядами чи іншими ознаками), хоча часто стикаються з дискримінацією за ознакою раси, національного, релігійного, етнічного походження та ідентичності. Дані форми дискримінації посилюють ксенофобію, якій мігранти часто піддаються з боку громадян приймаючої країни чиї колір шкіри, зовнішній вигляд одягу, акцент або релігія відрізняються від відповідних ознак більшості людей в країні, що приймає, часто піддаються фізичному насильству і інших порушень прав, незалежно від їх правового статусу. Проблема на сучасному етапі суспільного руху набуває загострення майже у всіх країнах, незалежно від кількості прийнятих мігрантів.

Важливим аспектом дослідження категорії «свобода» є її взаємозв'язок з принципом рівності та справедливості, у зазначеній тріаді визначається цінність права як форми їх взаємозв'язку, які можуть бути втілені у суспільних правовідносинах. Саме у процесі міграції реалізація права на свободу пересування та рівність ціннісної категорії не завжди присутні на практиці [380].

Особистісний рівень цінності права має прояв у глибокому особистісному змісті права, оскільки право слугує мірою свободи у суспільстві та виступає як справедлива міра рівності. «Право виступає силою, яка в змозі протистояти беззаконню, відкрити особі доступ до соціальних благ (добробут, безпека, посада, освіта та ін.), зняти суперечності між особистою свободою і соціальним благополуччям, дати орієнтири поведінки людини відповідно до цінностей правової культури суспільства» [508, с. 234]. Під терміном «людина» розуміємо природно-соціальна, біологічна істота, тобто розглядаються її соціальні ознаки у тісному зв'язку з біологічними, фізичними, психологічними характеристиками. А під терміном «особистість» – людина у її соціальному середовищі, соціальній групі. Тобто розуміється людина у її відношенні до суспільства, держави, права [66].

Вибір особи і характер посягання на право рівності при свободі пересування не залежать від того, чи є ці особи біженцями, легальними іммігрантами, членами національних меншин або нелегальними мігрантами. Варто також звернути увагу на ситуації, в яких деяким мігрантам швидше нададуть дозвіл на в'їзд або на роботу, ніж іншим мігрантам, за ознакою їх раси, національного чи етнічного походження чи релігійної ідентичності. Така дискримінація знаходиться під заборонаю міжнародного права в галузі прав людини і, зокрема, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Проблема дотримання прав та проблема дотримання рівності в більшій мірі впливає не з упущення декларативного захисту рівності, а з більш глибокого внутрішньо-особистісного протистояння, усвідомлення появи конкуренції у всіх сферах суспільного життя та усвідомлення приймаючої країни, з одного боку необхідності правового декларування надання усім рівних прав та, з іншого боку, забезпечення інтересів власних громадян. Відповідно постає необхідність обґрунтування єдиного підходу визначення проблем та методів узгодження інтересів усіх учасників міграційних процесів з врахуванням заборони

дискримінації та визнання мігрантів як рівних учасників суспільних відносин. У полі глобалізаційних процесів в Європі кінця XX – початку XXI століття варто визнати, що визначаються позитивні кроки сприйняття нових умов міграцій, які ставлять сучасні суспільні реалії.

За сучасних глобалізаційних процесів у Європі постає необхідність шукати нові підходи як до регулювання міграцією, визначення та дотримання прав та свобод мігрантів, так і вирішення проблеми забезпечення рівності та нівелювання стереотипу «другосортності мігрантів», змінювати погляди на наслідки, які вона породжує, інакше суспільство постійно буде стикатися з одними і тими ж проблемами, породженими світовою міграцією. Необхідно почати по-іншому шукати підходи вирішення зазначених питань і не тільки законодавчо декларувати права та свободи мігрантів, а й навчити суспільство мислити по-іншому.

У наукових дослідженнях згадуваних науковців визначаються проблеми дотримання принципу рівності у правах та свободах у процесі міграційного руху та здійснюється пошук способів впливу на міграційну систему з урахуванням прав та свобод мігрантів, способів уникнення поширення порушення рівності у ставленні до осіб, які вирішили самостійно чи вимушені були покинути своє місце народження, проживання, та узгодження з інтересами громадян приймаючої країни.

Утверджуючи принципи свободи, право набуває глибокого особистого значення, стає цінністю для окремої людини, конкретної групи та суспільства в цілому, відкриває особі доступ до благ, є дієвим засобом її соціальної захищеності. У цьому виявляється гуманістичний характер права. Саме свобода як цінність права належить до арсеналу загальнолюдських цінностей, що напрацьовуються поколіннями людей упродовж історії [386, с. 71].

Отже, свобода у широкому філософському розумінні – це природній стан народу або окремої людини, який характеризується можливістю діяти на власний розсуд. Однак, поряд з досить широким розумінням свободи як можливості, існує

позитивне або вузьке її розуміння, за яким свобода – це суб'єктивна, гарантована нормами права та державою можливість людини здійснювати дії, які базуються на конституційних правах та обов'язках [386, с. 51].

З правової позиції підтримуємо думку Миколаєнка Ю., що «права людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання – це правові можливості, визнані природними та невід'ємними, які обумовлені соціальною реальністю та необхідні для задоволення кожного у здійсненні своїх біологічних і соціальних потреб у вільному пересуванні та вільному виборі місця проживання з метою гармонійної організації своєї життєдіяльності, що гарантуються і забезпечуються державою на засадах загальності та рівноправності» [324, с. 105].

Підводячи підсумки щодо філософії права на свободу пересування та норму закону про права пересування, зазначаємо, що це різні поняття: філософія права свободи пересування обмежується нормативним визначенням права на свободу пересування нормою обов'язкової місця реєстрації, і тільки при усвідомленні особою себе правосвідомою особистістю є запорукою руху міграції у напрямку необхідному для держави, в іншому випадку, маємо ту ситуацію, яку спостерігаємо на сучасному етапі кризи міграційних процесів та негативних наслідків міграції [393].

Сутність права полягає в регулюванні суспільних відносин в умові цивілізації, у досягненні на нормативній основі такої стабільної організації, організованості суспільства, при якій регулюється демократія, економічна воля, свобода особи. Вище суспільне призначення права – гарантувати в нормативному порядку волю в суспільстві, затверджувати справедливість, створювати оптимальні умови для розвитку в суспільстві економічних і духовних факторів, крім сваволі і свавілля в суспільному житті.

Отже, загальне розуміння «свободи» зводиться до самостійності життєдіяльності особистості і можливості уникнути незаконних обмежень. Зупиняючись на юридичному аспекті, слід зазначити багатогранність свободи:

свобода може бути особистою, соціальною, політичною, економічною, культурною.

Однією із характерних ознак «свободи» є вільний вибір особи обирати той варіант поведінки, який забезпечує реалізацію своїх життєвих потреб та наявний правовий статус для цього [244]. Саме свобода права пересування та вибору місця проживання є гарантією особи незалежно від того, що керує мотивацією до реалізації цього права і є основою міграційного процесу.

Свобода пересування, в найширшому значенні, є обмежена правами і свободами інших індивідів, а також заходами, застосовуваними державою в частині охорони та захисту конституційно значимих цінностей, об'єктивна здатність людини і громадянина самостійно обирати способи пересування територією держави і особисто здійснювати їх, одночасно зберігаючи блага, а також суб'єктивна можливість (при дотриманні законодавчо встановлених юридичних процедур) уникати незаконних обмежень з боку інших суб'єктів, включаючи публічну владу.

Право на свободу пересування, будучи одним з основних прав людини, знаходить своє відображення в актах не тільки внутрішньодержавного, але і міжнародного права. Свобода пересування за межі власної держави виступає універсальним міжнародно-правовим стандартом. У зв'язку з цим держави, що прийняли на себе зобов'язання по відповідним міжнародним договорам, вже не можуть безконтрольно і довільно регулювати питання міграції, а повинні виконувати прийняті на себе міжнародні зобов'язання.

Отже, міжнародно-правове регулювання права на свободу пересування, вибір місця перебування і проживання на універсальному рівні здійснюється за допомогою застосування різних за своєю природою джерел міжнародного права. При цьому міжнародно-правовий взаємозв'язок норм про права людини і про міграцію, яка виступає формою реалізації визнаного в якості міжнародного стандарту права людини на свободу пересування, вибір місця перебування

проживання, проявляється в системі правових засад реалізації і захисту прав мігрантів: недискримінації; єдності сім'ї; невислання; можливості обмеження прав і свобод мігрантів на законних підставах в інтересах державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення за умови поваги інших прав і свобод людини [398].

Аналіз становлення і розвитку права на свободу пересування, вибору місця перебування і проживання показав обумовленість його змісту і форми правового вираження конкретними історичними умовами. Особливості фактичного прояву свободи особистості на пересування і нормативного закріплення досліджуваного права послужили підставою появи різних доктринальних підходів тлумачення його змісту.

Належність досліджуваного права системі об'єктивного права і наявність у нього в певних обставинах характеристик суб'єктивного права дозволяють запропонувати авторський підхід до визначення його змісту.

Досліджувані права і свободи складаються з наступних правочинів:

- 1) можливість безперешкодно переміщатися по території і за межі держави, а також самостійно визначати час і місце свого перебування;
- 2) можливість вимагати від інших учасників правовідносин виконання кореспондуючих юридичних обов'язків;
- 3) можливість застосування державного примусу в разі невиконання іншим суб'єктом своїх юридичних обов'язків;
- 4) можливість користуватися на основі даного права певним соціальним благом, тобто безперешкодним переміщенням. В умовах плюралізму доктринальних рішень поставленого завдання запропонований підхід дозволяє конкретизувати наукові уявлення про природність досліджуваного явища з урахуванням діалектично обумовленого взаємозв'язку його об'єктивної та суб'єктивної форм вираження.

Виходячи з вищесказаного, очевидним є висновок про те, що міграція з точки зору свого змісту являє собою не що інше, як реалізацію правомочностей, що становлять у своїй сукупності право на свободу пересування, вибір місця перебування і проживання. В даному аспекті важливо відзначити, що суб'єктами даного права розглядаються громадяни, іноземні громадяни та особи без громадянства.

Уніфікованою мовною одиницею може виступати поняття «свобода пересування», яка визначається як нормативно встановлена і гарантована державою можливість людини вільно переміщатися по території держави, визначати час і місце свого перебування, а також здійснювати в'їзд на територію держави і виїзд з її території. Зазначена свобода етимологічно близька феномену міграції, оскільки реалізацією такої свободи є просторове переміщення людини, яке дозволяє ідентифікувати його як міграція [115; 117]. Отже, право на свободу пересування, вибір місця перебування і проживання є сутність міграції. З цієї точки зору реалізація досліджуваного права тотожна міграції.

Право на свободу пересування, вибір місця перебування і проживання виступає міжнародно-правовим стандартом, закріпленим в актах про права людини універсального і регіонального характеру. При цьому міжнародно-правові акти в галузі прав і свобод людини виступають невід'ємним елементом правового регулювання міжнародної міграції.

Висновки до розділу 2

Природно-правова сутність міграції формується під впливом активних змін періоду кінця ХХ початку ХХІ століття. У даний період відбувається переосмислення буття, сутності особистості, інтуїтивного, когерентного і вольового рівнів узагальненої тілесності людини які зазвичай співвідносяться з його духовною природою. Ці умови призводять до особливих зрушень у

суспільстві, що впливають на суспільні системи, змінюють їх відповідно до нових якісних змін глобального рівня.

Оскільки глобальний світ набуває характеристик транснаціональних економічних змін та тотальної інтернетизації, поширенням соціальних мереж у віртуальних просторах на фоні масової атомізації життя людей, формується міф ідеального життя та формує ставлення індивіда до кожного суспільного процесу, важливого у даний історичний період, що дає усвідомлення особою можливості його керованості саме суб'єктом суспільства.

Як правило, у такій стрімкій зміні напрямків векторів життя, сенс деконструюють і остаточно десакралізуючий, а стан примітивізується і стає просто афектом, за цих обставин міграційний рух набуває хаотичності та неконтрольованості, але завдяки цьому визначається істинна сутність проблем сьогодення суспільства викликаних міграцією і конкретних кроків їхнього подолання.

Основною проблемою, є те, що неможливо визначити один механізм, прийнятний для усіх учасників міграційного процесу, оскільки історія становлення, принципи та погляди на ті чи інші суспільні явища, релігійні переконання, ментальність як мігрантів так і громадян приймаючої країни різняться. І як наслідок різнобічних поглядів – міграційна політика має два протилежні вектори: підтримання і лояльне сприяння міграційним рухам; категоричне відстоювання свого суверенітету, вимога про скорочення трудових мігрантів, припинення прийняття біженців та видворення тих які уже перебувають на території держав.

За сучасних глобалізаційних процесів в Європі постає необхідність шукати нові підходи як до регулювання міграцією, визначення та дотримання прав та свобод мігрантів так і вирішення проблеми забезпечення рівності та нівелювання стереотипу «другосортності мігрантів», змінювати погляди на наслідки які вона породжує, інакше суспільство постійно буде стикатись з одними і тими ж

проблемами породженими світовою міграцією. Необхідно почати по іншому шукати підходи вирішення зазначених питань і не тільки законодавчо декларувати права та свободи мігрантів, а й навчити суспільство мислити по іншому.

У процесі дослідження феноменологічної сутності міграції в епоху глобалізації, як явища відкритої системи суспільства та як умова особистісної свободи, встановлено, що в умовах глобалізації природа міграційних процесів трансформується у міжетнічний діалог та організацію акомодатії і намагання досягнення толерантного ідеалу, ідеалу демократичного суспільства у дотриманні прав та свобод усіх учасників міграційного процесу.

Держава, забезпечуючи реалізацію особою свого права на свободу пересування, як одного із життєвонеобхідних прав, право на мобільність як засіб саморозвитку особистості, формує критерій якісних показників міграції та може впливати на систему міграції у необхідному для держави напрямку.

Елементи які формують міграцію є мотив особи до міграції та простір, як характеризуюча ознака місця, суспільства виїзду та прибуття. Тому постає необхідним, розглядати міграцію як переміщення кількісно і якісно сформованих індивідів між територіями, пов'язане із реалізацією прав і свобод людини і громадянина, що має насамперед, істотний вплив на об'єктивні умови використання свободи волі, формування суспільних відносин між особами, мотивації до змін та розвитку, участі у тих чи інших суспільних відносинах. Мотиви щодо простору міграції формуються під впливом суспільної думки, щодот визначення іміджу простору за зазначеними критеріями, завдяки цьому, держава може формувати прогнозовані кількісні та якісні характеристики осіб, які братимуть участь у міграційних переміщеннях на її території.

Усвідомлення міграції як умови особистісної свободи, відбувалось у процесі переходу уявлень про права людини – від обмежених, примітивних до сучасних (не тільки прав особи, а особистісних прав – права на формування особистісних характеристик особи).

Сформовані уявлення особи про право, про обов'язки, свободу і несвободу формують стан мобільності індивідуально для кожної особистості мігранта та вибір поведінки. Вибір поведінки мігранта відбувається під впливом усвідомлення Себе у конкретному суспільному процесі, усвідомлення себе безпосереднім учасником у ньому та завдяки інтелекту (інтегральна характеристика свідомості) діяти доцільно та будувати схеми власних дій і набувати досвід.

З позиції синергетики, міграцію варто розглядати, як процес багатосторонньої взаємодії елементів системи міграції: між суб'єктами міграційного процесу, мігрантів та їхніх сімей, суб'єктів різних соціальних груп, які стикаються з ними в процесі міграції, правові, соціально-культурні умови, внутрішні та зовнішні подразники, що впливають на динаміку та спричиняють флуктуацію.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ МІГРАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ОСОБИ «МІГРАНТА»

3.1 Філософсько-правова сутність особи мігранта

З одного боку, глобалізаційні процеси ставлять перед державою завдання збереження національної ідентичності, з іншого – актуалізують особистості, питання про виховання толерантності, яку потрібно розглядати, як готовність і здатність визнавати право іншого на культуру і мову. У той же час в умовах глобалізації більш пильної уваги вимагає ідея системи ідентифікаційних самовизначень (етнічної, регіональної, громадянської ідентичності). У XXI столітті найважливішою ланкою в цьому ланцюзі стає глобальна ідентичність, у якій основне місце посідає міграція.

Актуалізація глобалізаційних процесів і їх неоднозначний вплив на розвиток нинішніх держав і етнокультурних спільнот змусили багатьох наукових, політичних і громадських діячів поставити питання: чи збережуться в нових умовах національна державність і етнічність, геополітичне та соціокультурне різноманіття, чи слід кожному народу підтримувати і розвивати свою самобутність, вибрати особливий соціально-історичний шлях або, навпаки, взяти участь у формуванні гомогенної загальнолюдської цивілізації і культури? [167] Відповіді на ці питання, так само, як і запропоновані варіанти національної та етнокультурної політики, контрастують між собою [166]. Очевидна зростаюча необхідність вироблення стратегії суспільного розвитку кожного народу і всього світового соціуму в умовах глобальної міграції.

У даний час однією з актуальних тенденцій, що характеризують стан суспільства та формування особи, є активізація процесів соціальної трансформації, обумовлена сукупністю зовнішніх (значна ступінь інтеграції країни в світовий

соціально-економічний, політичний і інформаційний простір) і внутрішніх (масштабні інституційні перетворення) факторів.

Поряд з такими результатами трансформаційних процесів, що визначають здатність суспільства до подальшої еволюції, як, зокрема, виникнення нових соціальних груп, їх взаємозв'язків, зміна, напрямків соціальної мобільності, все більш помітний вплив набувають негативні аспекти, що підвищують рівень соціальної напруженості.

Дискурс глобалізації посилює значимість локального, традиційного, історичного, релігійного при формуванні глибинної особистості мігранта, не перешкоджаючи її плюралізації в сфері їх функціональної діяльності.

Філософсько-правове дослідження процесів глобалізації та їх впливу на розвиток людства і властивих йому форм організації суспільного життя, стало одним з провідних напрямків сучасного пізнання. Вступивши в третє тисячоліття, народи всіх континентів пильно вдивляються в майбутнє, намагаючись визначити вигляд формуючого глобального світопорядку.

Глобальні виклики і загрози ставлять під сумнів як сам розвиток суспільства, так і формування особистості індивіда. Особливої актуальності набуває комплексний аналіз глобальних трансформацій, у процесі якого не тільки есплікуються сутнісні риси і закономірності останніх, але і позначаються перспективні шляхи розвитку різних країн, етносів і соціокультурних систем в світі, що підпадає під вплив глобальної міграції [590].

У даний час практично всі країни світу активно залучаються до глобалізаційних процесів міграції. З одного боку, перед людством відкрилися принципово нові можливості і перспективи: розвиток глобальних комунікаційних та інформаційних технологій, транснаціональних, економічних, геополітичних і соціокультурних зв'язків, зростання числа міжнародних організаційних структур, підвищення їх функціональної значущості закладають об'єктивні основи

формування загальнопланетарної інтеграції різних держав, етносів, культур і цивілізацій.

З іншого боку, сучасні реалії національно-державного і етнокультурного розвитку в умовах глобалізації характеризуються наявністю цілої низки негативних явищ і тенденцій. Соціально-економічна поляризація світової спільноти, кризи в світовій економіці, політиці і духовному житті, підвищення конфліктогенності міжнародних відносин, спроби нав'язування всесвітньої соціальної та культурної уніфікації, глобальні екологічні загрози, активізація транснаціональної злочинності, міжнародного тероризму та екстремізму – це далеко не повний перелік проблем міграції, властивих життєдіяльності людства, і зачіпають кожен конкретну країну і її населення [530].

Слід виділити проблемний характер сучасних міжетнічних і міжкультурних взаємодій в глобалізованому світі. Активізація міжнародних міграцій, значне збільшення ступеня інтенсивності крос-культурних відносин сприяли формування поліетнічного вигляду переважної більшості нинішніх держав-націй. Досвід міжетнічного та міжкультурного спілкування в сучасному світі виявився далеким від ідилії. Прояви етноцентризму і ксенофобії, систематичної дискримінації за етнічною (мовною, конфесійною, релігійною, расовою) ознакою, міжетнічної напруженості і відкритих конфліктів сьогодні поширені значно більше, ніж ситуації консенсусного мультиетнічного і мультикультурного єднання [636].

Особа мігранта у міграційному процесі, є основоположним елементом системи міграції, відповідно до якого і застосовуються поняття, які визначають філософсько-правову сутність його особи: свобода, мотивація, ідентичність, толерантність, інтеграція, акомодация, протистояння, види, форми, методи, способи, механізми впливу регулювання, вибір поведінки.

Саме свобода, як вибір поведінки при впливі того чи іншого фактору, – вольова дія особи, є у філософсько-правовій сутності мігранта. Стан забезпечення правовими нормами інтересів особи, рівень усвідомлення свободи особою,

усвідомлення мігрантом одним цілим з соціумом та державою, надає можливість розвитку як самодостатньої особистості та ідентифікації себе громадянином відповідної держави.

Тобто, право на ту чи іншу свободу необхідно розглядати окремо від правової норми – філософія свободи, у розумінні свободи правовою нормою і у філософсько-правовому поєднанні.

Розглядаючи з правової позиції свободу пересування, розуміється, як право громадянина кожної держави, іноземця чи особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території тієї чи іншої держави, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються нормами чинного законодавства, відповідно можна відзначити характеризуючі ознаки: волевиявлення, час, спосіб, простір, правова норма. У окремому випадку, простір може обмежуватися територією однієї держави, якщо мова йде про дію норми законодавства, однак свобода пересування також полягає у переміщенні і за територію держави [7; 17].

Характеризуючи свободу, як одну із необхідних умов міграції, з філософського сприйняття, «свобода» – це здатність людини до активної діяльності згідно зі своїми намірами, бажаннями та інтересами, у ході реалізації якої вона добивається поставленої перед собою мети, практична реалізація внутрішньої свободи особистості здійснюється завдяки об'єктивній можливості або зовнішній свободі для такої реалізації [67, с. 130], відповідно саме таке поняття визначає залежність осмислення свого буття особою та визначення нею особистісно важливих категорій, які впливають на активну поведінку, мобільність та активний вплив у подальшому на загальну систему. «Процес актуалізації відбувається через емоційне сприйняття, усвідомлення значущості та апробацію у власній діяльності. Цінність досягається людиною одразу на емоційному рівні (викликає позитивні емоції при міжособистісній взаємодії), тоді сприймається на

когнітивному (осмислення важливості у соціальних транзакціях), підтверджується при особистому застосуванні (діяльнісний рівень), і тільки після цього засвоюється особистістю, стає її ціннісною орієнтацією» [113, с. 237].

Ми не погоджуємося з думкою, що свобода у правовому розумінні є можливістю людини вчиняти ті чи інші конкретні дії в межах, встановлених правом [402, с. 164], оскільки не враховується, що вчинення тих чи інших дій не обмежується нормами права, а залежить від свідомості, самосвідомості та переосмислення реалій буття, які безпосередньо впливають на напрямок поведінки чи в правових межах, чи поза ними. Внаслідок чого іншим елементом системи міграції (державою), завдяки аналізу інформації, прогнозуванню, повинні вироблятися та втілюватися у бажані категорії (універсальні форми мислення), з інтеграцією яких дасть максимальну можливість передбачити та спрямувати, оптимального для усіх елементів системи, напрямок руху системи міграції [393].

Беззаперечно, що політичний, соціально-економічний період міжнародного співтовариства визначає рівень законодавчого закріплення, стан дотримання свобод особи [19; 20], є індикатором активності особи до мобільності, тобто точкою відліку участі особи у міграції, перехід особи у статус мігранта. Однак, право як сукупність приписів має зобов'язуючий характер особистісних відносин: право «однієї особи закінчується там, де починається право іншої особи». Цей принцип свободи містить у собі особистісне протистояння як самостійних, так вільних індивідів, які є рівними перед законом та скеровані на формування справедливого суспільства. «Оскільки свобода переміщень і право вибору є визначальними для сучасної людини, то механізм державної міграційної політики має функціонувати з неприпустимістю порушення даного імперативу» [492, с. 201].

Говорячи про мотивацію до участі у міграції, з позиції філософсько-правової сутності мігранта, варто звернути увагу на екзистенціальну міграцію. Концепція зазначеної міграції виникла в процесі дослідження життя добровільних мігрантів,

які через бажання жити у чужій країні свідомо залишили свою країну походження. Засадами мотивації екзистенціальної міграції, «є ніщо інше ніж непереборне бажання пізнати ті аспекти людського буття, які не можуть бути досягнуті іншим шляхом, аніж через міграцію. Так, чисельні дослідження, проведені за допомогою інтерв'ювання, виявили низку мотивів мігрантів, що підтверджують дану гіпотезу: прагнення у повну міру реалізувати свій інтелектуальний та професійний потенціал, тяжіння до свободи і незалежності, відкритість новому досвіду, стимул до розширення кругозору та самосвідомості тощо. Для цієї групи людей характерне надання переваги чужорідному, аніж знайомому і традиційному» [572, с. 65].

Не врахувавши, не проаналізувавши всіх необхідних елементів мотивації міграції, особи, які наважилися до міграційного процесу, нерідко зустрічаються з порушенням своїх інтересів та законних прав, що є підтвердженням, що на початок 90-х років минулого століття дві третини всіх іммігрантів до європейських країн становили мусульмани, і занепокоєння європейців масштабами імміграційних процесів – це насамперед занепокоєння розмахом імміграції мусульман, яка являє собою і демографічну, і культурну проблеми. Мусульманські громади, чи то турків у Німеччині, чи то алжирців у Франції, не інтегрувалися і не інтегруються достатнім чином у суспільства цих країн так, щоб це було прийнятним для європейців, і, здається, навряд чи й надалі вони будуть інтегруватися [671].

В умовах глобалізації та посилення міграційних процесів актуалізується питання національно-державної ідентичності, які розкривають філософсько-правову сутність особи. У сучасному світі набуває унікальний характер співіснування особистостей у силу проживання на території країн великої кількості етносів [554]. Ідентичність – це не тільки визнання групою осіб своєї приналежності до даної спільності і ототожнення себе з його членами, а й усвідомлення окремішності одного освіти (держави) від іншого.

Особливого значення набувають такі питання: як почувають себе мігранти в чужій країні, чи приймають її культуру, асоціюють чи себе з нової державністю і, з іншого боку, як міграційні процеси і, в цілому, глобалізація впливають на ідентичність нації (приймаючої сторони).

Прихильники активної міграційної політики говорять про значущість мігрантів як трудової сили, а також як про засіб забезпечення приросту населення. Деякі експерти вважають, що, в першу чергу, необхідно створювати більш сприятливі умови для проживання в цілому: і для місцевого населення, і для мігрантів. Однак необхідно враховувати питання виникнення локальних конфліктів, які мають тенденцію переростати в етнічні.

Для окремих країн характерні етнічні та культурні анклави, які є, на думку більшості експертів, серйозною проблемою.

По-перше, подібна поведінка мігрантів свідчить про їх неготовність і небажання трансформувати свою ідентичність.

По-друге, ця обставина виступає провокуючим фактором в етнічних конфліктах, в тому числі – між місцевим населенням та мігрантами.

Перевищення частки мігрантів від загальної чисельності населення сприяє загостренню етнічних конфліктів і ускладнює процес інтеграції мігрантів у приймаюче суспільство. При цьому важливо розуміти, що мова йде, в тому числі, і про суб'єктивні уявлення громадян, про чисельність мігрантів, що викликає протистояння міграції.

З одного боку, глобалізаційні процеси ставлять перед державою завдання збереження національної ідентичності, з іншого – актуалізують питання про виховання толерантності, яку потрібно розглядати, як готовність і здатність визнавати право іншого на культуру і мову, і це стосується як осіб приймаючого суспільства, так і мігрантів. У той же час в умовах глобалізації більш пильної уваги вимагає ідея системи ідентифікаційних самовизначень (етнічної, регіональної, громадянської ідентичності).

У XXI столітті найважливішою ланкою міграції в цьому ланцюзі стає глобальна ідентичність. Глобалізація зменшує здатність соціальних норм регулювати поведінку людей як в західних, так і незахідних країнах.

По-перше, вона погіршує саморегуляцію спільноти, руйнуючи відносини між людьми. У спільнотах, що не зазнали глобалізації, тобто спільнотах зі стійкими відносинами, люди втручаються в життя своїх сусідів, якщо помічають, що їх поведінка відхиляється від прийнятого.

По-друге, глобалізація може знизити примусовість соціальних норм, дозволяючи людям уникати санкцій. Наприклад, люди різних соціальних статусів і різних товариств по-різному бачать те, що є законним і незаконним поведінням, а також ті способи, якими виправдовується, засуджується або ігнорується така поведінка.

По-третє, в умовах глобалізації люди, які хочуть здійснити будь-які дії, тягнуть за собою соціальні санкції, роблять це на тих територіях, де вони самі захищені від реальних наслідків таких санкцій [664].

При цьому одночасно обговорюється роль індивідів, що діють у цих умовах, і роль спільнот у сфері примусу до дотримання норм. У цій інтерпретації, норми індивіда змінюються швидше і раніше, ніж правила суспільства. Такі висновки можуть бути зроблені щодо будь-якого процесу швидких і неконтрольованих соціальних змін. Але втрата ідентичності індивідами іноді здійснюється в силу втрати ідентичності спільнотою.

Конфронтація глобалізації зі сформованими формами ідентичності веде до кризи ідентичності, яку мігранти змушені долати, не покладаючись на остаточність чи довготривалість знайденого рішення. Ідентичність стала глобальною приблизно у 50 млн. «громадян світу», що мають інтернаціональні шлюби, кар'єру, змінюють країни проживання і відпочинку. Решта людства живе поки в локальній ідентичності, розширеній або зруйнованій глобалізацією. В умовах глобалізації з'являється така нова форма соціальних взаємин, як

аутсорсинг – виконання роботи, замовленої в іншій країні (наприклад, бухгалтерських операцій або розшифрування комп'ютерних програм), дозволяє виходити за допомогою використання інформаційних технологій на глобальний ринок і заробляти більше, ніж він міг би у себе в країні, не виїжджаючи з країни походження, не змінюючи при цьому своєї ідентичності, не змінюючи звичним зразкам поведінки, харчовим вподобанням і всьому тому, що робить його вкоріненим у культуру своєї країни [647]. Цей спосіб зберегти ідентичність і разом з тим економічно скористатися глобалізацією вельми привабливий, і, можливо, будуть знайдені й інші.

Як вважає Бауман З., формування ідентичності або її реформування розгортається в якості довічного завдання, ніколи не завершеного, немає моменту життя, коли ідентичність стає «фінальною» [35; 628]. Вона носить, скоріше процесуальний, ніж плюралістичний характер, зводиться до ролей. Вона проходить стадії фрагментації, кризи, переглядається, зберігаючи свою значимість. І це пов'язано з глобалізацією як новим універсальним контекстом соціальних трансформацій.

На сучасному етапі життя європейського суспільства у період глобалізаційних процесів мотивація особи мігранта має базуватися на внутрішньому (суб'єктивному) ставленні, аналізі та переосмисленні цілі, праці, обов'язків, моральних принципів та засад, які мають безпосередній вплив на визначенні механізмів досягнення цілі та інтеграції, на основі чого мінімізується негативізм осіб до процесу міграції та зовнішньому (об'єктивному) дії інших людей, можливості, що надаються [107].

Базуючись тільки на зовнішній (об'єктивній) мотивації, призводить до важкого адаптаційного періоду мігранта в іноетнічне середовище, що може мати як конструктивні, так і деструктивні наслідки. Основною проблемою сучасного міграційного процесу формування ліберальної суспільної думки щодо міграції та

безпосередніх її учасників – мігрантів, толерантного ставлення до їхньої ідентичності [105].

Ліберальна суспільно-політична думка розглядає толерантність, як віротерпимість і визнання прав людини, як необхідна умова втілення і життєздатності ідеї суспільного консенсусу на практиці і як умови реалізації принципу індивідуалізму, який веде до прогресу в громадському розвитку [137].

Ліберальне трактування толерантності становить теоретичну основу сучасних уявлень про толерантність, визначаючи її, як повагу і визнання права на існування культурних та інших відмінностей індивіда мігранта, як представника специфічної групи, але із застереженням, що ці відмінності не несуть загрози благополуччю і цілісності суспільства, і окремим індивідам (мігрантам).

Спираючись на філософські теорії, можна перейти до толерантності з філософсько-правової позиції, як специфічної соціально-правової цінності, що втілюється за певних умов в специфічні правові моделі соціальних взаємодій мігрантів з приймаючим суспільством.

Таким чином, при філософсько-правовому розгляді всередині поняття толерантність можна виділити:

суб'єкт толерантності (в якості якого можуть виступати як окремий мігрант, так і їх група);

об'єкт толерантного ставлення (норма права, яка гарантує особі право на самовизначення);

предмет толерантності, тобто характеризуюча ознака, за якою існує ймовірність дискримінації (найчастіше в якості таких виступають культурні відмінності – вірування, спосіб життя, система цінностей мігрантів);

суб'єктивна сторона – реакція на цю характеризуючу ознаку, яка означає, що ця ймовірність дискримінації не реалізується, яка і означає поняття «толерантність».

У цілому, найширшу позицію щодо толерантності розглядає соціологія, яка, аналізуючи толерантність, спираючись на положення теорії культури, які сформувалися спочатку навколо ідей соціологів еволюціоністського напрямку другої половини XIX століття Конта О. [1; 452], Спенсера Г. [24], Дюркгейма Е. [180; 119], а згодом знайшли своє втілення в теоріях видатних класиків соціології Вебера М. [85], Парсонса Т. [684], Сорокіна П. [635], ідеї яких неодмінно підходять до толерантності у міграційному процесі.

Толерантність, таким чином, у рамках теорії культури слід розглядати на рівні свідомості і поведінки індивіда мігранта. Вона може бути представлена на трьох рівнях:

когнітивному або світоглядному – у вигляді уявлень, стереотипів про інше, мають позитивний характер;

афективною або ціннісною, представленою позитивними емоціями щодо «Іншого», а також цінностями і установками, які дають зрозуміти прийняття існування «іншого», когнітивній або поведінковому, представленому конструктивними формами вербального і невербального взаємодії з «іншим».

Важливо розуміти, що явище толерантності у міграційному процесі багатоаспектне, необхідно розглядати толерантність індивідів на рівні міжособистісної взаємодії, на рівні малих груп, на рівні великих соціальних структур, які мають специфічні закономірності в своєму функціонуванні, і враховує соціокультурний контекст явища поваги до ідентичності особи мігранта [353]. Оскільки ідентичність – це не тільки визнання особи своєї приналежності до даної спільності і ототожнення себе з його членами, а й усвідомлення індивідуальності, відмінності один від одного [135].

Все частіше усвідомлення індивідуальної та групової ідентичності мігранта, формування системи цінностей, підвищення рівня згуртованості мають явно виражений «протестний» характер, що підтверджується результатами соціологічних досліджень, що фіксують зниження рівня довіри державним

інститутам, а також динамікою масових протестних акцій, в тому числі стихійних [526]. Остання обставина становить безпосередню загрозу соціальної стабільності, оскільки ускладнює можливість своєчасного реагування на виникаючі виклики.

Усе це призводить до посилення соціальної напруженості – такого стану соціальної системи, зміст якої становить «процес виникнення і розвитку суперечливості відносин, інтересів, дій людей, соціальних груп та інститутів, суспільства в цілому. Даний процес характеризується посиленням протилежних тенденцій, потреб і цілей соціальних спільнот та індивідів, а також супроводжується зростанням невдоволення, негативної психологічної спрямованістю і нестабільністю соціальних зв'язків» [161, с. 121].

Розглядаючи мігранта з позиції «іншого», він є джерелом невизначеності для приймаючого суспільства, тому першочергово його розглядають як невизначеність, як небезпеку для власних інтересів. Реалізуючи власні права та інтереси, так би мовити, мігрант таким чином протидіє усталеному соціальному порядку приймаючого суспільства [114].

Однією з надзвичайно проблемних питань саме у контексті безпеки у процесі міграції являється ксенофобія, оскільки останнім часом прояви ксенофобії стали одними з провідних у пропаганді суспільства. І пов'язано це, в першу чергу, з випадками активного протистояння, насильства і інших явних форм ксенофобії, передусім, у міжетнічних відносинах [451].

Однак не забуватимемо, що ксенофобія багатоаспектна і має зв'язок не тільки з міжетнічними відносинами, але і з загальнокультурними проблемами. Свідоме і неусвідомлюване неприйняття, відторгнення якісно іншого, незвичного в культурі і є ксенофобія в широкому сенсі слова.

Здається, що в числі системи заходів впливу на ксенофобські настрої населення можна виділити як довгострокові заходи, так і швидко реалізовані [455]. До числа довгострокових можна віднести наступні:

– заміну конфронтаційного стилю мислення, все ще домінуючого серед населення, на толерантний, компромісний, який орієнтує на діалог і пошуки взаємоприйнятних рішень;

– формування таких форм комунікації, де утверджується повага до іншої культури, іншої традиції, а з іншого боку формування реальних табу, заборон, через які жодна культурна людина переступити не може;

– найчастіше зустрічається подолання практики подвійної моралі, коли для своїх будь-які форми взаємодії неприпустимі, а по відношенню до представників іншої культури, іншого етносу виявляються цілком допустимими.

Разом з тим важливо виділити також ті заходи, які потрібно реалізовувати швидко, а нерідко і негайно. Перш за все, відзначимо в цьому плані можливість безконтрольної зовнішньої міграції. Коли мігранти з'являються за перевіреними і зрозумілими каналами, з конкретними законодавчо виправданими цілями перебування в країні – це одне, а коли державні кордони постійно перетинають сотні тисяч безконтрольних мігрантів, які, як правило, породжені нелегальною міграцією, створюються умови для їх лише формальної інтеграції в соціум – це питання проблеми державного і суспільного значення. Звідси взаємне нерозуміння і наростаючі протиріччя у відносинах таких мігрантів з корінним населенням. Зазначені проблеми вимагають необхідної мобільної роботи конфліктологів, психологів, етнологів, що спеціалізуються в напрямку подолання форм неприйняття чужої культури, інших традицій [328].

Міграція є неоднозначним соціальним процесом, адже, з одного боку, вона життєво необхідна і неминуча для нормальної життєдіяльності та пов'язана з перерозподілом трудових ресурсів, а з іншого – має вимушений характер, призводить до зростання соціальної напруженості, породжуючи проблеми із життєзабезпеченням мігрантів, їх медичним обслуговуванням, психологічними питаннями, пов'язаними з адаптацією на новому місці проживання [1, с. 81].

«Міграційні процеси в ЄС нині стають предметом політичних дебатів та серйозного занепокоєння країн-членів щодо економічного, соціодемографічного та мовно-культурного навантаження, а окремі густо населені мігрантами території країн – потреба забезпечення обов'язкового приймання біженців та створення умов для їх розміщення і гуманітарного забезпечення посилює негативні настрої та дезінтеграційні прагнення» [183, с. 59].

«Інтеграція людини у будь-яке нове оточення як усередині держави, так і за її межами має на увазі також входження її в правовий простір цього суспільства, яке забезпечується всіма вищеназваними інститутами соціалізації, а також різними інститутами права, які, реалізуючи право людини на правову соціалізацію, беруть участь у процесі його адаптації до нових умов шляхом правового виховання, формування правосвідомості та правової культури» [364, с. 188].

Питання формування правової культури мігрантів надзвичайно складне, оскільки має багатоаспектний характер та у часовому просторі досить тривалий період. Кожна держава повинна усвідомити, що саме від рівня правової культури залежить перебіг соціалізації та інтеграції мігранта і застосовувати не тільки механізми контролю в'їзду і виїзду осіб, механізми забезпечення прав та інтересів мігрантів, а й механізми впливу на рівень правової культури мігрантів.

При визначенні механізмів впливу на формування правової культури мігрантів повинні враховуватись етнічні, релігійні цінності суспільства виїзду мігрантів, що має безпосередній вплив на процес сприйняття, усвідомлення і дотримання нових норм мігрантом та формування того рівня правової культури.

Необхідно усвідомлювати, що важливим фактором, за допомогою якого здійснюється ретрансляція соціокультурних цінностей в правових відносинах, є мотиви особистості, що характеризують особистісну ідентифікацію та самоідентифікацію, приналежність до соціальної групи, мотиви соціально-групової солідарності і підтримки як осіб однієї групи, так і сприяння осіб інших «чужих» груп, до переходу у статус «своїх». Як показують дослідження,

самоідентифікація мігрантів здійснюється на основі цінностей етнічної свідомості, в наслідок чого у суспільних сферах, в економіко-правовому просторі в цілому спостерігається об'єднання і диференціація процесів щодо етнокультурного принципу. Міграційний процес є індикатором рівня спільного і розбіжного світосприйняття, рівня правової культури різних суспільних груп, що у міграційному процесі відіграє важливу роль для адаптації мігрантів до нових, інших суспільних умов.

Беззаперечно погоджуємося з Нестеренко О., що «успішна адаптація повинна формувати правову культуру осіб, які опинилися в іншому суспільстві, що буде характеризувати рівень правової соціалізації нового члена суспільства, ступінь засвоєння і використання ним правових засад державного і соціального життя, Конституції та інших законів. При цьому правова культура особистості означає не тільки знання і розуміння права, а й правові судження про нього як про соціальну цінність і, головне, – активну роботу з його здійснення, зі зміцнення законності і правопорядку. Іншими словами, правова культура особистості – це її позитивна правова свідомість у дії. Вона включає перетворення особистістю своїх здібностей і соціальних якостей на основі правового досвіду» [364, с. 188].

Глобалізація міграційного руху формує нові виклики та можливості міжнародної міграції і важливо, щоб всі його учасники мали спільне розуміння, спільні обов'язки та єдність мети щодо міграції, що робить її ефективною для всіх. Необхідно визнати, що міграція є визначальною рисою нашого глобалізованого світу, що є об'єднуючим критерієм усіх учасників цього процесу, оскільки робить усіх нас суб'єктами суспільства походження, транзиту та призначення. Варто визнати взаємозалежність перебігу міграційного процесу від суспільної культури, правової культури, тому, відповідно, існує постійна потреба в міжнародних зусиллях, спрямованих на дослідженні, аналізу та вироблення механізмів формування правової культури особистості мігранта, на яку впливають різні фактори.

«Одним з найважливіших компонентів суспільної культури, що характерний для усіх її складових як системи, є правова культура. Різномасштабність правової культури зумовлена тим, що в політично організованих суспільствах увесь спектр суспільних відносин тією чи іншою мірою регулюється правом. Хоча поняття правової культури має безліч інтерпретацій, усі вони так чи інакше акцентують на тому, що правова культура являє собою відбиття права в культурі» [364, с. 151].

Поняття «правова культура» використовується для характеристики усієї правової надбудови суспільства. Вона пронизує саме право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, законотворчу та правозастосовну, а також іншу правову діяльність, усю позитивну юридичну дійсність у функціонуванні та розвитку її складових частин» [130].

Підтримуємо позицію, що правова культура – це система правових цінностей, які існують в суспільстві та у свідомості кожної окремо взятої особистості цього суспільства, на основі якої будується правова система держави, з урахуванням правової свідомості суспільства, правових звичаїв та традицій духовних цінностей, правового менталітету, право реалізації тощо, яка в свою чергу справляє величезний вплив на весь законотворчий процес в країні, в тому числі на процедуру прийняття новостворених чи змінених правових норм, з врахуванням можливості застосування запозичень, а також сприйняття та наслідків такого сприйняття суб'єктами правовідносин. Для нас саме таке трактування видається правильним, оскільки правова культура поряд з соціокультурними, економічними, політичними, правовими, моральними, релігійними, умовами розвитку суспільства, менталітетом, традиціями народу, духовними цінностями здійснює беззаперечний вплив на формування правової системи, на створення нових правових норм, правових інститутів, їхньої зміни чи викорінення застарілих, а, відповідно, і реакції суспільства на такі нововведення, зміни, відміни [364, с. 440]. Відповідно з глобалізацією міграції, вона має беззаперечний вплив на формування правової культури загалом суспільства,

окремих суспільних груп та кожної окремої особистості, впливає на формування правових норм, зміни існуючих та формування ставленням суспільства до цього процесу.

Цілком погоджуємося з позицією, що правова культура особистості (в тому числі і мігранта) – це знання і розуміння права, а також дії, відповідно до нього. Правова культура особистості тісно пов'язана з правосвідомістю, спирається на неї. Але вона ширша від правосвідомості, оскільки включає в себе не тільки психологічні та ідеологічні її елементи, а й юридично значущу поведінку. Отже, структура правової культури особистості складається з таких елементів: – психологічного (правова психологія); – ідеологічного (правова ідеологія); – поведінкового (юридично значуща поведінка). Правова культура особистості означає правову освіченість людини, включаючи правосвідомість, уміння та навички користуватися правом, підпорядкування своєї поведінки вимогам юридичних норм [521].

Правова освіченість на пряму пов'язана з правосвідомістю, яка залежить від інших форм загального розвитку. Серед основних чинників, які впливають на правосвідомість мігранта та його правову культуру, слід виділити етнокультурні, культурні цінності того чи іншого народу, релігія, яка відіграє важливу роль не тільки в духовній, але і в економічній, соціально-правовій суспільній сферах, впливає на реалізацію прав та дотримання норм права, закріплених державою. Релігійні норми в окремих державах впливають на правову культуру населення в більшій мірі, ніж норми законодавства.

На міжнародному рівні необхідно визнати, що етнічні цінності впливають і на правове управління міграційними потоками, міграційним рухом та настроями ставлення суспільства до мігрантів та їхньої адаптації до правової культури приймаючого суспільства. Традиційно ці функції виконують соціальні інститути. Але варто звернути увагу на те, що міграційний процес провокує створення неформальних соціальних інститутів, що створюються за етнічним принципом.

Формально інституційне регулювання міграції здійснюється міграційними службами країн, однак воно охоплює всю частину міграційних потоків.

Неформальне регулювання міграції формується етнокультурними спільнотами внаслідок допомоги та підтримки мігрантів, заснованій на етнічній солідарності, що, в свою чергу, знижує рівень правової соціалізації, зміні рівня правової культури мігранта по відношенню до правової культури приймаючого суспільства. Існування такого роду тісних неформальних зв'язків етнокультурної спільноти мігрантів зі своїм сталим рівнем правової культури призводить до формування конфліктів між різними етнічними групами мігрантів, мігрантами та місцевим населенням, загострення таких конфліктних ситуацій маємо на даний момент у багатьох країнах.

При регулюванні міграційними процесами необхідно застосовувати механізми впливу на правову культуру мігрантів, оскільки, слід пам'ятати, що правова соціалізація – це процес, а не одномоментне явище. На ранній стадії розвитку людини правова соціалізація здійснюється в процесі виховання, формування особистості. Потім правова соціалізація здійснюється під впливом соціальних інститутів, пов'язана з формуванням нових знань, навичок, відносин. Поряд із правовою соціалізацією під впливом несприятливих факторів може відбуватися і правова десоціалізація, викликана втратою цінностей, повним або частковим запереченням правових норм [364, с. 188], що негативно вплине на рівень правової культури мігранта, а це призведе до несприйняття його у приймаючому суспільстві та конфлікті з причин різного рівня правової культури.

Правова культура постійно впливає на правосвідомість окремих індивідів. У цьому прояві праворегулятивної функції суспільної правосвідомості здійснюється формування індивідуальної правової культури, утворення стану правової духовності, атмосфери суспільства [55, с. 108].

На рівень правової культури мігранта впливає процес правової соціалізації, на який, безумовно, впливає рівень освіти, релігійні переконання, міцність зв'язків мігранта з етнокультурною групою, рівня захисту прав та інтересів мігрантів.

У процесі формування правової культури мігрант проходить «правову адаптацію, під якою мається на увазі процес пристосування людини або груп людей до нової правової системи, отримання нових правових знань, правової інформації, які згодом повинні бути перетворені в правові переконання, звички правомірної поведінки, а також готовність діяти, керуючись цими правовими знаннями й переконаннями, тобто діяти правомірно – відповідно до закону: використовувати свої права, виконувати обов'язки, дотримуватися заборони, а також уміти відстоювати свої права у разі їх порушення» [364, с. 187]. «Процес правової соціалізації може бути стихійним і цілеспрямованим» [7, с. 90].

При цьому цілеспрямована правова соціалізація є не що інше, як правове виховання [595]. Розрізняють три форми правової соціалізації: 1) за допомогою навчання – полягає в здобутті елементарних правових знань і засвоєнні відповідних норм. Під час навчання прищеплюється певний образ поведінки. Тут найактивніше себе проявляє держава, починаючи із закріплення в законодавстві відповідних норм, утворення державних інститутів і закінчуючи створенням розгалуженої системи загальної і юридичної освіти; 2) шляхом передачі досвіду – відбувається в результаті осмислення власних помилок і подій свого досвіду, а також життєвого досвіду навколишніх людей; 3) «символічна» соціалізація – ґрунтується на власних абстрактних уявленнях людини про право, державу, країну, націю [8, с. 341; 364].

Рівень правової культури мігрантів також напряму пов'язаний з рівнем соціально-економічної захищеності мігрантів, який повинен здійснюватись, у першу чергу, через їх розуміння своїх прав та обов'язків. З іншого боку, рівень соціально-економічної захищеності є наслідковим проявом рівня розвитку правової культури населення та законності у державі. Якщо держава не виявляє

правових ознак з високим рівнем авторитетності, прозорості та об'єктивності правоохоронної, судової систем, розвитку громадянського суспільства, то передумов для формування достатнього рівня правової культури суспільства немає [491, с. 75].

Чинники впливу на правову культуру мігрантів за часовим критерієм можна поділити:

які впливали на формування особистості до виникнення життєвої ситуації, що обумовило міграцію (на даний період правова культура особи формується відповідно до рівня правової культури суспільства, групи, у якому формується особистість);

які впливали на правову культуру у процесі міграції (впливають зв'язки потенційного мігранта з особами, які набули статус мігранта, на даний період формується поведінка визначення способу міграції та легітимності набуття статусу мігранта);

комплекс обставин, що впливають на мігрантів після їх переїзду та сприйняття їх у приймаючому суспільстві (часто на цьому етапі формується викривлення поняття правової поведінки та ставлення до виконання правових приписів, часто вважається, що необхідно дотримуватися тільки тих норм, за які передбачено видворення з країни перебування та інше).

Визначення особливостей правосвідомості мігрантів дозволяє судити про вплив правосвідомості на механізми правової поведінки щодо достовірного прогнозування її зміни, що, в свою чергу, створить можливість стимулювання підвищення правової культури мігрантів та вироблення найбільш ефективних заходів попередження конфліктів двох культур та сприйняття, взаєморозуміння необхідності: не протистояння, а досягнення, як мінімум, того рівня правової культури, яка сформована приймаючим суспільством.

Деформація правосвідомості, що призводить до зміни правової культури – зміни, які призводять до суперечностей у раціональних і психологічних

компонентах правосвідомості, що відбивається на сприйнятті правової дійсності і формуванні готовності особистості до юридично значущої поведінки на конкретний момент за визначеної ситуації.

3.2 Природно-правова особливість правосвідомості та правової культури мігранта

Для людства глобалізація є в значній мірі прогресивним і благостворюючим процесом, оскільки сприяє економічній, політичній і правовій інтеграції народів і держав. Прискорюється соціальний час, у тому числі економічний і правовий. На шляху інтеграції людства виникає безліч фундаментальних проблем, наявність яких дозволяє консервативно налаштованим критикам висувати тези про шкоду глобалізації, що сприяє поширенню змін культурних кодів інших народів, що губить їх духовно-моральний устрій. Багато вітчизняних мислителів приходять до висновку, що проєкт правової глобалізації призводить до хаосу, проблеми у функціонуванні не тільки внутрішнього правокультурного простору, а й зовнішнього міжнародно-правового співробітництва [291].

Формування правової культури у мігрантів є актуальним завданням. Однак рішення цього завдання є багатоаспектним. Формування правової культури не зводиться до простого інформування мігрантів про закони. Цей процес передбачає формування нової правової свідомості, нових правових цінностей, правового статусу.

Можна виділити три основні чинники, що впливають на правову культуру мігрантів:

комплекс причин і умов, що впливали на формування особистості до виникнення проблемної життєвої ситуації, що обумовило мету міграції;

чинники, що зумовили проблемну життєву ситуацію, що сформували цілі міграції, її стимулювали;

комплекс обставин, що впливають на мігрантів після їх приїзду в той чи інший населений пункт.

Глобалізація права здійснюється в основному через глобалізацію правової свідомості, будучи частиною свідомості взагалі, правова свідомість схильна інновації через засоби масової комунікації, особливо штучні, які в своїй масі стають глобальними. Слід до цього міркування ще додати, що глобалізація правосвідомості можлива завдяки наявності в ньому такого шару психіки як колективне несвідоме з основою, притаманною всім людям [211]. Проте, навіть у толерантних європейських суспільствах існують значні проблеми універсалізації соціокультурної моделі правової поведінки.

Найчастіше під міжнародною інтеграцією розуміється економічний аспект, безумовно, саме економічна складова суспільних відносин вплинула на світові інтеграційні процеси, які стали особливо помітними у другій половині ХХ століття. Однак усі сфери суспільного життя взаємопов'язані, і зміни в економічній сфері тягнуть за собою зміни у всіх інших сферах. Суспільна свідомість у рамках інтеграції також зазнає змін, як і правосвідомість, що є його невід'ємною частиною.

Питання формування та розвитку суспільної свідомості, правосвідомості були предметом дослідження багатьох учених, зокрема: Возович А., Вопленко Н., Герасіна Л., Данильян О. Г., Дзьобань О., Нестеренко О., Снетков В., Савельєва А., Чичерин Б., Чайковський С. та багато інших науковців.

«Міграція – це явище, яке торкається найсокровенніших аспектів людського буття (соціокультурних та духовних цінностей, соціальних й етичних норм поведінки, вірувань тощо). Вона може трансформувати середовище існування людини, причому так, що з'являються доволі специфічні соціокультурні установки людини на майбутнє. Нерідко вони обростають проблемами, вирішенню яких має слугувати міждисциплінарна методологія наукового пошуку» [492, с. 10].

Формування правосвідомості під впливом міграційних процесів безпосередньо пов'язане з формуванням та закріпленням у свідомості суспільства демократичних цінностей: свободи і справедливості, оскільки ціннісний зміст прав і свобод людини є основою формування правосвідомості та реалізації права на свободу пересування у формі міграції. Правосвідомість виникає у суспільства не тільки по відношенню до діючого праву, але і як усвідомлення необхідності введення тієї чи іншої норми для встановлення правопорядку в країні. Ідея демократії має на увазі рівність суб'єктів незалежно від расової, національної, статевої приналежності, політичних та інших поглядів. Це означає, що в демократичному суспільстві повинні враховуватися інтереси меншин. Однак великою проблемою є створення сприятливих умов для реалізації себе особам, які належать до цих меншин.

Законодавча база, що регулює суспільні відносини, є одним з найважливіших чинників формування правової культури людини. Для кожної території, в якому домінує той чи інший етнос, вводиться своє особливе законодавство, що відображає його соціокультурні та національні особливості. Тоді, дотримуючись звичаїв, традицій, і закладених в них етнокультурних паттернів, переходить у легітимний простір багатоженство, дозволяється кровна помста, що може суперечити вектору світового суспільного і правового прогресу.

Глобальне право розвивається, орієнтуючись на правові стандарти західної цивілізації. Воно є результатом історичного синтезу досягнень національних, в першу чергу, європейських правових культур. Західні юридичні установки і характерні ознаки стали підставою глобалізації, оскільки придбали універсальний характер завдяки події: за кілька століть еволюційного відбору «морально застарілих» національних звичаїв і громадських норм, що заважають правовому прогресу.

Саме щодо впливу особистісних якісних критеріїв національності мігрантів, суспільної свідомості та взаємовпливу суб'єктів міграційного руху має

беззаперечний відбиток на його розвиток, стабільність та прогнозованість міграції, які впливають на суспільну правосвідомість як приймаючої країни, так і країни виїзду, відповідно постає необхідність здійснення аналізу поняття правосвідомості та розмежування взаємовпливу суспільної правосвідомості приймаючої країни та правосвідомості мігрантів, визначення механізмів щодо мінімізації негативного впливу міграційних процесів на суспільну свідомість.

Сучасна практика національного життя і міжнаціональних відносин підтверджує той факт, що вплив національних особливостей на правовий розвиток народів і на правову свідомість індивідів значно зріс у процесі глобальних міграційних рухів. Вплив національних особливостей на становлення і розвиток правосвідомості окремих народів і кожної особистості являє науковий і практичний інтерес в умовах демократизації суспільного життя, її багатогранного реформування та процесів, які охопили у XXI столітті усе суспільство.

Значна кількість науковців привертають увагу у своїх дослідженнях до питань правосвідомості. І сьогодні, у глобалізаційний період, період кризових міграційних ситуацій, юридична наука здійснює пошуки у вирішенні питань формування правосвідомості під дією міграційних потоків та можливості впливати на неї, оскільки сучасні умови суспільного життя ставлять для науки саме такі нові виклики. Тому необхідно зосередити увагу на нових потребах, нових тенденціях становлення та формування правосвідомості усіх індивідів суспільства під дією міграційного руху з урахуванням особистісного впливу їх учасників. Оскільки, як правило, «будь-який науковий рівень аналізу права, зорієнтований на абстрагування від повнокровної людської присутності з її мотивами, особистісною системою цінностей (системою її аксіологічних функцій), мораллю, як результатом особистісного становлення «Я», а не лише з розумінням людини як якоїсь статистичної одиниці суспільного життя або тільки з уявлення про неї як соціального індивіда-носія ролей і соціального статусу як об'єкта

владно-правових маніпуляцій, безперспективний із огляду на автентичне розуміння права. [120, с. 108].

Міграція, яка набула глобальних масштабів, має своїх прихильників, які вбачають у глобалізації суспільних процесів позитивні механізми, так: «Логіка виключення, якою керується національно-державна політика, входить у суперечність з логікою включення, притаманною світовому економічному раціоналізму. Не поділ, а змішування рас, етнічних груп, національностей стає джерелом максимального збільшення креативності та доходів і цим самим домінуючою політикою транснаціональних підприємств на ринку праці» [39, с.108]. Однак, на нашу думку, така позиція не є беззаперечно правою.

Політика мультикультуралізму означає практику інституціоналізації культурних відмінностей, які не просто допускаються в публічному просторі (не витісняючи в приватний простір), але і отримують державну підтримку – на рівні економічних, освітніх та інших інститутів. У широких колах громадськості існує думка, ніби мультикультуралізм був домінуючою політичною стратегією західних держав протягом декількох десятиліть, поки нарешті від цієї стратегії не було вирішено відмовитися. Однак ця думка глибоко помилкова. Він виникає з нерозрізнення символічного і інструментального рівня політики. Одна справа – те, що відбувається на рівні символів (перш за все слів), і зовсім інша справа – те, що відбувається на рівні реальних дій.

Поза тим, як у світовому вимірі частка міжнародних мігрантів у загальній кількості населення збільшилася незначно (з 2,5% у 1960 році до 3,0% у 2005 році), зміни, які відбуваються по відношенню до окремої країни, набули значущих показників. Наприклад, якщо в 1960 році тільки в 27 країнах частка мігрантів у населенні перевищувала 10%, то в 2005 році таких країн вже налічувалося 50, при цьому в 10 країнах вона перевищила 20%, зазначені дані не є остаточними і вичерпними, оскільки вони становлять значну частину тимчасових переміщень,

які не обліковуються, не враховують, що не дозволяє повною мірою аналізувати реальну чисельність міграційних потоків [84, с. 10].

У попередніх розділах ми визначали погляди багатьох науковців щодо поділу причин міжнародної міграції, як правило, більша увага науковців приділена до групи причин економічного характеру. Однак вагомий вплив на міграційні процеси, на національні настрої, до того ж міграційного процесу, здійснює група неекономічних причин, які, як правило, не зацікавлюють дослідження науковців.

Так, важливу роль відіграють у міграційному процесі неекономічні причини: - це фактори, які впливають на свідомість людини і її місце в суспільстві; - це політичний устрій країни, релігійні настрої, психологічна вмотивованість та екологічний стан, проблеми соціального статусу людини тощо [56, с. 125].

Суспільна свідомість має складну структуру і різними рівнями, починаючи від життєвого, буденного, від соціальної психології і закінчуючи складними науковими формами. Структурними елементами суспільної свідомості є різні його форми: політична, правова, моральна, релігійна, естетична, наукова і філософська свідомість, які розрізняються між собою по предмету і формі відображення, по соціальній функції, за характером закономірності розвитку, а також за ступенем своєї залежності від суспільного буття конкретного соціуму, конкретного рівня розвитку суспільства.

«Безумовно, правові ситуації, з якими стикається індивід, та шляхи, обрані ним для їхнього подолання, вступають у залежність від соціального класу, до якого він належить. У його свідомості відображаються типові настанови вирішення такої ситуації, які характерні для представників його класу. Фінансова спроможність особи тут виступає ключовим елементом розв'язання конфліктної правової дилеми, оскільки в представників заможного класу в умовах сучасного середовища є більші можливості здобути освіту (правову), а також скористатися допомогою адвокатів чи інших платних фахівців у галузі права.

На рівні правосвідомості такий стан речей призводить до володіння кращими правовими знаннями, а також використання усіх можливих законних способів реалізації чи поновлення своїх прав. Проте, у такої особи може сформуватися деформоване усвідомлення цінності права через фінансову можливість оплати юридичних послуг, розуміння їх недоступності для неплатоспроможних верств населення, що викликано бажаним результатом без проведення реальної юридичної оцінки ситуації, не говорячи вже про корупційну складову.

Звісно, якщо розглядати ідеальний стан речей, спробувавши частково змодельовати суспільство з «ідеальним» рівнем правосвідомості, то ознаки, що ґрунтуються на фінансовому елементі, відходять на задній план. У такому суспільстві, розуміючи важливість розвитку правосвідомості його членів, створюються рівні умови чи можливості до отримання правової освіти. Діє, тобто реалізований належним чином (не тільки закріплений), конституційний принцип доступу усіх до справедливого правосуддя, безоплатної правової допомоги. Вже на етапі виникнення конфліктних юридичних ситуацій, суб'єкти її створення, усвідомлюючи важливість дотримання правових норм, знаходять правовий шлях їх вирішення, не завдаючи шкоди суспільним інтересам тощо» [347].

Як теорія, так і практика потребують виявлення психологічних особливостей формування правосвідомості учасників міграційного руху. Формування мігрантами власної світоглядної позиції в суспільних умовах приймаючої країни та сприймаючи нові культурні цінності спричиняє у суб'єктів міграційного руху переоцінку цінностей, що існували протягом багатьох десятиліть, складають основу буденної і правової свідомості. У повсякденному житті людина часто повинна здійснювати моральний вчинок, миттєво реагуючи на ситуацію, що виникла. У таких випадках нас виручають почуття, які проявляються на основі накопиченого минулого досвіду, виявляючи себе в емоціях і переконаннях. Та постає необхідність враховувати віддалені соціальні наслідки, як

ми уже зазначали у процесі міграції, яка спричиняє соціальне сирітство – покоління, позбавленого батьківського догляду і виховання, наслідком чого це покоління розраховує переважно на зовнішню допомогу, і, як наслідок, – відсутність у них рис відповідальних громадян і працівників, відповідно набувається викривлена правосвідомість.

Одна із теорій етногенезу обґрунтовує безпосередній взаємозв'язок міграції з формуванням різних форм суспільної свідомості та відмежування їх за критеріями національної приналежності. Так сучасна наука виділяє чотири модуси етногенезу.

Перший – це спосіб міграцій, який є результатом переселення народу або його численної групи, і в процесі змішування з місцевим населенням складається нова культурна спільність людей, тобто етнос.

Другий – модус розселення, коли в зоні досить щільного заселення кількох етносів відбувається їх взаємне проникнення, виникають двомовність, змішана культура, змішаний антропологічний тип.

Третій тип – це модус етнічної безперервності, при якому етноси переходять один в інший, і відрізняються один від одного тільки живуть у віддаленості через кілька етносів.

І останній – автохтонного розвитку, коли при географічній ізоляції або ж інших факторах відбувається відносно відокремлено, що і призводить до утворення етносів [5].

На сучасному етапі формування думки створення «світової держави», що є безпосередньо наслідком глобальної міграції та транснаціонального суспільства, без встановлення кордонів і обмеження руху, властивим є ігнорування процесу формування людської індивідуальності. Національні цінності, національні особливості, традиції, релігія, культура, освіта, виховання, сім'я залишаються поза увагою або, як бачимо, вважаються маловпливовими чинниками. І цілком погоджуємося з думкою І.Я.Вдовичина, що людину сприймають переважно через

її спроможність виконувати ті чи інші виробничі функції та роль споживача. Увесь пафос гуманістичних гасел, під якими пропонують проекти досконалого суспільства, на практиці стає несуттєвим. Звернемо увагу на таку важливу складову наслідків міграції, як її роль у забезпеченні не лише механічного, а й природного приросту населення країн призначення. Так, у Люксембурзі 49% народжень припадає на жінок-іноземок, у Швейцарії – 22,5%, Австралії – 23,2%, Англії – 15% [658, с.10].

За умов масового прибуття чужонаціонального населення, що є носієм відмінних поглядів, традицій, мови тощо, забезпечити гармонійний розвиток суспільства стає дедалі важче. Про що свідчать зростання конфліктності в середовищі європейських країн, до чого активно залучається молоде покоління мігрантів, народжене в країнах Європи і переважно є громадянами від народження» [84, с. 11]. Така ситуація яскраво відображає участь міграції у формування правосвідомості приймаючого суспільства під впливом національної приналежності мігрантів.

Один із науковців зазначає: «право є зовнішня свобода людини, зумовлена загальним законом» [589 с. 84] і додає, що людському співжиттю притаманні дві протилежні тенденції: «духовна природа особистості полягає у свободі; соціальне начало як обмеження свободи виражається в законі. Тому основне питання полягає у відношенні закону до свободи» [590, с. 2].

Відповідно до такої позиції рівень правосвідомості суспільства і особистості визначається саме оптимальним поєднанням у законі свободи та міри її обмеження.

Існують різні підходи до розуміння правосвідомості:

– як сукупність оціночних думок та настанов, що визначають ставлення суб'єктів соціальних відносин (соціальних груп, страт, окремого громадянина або суспільства в цілому) до права й чинного законодавства, а також практика його

застосування, правових (або неправових) звичаїв, ціннісних орієнтацій, які регулюють людську поведінку в юридично значущих ситуаціях[130, с. 12];

– як дієвою силою права та активним чинником суспільного життя. Через правосвідомість особистість визначає себе суб'єктом права. Свідомість з погляду філософії є специфічно людська форма ідеального віддзеркалення і духовного освоєння дійсності. Це вищий вид духовної активності особи, що виражається в здатності відображати реальність у формі відчуттів і розумових образів, що передбачають практичну діяльність і що повідомляють її цілеспрямований характер. Це означає, що правосвідомість – це одна з форм суспільної свідомості, що є особливим способом ідеального віддзеркалення і духовного освоєння правової дійсності [106, с. 5].

Однак, які б наукові підходи до поняття правосвідомості не застосовувалися, висновок завжди наступний: особистість не зможе жити в соціумі без правосвідомості, тому що тоді виключаються такі елементи співжиття, як загальні правила і норми для всіх членів суспільства, правопорядок, повага до інших людей, що призведе до краху такого суспільства. Низький рівень поваги до права, як і низький рівень правосвідомості, призводить до панування насильства, нерівності членів соціуму, незахищеності окремої людини перед владними інститутами. Природа права і правових явищ включає усвідомлення того, що правила поведінки створюються особистостями з високим рівнем правосвідомості та й з високим рівнем поваги до права для загальної маси осіб з такими ж якостями [580, с. 940].

Питання правової свідомості розкривається в таких аспектах:

типологія правосвідомості;

фактори розвитку правової свідомості;

трансформація ціннісно-сислової сфери особистості та її ціннісних орієнтацій в контексті правосвідомості;

вплив особистісних якостей (зокрема, агресивності, девіації, особливостей смислової сфери тощо) на ставлення до правопорушень;
роль Я-концепції у структурі правосвідомості;
психологічний аналіз окремих кримінально-правових понять. [97, с. 6].

Національні особливості правосвідомості мають глибоке історичне коріння, тобто зміст національного в правосвідомості складають елементи, досвід історичного розвитку народів – ці особливості правосвідомості проявляються як в правовій поведінці людей, так і у відносинах представників одних націй з іншими народами.

Проте, в роботах з даної проблематики не розкрито специфіку правосвідомості суб'єктів міграції, вплив, зміна правосвідомості мігрантів та суспільної правосвідомості приймаючої країни.

Як ми вже зазначали, одним із елементів міграційного процесу і, відповідно, її критерієм є простір, регіон, а у контексті свідомості, правосвідомості – регіон-соціум.

Регіон-соціум – діяльне спілкування людей (соціальних верств, груп), що живуть на певній території, ідентифікують себе через внутрішню сумісність як цілісне системне утворення (психо-інформаційно-енергетичний тип взаємодії), формують і реалізують свій потенціал у різних видах діяльності відповідно до специфіки поділу праці (діяльнісний тип репродуктивної, економічної, соціально-культурної взаємодії) та визнання норм конституційного і адміністративного права (правовий тип взаємодії) [292].

Повністю підтверджуючи попередню нашу думку, щодо свободи особистості, яка формується від народження під впливом суспільства, що реалізація права на свободу дій залежить від рівня розвитку суспільства, ми цілком погоджуємося з позицією науковця Муж В., який зазначає, що «правосвідомість безпосередньо формується в самій людині та фактично із самою людиною. Вона проходить разом із нею шлях розвитку, у цьому контексті можна

провести аналогію зі становленням особистості. І більше, людина, як основа природного та соціального світу, його розвитку, формує ідеї правового поля, тобто відображає завдяки своїй правосвідомості засади правової дійсності навколо себе. Було б помилковим, мабуть, стверджувати, що особа набуває правосвідомість в окремому вигляді (поза межами інших форм свідомості) з моменту її народження. Слушно констатувати, що правосвідомість «зароджується» з часу, коли людина (дитина) починає сприймати навколишній світ, реалізовувати свої фізичні можливості, навчатися відповідним настановам (що дозволено робити чи заборонено) і це виявляється в розумінні її (правосвідомості) як форми різновиду свідомості» [346, с 302].

У міграційному процесі накладається протистояння різних національних правосвідомостей, оскільки міграція розуміє у своєму процесі руху взаємовплив різних народів, соціальних груп і формування мультикультурного суспільства. Саме національна самосвідомість, як досить складне культурно-інтелектуальне явище, що інтегрує в собі не тільки традиції, звичаї, переживання, але й елементи несвідомого, різні архетипи і стереотипи, що відображають особливості національного життя, національного співжиття, і впливає на поведінкові прояви усіх учасників міграційного процесу та у подальшому на формування правової свідомості та правової культури у них.

У зміст національної самосвідомості включаються певні моменти ідеологічного і наднаціонального характеру, що вносить специфіку в особливості даного національного феномена, відповідно кожна національність має свою специфіку світосприйняття, що не завжди може позитивно сприйматися приймаючим середовищем. Відповідні аспекти ідеології підкреслюють національну винятковість, диференціюють, відокремлюють представників даної національності від всіх інших. Моменти наднаціонального орієнтують людей на усвідомлення даної нації у взаємозв'язку, в єдності з зовнішнім оточенням або ж

відокремленого його від нього, що може викликати упередженість, порушення права на рівність та ускладнення процесу інтеграції мігранта.

Національні особливості розвитку кожного народу формують самобутні світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світогляд які визначають спосіб життя, культуру, духовність, поведінку, волю, характер людей, специфіку міжнаціональних відносин.

Раніше мігрант майже повністю втрачав контакт із своєю батьківщиною, повністю асимілювався, змушений був прилаштовуватися до нових, інших стандартів життя через відсутні засоби комунікації, про що не можна говорити на сучасному етапі розвитку засобів зв'язку, відповідно не виникали такі проблеми протистояння суспільної свідомості з участю мігрантів.

Серед основних факторів, що впливають на правову свідомість мігрантів, слід виділити, перш за все, традиційні цінності культури того чи іншого народу. Найважливішим фактором, за допомогою якого етнокультурні цінності впливають на правову свідомість мігрантів, є релігія.

Дані різних авторів показують, що релігія відіграє важливу роль не тільки в духовному, а й в економічному, соціально-правовому житті суспільства, впливаючи на механізми реалізації соціальних відносин. Закони шаріату в державах впливають на правосвідомість населення більшою мірою, ніж офіційно проголошене законодавство.

Національний фактор мігранта обумовлює своєрідність і самобутність багатьох сутнісних рис міграційної діяльності, впливає на мислення і психологію людей, зачіпаючи їх правові аспекти життєдіяльності [297]. Як відомо, нація – це історично сформована в процесі розвитку стійка спільність людей, які проживають на одній території, мають загальну культуру, мову, самосвідомість, до яких належить конкретний мігрант. У глобальному процесі міграції «не надається достатньої ваги і культурно-релігійної специфіки нових мігрантів, які переважно доволі категорично налаштовані не лише на збереження своєї

ідентичності, а й прагнуть до зміни культурно-світоглядного середовища країни, куди вони прибули. Прикладом чого є сучасна активізація мусульманської релігійності в Європі [299].

Суспільно-політичні та економічні процеси відбуваються настільки стрімко, що за цей час сформується нова ідентичність, що неодноразово вже відбувалося в історії, та вона може бути доволі критично налаштованою до чинної політико-правової системи, яка базується на ідеї правової держави, прав і свобод громадян. Ігнорується очевидний історичний факт, що система управління, базована на таких засадах, сформувалася на обмеженому географічному просторі та в стислих хронологічних межах, порівняно із пануючими протягом тисячоліть людської історії, системами владарювання. І була розповсюджена на інші території у значній мірі як результат експансії європейської цивілізації. Сумнів Європи у доцільності своєї історичної та культурної традиції підважують і державно-правові інститути, які постали на їхній основі» [84, с. 12].

Проблема інтеграції мусульман в значній мірі є проблемою сприйняття вихідців з ісламських країн та ставленням до ісламу з боку приймаючого суспільства. У громадській думці широко поширене уявлення про іслам і мусульман як загрозу. Це загроза, по-перше, ідентичності і, по-друге, безпеки. У першому випадку мають на увазі вже порушені вище теми секулярного і/або християнського характеру західних суспільств, у другому – тероризм.

Тим часом люди, яких розглядають як загрозу ідентичності, приймаючі спільноти самі відчують проблеми з ідентичністю. Вихідці з ісламського світу, що живуть у західних країнах, по-різному визначаються в ставленні до ісламу.

Нація характеризується організаційною і соціальною, політичною спільністю співжиття. Важливою особливістю нації є те, що вона володіє особливим складом, стилем мислення, специфічним менталітетом, почуттям власної гідності, саме відокремлюючись від інших є критерієм приналежності до конкретного способу життя, світосприйняття та самореалізації, з іншого боку, –

критерієм несприйняття «тебе як свого». Саме ця особливість мігранта і є способом впливу на свідомість приймаючого суспільства. Така своєрідність характеристик нації не може не враховуватися при осмисленні властивостей і якостей правової свідомості на його громадському, груповому та індивідуальному рівнях.

Важливим моментом у суспільному житті відіграє національна самосвідомість, яка чи не найбільше відіграє роль у формуванні особистісних відносин мігранта з приймаючим суспільством. Так, національна самосвідомість проявляє себе у всіх сферах суспільного життя, відображає сутнісні сторони буття даної національності, нагадує кожному представнику нації про його приналежність до єдиного цілого, про його якість як носія національних культурних цінностей.

«Можна стверджувати, що однією з найістотніших властивостей людської поведінки є те, що вона соціальна за своєю суттю, формується і реалізується суспільством. Поведінка відображає процес соціалізації людини, передбачаючи адаптацію до соціального середовища з огляду на індивідуальні особливості особи» [123, с. 101].

Соціалізація мігранта як представника певної національності, його включеність у різноманітні суспільні зв'язки, національні і міжнаціональні відносини в кінцевому рахунку обумовлені всім потенціалом самосвідомості нації, що у приймаючому суспільстві формує загальне уявлення про мігрантів тої чи іншої національності та певного типу їхньої поведінки, рівня правосвідомості та правової культури. У частих випадках саме за таким критерієм приналежності мігранта до певної національності і є причиною порушення його права на рівність, є критерієм дискримінації.

«Важливим чинником, що визначає поведінку людини в суспільстві, є суб'єктивне ставлення її до права як соціального інституту, правової реальності та соціальної цінності. У правовій поведінці виявляється, з одного боку, додержання

(чи недотримання) норм об'єктивного права, так і, з іншого боку, використання особою як суб'єктом права юридичних можливостей, прав, що їй належать (суб'єктивне право). Серед певних елементів правосвідомості, що мають різну змістовну насиченість у окремих соціальних груп та індивідів і найбільш виразно позначаються на правовій поведінці, можна виділити такі: знання про право як регулятивний інститут суспільних відносин; ступінь укорінення правових цінностей на ментальному рівні; характер ставлення до правових феноменів, явищ, інституцій (права у цілому, чинного закону та його нормативних вимог, правосуддя, правоохоронних органів і їх діяльності тощо); уявлення щодо власних прав і свобод, міри та характеру юридичної відповідальності; знання про види і форми соціальної діяльності, що підлягають правовому врегулюванню; оцінка свого правового положення (статусу), чинного законодавства і можливості власної правової активності» [130, с. 69].

Що стосується уявлення щодо власних прав і свобод та можливості їх реалізації, саме способу у процесі міграції, можливий варіант поведінки у рамках нелегальної міграції під впливом конфліктів, які виникли внаслідок невдач з дотриманням правил при реалізації права на свободу пересування. Цілком погоджуємося з думкою Муж В., що «такий стан речей формується в результаті деформації правосвідомості і зумовлений, зокрема, правовим нігілізмом. Водночас, тенденція може супроводжуватися частими невдачами під час використання усіх можливих правових засобів захисту інтересів чи реалізації поставлених цілей (звернення до компетентних органів, перетинання кордон, прийняття на роботу за кордоном). У випадку незадоволення законними шляхами своїх інтересів, особа вимушено звертається до незаконних засобів вирішення соціального конфлікту. З часом у такої особи, потенційного мігранта, формується усвідомлення незахищеності нормами права, послідовно виливаючись у зневажливе до них ставлення. У цьому аспекті проглядається важливість

підвищення рівня суспільної правосвідомості на всіх рівнях, щоб унеможливити тенденції розладу суспільства» [347, с. 183].

Передовсім зазначимо, що в широкому значенні правосвідомість варто розглядати, як закономірний результат в розвитку будь-якого суспільства, результат зростання усвідомлення «необхідної поведінки», що зміцнює ставлення суспільства до нації зі своїм правовим станом у взаємозв'язках з іншими націями з точки зору справедливості, моральності, гуманізму.

Важливим фактором, за допомогою якого здійснюється ретрансляція соціокультурних цінностей в правових відносинах, є мотиви особистості, що характеризують особистісну ідентифікацію та самоідентифікацію, приналежність до соціальної групи, мотиви соціально-групової солідарності та підтримки. Як показують дослідження, самоідентифікація мігрантів здійснюється на основі цінностей етнічної свідомості.

«Правова свідомість мігрантів тісно переплітається з етнічною свідомістю, що в окремих випадках є причиною протистояння світогляду мігрантів та громадян приймаючої країни, оскільки тісно пов'язується з релігійними та моральними нормами, з базовими цінностями культури країни виїзду. Різні ціннісні погляди можуть приходити в протиріччя з нормами і правилами приймаючої країни і провокувати конфлікти міжнаціонального характеру, що неодноразово зустрічаємо на сьогоднішній день. Саме ці проблемні питання взаємозалежності та взаємозв'язку суспільної правосвідомості приймаючої країни та правосвідомості мігрантів, уникнення протистояння спонукають дослідження теми впливу, формування правосвідомості суб'єктів міграції» [389].

Усі зміни, які відбуваються з особистістю у процесі міграції, неодмінно впливають на її правосвідомість та перебіг рівнів розвитку особистості. Ґрунтуючись на загальноприйнятій структурі людської особистості, яка представлена інтелектуальними, емоційними й вольовими її компонентами,

правову особистість можна охарактеризувати такими підструктурами: когнітивний рівень особистості, ціннісно-орієнтовний і поведінковий [99].

Соціальним об'єктам і процесам завжди притаманні субстанціонально-функціональні властивості. Специфічні актуальні властивості, стійкі соціальні якості кожного соціального об'єкта, соціального явища і, особливо, власне людини, формують загальний тип стійкого соціального функціонування, який в значній мірі зумовлює їх системно-функціональний вектор (перспективу) майбутнього. Будь-яка стійка соціальна система в сукупності її властивостей і властивостей навколишнього середовища детермінує ряд її подальших станів як елементів соціальної перспективи. Усе це, в свою чергу, може розглядатися, як показники (індикатори) кордону відліку локального вихідного стану, об'єкта і його соціального середовища, задають функціональний вектор багатьох подальших змін тієї чи іншої цілісності.

Системно-функціональна векторна зумовленість майбутнього – це не завжди абсолютна і не завжди вічна зумовленість. Вона проявляє себе, наприклад, у функціонуванні інститутів суспільства у формі векторів майбутніх процесів в поточному порядку, як на мікро- так і на макросоціальних рівнях до тих пір, поки існують внутрішні і зовнішні умови для такої визначеності. Причому часові характеристики векторів залежать від ступеня стійкості позитивного і негативного функціонування кожної громадської структури.

Стійкість внутрішніх і зовнішніх умов актуального негативного або позитивного функціонування, визначає стійкий прояв вектора цього функціонування в майбутньому. Так, системно-функціональна характеристика соціального інституту сучасної традиційної сім'ї (з точки зору якості виконання її функцій) як кризи, зумовлює збереження функціонального вектора цієї кризи в порівняно віддаленому майбутньому.

Когнітивний рівень особистості передбачає діяльність правового пізнання – пізнавальну активність, спрямовану на набуття правових знань, сприйняття,

засвоєння й визначення особистої значущості правової інформації для суб'єкта, а також ставлення до неї. Ціннісно-орієнтовний рівень містить в собі компоненти, які виражають правову позицію особистості, її досвід, принципи, поняття, уявлення про право, морально-правові цінності. Поведінковий рівень охоплює мотиви й цілі, що лежать в основі правомірної поведінки, настанови на соціально-правову активність, частотність, індивідуальний темп, інтенсивність правової та правотворчої діяльності, професійно-правову активність посадових осіб [93, с. 19].

Період інтеграції суспільства супроводжується масовими міграційними процесами. Такі масштабні пересування населення тягнуть за собою інтеграцію культурну, а та, в свою чергу, правову. Іншими словами, ті чи інші культурні аспекти прибулих елементів суспільства тягнуть за собою реакцію на них серед місцевого населення, що, в свою чергу, впливає на правосвідомість, як частину суспільної свідомості [516, с. 12].

Правосвідомість виникає у суспільстві не тільки по відношенню до діючого права, але і як усвідомлення необхідності прийняття тієї чи іншої норми для врегулювання суспільних відносин, а за сучасних умов великого значення набуває інтеграція суспільства, у якому важливе і неоднозначне місце займають міграційні процеси.

Сучасне суспільство, оголосивши себе демократично спрямованим, зобов'язало себе забезпечити рівність усіх суб'єктів незалежно від расової, національної, статевої приналежності, політичних та інших поглядів. Однак дедалі більшою проблемою постає створення компромісних умов для реалізації передбачуваних нормами прав особам, які належать до статусу мігрантів, та громадянам приймаючої країни, які, в свою чергу, вважають обурливим забезпечення рівності в реалізації прав з мігрантами, несприймаючими світогляду, моральних, релігійних поглядів мігрантів, вважаючи, що таким способом завдаються руйнівні наслідки уже сформованій суспільній культурі та правосвідомості.

Процес міграції має два результати впливу на правосвідомість суспільства приймаючої країни: суспільство готове до сприйняття нової культури та враховує погляди, переконання мігрантів у власному законодавстві, або ж, навпаки, намагається протистояти чужому, всіляко забезпечуючи власну державу і право від впливу інтеграції на них.

У свою чергу, зміни місця проживання мігрантами також здійснюють вагомий вплив на їхню правосвідомість. Більшість з них приїжджає з нерозвинених країн, де низький рівень освіти, високий рівень безробіття. Що стосується права, то вони можуть мати інше уявлення про законодавство. Багато хто вважає, що іноземці обов'язково повинні підлаштовуватися під культуру і законодавство країни їх нового місця проживання, але не всі мігранти з цим згодні. Багато з них були змушені покинути батьківщину через жахливі умови проживання, але вони не збираються відмовлятися від своєї культури і свого світогляду.

Така позиція мігрантів у відношенні до своєї культури походження спричинена тим, що кожне покоління, перебуваючи в усіх сферах суспільного життя, керується уже сформованими необхідними передумовами для своєї майбутньої діяльності, створеними на базі не тільки фізичного, а й соціального існування і розвитку попередніх поколінь. Відповідно мігранти не вільні у виборі передумов своєї діяльності, бо кожне нове покоління, вступаючи в життя, знаходить вже готові основоположні засади, як результат роботи минулих поколінь відображається у національній ідентичності, що впливає на поведінку особи.

Основними суб'єктами міграції вважаються мігранти, які відрізняються від місцевого населення цінностями, орієнтирами, вірою, правилами поведінки, стилем спілкування, часто мають особливу сімейну культуру та ієрархію взаємин всередині соціуму. Опинившись в країні призначення, мігранти нерідко, з різних причин (від елементарного незнання до яскраво вираженого протесту) не

дотримуються дозволів і заборон, встановлених в цій спільноті, в тому числі законодавчих рамок поведінки.

Інтеграція мігранта у нове суспільне оточення має своєю сутністю входження її в правовий простір цього суспільства, яке забезпечується всіма інститутами соціалізації, а також різними інститутами права, які беруть участь у процесі адаптації його до нових, уже сформованих умов, шляхом правового переконання, формування правосвідомості та правової культури [512]

У процесі міграційного руху його суб'єкти проходять етап інтеграції, адаптації до нових норм, умов, правил суспільного життя. Одним із таких адаптаційних процесів – правова адаптація, мається на увазі процес пристосування людини або груп людей до нової правової системи, отримання нових правових знань, правової інформації, які згодом повинні бути перетворені в правові переконання, звички правомірної поведінки, а також готовність діяти, керуючись цими правовими знаннями й переконаннями, тобто діяти правомірно – відповідно до закону: використовувати свої права, виконувати обов'язки, дотримуватися заборони, а також уміти відстоювати свої права у разі їх порушення.

Дуже часто особи у результаті різних життєвих ситуацій опиняються в іншому культурному, політичному, правовому середовищі. Здебільшого йдеться про міграцію осіб в інше культурне середовище, а інколи особи переміщуються в межах своєї держави. У будь-якому разі ці особи будуть проходити процес адаптації до нових соціальних умов [364, с. 187].

Погоджуючись з науковцями Герасіною Л. та Данильян О., що правосвідомість та правова культура є складними багаторівневими феноменами, які обумовлюють буття один одного. Існуюча суспільна правосвідомість визначає рівень домінуючої правової культури в тому або іншому соціумі. Разом з тим індивідуальна правосвідомість обумовлена соціокультурним середовищем, в якому вона формується та набуває сталих форм [130, с. 10].

Відповідно до міграційного процесу мігранти потрапляють під вплив уже існуючої суспільної правосвідомості, яка є формою суспільної свідомості, виражається її психічними станами, має своїх суб'єктів, яких називатимемо її носіями, виражає ставлення до права (чинного, минулого, бажаного), характеризується усвідомленням його цінності та є ідейним джерелом формування останнього, оскільки вона вже визначена рівнем домінуючої правової культури, що так чи інакше змінює, корегує індивідуальну правосвідомість мігранта, його оціночні думки, настанови, ставлення до правових норм та рівень дотримання правил.

Будь-яке суспільство (національне, глобальне) є життєздатним, поки воно зберігає свою систему базових цінностей і соціальних норм, а також, якщо воно має відповідну систему управління, що оберігає систему базових цінностей і норм шляхом вирішення виникаючих проблем (як внутрішніх, так і зовнішніх). Таким чином, соціальний організм є інтегратором ідей, а головне він об'єднує, а не роз'єднує людей в єдиний живий організм, де кожна людина повинна виконувати строго певну функцію, щоб зберегти цілісність і забезпечити сталий розвиток всієї світової спільноти.

З приростом мігрантів, зі зміною території їхнього прибуття враховувати особливості їхньої культури, відповідності моральних норм стає все проблематичніше. Відповідно за таких умов важко дотримуватися поєднання максимального забезпечення прав та інтересів мігрантів та захисту інтересів власної держави, власних громадян. Оскільки в окремих історичних випадках мігранти були схильні до девіантної правосвідомості, приїхавши на нове місце, вирішили навести власні правила без врахування діючих норм моралі та права.

Тенденції росту міграційного руху не йдуть на спад, величезна кількість осіб говорить про велике бажання мігрувати в іншу країну. Якщо уявити, що кожен з тих, хто прагне мігрувати, повністю інтегрується, є ймовірність втрати кількох національних культур і, як наслідок, правових культур, правосвідомість

сформована під впливом інтеграції, початком повної втрати моральної, правової самобутності. В умовах сучасної геополітичної ситуації ці проблеми є особливо актуальними, оскільки не вирішення цих питань спричинить супротив національних культур з міграційними рухами.

Отже, можна з упевненістю заявити, що міграція породжує кілька проблем впливу на правосвідомість, однак рішення цих проблем залежить від безлічі факторів.

Мігрант не зможе жити в соціумі без правосвідомості, оскільки він включається у такі елементи співжиття, як загальні правила і норми приймаючого суспільства, які усталені та сформовані століттями для всіх членів суспільства. Порушення і неприйняття існуючого правопорядку, неповага до інших людей, які з високим рівнем правосвідомості, призведе до протистояння поглядів, культур, моральних норм. Відповідно до такого руху подій у сучасних держав є два способи вирішення проблем впливу на правосвідомість: готовність до усіх негативних наслідків міграції, врахування національних особливостей мігрантів у намаганні найбезболіснішої інтеграції у приймаюче суспільство або неприйнятність чужого світосприйняття, поглядів, культури, що так чи інакше загострить проблеми протистояння правосвідомості як мігрантів, так і приймаючого суспільства.

Отже, можна визначити правосвідомість як форму суспільної свідомості, систему понять, уявлень, ідей про порядок правового регулювання суспільного життя. Специфіка правової свідомості полягає в тому, що воно сприймає, а потім відтворює життєві реалії через призму справедливого, праведного, вільного. Воно вимагає встановлення загальнообов'язкових норм поведінки.

Правосвідомість окреслює межі правового і неправового, правомірного і протиправного. Воно вимагає юридичних заходів для забезпечення права. На відміну від інших форм свідомості йому більшою мірою притаманні формалізованість, визначеність і категоричність. Також йому властиво вимагати

жорсткого контролю за виконанням правових обов'язків. Але, в першу чергу, правова свідомість зорієнтована на створення всіх умов для здійснення прав людини і громадянина [294].

Норми права загалом відповідають моральним поглядам та переконанням суспільства. У життєвих обставинах виникають визначені протиріччя між правосвідомістю і моральною свідомістю суспільства, окремих соціальних груп, «зіткнення» між нормами моралі і права. У випадку суперечності норм права із суспільною думкою, вимогами моральності, обов'язком компетентних державних органів є вживання необхідних заходів з удосконалення правового регулювання, для досягнення рівноваги моральної свідомості та правового регулювання суспільних відносин, оскільки правова свідомість прямо залежить від відповідності правових норм моральній свідомості.

Цілком погоджуємося з науковцями, що протистояння інтересів приймаючого суспільства та мігрантів спричинене через низький рівень поваги до права, до сформованих моральних норм, як і низький рівень правосвідомості мігранта, призводить до панування насильства, нерівності членів соціуму, незахищеності окремої людини перед владними інститутами. Правосвідомість базується на комунікативно-ціннісному тлі, яке утворилося в тому або іншому суспільстві і являє собою усталені уявлення про добро і зло, справедливе й несправедливе, дозволене й недозволене, традиційне та нетрадиційне [130, с. 68].

У будь-якому акті правової поведінки обов'язково виявляється правосвідомість особистості. Суб'єкти правосвідомості можуть відрізнятися знанням або незнанням конкретної норми права, різним ступенем авторитету закону, державної влади, діяльності відповідних органів, солідарністю з діючими правовими заборонами і санкціями за їхнє порушення або ж з негативним ставленням до того й іншого, проте в кожному з цих випадків людина виступає суб'єктом правосвідомості [97, с. 22].

Така психічна особливість особистості, як її «багатосуб'єктність», значно ускладнює управління процесами правової соціалізації, оскільки доводиться враховувати не тільки вплив раціональних і ціннісних складових її правосвідомості, але також і архетипну матрицю, створювану «образами» колективного та особистісного (несвідомого), які за своєю природою ірраціональні.

Усі спроби по можливості відгородитися від підсвідомості і архетипових станів, замінити реальне життя «на вигляд надійної, але штучної і обмеженої, двомірної ідеологічної дійсності, де справжнє життя з усіма його труднощами перекреслені так званими «виразними поняттями» – ідеологемами» призводять лише до зворотного ефекту, коли громадський порядок регулюється різними абсурдними нормами і правилами, що обурюють людину, і провокує її на екзистенціальний бунт і правовий нігілізм [615].

Вектор розвитку всіх сучасних спільнот у більшій мірі визначає колективна ідентичність їх членів як комплекс уявлень, що утворюють узгоджену, солідарну мотивацію індивідуальної та групової поведінки. Сукупність уявлень людини про своє місце в суспільстві, тих цінностей і поведінкових моделей, які затверджуються на підставі співвіднесення себе з суспільно значущими культурними орієнтирами і рольовими функціями в публічній сфері, з соціальними інститутами і відносинами, формує колективну ідентичність. Наявний в інформаційно-комунікаційному просторі вибір потенційно значущих для людини систем орієнтирів, пов'язаний з розвитком сучасного суспільства, зумовлює багат шаровість соціальної ідентичності.

Зміни колективної ідентичності і її складових є наслідком економічних, політичних і культурних змін і призводять до значних інституційних трансформацій. Проблему кризи ідентичності в сучасному світі неможливо вивчати, дистанціювавшись від реалій глобалізації [467].

Так, сучасні процеси глобалізації ведуть до розмивання національно-державної ідентичності, посилюють усюди вплив відомих символів, які формують і роблять реальним загальне, глобальним простір інформації та комунікацій. Одночасно з'являються вимоги етнічних спільнот на «своє право» в утвердженні зовнішніх символів колективної ідентичності, що підкреслюють «особливість» своїх культурних практик. Перетин цих трьох різноспрямованих векторів соціокультурного розвитку, мультикультурного глобалізму, уніфікує ідентифікаційні еталони, – з одного боку, і зниження державно-національної (громадянської) солідарності під напором особливих претензій етнічних, релігійних та інших спільнот, – з іншого, є полем формування уявних колективних ідентичностей під впливом міграції. Відповідно, поєднання імперативів інституційної трансформації та глобалізації зі збереженням основ культурної ідентичності конкретної спільноти є основою неконфліктної взаємодії в сучасному соціумі [495].

Як ми уже зазначали у попередніх розділах, новим міграційним рухом виступає транснаціональна міграція, яка, відповідно, викликає зародження транснаціональної свідомості та окремого її виду – транснаціональної правосвідомості. Хоча практика свідчить, що формування нової транснаціональної самосвідомості не завжди забезпечує єдність, соціальну цілісність, на її основі не у всіх ситуаціях можливо вирішувати виникаючі конфлікти і суперечності. Це пов'язано з тим, що в змісті самосвідомості нації можуть проявляти себе різні національні інтереси, в тому числі взаємовиключні один одного, що обумовлюється відповідними політичними і ідеологічними моментами.

Сказане рівною мірою стосується і відображення національною самосвідомістю правової дійсності, правотворчої і правозастосовної діяльності, становлення, формування та розвитку правової свідомості. Між національною самосвідомістю і правовою свідомістю в сукупності з його національними

особливостями існує прямий, безпосередній зв'язок, виявлення механізму цього взаємозв'язку, що представляє безперечний науковий інтерес.

Оскільки, національні особливості кожного народу в значній мірі втілюються в різноманітні форми культури, традиції, звичаї і тим самим набувають стабільний і стійкий характер, фіксуючись у свідомості і психології людей, що має безпосереднє відношення до оцінки права, як найважливішого соціального регулятора суспільних відносин, до дотримання правових норм і формування відповідного рівня правової свідомості як провідної форми суспільної свідомості, то у міграційному процесі формування транснаціонального суспільства відбувається проектування правосвідомості мігранта на правосвідомість приймаючого суспільства і навпаки.

Обумовленість особливостей, властивостей, якостей і змісту правової свідомості національними рисами мігранта зумовлюється значною мірою національним походженням. Оскільки першочерговим у формуванні правової свідомості національних особливостей закладається, у мисленні народів у процесі історичного формування етносів в цілому.

Як форма протиріччя і проблеми, породжені міграцією, виступають різні цінності, неоднаковість моральних норм, принципів. Однак незалежно від мультинаціональності суспільства права і свободи людини повинні забезпечуватися насамперед обмежувальними правилами, яких повинні дотримуватись усі учасники суспільних відносин, що і визначатиме критерій стану правосвідомості.

В основі належного рівня розвитку суспільної правосвідомості, в основі якого покладено випробувані людством культурно цивілізаційні досягнення: певні морально-етичні норми, юридичні норми, та базуються на взаємній відповідальності влади і, як правило, громадянина, оскільки побутує думка, що саме зв'язок і свідомість громадянства є критерієм дотримання правових, моральних норм та відповідальності перед майбутнім суспільства.

Критичні застереження щодо спроб радикально розірвати з минулим висловлював видатний вчений Маслоу А.: «Підкреслю, що громадянин світу, який не має коренів, який не належить до певного місця, який є тільки і просто космополітом, – не такий гарний громадянин світу, як той, хто виріс у сім'ї, в конкретному місці, в родині з визначеною мовою, з визначеною культурою і тому володіє почуттям приналежності, над якою можна надбудувати більш високі рівні потреб і метапотреб» [320, с. 260].

Цілком погоджуємося з думкою іноземних науковців, що для того, щоб підвищити правову культуру мігрантів, необхідно впровадити комплекс наступних заходів:

- лібералізація законів, що регулюють правове становище іноземних громадян, режим перебування, порядок в'їзду і виїзду;

- підвищення правової обізнаності населення, в тому числі мігрантів;

- належним чином обслуговувати приїжджих;

- провести ряд правоосвітніх тренінгів з співробітниками правоохоронних органів;

- важливо створити банк даних іноземців, які перебувають на території країни приїзду;

- залучити громадські організації для здійснення роботи з мігрантами в різних напрямках (надання матеріальної, психологічної, юридичної допомоги та ін.);

- удосконалювати аналітичну та науково-дослідницьку діяльність з вивчення міграційної обстановки для реального прогнозування та регулювання міграційних потоків і вироблення профілактичних заходів, спрямованих для запобігання деформацій свідомості мігрантів, в тому числі і правової;

- створювати інформаційно-консультативні центри для іноземних громадян і осіб без громадянства, в тому числі здійснити спробу створення школи мігранта;

- здійснювати комплекс заходів з правової освіти, правової освіти та правового виховання мігрантів [196].

При всій схожості суспільного розвитку європейських країн у них є істотні відмінності між їхніми громадянами у повсякденному житті і специфіці сприйняття правової реальності. Останнім часом ці відмінності посилилися багато в чому через проведення політики мультикультуралізму по відношенню до мігрантів. Відповідно, неоднорідність соціально-нормативних регуляторів у будь-якому європейському суспільстві, наявність груп з різними субкультурними орієнтаціями, прагнення мігрантів, які представляють різні цивілізації, нав'язати свої ціннісні уявлення, що призводять до конфлікту.

Базисом розвитку системи правової культури виступають не тільки архетипи колективного несвідомого, а й архетипи особистісного несвідомого душі сучасної людини, що формуються під впливом соціального і правового досвіду, отриманого нею. Більшість людей не займається рефлексією своїх установок, що діють на рівні групових уявлень, які стоять на захисті сформованого соціокультурного генотипу етносу і відтворюють суспільно-правову ідентичність поколінь [196].

Будучи включеним у певні соціальні групи (етнічну, релігійну, професійну і т. д.), людина приймає в ході соціалізації відповідну систему групових цінностей і установок. Залежно від суспільно-правового статусу його соціальної групи формується ставлення до діючого об'єктивного праву. Отриманий ним правовий досвід може мати негативний характер з точки зору суспільного прогресу.

У процесі розвитку процесів глобалізації відбувається зниження ролі національних культур, економік, держав і національного чинника в цілому. Нерідко це призводить до втрати етнокультурної ідентичності та самобутності народів. Такий вектор розвитку глобалізації породжує безліч страхів і фобій, які мають свої об'єктивні і раціональні підстави.

Революційні глобальні зміни, викликані модернізаційними процесами, призводять до зниження ролі етнокультурного чинника як соціального регулятора. Наслідком цього є поява такого негативного феномена як маргінальність особи мігранта, коли людина десоціалізується, втрачає етнокультурні ознаки, і при

цьому не набуває нових регуляторів своєї суспільно-правової поведінки. У такій ситуації мігрант досить легко потрапляє під вплив не тільки негативних «цінностей» споживчого товариства, а й кримінальної субкультури, яка може за рахунок маргіналів значно розширити свою соціальну базу.

Більшість мігрантів, виявляючи на державному рівні зменшення цінностей індивіда, грубе порушення його природних прав і свобод, результати поведінки представників сучасної політичної еліти не створюють для громадян високих зразків правової поведінки, відповідно, не виникає бажання до інтегрування діючого правопорядку приймаючого суспільства. При сприятливих психосоціальних умовах, що сприяють розвитку гуманізму в суспільних відносинах, можна було б докорінно змінити негативну ситуацію в кращу сторону [97].

Підводячи підсумки з вищевикладеного, можна зробити висновок, що правосвідомість мігрантів – складний психічний феномен, який формується у процесі міграції, що включає знання про правові норми і порядок їх виконання, усвідомлення їх справедливості (несправедливості) і обов'язковості (необов'язковості), і спирається в цих оцінках на культурні та групові цінності, які формуються у міжособистісній чи груповій взаємодії різних національностей, у тому числі з державними органами, інститутами та ідеологіями.

Правосвідомість формується під впливом виховання в рамках певної культури (культур), знань, особистого досвіду в правозастосовчих ситуаціях і моральних уявлень учасників взаємодії.

Серед основних факторів, що впливають на правову свідомість мігрантів, слід виділити, перш за все, традиційні цінності культури того чи іншого народу. Найважливішим фактором, за допомогою якого етнокультурні цінності впливають на правову свідомість мігрантів, є релігія.

Дані різних авторів показують, що релігія відіграє важливу роль не тільки в духовному, а й в економічному, соціально-правовому житті суспільства,

впливаючи на механізми реалізації соціальних відносин. Закони шариату в державах впливають на правосвідомість населення більшою мірою, ніж офіційно проголошене законодавство.

У правосвідомості мігрантів існує значна дихотомія між гносеологічною і соціологічною складовими, між знаними і реально діючими правовими нормами і цінностями. На наш погляд, це пояснюється кількома причинами.

По-перше, у багатьох країнах пострадянського простору було здійснено істотну трансформацію правосвідомості, викликану негативними наслідками перебудови і неможливістю вирішення багатьох життєвих проблем на основі правових способів. Відзначається втрата традиційних духовних орієнтирів, криза морально-правових цінностей, протиріччя в самій системі правового регулювання [310; 407].

По-друге, правова свідомість мігрантів тісно переплетена з етнічною свідомістю. Саме етнічна свідомість виступає основою самовизначення та ідентифікації особистості у мігрантів. Вона тісно пов'язана з релігійними та моральними нормами, з базовими цінностями культури країни виїзду. Однак етнічна свідомість часто гіпертрофована.

По-третє, проживання мігрантів у країні прибуття пов'язане з об'єктивними труднощами матеріального, організаційного і правового характеру, що може супроводжуватися виходом за межі правових норм.

По-четверте, соціально-економічні структури, створювані мігрантами на основі етнокультурних цінностей, формують особливий соціально-правовий простір, на який в реальності і орієнтовані мігранти. Від етнічних цінностей можуть залежати відносини між працівниками та роботодавцем, корпоративна культура, зовнішня діяльність фірми, організація фінансової діяльності, інвестиції, характер виплати заробітної плати та ін.

У структурі міграційних процесів національні цінності, які можуть приходити в протиріччя з нормами і правилами приймаючої країни і провокувати конфлікти міжнаціонального характеру.

Важливим фактором, за допомогою якого здійснюється ретрансляція соціокультурних цінностей в правових відносинах, є мотиви особистості, що характеризують особистісну ідентифікацію та самоідентифікацію, приналежність до соціальної групи, мотиви соціально-групової солідарності і підтримки. Самоідентифікація мігрантів здійснюється на основі цінностей етнічної свідомості. Завдяки цьому фактору в економіко-правовому просторі в цілому спостерігається локалізація і диференціація процесів за етнокультурним принципом.

Ми повинні усвідомлювати, що люди завжди переміщуються, відрізняється лише мотивація: за своїм вибором або під тиском обставин. І це не зміниться. Потрібно не чинити опір міграції, а, взявши на озброєння досягнення науки, навчитися ефективно нею керувати у максимальній вигоді.

3.3 Акомодація особи мігранта

Проблематику пристосування мігрантів необхідно виокремити з контексту філософсько-правових досліджень феномену міграції. Питання, що виникають навколо міграції та мігрантів, не можна розглядати ізольовано, досліджувати необхідно не «проблему інтеграції» як таку, а комплекс понять, які становлять зміст цілого процесу міграції, як права реалізації, права вибору місця проживання, права свободи пересування, а також права на відстоювання права на самоідентичність як мігрантів, так і громадян приймаючого суспільства, в якому безперервно виникає як безліч проблем, так і заходів, які направлені на їх забезпечення.

Наукові дослідження, пов'язані з проблемами міграції, почали проводитися ще в XIX столітті, але філософсько-правові аспекти цього явища поки не повністю досліджені. Зокрема, проблема адаптації мігрантів у приймаючому суспільстві стала особливо актуальна в останні роки. Це створило передумови для перегляду існуючих підходів і практик, а також позначило потребу в принципово новому пізнанні цієї проблематики.

Актуальність дослідження питань пристосування мігранта у приймаючому суспільстві обумовлена різким стрибком зовнішньої міграції в країни Євросоюзу, і, відповідно, є необхідністю пошуку рішень для формування нового підходу адаптації мігрантів та переосмислення розуміння її до потреб особистості мігранта. Масштабна інокультурна міграція, по відношенню до основних європейських народів, може призвести до появи етнічних громад та їхнього відокремленого розвитку. У окремих країнах це питання є особливо гострим, якщо країна є вторинним реципієнтом, відповідно мігранти залишаються там на тривалий період [223].

Однією з проблем пристосування мігранта у новоетнічне середовище стає зростання популярності ксенофобії і націоналізму серед корінного населення в країнах європейського об'єднання. Це пов'язано з впливом на суспільну свідомість, через збільшення домінування у країнах політичних партій, організацій (націоналістичних партії та організацій), з поглядами захисту національної ідентичності європейців. Філософсько-правова актуальність діалогу між приймаючим суспільством і мігрантами також обумовлена зростанням наступальних настроїв значної частини мігрантських еліт, які поділяють ідеї радикального ісламу.

З 60-70-х років XX століття мігранти традиційно розглядалися як «тимчасові гості», отже, їхня адаптація не входила у перелік завдань держави в сфері регулювання міграції. На відміну від США і Канади, країни Європи не були міграційними, для них це був новий досвід. І лише збільшення маси мігрантів у

суспільстві до критичних 10-15% спровокувало країни європейського об'єднання до більш ізоляціоністських заходів [685].

Проблематика пристосування особи, що пов'язана з міграцією, вимагає її всебічного аналізу та передбачає усвідомлення того, що соціальні відносини національного рівня вбудовуються у стосунки глобального рівня. Про глобальні взаємозалежності сучасного людства правники, філософи, соціологи, політологи говорять щонайменше з 1970-х років. Ця взаємозалежність пронизує собою і право, і економіку, і культуру, і політику.

Міграційні процеси є проявом залежності окремих держав між собою, так і фактором, який цю залежність підсилює. Недарма науковці філософських і правових досліджень міграції роблять акцент на такому явищі як транснаціоналізм. Той факт, що мігранти по своїй суті орієнтовані на максимально повне включення в соціум приймаючої країни, що їм притаманний достатньо високий рівень дотримання правової поведінки, не скасовує негативного ставлення до них у приймаючому суспільстві. А також те, що на мігрантів, попри бажання їхнього пристосування, так чи інакше впливає взаємозв'язок з громадянами країни походження. Події, що відбуваються з мігрантами в приймаючій країні, тим чи іншим чином відображаються за її межами, зокрема, впливаючи на політику країни походження [403].

Країни європейського об'єднання зіткнулися з міграційними потоками у час, коли їхня політична та економічна основи були в умовах кризи. Міграція змінила життя не тільки в регіонах, вона вплинула на суспільство загалом. У цьому процесі глобалізації сформувалося питання потреби враховувати умови інтеграції мігрантів, щоб побудувати те суспільство, у якому б забезпечувались умови і фактори адаптації, терпимості, толерантності у різних суспільних ситуаціях. Постає необхідним вирішення соціально-культурних аспектів інтеграції мігрантів, що впливає на зміцнення їхньої адаптації [391, 241].

Мігрант, який проживає в країні міграції, залишається з позиції країни походження, не емігрантом, який назавжди покинув батьківщину, а є представником нації країни виїзду. Співіснування мігрантів з особами приймаючого суспільства, враховуючи їхні особистісні характеристики, вимагає правового регулювання. Таким чином, мігрант, незалежно від своєї волі є фактором визначення державної, світової політики, формування міждержавних відносин у сфері адаптації, інтеграції, акомодатії мігрантів.

Незалежно від позиції формування єдиного глобального простору необхідно погодитися з думкою науковців, які зазначають, що міграцію необхідно розуміти як переміщення населення, які супроводжуються зміною місця проживання та/або місця роботи поза межами батьківщини, що веде до включення їх у нове суспільне середовище. Але залежно від класифікації осіб, які є учасником міграції (особи, які приїжджають у країну для навчання; мігранти, що приїжджають на роботу; мігранти, що приїжджають для об'єднання або створення нових сімей; мігранти, що приїжджають для постійного поселення; іноземці, яких допускають у країну з гуманітарних міркувань (біженці, особи, що шукають притулку, тощо [550, с. 38]) пристосування у новому суспільстві, здійснюється під різними факторами та за допомогою різних засобів.

Проблематика включення мігранта в нове суспільне середовище надзвичайно багатовимірною. З одного боку, мігрант виступає в якості об'єкта управління, а його пристосування – як результат зусиль спеціально визначених у цій сфері інститутів, з іншого боку, мігрант – суб'єкт соціальної дії.

Побутує думка, що концепція пристосування мігрантів у новому суспільстві уразлива для критики. Адже, сама процедура виділення окремої категорії осіб у поняття «мігранти» дещо сумнівна [76].

По-перше, тому, що ті, кого включають у цю категорію, нескінченно відмінні один від одного. З одного боку, це з низьким рівнем освічені мігранти, готові за мінімальну оплату робити будь-яку роботу, з іншого – менеджери

великих міжнародних компаній, висококваліфіковані фахівці, які змінили місце проживання в пошуках самореалізації.

По-друге, дії, вчинки з цією групою осіб як з членами «особливої» групи передбачає, що ця група наділена особливими характеризуючими ознаками і знаходиться в особливих відносинах. Такій «особливості» протистоїть приймаюче суспільство, хоча мігранти керуються у своєму житті тими ж мотивами, що і всі інші у будь-якому суспільстві (домогтися добробуту та кращого майбутнього для нащадків).

По-третє, кажучи, що дана група потребує інтеграції, ми маємо на увазі, що значення слова «інтеграція» має відношення до мігрантів, не задаючи питань та не вкладаючи у зміст цього поняття «чи є інтегрованим те суспільство, в якому шукаємо місце мігрантам».

Взаємовплив мігранта з особами приймаючого суспільства, аналіз їхнього співжиття та взаємодії виводить нас до філософсько-правового аспекту пристосування мігрантів, яке включає дослідження нормативних і культурних аспектів проблематики акомодатії. У цьому контексті, варто відзначити, що ці питання піднімаються, як правило, там і тоді, коли виникають проблеми напруження, співіснування чи протистояння. За протилежних умов питання цієї сфери державу, суспільство не хвилюють, що не можна сказати про сьогодення. Ми можемо спостерігати у глобальному процесі міграції масове протистояння культур та нетерпимість до осіб з іншими поглядами на релігію, право, моральні цінності, що загострює, і без цього важку міграційну ситуацію.

Як правило, особи, які приїжджають з-за кордону поступово входять у життя приймаючого суспільства одночасно у двох напрямках – і адаптуючись до нього, і трансформуючи його, і ця ніша суспільного життя охоплюється як внутрішньою, так і зовнішньою міграціями.

Незважаючи на розмежування зазначених міграцій, які мають суттєві відмінності, якщо розглядати феномен міграції крізь державоцентричну

призму [94]. Однак, якщо з перспективи світової категорії, то міграції населення – як всередині, так і поверх державних кордонів – елемент глобальної мобільності. Кожній міграції притаманний той самий причинно-наслідковий зв'язок мобільності та ті ж проблеми, які супроводжують цей процес.

У сьогоdnішньому суспільстві, беззаперечно, фізичне переміщення з однієї країни в іншу вже не несе з собою глобальних наслідків для особи мігранта у відносинах з суспільством виїзду. Якщо колишня міграція, як правило, означала практично повний розрив з родичами, зі своєю культурою, мовою, що мало великий вплив на процес, швидкість процесу пристосування, то сьогодні це не так і є на це декілька причин.

По-перше, після закінчення холодної війни, коли майже всі держави заявили про свій напрямок до демократизму, міграція перетворилася в буденну і прагнучу справу, іноді нав'язливу ідею.

По-друге сучасні засоби комунікації, від телефону до інтернету, дозволяють підтримувати зв'язок з країною виїзду, а сучасні транспортні засоби роблять можливими досить регулярні відвідування родичів та друзів. Але справа навіть не в тому, що мігранти, одного разу покинувши країну, можуть туди повернутися (на деякий час або назавжди), насамперед в наші дні мігранти вибудовують мережі взаємодії наднаціональних кордонів. У цьому сенсі вони живуть у транснаціональному просторі.

Дослідження особи мігранта у даному контексті полягає у тому, що дане дослідження лежить у площині філософії права та соціальної психології і пов'язане з особливостями сприйняття новоприбулого. Для корінних жителів того чи іншого регіону всі приїжджі (як іноземці, так і співгромадяни) є мігрантами, і як в одному, так і іншому випадку відбувається адаптаційний період та пристосування у нову спільноту, кореляція правосвідомості усіх учасників міграційного процесу [98].

У зміст пристосування мігранта варто вкладати, принаймні, чотири різних процеси:

По-перше, як асиміляція, коли від мігрантів очікують повного розчинення в населенні приймаючої країни, відмовитися від усього, що будь-чим відрізняє їх від приймаючого суспільства. Однак, у окремих випадках здійснюють підміну понять, «асиміляція» поняттям «інтеграція», застосовують такий механізм, для виключно політкоректного позначенням асиміляції.

По-друге, під інтеграцією можна розуміти культурну адаптацію мігрантів у новому для них оточення. У цьому випадку від них не очікують відмови від будь-яких проявів культурної приналежності, пов'язаних з країною походження, для характеристики цього процесу соціологи і політики використовують два терміни – акультурація (як правило, більш-менш тотожний асиміляції) і акомодация (пристосування мігрантів до нового культурного середовища, хоча і передбачає зміни в їх цінностях і нормах, не вимагає від них зміни ідентичності).

По-третє, інтеграція мігрантів може означати їх структурну адаптацію до нового середовища, а саме таку ступінь включеності у життя приймаючого суспільства, коли вони практично не відрізняються від більшості місцевого населення з об'єктивними (соціально-економічними) показниками, культурні показники при цьому відходять на другий план. Єдиний із значущих властивих параметрів – володіння мовою, хоча у рамках даного підходу рівень володіння мовою також не принциповий, оскільки вважається, що, якщо індивід зумів успішно влитися у ринок праці, він володіє необхідною мовною компетенцією.

По-четверте, акомодация, що характеризується або проявами взаємної терпимості сторін, звиканням і взаємними поступками, або тим же, але на користь культури і способу життя однієї зі сторін, тобто резидентів чи мігрантів.

Як правило до процесу пристосування мігранта у нову спільноту, застосовується категорія «інтеграція» (integration) – процес, при якому іноземних громадян приймають у суспільство в індивідуальному порядку і як групу.

Конкретні вимоги до прийняття суспільством приймаючої країни можуть суттєво змінюватися в залежності від країни. Відповідальність за інтеграцію лежить не лише на одному конкретному суб'єкті суспільства, а швидше на декількох: мігрантах, уряді країнах, організаціях і населенні приймаючої країни.

«Інтеграція – це процес, а не кінцевий результат. Інтеграцію найкраще можна описати як динамічне послідовне виконання політик, спрямованих на активні заходи із забезпечення можливостей для представників груп меншин (мігрантів) вивчати мову нового для них суспільства, його традиції, культуру та цінності. Цей термін також використовують для визначення політики із забезпечення залучення мігрантів на ринку праці та соціальної підтримки. Політика інтеграції у кожній країні може варіювати від мультикультуралізму до повної асиміляції. Свого часу, Європейська Комісія запропонувала власне розуміння інтеграції» [641].

«Інтеграцію потрібно розуміти як двосторонній процес, що базується на загальних правах та відповідних обов'язках громадянина третьої країни та країни, що приймає, який повинен забезпечувати повну участь іммігранта. Це означає, з одного боку, відповідальність країни, що приймає, забезпечити дотримання формальних прав іммігранта таким чином, щоб він мав змогу брати участь у економічному, соціальному, культурному та громадянському житті, тоді як, з іншого боку, іммігрант повинен поважати фундаментальні норми та цінності суспільства, в якому він живе, та брати активну участь у процесі інтеграції, не втрачаючи власної ідентичності» [423].

Інтеграція не обов'язково передбачає міграцію на довготривалий час. Тим не менше, вона передбачає взяття до уваги прав та обов'язків мігрантів та приймаючого суспільства, доступу до різноманітних послуг та ринку праці, визначення і поваги до цінностей, що пов'язують мігрантів та приймаючі суспільства спільною метою [175].

Один із вітчизняних науковців, Солодько А. вважає, що «асиміляційна модель сформувалася в рамках концепції національної держави, що прагне до гомогенної культури і єдиної національно-державної ідентичності. Вона передбачає максимально можливу відмову іммігрантів від рідної культури та повну ідентифікацію з новою етнокультурною спільнотою, тобто формування індиферентної нації, з метою зменшення соціально-культурної диференціації та рівня конфліктності в суспільстві. Однак ця модель виявилася недієздатною практично в умовах поліваріативностей національної ідентичності в країнах світу.

По-перше, асиміляція – це взаємний процес, в процесі якого іммігранти здійснюють власний вплив на всі сфери життя суспільства-реципієнта.

По-друге, не всі іммігрантські спільноти готові змінюватися лише під тиском державної політики без попередньої інтеграції. Результатом стає виникнення «паралельних імміграційних суспільств», які відтворюють сфери життя країни-донора, що негативно впливає на політичні інститути країни-реципієнта.

Полярною до моделі асиміляції є мультикультурна модель, базовим положенням якої є реальність та необхідність міжкультурного діалогу і співіснування. Яскравими прикладами такої моделі є Великобританія та Німеччина на початку 2000-х років, але кожна зі своїми відмінностями. Великобританія мала на меті надати рівні політичні права іммігрантам та громадянському суспільству, натомість Німеччина обрала практику «невтручання», що призвело до великої кількості осіб без громадянства, що створювали власні анклавні та знаходилися в соціальній та політичній ізоляції. Це була невдала спроба до вирішення проблем політичної фрагментарності суспільства, оскільки призвела до поглиблення кризи. Надання рівних політичних прав іммігрантам без належної політичної інтеграції призводить до посилення міграційного потоку та загрози національній безпеці країни-донора» [522, с. 17–20].

Застосування того чи іншого змісту інтеграції відрізняється в різних країнах. В американському контексті асиміляція не має на увазі відмови від етнічної чи релігійної ідентичності тих, хто асимілюється, вона означає функціональне залучення мігрантів та їхніх нащадків у чотири основні сфери суспільства: зайнятість, систему соціальної захисту, житлову сферу та освіту. Така традиція слововживання разюче відрізняється від європейської, де за терміном «асиміляція» тягнеться шлейф негативних конотацій, де старанно уникають застосування слова «асиміляція». Це пояснюється відображенням репутаційного характеру, а саме прагненням виглядати більш сприйнятливими до різноманітності, а не вимогою бути «як усі». Це пояснюється саме тим, що воно обумовлено європейською історичною спадщиною. На відміну від Сполучених Штатів, де нація будувалася на територіальній основі, нації в Європі формувалися на етнокультурній основі. Інтегрування того чи іншого політичного утворення в культурну цілісність відбувалося за допомогою «націоналізації» меншин [643].

У розгляді даної проблематики важливе значення має дослідження у переосмисленні поняття «культура», оскільки вона є основним критерієм відмінності особи мігранта та приймаючого суспільства. У даному категоріальному визначанні «культура» наповнена широким змістом, який включає і релігію, і національний зовнішній одяг, і політичні ідеологічні переконання та інше.

Якщо з часів Йоганна-Готфрід Гердера, культура розглядалась, як стійкість органічно цілого, то протягом останньої третини ХХ століття це уявлення поступово перейшло у сферу дискурсивного поля, на якому співіснують (то співпрацюючи, то конкуруючи один з одним) різні наративи, стався зсув від субстанціоналістського розуміння культури до процедурного її розуміння [42].

Говорячи про пристосування мігрантів, не можна забувати, що перед нами багатовимірне явище. У цій проблематиці слід виділити два рівні: процес побутовий (що протікає більш-менш стихійно, несвідомо, не направлений на

інтеграцію) і процес політичний (здійснюваний з більшим або меншим ступенем послідовності, але, у кожному випадку, свідомо). Таким чином, поняття пристосування мігранта означає, з одного боку, певну сукупність адміністративних заходів, тобто зусиль держави і його апарату щодо включення мігранта в інститути країни. З іншого боку, пристосування мігрантів – це об'єктивне протікання процесу інтегрування, тобто щось, що відбувається незалежно від чиїхось суб'єктивних зусиль.

Отже, перед нами так би мовити колізія: адміністративні рішення та самоорганізація суспільства, наслідком якої маємо розбіжність двох процесів: керованої інтеграції (тобто результату продуманих, що спираються на певну концепцію, зусиль, які здійснюються відповідальними державними органами) і інтеграції несвідомої, яка відбувається незалежно від чиїхось зусиль.

Вчені, які вивчали цей процес, звернули увагу на наступний парадоксальний феномен: пристосування мігрантів є цілеспрямованим результатом їхніх дій. Окремі індивіди можуть зовсім не ставити перед собою такої мети, як інтеграція в життя приймаючої країни, більш того, вони суб'єктивно можуть навіть чинити опір такій інтеграції. Як правило, така стратегія поведінки характерна, зокрема, для тих, хто планував провести в країні міграції певний час та повернутися на батьківщину.

Відмінність між свідомим і несвідомим процесами інтеграції полягає в тому, що управління ними – в тій мірі, в якій вони взагалі піддаються управлінню, – зазвичай відбувається в рамках інститутів, створених для різних цілей.

Тезу про колізію між «свідомим» (який організується державою) і «несвідомим» пристосуванням мігранта, доречно акцентувати при визначенні функцій органів державної влади, які не надто добре пристосовані до роботи зі складною соціальною матерією, оскільки формальні приписи та інструкції, в принципі, не здатні охопити суспільну реальність у всьому її різноманітті.

Так одна із спроб на державному рівні сприяти підтриманню національної ідентичності пробувалась у 1970-і роки. В школах західноєвропейських країн проводили заняття на рідній мові для дітей мігрантів (у Німеччині та Австрії це були заняття на турецькій, а у Франції і Нідерландах – на арабській мовах), але з'ясувалося, що сама ініціатива проводити заняття на мові країни походження не знайшла підтримки більшістю іммігрантського населення (що вони не хотіли бути «білими воронами в своєму класі» [656]).

Ще однією ілюстрацією колізії тези між «свідомим» і «несвідомим» пристосуванням (так за підтримки держав, зокрема в Нідерландах і Швеції) створені мігрантські організації за національною ознакою (ознакою спільної країни походження). В результаті чого, членами однієї організації виявлялися представники груп (етнічних, ідеологічних чи конфесійних поглядів), відносини між якими традиційно були напруженими або й ворожими, такі відносини були зокрема у турків з курдами, лівих з ісламістами.

Непристосованість адміністративних рішень до роботи з чуттєвою соціальною матерією дозволяє говорити про результати, протилежні тим, яких хотіли б досягнути, приймаючи ці рішення.

У спеціальній літературі подібні явища описуються в категоріях расифікації і етнізації, ці поняття позначають такий (об'єктивний) процес і такий спосіб його (суб'єктивного) тлумачення, коли відносини між людьми (тобто в кінцевому підсумку між групами інтересів) постають як відносини між расами/етносами. В тій мірі, як і соціальні конфлікти сприймаються самими їх учасниками, як конфлікти, породжені расовими/етнічними відмінностями, вони расифікуються. Додатковий внесок у цей процес вносить та обставина, що спостерігачі (правники, соціологи, журналісти і т.д.) також інтерпретують існуючі конфлікти в расово-етнічних термінах [603; 626].

Те, як різні держави здійснюють політику у сфері пристосування мігрантів, різняться у залежності від цілої низки обставин. Це обставини історичного і культурно-політичного характеру.

Історичні обставини пов'язані, в першу чергу, з тим, яку роль відігравали імміграційні процеси у формуванні тієї чи іншої нації. Крім того, вони пов'язані з особливостями імміграційного досвіду, накопиченого конкретною країною. Франція, наприклад, являє собою особливий випадок. Якобінська традиція надала французькій прихильності до асиміляції. Тут не визнається навіть термін «меншість». Франція відмовилася приєднатися до Європейської конвенції про захист мов національних меншин, мотивуючи свою відмову тим, що у Франції немає національних меншин. І все ж очевидно, що інші європейські держави тяжіють скоріше до французького, ніж до американського розуміння «національної інтеграції», про яку ми зазначали раніше.

Важливу роль у інтеграційному процесі мігрантів відіграють особливості політичної культури і інституційного устрою конкретних держав.

Принциповим питанням у цьому виступає позиція держави, як розглядає вона іммігрантів: чи як окремих індивідів, чи членів певних спільнот. Іншими словами, ставлення держави до новоприбулих мігрантів з врахуванням характеризуючих ознак відносно національності чи без таких ознак, позиція «індивідуума» чи як «меншин».

У першому випадку взаємодія між інститутами приймаючої країни і іммігрантами будується за моделлю «держава/індивіди». У другому випадку між державою і іммігрантами визнається посередник у особі релігійної або етнічної громади. У більшості західних країн утвердився перший з цих підходів. Однак в окремих державах (Канада, Великобританія, Нідерланди та Швеція) отримав поширення другий підхід [394].

Необхідно відмітити, що в так званій моделі меншин принцип рівності громадян жодним чином не ставиться під сумнів (дискримінація за етнічною або

релігійною ознакою суворо заборонена). Специфіка даної моделі полягає лише в тому, що захист від дискримінації може будуватися не тільки на індивідуальній, а й на колективній основі (на основі концепції «колективних прав»).

Інша суттєва обставина, що визначає спосіб впливу на мігрантів, пов'язана з устроєм церковно-державних відносин, який в державі правовий статус надається релігії і який історичний контекст взаємодії інститутів держави і церкви, що впливає на відносини і участь мігрантів відповідного віросповідання та підтримки цього процесу державою (наявність фінансової та інфраструктурної підтримки з боку влади).

На нашу думку, з теоретичної позиції, можна виділити кілька варіантів ролі держави у пристосуванні мігрантів.

Варіант перший: прагнути до якнайшвидшого їх розчинення в приймаючому суспільстві.

Варіант другий: намагатися утримати мігрантів на максимально довгій дистанції від місцевого населення.

Варіант третій: організувати публічну сферу таким чином, щоб у ній співіснували різні етнокультурні спільноти, а держава виступала як інстанція, яка забезпечує діалог між такими спільнотами.

Протягом десятка років правники, соціологи і політологи, які займаються міграційною проблематикою, звично ведуть мову про три моделі: асиміляція, сегрегація, мультикультуралізм. Тим часом до даної типології можна пред'явити чимало претензій [306].

Дискусії про вплив історичних (культурно-історичних та історико-політичних) чинників на процес інтеграції мігрантів були дискусійними питаннями багатьох дослідників.

Розвиваючи думку Ясмін Сойсал, соціолог і політолог Гаррі Фріман пропонує схему, яка синтезує «культурно орієнтовані» і «інституційно орієнтовані» підходи до проблеми. Згідно Фріману, процес інтеграції мігрантів

визначається взаємодією інститутів приймаючого суспільства, з одного боку, і очікувань мігрантів – з іншого. Під інститутами розуміються, зокрема, інститути права (насамперед законодавство про імміграцію та про громадянство), інститути ринку (що визначають структуру зайнятості місцевого та приїжджого населення), інститути соціального захисту і інститути культури. Що стосується очікувань мігрантів, то мова йде, перш за все, про те, чи орієнтоване приїждже населення на тимчасове (нехай і довгострокове) перебування в країні або на постійне проживання [693].

Процес пристосування мігрантів одночасно протікає в чотирьох сферах.

По-перше, це ринок праці і трудові відносини. Найважливіші параметри інтеграції в даному контексті – це зайнятість і дохід (рівень зарплати у найманих працівників, прибуток осіб, які організують власний малий бізнес).

По-друге, це сфера адміністративно-правова. До неї входять, перш за все, нормативно-правові акти (причому які виконуються, так і не виконуються), від яких безпосередньо залежить життя мігрантів.

По-третє, це система соціального захисту. Вона охоплює початкову і середні освіти, невідкладну медичну допомогу і медичне страхування, допомога по безробіттю, допомога по втраті працездатності та інше. Те, якою мірою мігранти мають доступ до цієї системи, безпосереднім чином впливає на їх інтеграцію. Виключеність з системи соціального захисту – очевидна перешкода інтеграції.

По-четверте, це сфера культури. Саме в культурній сфері накопичується основне напруження, пов'язане з різноманітними уявленнями про інтеграцію у приймаючій державі і у приїжджих. Це використання рідної мови в публічній сфері, публічна демонстрація культурних відмінностей (національний одяг, будівництво культових будівель), а також збереження шаблонів поведінки, пов'язаних з традицією країни походження від особливостей кухні до сімейних відносин.

Політична участь є одночасно і інструментом інтеграції новоприбулого населення, і індикатором інтеграції. Допущення мігрантів у виборчий процес є індикатором найвищого рівня інтеграції мігрантів [585]. Залученість мігрантів і їх нащадків в електоральний процес, членство в партіях і громадських організаціях, участь в акціях громадянського суспільства, в тому числі протестах, є показник ступеня їх соціальної включеності, тобто інтегрованості. Разом з тим всі ці форми активності є необхідним і чи не найважливішим засобом інтеграції у соціальне життя приймаючого суспільства. Неможливо говорити про інтеграцію там, де такої активності немає або вона існує в надмірно малих проявах.

Всупереч поширеній упередженій думці, в політичній поведінці мігрантів не спостерігається нічого, що свідчило б про їхню нездатність або небажання інтегруватися в життя приймаючого суспільства.

У міру зміни демографічної структури [513] європейських держав передбачається такий фактор політичного процесу, як етнічне голосування. Це дозволяє вести мову про тенденції інтеграції мігрантів у політичне середовище приймаючих держав. Голоси на виборах мігрантських груп важливі для перемоги на виборах, відповідно у Європі ситуація змінюється в напрямку більш сприятливої інтеграції у сфері реалізації права голосу, права вибору, особливо на регіональному та місцевому рівнях. Кілька десятиліть політичної участі мігрантського населення принесли свої наслідки. У національних парламентах і в представницьких органах влади місцевого рівня майже всіх європейських держав з'явилися депутати, за зовнішніми ознаками яких вгадується їх «південне» походження [521].

Не можна не помітити, що рівень представленості новоприбулого населення в законодавчих зборах європейських держав неухильно зростає. Якщо в палаті громад в 2005 року налічувалося 15 представників «видимих меншин», то в 2010-му році – 27 осіб. У бундестазі 18-го скликання (вересень 2013 року) засідали 36 депутатів з міграційним бекграундом (це 5,7% від загального числа

парламентаріїв). У бундестазі попереднього скликання таких депутатів налічувалося 21 особа (3,4%). У французькій Національній асамблеї ще на початку 2000-х років не було жодного такого депутата, не враховуючи представників заморських територій, а в період президентства Саркозі Н. (2008-2012 рр.) там засідало 16 депутатів «південного» походження [677].

Такі статистичні дані можна зібрати далеко не по всіх країнах. У Франції, де етнічна статистика заборонена, про мігрантське походження того чи іншого депутата можна дізнатися лише за документами, за якими в країну в'їжджали його батьки. В кінці 1980-х років, а саме на національних виборах 1988 року і на муніципальних виборах 1989 року, свої кандидатури на посади в місцеві органи влади подали понад 600 молодих людей мігрантського походження (в основному вихідці з країн Магрибу, а також діти мігрантів з Туреччини і Південної Європи). Приблизно 300 з них стали муніципальними депутатами [661].

Усі держави, які приймають мігрантів (а це держави за замовчуванням є ліберальними демократіями), стикаються з такою колізією: цілісність суспільства і забезпечення прав людини. Як передбачається, в основі консолідованості націй-держав Європи лежать ліберально-демократичні цінності – пріоритет особистісних прав і свобод, заборона дискримінації. До числа цих цінностей належить і право індивіда на вибір ідентичності. Індивіди вибирають форми поведінки, які є чужими для більшості місцевого населення, це не є порушенням закону, але це слугує подразником, створює суспільну напруженість.

Ця проблема, втім, не належить до сфери невирішених питань. Закони економіки і динаміка життя досить швидко як через свідоме, так і несвідоме пристосування мігрантів (протягом життя одного-двох поколінь) навчають суспільство співжиттю з різноманітністю способів життя.

Однак існує проблемне питання, яке не вирішується ні часом, ні зусиллями свідомої інтеграції населення. Це спосіб життя деяких груп мігрантів, що йде врозріз не просто зі способом життя приймаючого населення, а з базовими

цінностями ліберальної демократії (такими, як рівність статей), у такому випадку розумно приймати цінності приймаючої держави, або шляхом жорсткого регулювання і заборон, однак такі дії важко обґрунтувати, не вступаючи в суперечність з принципами, закладеними в конституціях ліберальних демократій (зокрема, з гарантією вільного вибору індивідами своєї ідентичності). Якщо ж іти шляхом визнання культурних відмінностей, то чи не загрожує такий рух розмиванням засад ліберально-демократичного співіснування. У цій колізії два аспекти: філософсько-правовий і власне політичний.

Філософсько-правовий аспект полягає у визнанні суспільством значущості суспільно-політичної реальності тієї позиції, яку в подібних питаннях займає держава. Незалежно від того, чи забороняє вона певні прояви культурної ідентичності в публічній сфері, дозволяє цим ознакам існувати в суспільному просторі, однак потребує обґрунтування своєї стратегії. Стратегію заборон обрали далеко не всі країни і у дуже вузькому колі питань. Це Франція, парламент якої прийняв два рестриктивних закони (в 2004 і 2010 рр.) [264].

Перший забороняє носіння в державних школах символів релігійної приналежності (іудейський стос, християнський хрест поверх одягу і мусульманську хустку – хіджаб). Другий забороняє появу в публічних місцях в нікабах (тобто практично скрізь, за винятком приватної квартири або будинку). До заборони нікабів приєдналася в 2011 р. Бельгія, відповідні ініціативи висувалися і в інших країнах, але підтримки не отримали.

У 2009 році парламент Швейцарії, спираючись на результати референдуму, проголосував за заборону будівництва мечетей з мінаретами (будівництво ісламських культових будівель без мінаретів дозволено) [225; 662].

Нормативні колізії навколо проблем інтеграції мігрантів стоять на стику дилеми між політичною доцільністю і захистом прав людини. З одного боку, є формальні правові принципи (гарантії національним меншинам, захист права на збереження культурної ідентичності). З іншого боку, суспільне сприйняття. Для

кожної держави дотримання принципу захисту прав людини у сфері міграції, ігноруючи сприйняття власних громадян має значний ризик протистояння, що спонукає до пошуку компромісу [401]. Прагнення зняти напругу за допомогою примусової асиміляції, імперативними нормами обмежити вираження національної ідентичності позитивних результатів у процесі інтеграції мігрантів не принесе, оскільки мігранти орієнтовані на збереження національної ідентичності.

Якщо держава обирає політику заборон, їй доводиться переглянути власну законодавчу базу, оскільки закони, що діяли на ліберальних демократичних принципах на початку 2000-х років, не передбачали обмежень будь-яких груп громадян в їхньому праві на свободу вираження і на свободу совісті.

Крім того, в окремих країнах діє заборона на демонстрацію релігійної приналежності державними службовцями, а якщо вчителі державних шкіл прирівнюються до них, жінкам вчителькам-мусульманкам забороняється появлятися у школі в національній хустці.

Політичний аспект даної колізії торкається таких чуттєвих сфер, як громадянський мир і суспільна згода, якщо певні культурні символи викликають відторгнення у значної частини приймаючого суспільства, виникає спокуса піти на обмеження прав меншини для задоволення бажання більшості [259].

Проте влади західних країн не поспішають з подібними заходами і більш того – вони, як правило, намагаються утриматися від законодавчих заборон. У зазначеній позиції держави керуються такими принципами:

- Не політизувати.

Лідери багатьох ліберально-демократичних держав (за винятком уже згадуваної Франції) виходять з позиції, що не слід регулювати на законодавчому рівні питання, які регулюються на громадському рівні (питання зовнішнього вигляду школярів краще вирішувати на рівні школи, батьківських зборів, а не на рівні національного парламенту).

- Не перебільшувати масштаби проблеми.

Суспільне несприйняття таких питань, як культові будівлі, що представляють релігію тієї чи іншої мігрантської групи, або незвичний/дратівливий національний одяг деяких жінок-мігранток, виникає не стільки тому, що більшість людей справді бачить в цьому проблему, скільки тому, що певні політичні активісти – за підтримки засобів масової інформації – таку заклопотаність випереджають (наприклад, мечетей з мінаретами в Швейцарії у 2009 р. було всього чотири, а число жінок, що носили нікаб у Франції і Бельгії, становило соту частку відсотка від проживаючих у цих країнах жінок-мусульманок) [327].

- Не загострювати соціальну напругу.

Тертя і протиріччя, що існують у суспільстві, не знизять прийнятий спеціальний закон. Більш того, цілком ймовірно, що репресивні заходи лише посилять існуючу напругу і загострять існуючі протиріччя. Справа навіть не в тому, що законодавча заборона спонукатиме до протидії тих, кого вона стосується опосередковано, а в тому, що це призведе до відчуження мігрантів як безпосереднього суб'єкта впливу. Певний сегмент суспільства, і без того охоплений расовими настроями, побачить в цій забороні чергове підтвердження своєї дискримінації. Наприклад, дві третини турків, що проживають у Німеччині, ніколи не буваючи в мечеті, дізнаються із засобів масової інформації, що в якомусь місці мусульманам не заборонили побудувати мечеть, вони розцінять це як колективне приниження, приниження їхнього виробчення.

Звичайно, на практиці врегулювати інтеграцію мігрантів з дотриманням права на національну ідентичність у нормативно-правовому руслі надзвичайно важко і тягне за собою глибокі дискусії [111].

Якщо глянути на публічні дебати з приводу культурних символів (і, перш за все, з приводу символів ісламу), то тема, обговорювана на поверхні, – питання про права свободи вибору.

На сьогоднішній час країни європейського об'єднання постають у протистояннях різних релігій, що є однією із причин проблеми у досягненні успіху в інтеграції. Однією із проблем цього питання є транснаціональний іслам, його вплив на нащадків мігрантів з країн ісламського світу та радикальний ісламізм, міжнародний тероризм від імені ісламу. Це має безпосереднє відношення до процесу інтеграції, який пройшли мігранти вихідці з мусульманських країн та їхні нащадки, які вже народились у новому суспільстві.

Так, чимала частина молодих людей, які народилися в сім'ях вихідців з ісламських країн, вважають себе мусульманами. Однак їх світогляд являє собою щось принципово інше, ніж світогляд їхніх батьків. Ідентифікація мігрантської молоді з ісламом має скоріше політичну, ніж культурно-релігійну природу. Ці погляди формуються в самих західноєвропейських країнах і є відбиток проблем і протиріч цих країн.

Питання, яке часто висувається суспільством, – це символи ісламу, які є чужими культурно-історичній традиції приймаючого суспільства, а тому демонстрація цих символів сприймається не як що інше, як виклик. Оскільки вважається, що підкреслюючи свою релігійну відмінність, мігранти з ісламських країн публічно заявляють своє небажання інтегруватися [210]. За символами ісламу вбачається прагнення ісламської цивілізації порушити існуючий баланс сил і змінити відносини культурного панування.

Аргументи противників ісламських символів (чи це хіджаб у школі, чи нікаб у дружин деяких мусульман) зводиться до того, що ці символи є знаком гноблення жінки. Аргумент прихильників свідчить, що такий зовнішній вигляд є виразом невід'ємного права індивіда і заборонити появу в такому вигляді у суспільстві означає обмежити певну групу громадян у їхніх правах.

Зазначені проблеми інтеграції мігрантів і протистояння релігійних поглядів стараються не вводити в рамки правової норми для збереження миру та не

загострення, і так складної ситуації з цього питання. Хоча позиція таких відносин не така критична, як здається, що підтверджується тим, що:

по-перше, мігрантів, які готові виступити носіями цінностей, несумісних з цінностями приймаючого суспільства, – мало;

по-друге, в умовах культурної неоднорідності суспільства демократична держава не може і не повинна нав'язувати один культурний зразок (таке нав'язування неефективне і суперечить правовим засадам демократичної держави).

Єдиного культурного зразка в сучасному суспільстві в принципі не існує, і будь-яка спроба його сформулювати веде в глухий кут. Сучасне суспільство – функціонально диференційоване, тому складно, щоб його можна було призвести до єдиного культурного знаменника. Тому, навіть якщо (знову ж таки, виключно теоретично) припустити, що в суспільстві з'явилася політична думка, яка б мала на меті поширення (тобто нав'язування) єдиного культурного, релігійного зразка, вона б не отримала підтримки в суспільстві. Не кажучи вже про те, що така позиція була б протиправною, оскільки законодавство всіх демократичних держав сьогоденного світу забороняють таке нав'язування [555].

Зазначене вище дає підставу констатувати те, що політика західних держав, за рідкісними винятками, утримується від стратегії жорсткого культурно-релігійного регулювання. Така стратегія вважається сумнівною і з точки зору практичної реалізації, і з точки зору легітимності.

Однак наведені аргументи жодним чином не слід розцінювати як апеляцію до заборони на правовому рівні регулювати та підтримувати культурну традицію більшості населення, надавати вибір мігрантам підтримувати свою національну ідентичність у процесі інтеграції.

Необхідно зазначити, що окремі суспільні процеси, в самому своєму прояві культури умовної більшості, не містять нічого образливого для меншин. Важливо лише, щоб права меншин неухильно дотримувалися. Для того, щоб

продемонструвати повагу до меншин, органи державної влади у багатьох країнах підтримують безліч відповідних свят [555].

Привілейоване становище певної релігії де-факто не слід розглядати як привілейованість даної групи де-юре. Те, що певна церква (скажімо, лютеранська в Норвегії чи католицька в Іспанії) виявляється фактично в більш вигідному становищі, ніж інші, обумовлено історично. Але при цьому законодавство сучасних демократичних держав гарантує рівність прав громадян всіх конфесій.

Безперечно, багато з цих гарантій довгий час існували скоріше на папері. Для того, щоб вони були впроваджені на практиці, потрібні були чималі зусилля громадських активістів. Сьогодні (а по суті, приблизно до початку 2000-х років) практично у всіх західних країнах існують гарантії того, що священнослужителі різних релігій мають доступ в лікарні і в'язниці, родичі покійних мають можливість провести поховання за відповідним релігійним обрядом, представникам різних релігій надаються окремі сектори на кладовищах або окремі кладовища), працюють недільні релігійні школи з різною конфесійною спрямованістю, крім того, відкриті інші можливості релігійної освіти для мігрантів.

Звичайно, ми підтримуємо демократичні принципи підтримки пристосування мігрантів з максимальною важливістю, при їхньому бажанні, збереження національної ідентичності, однак такий процес несе і негативні наслідки для приймаючого суспільства, для його національної ідентичності – усуваються національно-історичні маркери (відмова від традицій, несвідоме нав'язування іншої культури) шляхом маркетизації культури мігрантів [280].

Міграція та інтеграція мігрантів цілком об'єктивно тягне за собою ерозію національних культур. Однак для масової свідомості рушійною силою цієї ерозії є суб'єктивні обставини – від браку політичної волі державних чиновників до припливу іммігрантів. В очах місцевого населення (особливо соціально уражених його верств) імміграційний приплив з «південних» країн означає лише одне –

кінець знайомого світу, руйнування звичного комунікаційного середовища, що може спричинити культурну катастрофу.

Питання пристосування мігрантів не вважалися нагальними, стурбованість європейських держав у питаннях інтеграції мігрантів постала лише в 1980-і роки, коли розвіялася ілюзія тимчасовості присутності мігрантів у тій чи іншій країні.

Показники інтегрованості мігрантського населення в різних країнах не надто відрізняються між собою. У кожному випадку, взаємозалежного зв'язку між обраною тією чи іншою державною стратегією інтеграції і рівнем інтеграції мігрантів не проявляється. У європейських країнах пріоритетним є дотримання прав і свобод особи та дотримання правил взаємного миру [280].

У той же час існує певна залежність між режимами громадянства (відповідно, складними або, навпаки, спрощеними правилами натуралізації) і рівнем соціокультурної інтегрованості мігрантів.

У процесі порівняльного аналізу показників такої інтегрованості серед мігрантів в трьох європейських країнах Е. Ерсанілі і Р. Копманс висували дві гіпотези:

- 1) натуралізовані мігранти демонструють вищі показники соціокультурної інтеграції, ніж ненатуралізовані;
- 2) спрощені процедури натуралізації сприяють соціокультурної інтеграції [640].

Перша гіпотеза в процесі дослідження була повністю верифікована. Друга підтвердилася з тим застереженням, що спрощення процедур вступу до громадянства супроводжується вимогою певною мірою культурної асиміляції [640].

До безумовних пріоритетів в інтеграційній сфері кожної держави належать працевлаштування і мова. Експерти і керівники країн європейського об'єднання виходять з того, що індивіду достатньо мати працювати на високо оплачуваній

роботі і знати мову країни, щоб питання інтеграції практично відпало, якщо ці, найперші, умови виконані, то все інше виконуватиметься [319].

До основних проблем, що перешкоджають успішній інтеграції мігрантів, відносять безробіття (рівень якої серед осіб іммігрантського походження, як правило, істотно вищий, аніж в інших групах населення) і недостатнє знання мови приймаючої країни (що заважає нормальному працевлаштуванню і обмежує контакти з соціальним оточенням).

Крім того, велике значення надається таким факторам, як несприятливі житлові умови (проживання в старих будівлях, в тому числі в будинках, що підлягають знесенню, в будівлях, які не обладнані необхідною інфраструктурою, в перенаселених квартирах і т.д.), а також дискримінація і расизм.

Порушення рівності при пошуку роботи або на робочому місці, або прояви ксенофобії штовхають мігрантів до самоізоляції та агресії. Ця агресія мотивується, як відповідь на недоброзичливість зовнішнього середовища, незалежно від того, є така недоброзичливість реальною або надуманою.

Процес акультурації, як однієї з моделей інтеграції залежить від багатьох факторів: характеристики приймаючої країни, імміграційної політики, від толерантності місцевого населення до мігрантів, від взаємодії держави з суспільством [391].

Досить складний процес пристосування мігрантів залежить від самої особи мігранта, дій, які сприяють пристосуванню або ж навпаки. До основних критеріїв, які сприяють акомодатії, належать:

по-перше, наполегливість, бажання мігрантів інтеграції і адаптації в новому суспільстві;

по-друге, мова як засіб спілкування країни перебування. Немає сумнівів, що це, в першу чергу, з розумінням, що мова надає більший доступ до ринку праці, можливість знайти добре оплачувану роботу [191, с. 91]. Однак, ми не повинні

забувати, що навчання/мова країни означає також і повагу до народу, його культури і традицій;

по-третє, сприйняття культури країни перебування, історичних і культурних пам'ятників, географія країни, сприйняття політичної та соціальної системи країни, сприйняття простих людей, їх переваги та недоліки;

по-четверте, успішна інтеграція мігрантів у нове суспільство залежить від наявності роботи, можливості заробити гроші на харчування і проживання як для себе, так і для родини в рідній країні або в приймаючій країні;

по-п'яте, інтеграції мігрантів у країні безпосередньо впливає легальність проживання і легальність працевлаштування;

на шостому місці успішної інтеграції стоїть наявність та функціональні можливості правового та соціального захисту в країні. Найбільш поширені проблеми мігрантів щодо захисту оплати праці на рівні з місцевим населенням, страхування здоров'я, використання вільного часу, можливості захистити свої права та інтереси в державних структурах, суді приймаючої країни» [391, с. 241].

Програми пристосування мігрантів виробляються, фінансуються і координуються, як правило, на національному рівні. На національному рівні здійснюється і їх фінансування. Однак, в останні роки розвивається тенденція децентралізації в інтеграційній сфері, частина повноважень делегується по вертикалі, вниз окремим регіонам, мовним співтовариствам, окремим містам.

У міру того, як Україна дедалі відчутніше перетворюється на країну призначення мігрантів, перед українською державою постає завдання забезпечити, відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань, належний захист прав новоприбулих та надати їм гарантії рівності з громадянами. Через низку причин, у тому числі недостатнє знання мови та культури, іноземці надто вразливі до порушення їхніх прав. Відтак, ЄС закликав українську державу звернути особливу увагу на становище іноземців в українському суспільстві й ухвалити комплексну міграційну політику. Наприклад, План дій з лібералізації візового режиму для

України, ухвалений 22 листопада 2010 року, передбачає «схвалення законодавчої бази у сфері міграційної політики, що передбачатиме ефективну інституційну структуру управління міграцією, правила в'їзду та перебування іноземців», а в довготерміновій перспективі «забезпечення адміністративних структур належними людськими ресурсами з відповідними чіткими повноваженнями в усіх аспектах управління міграцією» [90].

Однак, на думку Швець С., «питання інтеграції іммігрантів не набуло актуальної підтримки серед українських політичних сил, оскільки в більшості випадків Україна є країною транзиту та іммігранти не розглядають її як кінцеву точку міграційного потоку. Натомість широкого загалу набуло питання внутрішньої міграції та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Така категорія мігрантів потребує особливої політичної підтримки, однак не має потреби у політичній інтеграції, оскільки політична культура не відрізняється від політичної культури суспільства-реципієнта. Щодо інших категорій іммігрантів діють програми щодо інтеграції в усі сфери діяльності держави, однак лише на загальнодержавному рівні. До масових міграційних процесів регіональні та місцеві політичні інститути України не адаптовані. Якщо країни ЄС намагаються виокремити ідеальну модель запровадження політики інтеграції, то в Україні відсутній комплексний підхід при розробці міграційної політики, тому з цієї сфери необхідно починати глобальні трансформації, які стануть ефективними в умовах децентралізації» [597, с. 191].

«Незважаючи на певні кроки із запровадження законодавчих та інституціональних реформ у сфері міграційної політики, бракує механізмів ефективною міжвідомчої взаємодії. Такий правовий та інституційний вакуум може призвести до довільного, неправомірного застосування норм законодавства, а відтак – до опосередкованої дискримінації мігрантів» [391; 239].

В останні роки інтеграційні програми фінансуються і на наднаціональному, загальноєвропейському рівнях. У 2007 р. Євросоюз заснував Європейський

інтеграційний фонд, бюджет якого склав 825 млн євро на п'ятирічний термін. З огляду на те, що ці кошти повинні були бути майже повністю розподілені між 26 державами (Данія не приєдналася до числа членів фонду), сума досить скромна. Для багатьох країн, таких, як Німеччина чи Швеція, кошти, що надходять з Брюсселя, – незначна частина їх витрат на програми інтеграції, тоді як для нових членів ЄС зі Східної Європи – це єдине джерело фінансування відповідних програм [185].

Розмір фінансування пропорційний кількості проживаючих мігрантів на території конкретної держави вихідців з «третьох країн» (тобто з-за меж європейського об'єднання, мігранти з Румунії та інших нових членів ЄС під цю категорію не підпадають), а також залежить від масштабів запропонованих даною державою програм інтеграції.

Відповідальність за реалізацію інтеграційних програм європейські держави покладають в основному на міністерства і відомства загального профілю, розподіляючи між ними конкретні напрями роботи. В той же час досить поширена практика, коли завдання інтеграції мігрантів новоприбулих вирішується однією, спеціально створеною для цього структурою. До програм у сфері інтеграції мігрантів належать: інтеграційні курси, гарячі лінії підтримки мігрантів, настільна книга мігранта, система соціокультурної медіації.

Інтеграційні курси (включаючи мовні і «орієнтаційні»), у більшості країн європейського об'єднання вони називаються також курсами цивільної інтеграції. Їхній обсяг 300-600 і більше годин, 90% з яких зазвичай займає вивчення мови, соціально-педагогічна робота [502; 116]. Решту часу відводиться на придбання базових знань про країну. Це ознайомлення з державним устроєм і правовою системою (в деяких випадках, але не завжди, також з ключовими моментами національної історії), суспільним устроєм (робота основних державних інститутів, транспорту і т.д.). Так, у Франкфурті слухачі інтеграційних курсів здійснюють разом з супроводжуючим поїздки на метро, відвідують мерію, заходять на пошту і

телеграф і т.д., що має на меті отримати результат їх включення у суспільні системи [502].

Гарячі лінії – «кол-центри», зазвичай, доступні протягом більшої частини дня (іноді цілодобово) і працюють на декількох мовах. Так, телефонна лінія «SOS-іммігрант» створена в Португалії, 12 годин щодня відповідає на дзвінки на чотирьох мовах.

Настільна книга мігранта – у багатьох країнах європейського об'єднання видається, так би мовити, книга ознайомлення з основними відомостями, які стосуються приймаючої країни і подана життєво необхідна інформація, від адресу держустанов до номерів телефонів організацій, які безпосередньо мають своєю метою або дотично допомогу мігрантам, впроваджуються інноваційні заходи освіти з інтеграції мігрантів [501].

Система соціокультурної медіації полягає у тому, що на рівні держави і громадянського суспільства формуються інститути, що опосередковують взаємодію мігрантів з інститутами приймаючої країни. До таких посередників, або медіаторів, відносяться:

організації, що надають перекладацьку допомогу (наприклад, супроводжують жінок при відвідуванні лікаря);

допомога у повсякденних проблемах новоприбулих мігрантів (житло, працевлаштування, школа для дітей) (в тому числі на волонтерських засадах). [640].

У Франції, зокрема, створені центри з приїзду іммігрантів, фахівці яких проводять першу зустріч з мігрантами безпосередньо після їх прибуття в країну, визначають структуру потреб конкретних груп мігрантів (необхідність в соціальній допомозі, освіті), консультують новоприбулих щодо роботи державних структур, надають первинну інформацію, що полегшує адаптацію до нового оточення.

Дослідження досвіду надання міграційних послуг у сфері інтеграції мігрантів у країнах європейського об'єднання показало достатньо високий рівень їх розвитку та різноманітності. Незалежно від наявної загальної політики ЄС, кожна країна, в залежності від внутрішніх пріоритетів, обирає свій комплекс міграційних послуг, обираючи м'яку або жорстку політику по відношенню до мігрантів. Однак, не дивлячись на широке коло позитивного досвіду у сфері інтеграції мігрантів, актуальними залишаються питання забезпечення фізичної, соціальної та політичної безпеки громадян, яка зменшується у зв'язку з масовим припливом мігрантів з країн третього світу, що мають свої культурні, релігійні та політичні вподобання агресивного характеру. «Недостатньо ефективними вбачаються й наявні методи стимулювання мігрантів до зайнятості, що підтверджується наявним рівнем безробіття та достатку серед цієї групи населення» [273; 277, с. 64].

Хоча на сьогодні не існує єдиного чіткого стандарту в сфері інтеграції іммігрантів в країнах Європейського Союзу, який був би обов'язковим для виконання всіма країнами-членами. За останнє десятиліття Європейська Комісія неодноразово виділяла питання стандарту в сфері інтеграції іммігрантів як особливо важливе, формулювала керівні принципи, які в даний час можна вважати, так званим, мінімальним стандартом.

У процесі гармонізації загальних принципів європейської політики в сфері інтеграції та вироблення спільного підходу, в рамках розвитку права та поглядів, на яких зосереджувалися країни європейського об'єднання, зазнали істотних змін [191]. Першим кроком до формування того, що сьогодні можна вважати загальноєвропейським підходом до інтеграції, стало прийняття Тамперської Програми [696] в 1999 році, після якої були розроблені дві перші Директиви ЄС в сфері недискримінації – одна щодо расової рівності, інша – рівності в сфері праці. Обидві Директиви встановлювали стандарт підходу, заснованого на рівності, і стосувалися як громадян країн-членів, так і мігрантів. Уже до кінця 2006 року всі

країни-члени так чи інакше імплементували обидві Директиви до свого національного законодавства. Пізніше цей процес був доповнений документами щодо права на возз'єднання сімей і визначення статусу резидентів третіх країн, які постійно проживають у Європейському Союзі. У цьому процесі деякі країни-члени (Німеччина, Австрія, Нідерланди) вже відійшли від підходів мультикультуралізму і наполягли, що такі права повинні поєднуватися з обов'язками або умовами, які були визначені як «умови інтеграції» (коли мова йшла не про біженців, такі умови вимагали відповідності певним стандартам, наприклад, знання державної мови).

Цей процес привів до прийняття в 2004 році другої дворічної програми розвитку, відомої як Гаазька Програма, [276] яка вже, не дивлячись на визнання компетенції країн-членів, самостійно визначати напрями національної політики щодо імміграції. Було встановлено одинадцять «загальних базових принципів» для країн-членів європейського об'єднання в сфері проведення політики інтеграції мігрантів:

1. інтеграція – динамічний двосторонній процес взаємного пристосування іммігрантів і громадян країн-членів;
2. інтеграція має на увазі повагу до базових цінностей Європейського Союзу;
3. працевлаштування є ключовим елементом процесу інтеграції та центральним для забезпечення участі мігрантів, їхнього внеску для приймаючого суспільства;
4. базові знання мови, історії та інститутів приймаючого суспільства обов'язкові для інтеграції;
5. надання мігрантам доступу до таких знань є необхідним елементом успішної інтеграції;
6. зусилля у сфері освіти дуже важливі для підготовки мігрантів і особливо їхніх нащадків для більш активної і успішної участі в житті суспільства;

7. важливим елементом інтеграції є забезпечення доступу мігрантів до інститутів, сфери товарів і послуг на рівні з місцевим населенням і на принципах недискримінації;

8. постійне спілкування між мігрантами і громадянами країн-членів – фундаментальний механізм інтеграції. Загальні форуми, міжкультурний діалог, навчання про міграцію та культури мігрантів, стимулювання створення умов проживання в міській місцевості – все це посилює контакти між жителями країни і мігрантами;

9. сповідування різних релігій і культурне різноманіття є гарантованими Хартією і Фундаментальними Правами, повинні охоронятися і забезпечуватися державою, за винятком випадків, коли практики вступають у конфлікт з іншими базовими правами і національним правом;

10. участь мігрантів у демократичних процесах і формуванні інтеграційної політики та заходів, особливо на місцевому рівні, підсилює їхню інтеграцію;

11. врахування цілей і механізмів політики інтеграції на всіх можливих рівнях суспільного адміністрування, їх включення в усі програми на національному та місцевому рівнях, є важливим елементом розробки та впровадження загальної державної політики;

12. створення чітких завдань, індикаторів і засобів оцінки є необхідною умовою для перегляду політики інтеграції, оцінки її прогресу і обміну інформацією в процесі для покращення наслідків [199, с. 6].

У кожному випадку – як показує світовий досвід – тільки зусиль влади недостатньо. Дуже багато залежить від самих мігрантів та їхньої самосвідомості, моральної свідомості та правової свідомості. Однак слід враховувати і той факт, що такий складний, комплексний феномен, як міграція, неможливо повністю і всебічно описати так само, як неможливо регламентувати всі сторони життя і діяльності мігрантів, приймаючого суспільства, державних і некомерційних

організацій, що мають відношення до міграційних процесів. Це тривалий, еволюційний процес, що вимагає постійного моніторингу і коригування.

Для того, щоб визначити, наскільки ефективними були ті чи інші зусилля інтеграції мігрантів у приймаючому суспільстві, можна застосовувати якісні параметри (індикатори інтеграції): ступінь участі мігрантів у житті місцевих громад; відчуття приналежності; рівень прийняття/визнання мігрантів місцевим населенням; рівень зайнятості (і, відповідно, безробіття); частка отримувачів соціальної допомоги; рівень доходу; кількість дітей мігрантів, які успішно закінчили школу, або навпаки [467].

Варто зазначити, що думки щодо низької інтегрованості чи неінтегрованості мігрантів перебільшені, оскільки мотивацією міграції особи з однієї країни в іншу, досягнення певної цілі – влитися у нове приймаюче суспільство, у нову соціальну сферу, тобто інтегруватися.

Вище зазначені показники пристосування мігрантів у новому суспільстві застосовуються для:

- моніторингу процесу інтеграції мігрантів та основних його характеристик;
- формулювання подальших цілей і пріоритетів інтеграції;
- визначення дій, наслідком прийнятих рішень яких погіршився процес інтеграції (законодавчих актів, програм інтеграції);
- оцінки ефективності діяльності осіб та інститутів, відповідальних за конкретний напрямок роботи;
- фіксації небажаних тенденцій і їх раннього попередження;
- виокремлення проблем, що піддавалися замовчуванню або ігноруванню;
- пошуку соціального консенсусу в випадку, якщо мають місце розбіжність позицій щодо необхідних витрат [199, с. 8].

З вищенаведеного, можна констатувати, що інтеграції мігрантів є дуже складним і неоднозначним процесом.

Висновки до розділу 3

Право на соціалізацію передбачає включення мігранта в реальне життя приймаючого суспільства, оволодіння ним усіма необхідними соціальними (у тому числі правовими) знаннями, навичками, що забезпечується наявними в державі інститутами соціалізації. Інститутами соціалізації мігранта є узгоджена система створених установ для мігрантів, організацій, функціонування яких спрямоване на розвиток особистості мігранта через освіту, виховання та виховання дітей мігрантів. До них належать: інститути навчання і виховання (школа, мовні курси та ін.), інститути суспільної соціалізації (громадські організації), засоби масової інформації, церква та ін.

Правова свідомість мігранта переплітається з етнічною свідомістю, що в окремих випадках є причиною протистояння світогляду мігрантів та громадян приймаючої країни, оскільки тісно пов'язується з релігійними та моральними нормами, з базовими цінностями культури країни походження. Відмінність у цінностях, поглядах можуть приходити в протиріччя з нормами і правилами приймаючої країни і провокувати конфлікти міжнаціонального характеру, що неодноразово зустрічаємо на сьогоднішній день. Саме ці проблемні питання взаємозалежності та взаємозв'язку суспільної правосвідомості приймаючої країни і правосвідомості мігрантів, уникнення протистояння мають бути метою вирішення європейського суспільства.

Визначено поняття «правосвідомість мігранта» – складний філософсько-правовий феномен який формується у процесі міграції, що включає знання про правові норми і порядок їх виконання, усвідомлення їх справедливості (несправедливості) і обов'язковості (необов'язковості), і спирається в цих оцінках на культурні та групові цінності які формуються у міжособистісній чи груповій взаємодії різних національностей, в тому числі з державними органами, інститутами та ідеологіями.

У аспекті природно-правових властивостей особистість мігранта формується у ціннісних орієнтаціях суб'єктивно-практичне ставлення до соціальних норм приймаючого суспільства та стандартів правового орієнтування з врахуванням набутих у суспільстві виїзду і відповідно до цього розвиває свої природно-правові особливості.

Правосвідомість формується під впливом виховання в рамках певної культури (культур), знань, особистого досвіду в правозастосовчих ситуаціях і моральних уявлень учасників взаємодії.

Зміна правової культури особистості може мати як негативний так і позитивний напрямок. Так, необхідно розуміти, що низький рівень правової культури мігрантів негативно впливає і рівень правової культури приймаючого суспільства у напрямку зниження. Це пов'язане із внутрішнім протистоянням несприйняття «чужих» та небажанням дотримання належної поведінки по відношенню до них, що у подальшому спричиняє зниження рівня правової культури приймаючого суспільства.

Підвищити рівень правової культури мігрантів, необхідно впровадити комплекс заходів, як то:

систематично підвищувати правову обізнаність населення, особливо мігрантів;

проводити ряд правоосвітніх семінарів з співробітниками правоохоронних органів щодо належної поведінки з приїжджими та можливості надання їм необхідних мінімальних правових знань;

розширити участь громадських організацій для здійснення роботи з мігрантами в різних напрямках (надання матеріальної, психологічної, юридичної допомоги та ін.);

удосконалювати аналітичну та науково-дослідну діяльність з вивчення рівня правової культури мігрантів та її впливу на сприйняття міграції приймаючим суспільством, для реального прогнозування та регулювання міграційних

взаємовпливів, та вироблення профілактичних заходів, спрямованих для запобігання деформації свідомості мігрантів та суб'єктів приймаючого суспільства, особливо правової;

створити інформаційно-консультативні центри для власних громадян (потенційних мігрантів), іноземних громадян і осіб без громадянства;

створити обов'язкові школи мігранта, як необхідного механізму інтеграції мігранта та його сім'ї;

окрім обов'язкової школи, здійснити спробу систематично здійснювати комплекс спільних заходів з правової освіти та правового виховання мігрантів та громадян приймаючого суспільства.

РОЗДІЛ 4

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

4.1 Правове регулювання діяльності мігрантів: європейська модель

Глобалізаційними процесами в європейському суспільстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. обумовлені сучасні вимоги державної міграційної політики, які повинні базуватися на основі включення до національного міграційного законодавства єдиних у світі визнаних прав людини, як це визначено у відповідних міжнародних актах, а також втілення їх у життя на основі верховенства права. Особливості застосування цих стандартів визначаються історичними, економічними, соціальними, культурними факторами і, як ми нещодавно переконалися, епідеміологічним становищем у кожній країні.

Міграція з наміром працевлаштування у світовій історії суспільства завжди виступала важливим чинником економічного розвитку та соціального прогресу, особливо у посткризовий період, та набуває глобального характеру переходу до сталого соціально-економічного та політичного розвитку і є індикатором визначення його рівня.

Традиційно міграцію в країнах європейського об'єднання розглядали як фактор заповнення відсутніх трудових ресурсів, використовуваних для економічного зростання і вирішення демографічних проблем. В основному вона виконувала допоміжну роль для коригування диспропорцій на ринку праці і збалансування функціонування виробництва в європейському об'єднанні. Основним мотивом трудової міграції в ЄС є прагнення до отримання більш високого прибутку. Важливу роль відіграє високий рівень соціальної захищеності, толерантне ставлення до мігрантів і різноманіття культур. Цьому сприяло

створення в ЄС загального ринку робочої сили та єдиного економічного простору для вільного переміщення людей.

Трудова діяльність мігрантів незалежно від етапу розвитку міграційного процесу є його головним рушійним фактором. Процес трансформації трудової міграції в європейські країни почався на початку 2000-х рр., хоча вона почала втрачати своє значення і роль ще в 1980-і рр. Зміна ситуації на ринках праці в європейському об'єднанні і вимог до рівня кваліфікації робочої сили, попит на необхідні категорії трудових ресурсів – усе це впливає на регулювання міграційними потоками [339].

Іншими факторами були посилення впливу економічного і культурного розвитку на політику національних держав, преференційні інтереси окремих груп країн, а також глобалізація економіки. Зміни в процесах трудової міграції склалися в перехід міграційної політики більшості країн до більш ліберальної і навпаки, зі зростаючої ролі організацій та інститутів у якості регуляторів трудової міграції, в нових географічних і соціально-економічних характеристиках міграції, що відрізняються від більш ранніх етапів процесів міграції, в появі нових інтеграційних патернів замість запрошення заробітчак [667].

Однією з особливостей залучення трудових мігрантів у європейських країнах стало їх використання як доповнюючого компонента трудових ресурсів на робочі місця, на які не претендують корінні жителі. Інша особливість: зберігається поділ на ринку праці, коли більш освічені європейці зайняті в сфері послуг і в галузях, де потрібен високий рівень людського капіталу, в тому числі інноваційних, а менш освічені іноземні мігранти зайняті в трудомістких галузях (будівництво, транспорт, сільське господарство). Але в останні роки намітилася тенденція до поступового заміщення корінного населення в окремих нішах на ринку праці в ЄС. Так званий етнічний бізнес, який об'єднав підприємців і працівників тієї чи іншої етнічної меншини, отримав найбільший розвиток у торгівлі та сфері послуг (транспортні перевезення, ресторанний і готельний бізнес,

побутові послуги, шкіряна і харчова промисловість та ін.). Зайнятість корінного населення в країнах ЄС в 2008-2018 рр. мала тенденцію до зростання, але рівень зайнятості громадян, які проживають і працюють в інших країнах, ріс швидше. Зайнятість мігрантів з третіх країн навпаки знижувалася в цей період, лише у 2018 році вона дещо зросла і досягнула рівня 2012 р. Можливо, це було пов'язано з отриманням статусу біженців особами – шукачами притулку після міграційного кризи 2015 року і їх працевлаштуванням на ринку праці ЄС [678].

Країни європейського об'єднання, на відміну від США, характеризуються низьким рівнем мобільності, хоча саме внутрішня міграція вносить вагомий внесок в економічне зростання, так як робоча сила з країн-виплат. Процес реєвропеїзації міграційних потоків був досить масштабним після останнього розширення ЄС на відміну від вступу країн Південної Європи в 1980-і рр. у Євросоюз. Але внутрішня міграція недостатньо активна, щоб збалансувати потреби в робочій силі в окремих галузях і країнах ЄС, що компенсується припливом мігрантів з третіх країн. До цього часу в європейських країнах зберігаються бар'єри, що перешкоджають мобільності трудових ресурсів всередині ЄС для його громадян: мовні бар'єри, видача професійних ліцензій, що підтверджують кваліфікацію, обмеження додаткових пенсійних виплат через відсутність однаковості в системах оподаткування і різниці в системах соціального забезпечення окремих країн [278; 338].

У багатьох країнах європейського об'єднання, незважаючи на вибіркового підхід до прийому трудових мігрантів, зберігається затребуваність у залученні вихідців з країн Азії й Африки, в тому числі тимчасових і сезонних робітників з низьким рівнем людського капіталу, що зумовлює зростання попиту на висококваліфікованих іноземних фахівців. Ці працівники, як правило, надають довгостроковий вплив на господарський розвиток, а вплив некваліфікованої неоднозначний, так як дешева робоча сила може призвести до зниження продуктивності праці, обмеження економічних інтересів окремих категорій

населення. З іншого, заповнюючи порожні ніші, іммігранти сприяють підвищенню продуктивності праці і більш ефективному застосуванню місцевої робочої сили. До найбільш затребуваних професій в ЄС відносяться працівники для металургійних і машинобудівних галузей, будівництва, інформаційно-комунікаційних технологій, санітари і доглядальниці в сфері обслуговування, теслі, столяри і сантехніки, працівники сфери обслуговування (громадське харчування, торгівля і вантажоперевезення).

Рівень освіти мігрантів не гарантує відповідність їх освіти наявним вакансіям, незважаючи на його важливу роль при їх працевлаштуванні в країнах європейського об'єднання [329]. Існує феномен формальної недооцінки освіти мігрантів або надмірне утворення для такої ніші, як трудомістка робота, традиційно займаної іноземцями, так як роботодавці в країнах європейського об'єднання недооцінюють дипломи про освіту, отримані за кордоном, і освіченим мігрантам часто доводиться погоджуватися на непрестижну роботу. У 2013 р. 22% мігрантів в країнах ЄС мали непрестижну роботу (в Великобританії цей показник був 35%, в Португалії – 47%), а у корінних жителів тільки 13% [686]. У Німеччині в 2009-2014 рр. близько 5% місцевого населення із закінченою середньою освітою і 5% громадян країн ЄС – 15 займалися фізичною працею, для іноземних мігрантів ця цифра була 13%, а для громадян ЄС-10 – 18%. Для Франції ці дані становили відповідно 6% для корінних жителів, 7% для громадян ЄС-15, 17% для мігрантів з третіх країн, 22% для громадян ЄС-10 [639]. Таким чином, іноземні трудові мігранти – це не тільки додаткове вкладення в основний капітал, а й «невід'ємна його частина з урахуванням їх якісних характеристик і мотивації до праці, рівня освіти, культурних і релігійних уподобань, а також здатності адаптуватися до європейського суспільства» [557; 569].

Держави європейського об'єднання також отримують певну вигоду від залучення іноземних трудових мігрантів: підвищення конкурентоспроможності за рахунок зниження витрат виробництва, створення мігрантами додаткового попиту

на товари і послуги, стимулювання зростання виробництва і зайнятості. Використання кваліфікованої робочої сили дозволяє заощадити на витратах на освіту і професійну підготовку. Для країн-донорів також існують позитивні (перекази на батьківщину своїм сім'ям) і негативні наслідки відтоку трудових ресурсів (робоча сила створює ВВП не у себе в країні, а за кордоном, спостерігається відтік найбільш конкурентоспроможної і заповзятливої частини населення, від'їзд молоді негативно впливає на демографічну ситуацію).

Трудова міграція також впливає на зарплату і зайнятість на ринку праці, що виражається в наступному:

1) функціонування внутрішнього ринку праці залежить від того, наскільки мігранти замінюють або доповнюють місцеву робочу силу;

2) зарплата і зайнятість пов'язані з економічним коригуванням та іншими інституційними змінними (рівень освіти, рівень мінімальної зарплати і соціальної підтримки) і мають значні національні відмінності.

Вплив міграції на зарплату і зайнятість більш негативно для місцевих працівників з низьким рівнем доходу і менш освічених, що виражається в їх заміненості мігрантами. І ця асиметрія зберігається, незважаючи на зростання припливу більш кваліфікованих мігрантів. Крім того, трудові мігранти вносять свій внесок у податкову систему, при цьому часто отримуючи менше соціальних дотацій і привілеїв, ніж місцеве населення. В основному ця тенденція спостерігається в країнах з швидко старіючим населенням, за винятком країн Північної Європи, де переважає гуманітарна міграція і внесок мігрантів нижчий, ніж одержувані ним соціальні виплати [230].

У період економічного зростання трудова діяльність мігрантів дозволяє європейським країнам згладити диспропорції в розподілі трудових ресурсів між галузями виробництва, порушеними процесами реструктуризації та глобалізації в умовах науково-технічного розвитку [103]. Стабільний приплив мігрантів для зайнятості, який відповідає потребам ринку праці дозволяє посилити

конкуренцеспроможність європейської економіки. Але в період спаду і стагнації залучення трудових мігрантів стає небажаним на європейських ринках незалежно від їх кваліфікації, підготовки та досвіду. Так, у 2008 р. в період кризи і зростання безробіття приплив мігрантів у країни ЄС знизився на 6% [660]. Макроекономічна ситуація і ВВП на душу населення в країнах-реципієнтах і країнах-донорах впливають на мобільність і зайнятість мігрантів.

Незважаючи на прийняття вичерпних рекомендацій та обмежувальних заходів, країни ЄС так і не змогли збільшити внутрішню міграцію в рамках європейського об'єднання. На ринках праці продовжують переважати трудові мігранти з третіх країн, які більше затребувані, тому що місцеве населення вважає за краще займатися більш високооплачуваною працею або жити на допомогу. При цьому спостерігається тенденція до використання більш освічених кадрів у галузях, які не потребують особливої кваліфікації, що пов'язано зі складнощами в залученні кваліфікованих фахівців з високим рівнем безробіття після міграційного кризи 2015 р. Надлишок трудових ресурсів у деяких галузях і країнах через відсутність прогнозів розвитку національних ринків праці, зростання нелегальної міграції і припливу біженців веде до зростання соціальних ризиків і до навантаження на систему соціального забезпечення та дотримання міжнародних стандартів як для власних громадян, так і для мігрантів.

Саме період кінця XX – початку XXI століття визначився четвертою хвилею міграції та початком нових глобалізаційних процесів, які стали як основою до нового бачення міжнародних стандартів, так і механізмів їх забезпечення. У цей період яскраво виразилося світове сприйняття пріоритетів розвитку сучасності: ставляться пріоритети в рамках всесвітнього миру та в умовах більшої свободи. Однак, аналізуючи цілі сталого розвитку, які визначаються на міжнародному рівні кожною державою, на нашу думку, порядок черговості мав би логічно відрізнитися (від причини до наслідку).

У сучасному світі важливе місце займає ідея прав людини при осмисленні правової реальності в контексті інтерсуб'єктивного підходу до права. Цей підхід надає передусім розуміння комунікаційної природи суспільства й відповідно суспільної природи людини і права [485, с. 230], що дає основу для осмислення тих стандартів, які є необхідними на даному етапі сучасному суспільству.

До основних тенденцій розвитку трудових прав на початку XXI століття варто віднести: єдність приватних і публічних засад; посилення значення міжнародних стандартів трудових прав; новий комплексний підхід до трудових прав та їх правового опосередкування, створення умов для всебічного розвитку людської особистості; недопущення погіршення становища працівників порівняно з рівнем, передбаченим чинним законодавством, і заборона зловживання трудовими правами; визнання соціального діалогу працівників і роботодавців (їх представників) основним принципом реалізації трудових прав та свобод [265, с. 16].

Міжнародна трудова міграція виступає об'єктом наукового дослідження низки дисциплін, а також міждисциплінарних досліджень, внаслідок чого вони становлять взаємодоповнююче дослідження.

«Із позицій соціології міжнародна міграція розглядається як соціальний процес, в основі якого лежить система чинників соціально-економічного, соціально-політичного та соціокультурного характеру, які є передумовою територіального переміщення та адаптації в країні перебування. Поширеним у науковому дискурсі є розмежування на чинники відштовхування та притягування, які визначають міграційну поведінку» [368, с. 58].

Трудова міграція становить процес руху громадян з метою трудової діяльності, тобто реалізації трудових прав та інтересів. Розуміння трудової міграції дозволяє виявити своєчасні негативні наслідки та перспективи у цій сфері як всередині держави, так і на міжнародному і глобальному рівнях.

Протягом останніх десятиліть міграційні процеси в Україні сформувалися під впливом геополітичних трансформацій і соціально-економічного розвитку. Найбільш чисельними та масштабними міграціями є потоки зовнішньої трудової міграції, потоки внутрішньо переміщених осіб, потоки вимушеної міграції за межі країни з регіонів бойових дій [258; 188].

Трудова міграція здійснює важливий позитивний вплив на демографічні показники через перерозподіл населення між регіонами [483] та на показники соціально-економічного розвитку внаслідок валютних надходжень, які є засобом інвестицій у відкритті власної справи; спільне фінансування проєктів; «придбання засобів виробництва в країнах перебування для подальшого використання в Україні; відкриття банківських рахунків в Україні. При цьому інвестиції в економіку, крім іншого, сприяють згладжуванню негативних наслідків асиметричності розподілу грошових переказів» [258, с. 196; 241]. До найбільш характерних ознак трудової міграції належать: цільова спрямованість, сумлінність, добровільність, зворотність [104, с. 16].

Науковець Біла С., досліджуючи вплив глобальних екологічних проблем та екологічних ризиків на формування концепції «сталого економічного розвитку», проаналізувавши стан та перспективи реалізації моделі сталого економічного розвитку відповідно до Кіотського протоколу, зазначає, що цілі відображають основну суть розумного, стійкого і всеосяжного зростання, однак вони не є вичерпними. Для якнайшвидшого розвитку і досягнення поставлених цілей європейського об'єднання вважає пріоритетними сім напрямків діяльності:

– «інноваційний союз» для поліпшення умов і можливостей фінансування досліджень та інновацій, щоб гарантувати, що інноваційні ідеї будуть використані в товарах і послугах, що сприятиме економічному зростанню і створенню нових робочих місць;

– «рух молоді» для посилення результативності освітніх систем і сприяння залученню молодих людей на ринок праці;

– «план розвитку цифрових технологій в Європі» для прискорення повсюдного розвитку високошвидкісного інтернету і надання можливостей участі в загальному цифровому комерційному просторі для приватних фізичних та юридичних осіб;

– «доцільне використання ресурсів у Європі», щоб зробити економічне зростання незалежним від ресурсів, збільшити використання джерел відновлюваної енергії, провести модернізацію транспортного сектору та забезпечити розумне використання джерел енергії;

– «індустріальна політика, спрямована на глобалізацію» для поліпшення підприємницького середовища, особливо для середнього та малого бізнесу, для підтримки розвитку потужної і стійкої промислової бази для повсюдної глобалізації;

– «план з розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць», щоб зробити модернізацію ринків праці, дати людям можливість отримувати нові знання та навички, щоб збільшити можливість працевлаштування, поліпшити співвідношення попиту і пропозиції на ринках праці, включаючи трудову мобільність;

– «європейська політика проти бідності», щоб соціальна і територіальна взаємодія була поширена по всій території і щоб досягнення у сфері економічного розвитку та зайнятості населення допомагали знижувати рівень бідності на всій території європейського об'єднання [49, с. 117].

Виходячи з Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна», надається бачення орієнтирів досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку (ЦСР), які були затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 році містяться такі Цілі Сталого Розвитку, адаптовані для України (2015-2030 роки): подолання бідності; подолання голоду, розвиток сільського господарства; міцне здоров'я і благополуччя; якісна освіта; гендерна рівність; чиста вода та належні санітарні умови; доступна та чиста енергія; гідна праця та економічне зростання;

промисловість, інновації та інфраструктура; скорочення нерівності; сталий розвиток міст і громад; відповідальне споживання та виробництво; пом'якшення наслідків зміни клімату; збереження морських ресурсів; захист та відновлення екосистем суші; мир, справедливість та сильні інститути [363].

Однак, на нашу думку, визначені цілі мали б зазначатись у зворотному порядку: інтенсивна праця та забезпечення кожною державою та міжнародним співтовариством миру, справедливість та сильні інститути, захист та відновлення екосистем суші, збереження морських ресурсів породжує та підтримує відповідальне споживання та виробництво, що є основою для сталого розвитку міст і громад і так далі, що безпосередньо матиме вплив на рух і розвиток міграції, в тому числі трудової. Однак, незважаючи на почерговість визначення цілей розвитку, вони мають базуватися на міжнародних стандартах у відповідно визначених сферах [10; 11].

Міжнародний мінімальний стандарт «International minimum standard» – Доктрина, при якій негромадянин користується певними стандартними правами, безпосередньо визначеними міжнародним публічним правом, незалежно від власних прав країни перебування. Держава зобов'язана дотримуватися мінімальних стандартів, встановлених міжнародним правом щодо відношення до негромадян, що знаходяться на її території [212; 581], або майна таких осіб (наприклад, відмова в правосудді, необґрунтоване затримання або перешкоджання доступу до судів є порушенням мінімальних міжнародних стандартів, гарантованих міжнародним правом). У деяких випадках рівень захисту, гарантований міжнародними мінімальними стандартами, може бути вищим, ніж стандарти, які держава застосовує по відношенню до власних громадян [335].

Усі цілі у сфері прав та інтересів, умов розвитку держав поширюються в тому числі і на трудящих мігрантів, які є одним із суб'єктів компоненту соціально-економічного, політичного розвитку та прогресу багатьох країн та повинні відповідати не меншим стандартам, визначених на міжнародному рівні [15] щодо

політики в галузі зайнятості, захист заробітної плати, рівноправність громадян країни та іноземців, осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення щорічними оплачуваними відпустками [246; 249; 251; 253].

Цілком погоджуємося з позицією Волоско Я., що наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. проблеми міжнародної трудової міграції набувають першочергового значення з огляду на декілька чинників.

По-перше, у результаті гострих демографічних проблем у промислово розвинутих країнах створюються диспропорції на існуючих ринках праці. Внаслідок цього не лише розвиток, але й саме функціонування економіки стає неможливим без залучення трудових мігрантів.

По-друге, збільшення тривалості життя, зменшення народжуваності та значні витрати на пенсійне утримання завдають значної шкоди бюджетам промислово розвинутих країн. Натомість, імпортуючи платників податків, старіючі суспільства полегшують для себе податковий тиск.

По-третє, міжнародна діяльність мігрантів багато у чому нівелює негативні наслідки масштабної реструктуризації, що відбувається в багатьох країнах світу і супроводжується збільшенням кількості безробітних, загостренням проблем бідності та економічної нерівності.

По-четверте, міжнародна діяльність мігрантів супроводжується потужними потоками грошових переказів мігрантів, допомагає у боротьбі з бідністю, сприяє використанню додаткових джерел фінансування країн, що розвиваються.

По-п'яте, міжнародна діяльність мігрантів позитивно впливає на стабільність діяльності фондових ринків [104].

Трудова міграція стає одним з найбільш важливих ресурсів регіональної інтеграції та розвитку в Європейському Союзі. У цій регіональній структурі регулювання трудової міграції здійснюється на рівні всього Союзу, беручи до уваги інтереси всіх держав-учасниць [392].

Незважаючи на те, що у випадку не врегулювання трудової міграції відповідними нормативно-правовими актами, такий процес несе у собі високий ризик порушення прав та інтересів [99] як для громадян приймаючої країни, так і для працівників-мігрантів, їхніх сімей, а також велика ймовірність соціальної напруженості у сучасному суспільстві, оскільки формується нова позиція впливу на суспільні відносини з позиції природного права.

Однак варто звернути увагу, що серед основних напрямів розвитку міжнародних стандартів у сфері праці на початку XXI століття слід виокремити ряд наступних тенденцій: для трудових прав характерною ознакою виступає єдність приватних і публічних засад, оскільки трудові права за своєю природою є невід'ємними, невідчужуваними правами людини та базуються на принципах свободи і рівності, а тому їх необхідно розглядати як природні права, однак обсяг, зміст цих прав визначається та конкретизується, обмежується на державному чи міжнародному рівнях, проте забезпечення прав людини у сфері праці є обов'язком держави.

Ми підтримуємо бачення Рудневої О., що на сьогоднішній день природне право є домінантним у європейських країнах. Антропологічна спрямованість права дозволяє переорієнтувати право з «інструменту держави» на «інструмент індивіда». Сама ідея людини та її прав як найвищої соціальної цінності інтегрує погляди, теорії, концепції права шляхом установа першооснови права – людини. Цей принцип передбачає не тільки просте підкорення людини регламентуючим командам з боку держави, але і виявлення складних механізмів сприйняття й переживання права, а також упровадження похідних від нього модусів (свободи, відповідальності тощо) [485, с. 230].

Трудова міграція є складним багатоаспектним суспільно-економічним явищем, що «передбачає мобільність працездатного населення відповідно до умов та потреб ринків праці, і активно реагує на зміни в суспільстві та вимагає ефективних дій з боку держави» [318].

Масштаби міжнародної трудової міграції лежать у прямій та опосередкованій залежності від окремих чинників. Прямую залежність становлять соціально-економічні чинники: рівня зuboжіння населення внаслідок стагнації економіки в державах-донорах та швидке економічне зростання; попиту на робочу силу певної кваліфікації в країнах-реципієнтах, стан забезпечення дотримання міжнародних стандартів працівникам-мігрантам та їхніх сімей [527].

Опосередковану залежність на рівень міграційного руху трудових мігрантів становлять такі чинники: політико-правові; екологічні; національно-етнічні тощо.

Незважаючи на те, що трудова міграція має на меті працевлаштування чи отримання комерційної вигоди, зумовлюється економічними та іншими причинами на тимчасовій основі, «мотивами міграції вчених та спеціалістів є очікування в країнах-реципієнтах не тільки вищої оплати праці, а й кращих можливостей для творчості й самореалізації, комфортніших побутових умов тощо» [481].

Тому, досліджуючи ті питання, які ставить сучасне суспільство, у рамках трудової міграції виокремлюється суперечливий її характер у контексті глобалізаційних процесів. Трудова міграція містить протиріччя між економічною логікою глобалізації з одного боку та моральними цінностями, які втілює в собі концепція прав людини з іншого боку, яке є предметом запеклих дискусій [69]. Основна увага повинна зосереджуватися на тому, як захистити права трудових мігрантів, особливо тих, які не мають правового статусу і наскільки можуть бути забезпечені їхні права та інтереси національним законодавством [392].

Міжнародна нормотворча політика у сфері праці знаходиться в постійному пошуку ефективних методів організації трудового життя, що забезпечують реалізацію життєвих цінностей працівника і задоволення його потреб. Найважливішими завданнями забезпечення якості трудового життя на основі принципів гідної праці є:

- формування ефективної моделі якості трудового життя на основі принципів гідної праці;
- визначення основних проблем у сфері трудового життя в Україні;
- оцінка повноти відображення державною статистикою проблеми гідної праці та якості трудового життя в Україні;
- визначення основних напрямків вирішення проблеми гідної праці та якості трудового життя в Україні [487, с. 86].

Суть державної міграційної політики має будуватися на підставі включення до національного міграційного законодавства єдиних у світі визнаних прав людини, як це визначено у відповідних міжнародних актах, а також втілення їх у практику на основі верховенства права. Особливості застосування цих стандартів визначається історичними, економічними, соціальними та культурними факторами [392; 464].

Цілком погоджуємося з позицією Волоско Я., яка стверджує, що «міграційна політика України повинна ґрунтуватися насамперед на таких засадах:

- створенні національної законодавчої бази у сфері трудової міграції;
- підписанні дво- та багатосторонніх угод щодо регулювання міждержавних переміщень робочої сили;
- забезпеченні стабільності надходження в країну валютних переказів трудових мігрантів та їх ефективного використання;
- сприянні розвантаженню національного ринку праці через зняття бар'єрів для виїзду тих категорій працівників, які не користуються попитом всередині держави;
- обмеженні виїзду працівників із тих галузей економіки, де існує попит на робочу силу;
- поліпшенні ситуації на вітчизняному ринку праці шляхом залучення реемігрантів, які набули професійних знань та досвіду роботи за кордоном;

– регулюванні впливу у небажаних масштабах працівників дефіцитних спеціальностей [104, с. 16].

Загальні принципи, закріплені в законах, створюють підґрунтя для управління державою і суспільством, а також керівництвом міжнародною трудовою міграцією. Цей висновок ґрунтується на історичному досвіді, який показує, що соціальний мир та соціальна згуртованість може виконуватися лише за умови демократичної форми правління, яка, в свою чергу, передбачає відповідальність, довіру і здатність практично відстоювати свої права через верховенство права [392].

Першим у визначенні стандартів у сфері трудової міграції необхідно визначити зміст прав на трудову міграцію. Ми цілком погоджуємося з позицією Трюхан О., яка зазначає, що до змісту права на трудову міграцію входять: право приймати реально запропоновану роботу; право вільно пересуватися в цих цілях по території держав-членів співтовариства; право знаходитися в одній з держав-членів співтовариства, займаючись трудовою діяльністю відповідно до законодавства, що регулює зайнятість громадян даної держави співтовариства; право залишатися на території однієї з держав-членів співтовариства після завершення трудової діяльності в цій державі на визначених співтовариством умовах [559, с. 178].

Основоположне право, без реалізації якого неможлива трудова міграція – право на свободу переміщення. Суходольською А. запропоновано «право на свободу переміщення» розглядати як теоретико-методологічний феномен та комплексне поняття, що включає й поєднує елементи політичних, економічних і соціальних прав і свобод людини та громадянина, спрямованих на забезпечення вільного вибору місця перебування й проживання та самореалізацію у різних сферах життєдіяльності [538, с. 3].

«Свободу» Пунди О. визначає, як «можливість прояву з боку суб'єкта своєї волі на ґрунті усвідомлення законів розвитку природи і суспільства; «...свобода –

це здатність людини діяти у відповідності до власних цілей та інтересів, спираючись на пізнання об'єктивної необхідності (дійсності)» [456, с. 12–13]. У випадку трудової міграції ціллю мігранта постає реалізація права на працю, право на професійний розвиток та кар'єрний ріст.

Водночас право на вільне пересування передбачає сезонне, епізодичне та маятникове пересування. Під сезонним пересуванням розуміється переміщення працездатного населення до місць тимчасової праці і проживання на термін, звичайно в кілька місяців з майбутнім поверненням до місця постійного проживання. Епізодичне пересування розглядається як нерегулярні пересування з метою задоволення культурних, освітніх, комерційних, політичних, сімейних, релігійних потреб. Маятникові пересування – щоденні, щотижневі або щомісячні переміщення населення від місць постійного проживання до роботи та назад. Таке пересування є територіальним переміщенням робочої сили [172, с. 162–166].

Кожне із запропонованих видів переміщень: сезонне, епізодичне та маятникове (особливо сезонне та маятникове) – пов'язується з реалізацією права на працю, здійсненням підприємницької діяльності, участю у суспільному виробництві, тобто із безпосередньою реалізацією економічної свободи [538, с. 18].

Потреба в праці належить до числа головних у системі відносин особистості, тому за своїм призначенням праця є тією потребою людини, яка здатна задовольнити всі запити та інтереси як окремої людини, так і суспільства й держави. Але й сама праця може проявлятися як мотив і виступати як об'єкт потреби. Крім того, є потреба у визнанні, самоствердженні, у повазі, у відповідному статусі, тобто соціальні і моральні потреби. Усі ці потреби мають безпосереднє відношення до проблеми мотивації праці. Адже в праці знайшли поєднання і матеріальні, і духовні риси. Праця є природною властивістю у житті людини, формою її самовираження в праці і за допомогою праці [131].

Право людини на працю, як і право людини на життя, є таким самим природним і невід'ємним правом кожної працездатної людини. Загальна декларація прав людини проголошує, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Кожна людина без будь-якої дискримінації має право на рівну оплату за рівну працю. Кожний працюючий має право на справедливу винагороду, яка забезпечує гідне існування людини, її самої та її сім'ї... (ст. 23) [148].

У системі прав людини, визначеній Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. (ст. 6–13), трудові права займають домінуюче місце. Це право на працю, право на справедливі та сприятливі умови праці.

Право на працю відноситься до природних прав людини. Однак їх змістовне (забезпечення трудових прав, мінімальні гарантії) наповнення залежить від економічного становища держави та ряду інших факторів [499]. Право на працю є основним благом людини, воно є невід'ємним і невідчужуваним. Право на вільну працю розглядається сьогодні з позицій індивідуального використання цього права кожною людиною і в плані вибору сфери застосування своїх сил. Кожна людина вправі обирати для себе ту сферу діяльності, яка дозволяє їй реалізувати свій потенціал, який в тій чи іншій мірі задовольняє її потреби [198].

Незважаючи на те, що положення Загальної декларації прав людини [198], прийнятої та проголошеної Генеральною Асамблеєю від 10.12.1948 року, мають рекомендаційний характер, вони визнаються універсальними для всіх країн і є основою формування та розвитку системи міжнародних стандартів прав людини. Так, у 1966 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, які разом із двома додатковими протоколами та Загальною декларацією прав людини становлять Міжнародний білль про права людини. Конвенції та рекомендації МОП містять норми, що регламентують основні права людини у сфері праці (заборона примусової праці, свобода об'єднання, рівність

можливостей, сприяння зайнятості та професійна підготовка, захист заробітної плати, тривалість робочого часу і щорічні відпустки, умови праці, техніка безпеки та гігієна праці, охорона праці жінок та підлітків, інспекція праці, мінімальний вік прийому на роботу та ін.).

Сучасні міжнародні стандарти трудових прав ґрунтуються на наступних принципових положеннях: трудові права як особисті блага є невід'ємними та невідчужуваними, вони базуються на принципах свободи, рівності, заборони дискримінації у сфері праці. У цьому значенні трудові права слід розглядати як природні права. З іншого боку, обсяг, зміст трудових прав визначаються державою; утвердження і забезпечення трудових прав людини є обов'язком держави, яка повинна створювати належні умови для реалізації прав людини у сфері праці; система трудових прав складається з індивідуальних і колективних трудових прав, вона носить динамічний характер, здатна змінюватися та розширюватися; індивідуальні та колективні трудові права тісно взаємопов'язані, водночас реалізація колективних трудових прав не може обмежувати індивідуальні трудові права, знижувати закріплений законодавством їхній рівень [265, с.16].

Захист прав працівників-мігрантів та членів їх сімей у рамках діючого міжнародного права забезпечується на основі двох принципів:

1. правової рівності у сфері працевлаштування і забезпечення належних умов праці як громадян приймаючої країни, так і працівників-мігрантів та їхніх сімей;

2. основоположні права людини застосовуються до всіх працівників-мігрантів незалежно від статусу.

Ці принципи повинні об'єднати увесь механізм забезпечення на міжнародному рівні: безпечних умов праці, гарантії при визначенні максимальної кількості робочих годин, мінімальної заробітної плати, сприяння свободи об'єднання в організації трудових мігрантів для захисту своїх трудових та

соціально-економічних прав та інтересів, забезпечення гарантії їх діяльності та сприяння у вирішенні проблемних питань, встановлення мінімальних гарантій при визначенні права на час відпочинку – повинні забезпечуватись усім працівникам та членам їхніх сімей незалежно від національної приналежності [392; 496].

Принципово важливим є застосування міжнародних стандартів у сфері охорони праці, забезпечення зайнятості, захисту материнства, захисту прав та інтересів працівників-мігрантів та їхніх сімей.

Пропоновані МОП інструменти важливі для забезпечення рівності прав трудових мігрантів та громадян приймаючої країни у сфері соціального захисту, стандарти соціального забезпечення застосовуються до всіх працівників, незалежно від їх національності, практично всі з них гарантують рівне ставлення до трудових мігрантів та працівників приймаючої країни, більшість з них включають спеціальні статті від дискримінації [392].

Конвенція МОП про працівників-мігрантів (переглянута 1949 року) № 97 набрала чинності 24 червня 1975 р. Кожний член Організації, для якого ця Конвенція є чинною, зобов'язується надавати, без дискримінації за ознакою національності, раси, релігії або статі, іммігрантам, що законно перебувають на його території, умови не менш сприятливі ніж ті, якими користуються його власні громадяни, у галузях зайнятості, робочих та житлових умов, наявність засобів правового захисту, оподаткування, соціального захисту [446].

Конвенція про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення № 143, дата підписання від 24 червня 1975 р., визначає, що кожний член Організації, для якого ця Конвенція набула чинності, зобов'язується дотримуватися основних прав людини щодо всіх працівників-мігрантів, систематично визначати: чи є на його території незаконно найняті працівники-мігранти; чи починається з його території, чи проходить через цю територію або чи прибуває на неї будь-який міграційний рух трудящих які шукають роботу; чи у зазначених процесах працівники-мігранти

(чи під час переїзду, чи після прибуття, чи під час перебування і працевлаштування) поставлені в умови, які суперечать відповідним актам, багатостороннім чи двостороннім міжнародним угодам або національному законодавству і постановам [439].

Значна кількість міжнародних документів щодо визначення статусу, гарантій у сфері застосування роботи працівників-мігрантів, активну діяльність у сфері захисту їхніх прав здійснює Міжнародна організація праці (МОП), спеціалізована установа ООН, створена ще 1919 р. у рамках Версальських домовленостей у структурі Ліги Націй. Україна набула членство у ній з 1954 р. У преамбулі до Статуту МОП завдання із захисту прав мігрантів міститься у переліку пріоритетних. Його розв'язанню сприяють основоположні конвенції МОП, зокрема щодо свободи від примусової праці (Конвенції № 20 і № 105), рівної винагороди чоловіків [309, с. 98] та жінок за працю рівної цінності (Конвенція № 100), свободи від дискримінації у сфері праці (Конвенція № 111), свободи асоціацій та права на організацію і ведення колективних переговорів (Конвенції № 87 та № 98), ратифіковані Україною. Безпосередньо питань міграції стосуються Конвенція № 97 «Про працівників-мігрантів» 1949 р. та Конвенція № 143 «Про зловживання в галузі міграції і забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення» 1975 р.

Надзвичайно вагомим внеском у соціальний захист мігрантів стали Конвенція № 118 «Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення» (1962 р.), Конвенція № 152 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» (1982 р.). У 2013 р. набула чинності Конвенція про гідну працю домашніх працівників, значна частина яких є мігрантами.

На даний момент Україна не приєдналася до жодного із зазначених документів.

Відповідно до Конвенції № 97, кожен член МОП зобов'язується надавати без дискримінації за ознакою національності, раси, релігії або статі іммігрантам, які законно прибувають на його територію, умови не менш сприятливі ніж ті, які існують для власних громадян, у питаннях заробітної плати, умов праці, членства у профспілках, проживання тощо [446].

Конвенція № 143 на додаток до прав у сфері працевлаштування передбачає забезпечення соціальних та культурних прав. Зокрема зазначається, що кожен член Організації «вживає всіх заходів з метою заохочення зусиль працівників-мігрантів і їхніх сімей щодо збереження їхньої національної й етнічної сутності та їхніх культурних зв'язків з країною походження, включаючи можливість надання дітям знання їхньої рідної мови» [439]. Конвенція зобов'язує поважати базові права людини незалежно від правового статусу мігрантів, тобто й тих, які працюють нелегально [142].

Конвенції МОП щодо працівників-мігрантів, однак, не є універсальними. Вони не поширюються на моряків, прикордонних мігрантів, представників вільних професій, самозайнятих (Конвенція № 97), стажистів та тих, хто перебуває у відрядженні (Конвенція № 143). Це одна з причин поряд із зростанням трудової міграції та її значення, винесення питання захисту прав працівників-мігрантів [381, с. 99] на рівень ООН, у рамках якої 1990 р. було відкрито для підписання Конвенцію про захист прав усіх працівників-мігрантів та членів їхніх сімей. На травень 2017 р. до неї приєдналася 51 країна світу, ще 15 підписали, проте не ратифікували. Зокрема, до неї приєдналися такі великі експортери працівників-мігрантів, як Марокко, Мексика, Філіппіни. Водночас країни-реципієнти Конвенцію поки що не підписали.

«Конвенція ООН включає більшість основних положень конвенцій МОП, проте виходить за їх рамки. Її сенс у гарантіях мінімальних прав для всіх мігрантів, у тому числі не документованих, а також тих, на яких не поширюються конвенції МОП. Інша важлива особливість – неподільність конвенції. Тобто

держави, які приєднуються до неї, не можуть виключати із сфери її застосування жодну категорію працівників-мігрантів. Захист, який передбачений конвенцією, має забезпечуватися мігрантам та членам їхніх сімей на всіх етапах міграційного процесу, тобто під час виїзду, переїзду та повернення. Документ зобов'язує держави регулювати міграційні процеси (створювати з цією метою спеціальні служби, які б розробляли та реалізовували міграційну політику, проводили збір інформації, співпрацювали з відповідними службами інших країн, надавали необхідні послуги мігрантам), а також співпрацювати на міжнародній арені. До особливостей конвенції також належить те, що вона містить широке визначення поняття «сім'я» з урахуванням сучасних поглядів на цей інститут та особливостей різних культур» [309, с. 99].

В останні роки міжнародний діалог при переході перш за все приділяє основну увагу пошуку спільних підходів серед держав до управління трудовою міграцією. Зрозуміло, що як міжнародне явище, по суті, трудова міграція вимагає співробітництва між країнами в реалізації її управління. Півтора десятиліття тому делегати зі 160 країн домовилися про необхідність розвитку спільних інтересів всіх, що беруть участь в міграції країн, та підходи до управління міграції на міжнародному рівні. Це відображено в розділі при переході плану дій міжнародної конференції з міграції та розвитку, що відбулася в Каїрі в 1994 році (МКНР). Ці ідеї були розроблені пізніше в порядку денному міжнародної спільноти управління міграцією [392].

На основі найважливіших положень конвенцій можна зробити висновки:

- пропонуються юридичні визначення понять, що дозволяє безпосередньо включити їх до національного законодавства, що сприяє уникненню можливих помилок і невірних тлумачень;

- визначаються чіткі принципи для національної міграційної політики та міжнародної співпраці у сфері захисту прав та інтересів трудових мігрантів та членів їхніх сімей, сприяння поверненню мігрантів та їхньої реінтеграції і т. д.;

- визначаються положення проти експлуатації мігрантів і забезпечення гідних умов праці, закликається до вирішення проблеми незаконної трудової міграції через міждержавне співробітництво;

- положення конвенцій виступають інструментами заохочувати, розробити і покращити національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів та створюють комплексні концептуальні засади та правові основи для визначення напрямку національної міграційної політики, пов'язані з застосуванням праці мігрантів, захистом прав та інтересів їхніх та членів їхніх сімей [61].

Без сумніву, що в довгостроковій перспективі, беручи до уваги демографічні тенденції, участь трудових мігрантів буде настільки ж важливою для економічного відновлення. Звичайно, що тенденція до бездіяльності у сфері трудової міграції у правовому регулюванні, може привести до громадського тиску, на користь введення у міграційну трудову політику міжнародних стандартів [392].

Ще однією сферою захисту інтересів та дотримання прав і свобод трудових мігрантів є запобігання тіньовій посередницькій діяльності в трудовій міграції, що виражається в діях фізичних і юридичних осіб, спрямованих на незаконне вербування, запрошення, перевезення, розміщення, працевлаштування переважно нелегальних мігрантів, виконанням різноманітних формальностей, пов'язаних з документами тощо. Незважаючи на те, що національне законодавство визначає порядок ліцензування здійснення господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, вирішення потребує питання створення та забезпечення дієвого механізму контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном [104, с. 8].

Для того, щоб захистити права трудових мігрантів та їхніх сімей, розвивати засоби сталого ефективного управління трудовими міграційними процесами в сучасному глобалізованому світі, необхідно розвивати спільні підходи та стратегії, координація і мобілізація людських ресурсів. Трудова міграція – сфера, де існує

очевидна потреба чітких правил і перегляду політики. Тому принципово необхідним є втілення основних прав людини у ході становлення трудової міграційної політики для досягнення цілей до забезпечення захисту трудових мігрантів та їхніх сімей, а також ефективного управління трудовою міграцією загалом. Це передбачає необхідність розвитку законодавства, заснованого на правах людини, визнання міжнародних стандартів праці, гуманізму законів і сприянні міжетнічної поваги і терпимості. Ці заходи є гарантією демократії та соціального миру.

4.2 Статус біженців: міжнародно-правові гарантії

Війни між державами і конфлікти неміжнародного характеру, політичні переслідування спричиняють невинним особам страждання, ці особи опиняються у безправному та безпорадному становищі [184]. Такі негативні наслідки сприяли визнанню необхідності утвердження на міжнародному рівні стандартів прав людини і заборони їх порушення, обмеження за жодних політичних, економічних суспільно-державних умов. За цих підстав виникла необхідність визнання осіб, які зазнають негативного впливу на обсяг своїх права та визнання їхнього особливого статусу та необхідності його правового врегулювання [591].

Після Першої світової війни для уникнення таких же катастрофічних її наслідків у майбутньому, міжнародним співтовариством утверджується необхідність визнання та врегулювання правового статусу біженців.

Перші акти в цій галузі були прийняті після Першої світової війни. Універсальною угодою, яка діє дотепер, є Конвенція про статус біженців 1951 р. [252]. Вона закріпила «статус біженців», згідно з яким біженець – це особа, яка внаслідок подій, що відбулися в її країні, маючи підстави для побоювання бути переслідуваною за ознакою раси, віросповідання, національності, політичних поглядів, приналежності до деяких соціальних груп, перебуває за межами країни,

громадянином якої є, та яка не може або, внаслідок своїх побоювань, не хоче вимагати захисту цієї країни. Конвенція передбачає умови надання статусу біженця, обсяг прав тощо. Крім того, вона закріплює умови, за яких статус біженця не надається певним особам, зокрема:

а) які скоїли злочин проти миру, військовий злочин або злочин проти людяності;

б) які скоїли тяжкий злочин не політичного характеру за межами держави, що надала їм притулок, і до того, як вони були допущені в цю державу в статусі біженця;

в) винним у скоєнні діянь, що суперечать цілям і принципам ООН» [507, с. 154].

Основна проблема світового співтовариства на глобальному рівні – це біженці, питання біженців посеред інших є найважчим і найбільш обговорюваним. Поєднання захисту інтересів індивідуально кожної країни, її громадян із захистом та дотриманням інтересів біженців, стоїть на глобальному рівні і єдиного вирішення для всіх країн чи консенсусу у баченні подолання кризи з біженцями немає. Зазначена проблема набула активного обговорення в ООН як функціонального суб'єкта у сфері пошуку ефективних засобів захисту найбільш вразливої групи суспільства та міжнародного стимулювання надання цій категорії допомоги [147].

«Найбільше шукачів притулку прибули з Сирії – 50,5 тис., як наслідок кількарічного військового протистояння в цій країні. На другому місці Росія – 41,3 тис. Як і раніше, численним є приплив біженців з Афганістану – 26,3 тис. Разом з тим, значну кількість клопотань про притулок було подано на території ЄС громадянами Західних Балкан: Сербії – 26,4 тис., Косова – 20,2 тис., що, очевидно, було результатом надання відповідним країнам безвізового режиму і вільнішого доступу їх громадян до європейської системи притулку. Оскільки переважна більшість цих клопотань необґрунтовані, тому частка відмов за ними становила

понад 98 %. Водночас 90% рішень щодо сирійців були позитивними (62% отримали статус біженця, 27% – додаткові форми захисту, 1% – дозвіл залишитися з гуманітарних міркувань)» [308, с. 8].

«Становище біженців є класичним прикладом взаємозалежності міжнародного співтовариства, адже воно наочно показує, як проблеми однієї країни безпосередньо впливають на інші держави. Недотримання прав людини найчастіше є причиною криз, пов'язаних із біженцями. І завданням світової спільноти є докладання зусиль для покращення становища з правами людини у країнах, котрі являються «постачальниками» біженців, завдяки чому виникне реальна перспектива добровільного повернення та реінтеграції» [262, с. 135].

У преамбулі Загальної декларації прав людини чітко зазначено, що принципи і положення викладені у ній, належать застосуванню як «загального стандарту» (англ. — *common standart*), «загального ідеалу» (франц. — *comme l'idéal*), прагнути досягти якого мають усі народи і держави. Іншими словами, укладачі Загальної декларації прав людини вбачали у ній виклад стандартів прав людини на міжнародно-всесвітньому рівні. Про це зазначала у своєму виступі на 3-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у грудні 1948 року голова Комісії ООН з прав людини Е. Рузвельт, вказавши на те, що, «схвалюючи Загальну декларацію з прав людини, надважливо пам'ятати про основоположність документа ...це декларація основних принципів прав людини та свобод, яка має бути схвалена Генеральною Асамблеєю формальним голосуванням її членів і повинна слугувати загальним стандартом для досягнення у кожній державі усіма народами» [462, с. 20].

Нормативною базою у сфері захисту біженців у Європейському Союзі слугують: Протокол про право на притулок для громадян держав-членів ЄС 1997 р., Хартія основоположних прав Європейського Союзу 2000 р., Договір про Європейський Союз і Договір про функціонування Європейського Союзу (в редакції Лісабонської угоди 2007 р.), Протокол № 24 про надання притулку для громадян-членів ЄС, ОJ С 83/305, 30 березня 2010 р., Регламент (ЄС) № 439/2010

Європейського парламенту і Ради від 19 травня 2010 про створення Європейського Бюро підтримки притулку 19 травня 2010 р. [425].

Важливою передумовою на євроінтеграційному шляху України є залучення її у загальноєвропейський процес захисту прав біженців та контролю за кордонами, порядку надання притулку та міжкордонного співробітництва з сусідніми країнами. Неабияким кроком у даному напрямі стало приєднання України до так званого Седеркопінгського процесу [182].

«Біженець» – це набутий статус, який формується на нормах міжнародного права та національного законодавства перебування біженця. Міжнародні норми зобов'язують держави надавати як мінімум той самий обсяг прав і право вимоги їх обов'язків, які надаються іноземцям у цій країні. Однак, переважаючим є право країни перебування біженця, яка встановлює правомочність набуття такого статусу з певними умовами. Отож, основним визначальним критерієм оцінювання системи прав та обов'язків є співвідношення міжнародних стандартів та дія норм країни перебування біженців [101]. Саме нормативна відповідність норм національного законодавства міжнародним стандартам у захисті прав та свобод щодо біженців є критерієм належного захисту осіб, які зазнали обмеження своїх прав з тих чи інших причин. Метою кожної держави на етапі кризових міграційних рухів кінця ХХ – початку ХХІ століття, виступає проблема не тільки декларування загальних стандартів прав людини і досягнення загального їх ідеалу у нормотворчому їх закріпленні як міжнародного стандарту, якого прагнуть досягти усі народи і держави, а й забезпечити механізм дотримання рівноваги інтересів власних громадян та біженців.

Норми міжнародного права, що застосовуються до біженців, є численними й неоднорідними, тому відсутній єдиний погляд на їхнє місце в системі сучасного міжнародного права. Специфікою правового статусу біженців є те, що вони водночас наділяються основними правами людини, які застосовуються до всіх осіб незалежно від статусу й мають загальний характер та користуються правами

й привілеями, властивими лише біженцям, якими вони наділяються на підставі спеціальних універсальних і регіональних міжнародних угод [262, с. 234].

Женевська Конвенція 1951 року про статус біженців визнає особу біженцем, якщо «ця особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань».

Законодавче визначення в Україні «біженець – особа, яка не є громадянином України внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [432].

Отже, відповідно до підпункту 1 частини 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» біженець наділений такими характеризуючими ознаками:

- громадянство – не є громадянином України;
- порушення прав – є обґрунтовані побоювання бути жертвою переслідування за ознаками віросповідання, політичних переконань, національності, ознаками раси чи громадянства або підданства, приналежності до

певної соціальної групи, перебуває за межами країни своєї громадянської належності;

- можливість та бажання щодо захисту країни власного громадянства – не може або не бажає користуватися захистом такої країни внаслідок таких побоювань;

- можливість та бажання повернення до країни законного перебування – або не має громадянства (підданства) і, перебуваючи за межами своєї країни, не бажає або не може повернутися до неї внаслідок вказаних побоювань.

«Відповідно до чинного законодавства особа може бути визнана біженцем тільки у випадку, якщо відповідає умовам даного визначення. Інші – економічні, особистісні, побутові тощо обставини, через які особа залишила і не може/не бажає повернутися до країни свого походження, не дають підстав для визнання біженцем в Україні» [506, с. 45].

Усвідомлення визнання необхідності статусу «біженця» – одна з необхідних умов забезпечення світового сприйняття відповідальності всього суспільства за настання умов, в яких порушуються права людини та необхідності застосування механізмів мінімізації їхніх наслідків на рівень дотримання прав та гідного ставлення до людини незалежно від її статусу [292; 544].

З суспільно-кризовими ситуаціями, формування яких дедалі більше почало загострюватись у період початку XXI століття, вимагається переосмислення механізмів забезпечення норм орієнтованих на людину, оскільки ті механізми, які застосовуються на даний момент, не відповідають реаліям сьогодення та породжують протистояння інтересів країн транзиту, країн прийняття біженців та викликає активне обурення корінного населення цих країн.

Беззаперечно, можна стверджувати про існування очевидного взаємозв'язку між питанням прав людини та проблемою біженців. Порушення прав людини є не тільки однією з головних причин масового виходу, але й виключають можливість добровільної репатріації до тих пір, поки вони не припиняться. Все частіше стають

причиною переміщень населення як всередині країни, так і масового виїзду за її межі, порушення прав меншин та міжетнічні конфлікти [89].

Наступним аспектом взаємозв'язку між цими двома питаннями варто визнати ігнорування мінімальних прав біженців та осіб, переміщених всередині країни. За час пошуку притулку все частіше особи стикаються із обмежувальними заходами, які позбавляють їх у доступі до безпечних територій. В окремих випадках особи, які шукають притулок, та біженці затримуються або примушено повертаються у той район, де їхня свобода, життя та безпека опиняються знову під загрозою. В окремих випадках вчиняються напади озброєних угруповань або призиваються в збройні сили, примушуючи їх воювати у лавах тієї чи іншої сторони у громадянських конфліктах. Шукачі притулку та біженці часто стають жертвами прояву расизму [239; 503; 515].

«Вимушене переміщення великих мас людей, зокрема до країн Європейського Союзу, загрожує виникненню додаткового напруження, нових кризових ситуацій, що може призвести до загострення та поширення конфлікту, дестабілізації обстановки у ширших масштабах. Іншими словами, біженство є наслідком і водночас причиною загроз особистій, колективній та міжнародній безпеці» [506, с. 31].

Генезис міжнародної нормотворчості, прийняття нових документів у сфері прав людини призводять до того, що міжнародне право збагачується принципами і нормами, які регулюють права людини, гарантуючи особі право користуватися основними правами та свободами у період збройних конфліктів, мінімізуючи біди, що спричиняються воєнними діями та захищаючи людину від свавілля та насилля [507]. Отже, конкретне співставлення цих двох галузей – міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право – дає нам змогу стверджувати, що вони за своїми принципами та цілями тісно взаємопов'язані.

При аналізі можемо дійти до висновку, що багато загальновизнаних прав людини прямо поширюються на біженців. До них належать право на життя, захист

від катувань і поганого поводження, право на громадянство, право на свободу пересувань, право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися в свою країну, право не зазнавати примусового повернення.

Ці права поруч з іншими громадянськими, політичними, економічними, соціальними і культурними правами стосовно всіх осіб, як громадян, так і не громадян, закріплені у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, які разом складають Міжнародний білль про права людини: «ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання чи вигнання» (стаття 9 Загальної декларації прав людини); «кожна людина має право шукати притулку від переслідування в інших країнах та користуватися цим притулком» (стаття 14 Загальної декларації прав людини); «кожна людина має право на громадянство» (стаття 15 Загальної декларації прав людини); «кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання в межах кожної держави. Кожна людина має право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися в свою країну» (стаття 13 Загальної декларації прав людини) [190]; стаття 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [336], [263, с. 204]. Так звана Дублінська конвенція – Конвенція про право притулку і поводження з біженцями прийнята у 1990 році.

Положення міжнародного права доповнюються нормами національного права, що надає додатковий «гуманітарний» статус.

Беззаперечно, міжнародні стандарти у врегулюванні будь-якої суспільної сфери базуються на основному принципі гуманізму і це основне досягнення людства. Конвенція про статус біженців 1951 року та Протокол щодо статусу біженців 1967 року є універсальною угодою та встановлює основоположні стандарти щодо біженців.

«Міжнародні норми, якими керуються при врегулюванні відносин з біженцями, направлені на забезпечення гуманного поводження з особами, які

відносяться до групи осіб найбільш вразливих. Саме тому ці норми доволі тісно пов'язані з міжнародним правом в галузі прав людини, завданням якого виступає збереження гідності і благополуччя кожної людини. В міжнародному праві неухильно збільшується питома вага норм, які орієнтовані на людину. В основі цих норм стоять принцип поваги прав людини та основних свобод, що передбачає їхнє загальне значення:

а) поширення прав та основних свобод на усіх людей без будь-якої диференціації;

б) залучення усіх держав у відповідні заходи щодо гарантування та забезпечення цих прав;

в) забезпечення основних прав та свобод як у нормальних життєвих ситуаціях, так і під час збройних конфліктів та за умов надзвичайного стану.

Отже, міжнародне публічне право визначає стандарти у галузі захисту основних свобод і прав людини. Держави-члени міжнародних договорів у сфері прав людини зобов'язуються дотримуватися цих стандартів і поважати права людини та основні свободи. Відповідно, частина джерел міжнародного права біженців співпадає з джерелами міжнародного права захисту прав людини. Держави, що приєдналися до міжнародного договору, зобов'язуються виконувати ці зобов'язання по відношенню до всіх осіб, що знаходяться під його юрисдикцією» [263, с. 201].

Рівень захисту біженців безпосередньо пов'язується з управлінням міграційними процесами, управлінням міграцією, серед державних функцій визначених національною системою містяться ті, які спрямовуються на впорядковане та гуманне управління транскордонною міграцією, а саме: управління процесами в'їзду і перебування іноземців всередині країни; захист біженців та інших осіб, котрі потребують захисту. Передбачається спланований підхід у розробці політики, законодавчих та адміністративних рішень основних міграційних питань: фактори, які стимулюють міграційний відтік (відштовхуючі

фактори), умови і обставини у країні походження, котрі змушують або стимулюють її жителів до еміграції.

Крім загальних економічно-трудова, які направлені на зміну соціального статусу, кар'єрного росту, фінансової стабільності, належать фактори спричинення утиску за певними критеріями, які змушують шукати захисту за межами країни громадянства, до таких факторів відносяться політичні, расові чи релігійні переслідування, війна, техногенні катастрофи і т.д. [175], тобто ті, внаслідок яких є підстава набуття статусу біженця, а не просто мігранта.

«Європейська конвенція про територіальний притулок 1977 р. в ст. 2 проголошує право держав надавати притулок, у тому числі за причинами гуманітарного характеру. Статус біженця займає правовий простір, що характеризується, з одного боку, принципом суверенітету держав і пов'язаними з ним принципами територіального верховенства й самозбереження, а з іншого – гуманітарними принципами, що постають із норм міжнародного права та договорів» [262, с. 133].

На думку Гнатюк Т., формування законодавства щодо регулювання статусу вимушених (біженців, шукачів статусу біженця, осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту), яке направлене на усталення в національному законодавстві міжнародних стандартів у цій сфері, можна поділити на кілька етапів у залежності від періоду прийняття нормативних актів: перший етап (1992 – 1997 рр.), другий етап (2001 р.), третій етап (2001 – 2010 рр.), четвертий етап (з 2011 р.) [135]. На нашу думку, кожний з етапів – це перехід від теоретичного визнання необхідності застосування міжнародних стандартів до суспільно необхідної імплементації європейських стандартів у національному законодавстві та адаптації механізмів забезпечення їх дотримання.

Так, вагомим внеском у визначенні на належному рівні прав біженців та «формуванню системи захисту їхніх прав», особливе місце у цій сфері мають положення, що гарантують іноземцям і особам без громадянства, які на законних

підставах перебувають в Україні, а отже і біженцям, рівність прав, свобод і обов'язків із громадянами України (стаття 26), свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (стаття 33), забороняють будь-яке обмеження прав за ознаками раси, кольору шкіри, релігійної належності, за мовними або іншими ознаками (стаття 24), спрямовані на захист сім'ї, прав дитини (стаття 52), а також передбачають можливість надання іноземцям та особам без громадянства притулку в Україні (стаття 26) Конституції України [255]. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні дійшло висновку, що Конституція України відкриває широке правове поле для мігрантів, зокрема біженців і шукачів притулку. Відповідні конституційні норми є демократичними, відповідають рекомендаціям ООН, Ради Європи, ОБСЄ та інших міжнародних організацій у цій сфері» [147, с. 50].

Запровадження високих стандартів щодо захисту біженців і фактичне запобігання доступу на територію України потенційних пошукачів притулку є свідченням практичного втілення Україною принципів Європейського Союзу, що є підтвердженням внесення змін у законодавство України [136, с. 23].

Підтримуємо позицію Рудневої О., яка зазначає, що варто здійснювати класифікацію міжнародних стандартів прав та свобод людини, виходячи з їхньої об'єктивної форми закріплення і особливого функціонування, оскільки тоді класифікація дозволяє виокремлювати не лише формальні, але і сутнісні властивості відповідних стандартів та визначати їхню роль у правовому регулюванні [486, с. 33].

Якщо розглядати міжнародні стандарти у справах біженців, необхідно виходити також із визначень галузі та інституту міжнародного права. Погоджуємось із позицією науковця Котляр О., що «міжнародне право захисту прав біженців можна вважати інститутом у складі галузі міжнародного права захисту прав людини. При цьому інститут захисту прав біженців є настільки

розвиненим, що має ряд своїх особливостей, зокрема щодо співвідношення та взаємодії із рештою норм галузі міжнародного захисту прав людини, серед яких:

1) саме порушення прав людини, насамперед принципу заборони дискримінації, є причиною потоків біженців;

2) необхідною умовою добровільного повернення біженців до країн свого походження є відновлення поваги й додержання всіх категорій прав людини;

3) біженці нарівні з іншими людьми користуються можливостями міжнародного механізму контролю за додержанням міжнародних угод у сфері захисту прав людини» [263].

Із зазначеної позиції випливає, що для досягнення найвищого рівня захисту інтересів біженців необхідно пройти два періоди належного забезпечення їх прав. Перший етап полягає в усуненні тих негативних впливів, які спонукали осіб шукати притулок та набути статус біженця. Другий етап безпосередньо пов'язаний з першим, оскільки необхідно не тільки усунути джерела порушення прав осіб, а відновити дотримання всіх прав людини до такого рівня, який відновить впевненість, повагу до держави свого походження, впевненість у належному дотриманні механізму забезпечення прав, а відповідно і породження бажання біженців повернутися у країну свого походження. Що стосується терміну переходу з одного періоду в інший, то з практики можна зробити висновки, вони надзвичайно довгі і, як правило, відсутній перехід з першого періоду в другий. Відновлення належного стану дотримання прав людини може досягатися протягом кількох поколінь [239, с. 206].

З позиції визначення міжнародних стандартів біженців у глобалізаційному філософсько-правовому контексті всі країни дотримуються принципу заборони дискримінації. Цей принцип базується на визнанні країнами громадянства та розмежування статусу «громадянин» та «іноземець». Однак країною, яка надала статус біженця, визнається на законодавчому рівні, відповідно до міжнародних стандартів обмеження прав і свобод відповідно до статусу, їхній рівень не може

виходити з позиції приналежності до того чи іншого громадянства, тобто усі міжнародні стандарти прав людини аналогічно застосовуються і до особи біженця.

Однак, розглядаючи біженця, як особу з більш вразливим становищем, щодо захисту прав та інтересів постає необхідність додаткового визначення міжнародних стандартів для зазначених осіб та додаткових механізмів їх забезпечення та дотримання.

Ми цілком погоджуємося з думкою науковця Котляр О., яка зазначає, «що значна кількість загальновизнаних прав людини безпосередньо поширюється на біженців. До сфери таких прав належать: право на життя; право на захист від катувань та поганого поводження; право на свободу пересувань; право на громадянство; право залишити будь-яку країну, в тому числі свою, та повертатись у свою країну; право не зазнавати примусового повернення» [262, с. 132]. Саме ці загальновизнані права людини і становлять основу міжнародних стандартів щодо біженців [50].

Першочергова ціль вимушеної міграції біженця – це пошук притулку. Право біженця на безпечний притулок визнано Конституційними та міжнародними нормами, що включає в себе як нормативного визначення міжнародних стандартів біженцям, так і гарантії їх забезпечення на міжнародному та державному рівнях.

Ми уже у попередніх розділах зазначали про міжнародний стандарт у сфері міграції, закріплений згідно статей 13 та 14 Загальної декларації прав людини, які гарантують кожній людині право вільного пересування та обирати собі місце проживання в межах будь-якої держави і право покинути країну, включаючи і свою власну, з метою пошуку притулку через переслідування у іншій країні та користуватися цим притулком.

Ми погоджуємось з Павловою В., що «міжнародний захист включає більше ніж фізичну безпеку. Біженці повинні отримати у понятті притулку щонайменше такі ж права та базову допомогу, як і інший іноземець, який легально проживає, включаючи свободу думок, пересування та свободу від катувань і принизливого

поводження. Економічні та соціальні права однаково застосовуються. Біженці повинні мати доступ до отримання медичної допомоги, навчання та право на працю» [395, с. 219].

Відповідно з Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» здійснюється розмежування права особи, відповідно до якої прийнято рішення щодо оформлення документів для прийняття рішення щодо визнання біженцем, та права особи, яку визнано біженцем, тобто права особи на перехідному періоді від особи без визначеного статусу до особи «біженець». Тому логічною вбачається думка розмежування стандартів щодо зазначених категорій осіб залежно від етапу набуття статусу біженця.

Так стаття 13 згадуваного Закону зазначає, що особа, відносно якої прийняте рішення щодо оформлення документів щодо прийняття рішення у визнанні біженцем має права: на тимчасове працевлаштування, медичну допомогу у порядку, визначеному законодавством, на навчання; право на проживання в родичів, в готелі, піднайм житлового приміщення чи користування житлом, наданим у пункті тимчасового розміщення біженців; право на безоплатну правову допомогу в установленому порядку; право на конфіденційне листування з Представництвом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН); право на відвідання співробітниками УВКБ ООН та інші права, передбачені Конституцією та законами України для іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України.

Згідно статті 15 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [432] визначено, що особи, яких визнано біженцями, користуються тими самими правами та свободами, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, а саме: право на пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом; право на працю; право на провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом; право на охорону здоров'я, медичну допомогу

та медичне страхування; право на відпочинок; право на освіту; право на свободу світогляду і віросповідання; право на направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб цих органів; право на володіння, користування та розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб; право на звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; право на безоплатну правову допомогу в установленому порядку. Також визначено цим законом рівні права з громадянами України і у шлюбних та сімейних відносинах та соціальному захисті (має право одержувати пенсію, грошову допомогу та інші види соціального забезпечення у порядку, визначеному законодавством України); право користуватися житлом, яке надане у місці проживання, а також інші права і свободи, передбачені Конституцією України та законами України.

Проаналізувавши нормативне визначення прав особи, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем, та особи, яку визнано біженцем, ширше коло гарантій у других, оскільки, на нашу думку, особи, яких визнано біженцями в Україні, прирівнюються до осіб, які постійно проживають в Україні, з дня прийняття рішення про визнання їх біженцями, а у першому випадку тимчасовий характер стану переходу від прийняття рішення про оформлення до набуття офіційного статусу біженця має обмежуючий механізм щодо дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

На нашу думку, незважаючи на те, що національним законодавством визнано рівність прав, а саме стаття 14 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» зазначено, що особи, яких визнано біженцями, користуються тими самими правами та свободами і мають

такі ж самі обов'язки, як громадяни України, окрім випадків, встановлених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а статтею 13 цього ж Закону визначено, що особа, щодо якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем, наділена правами, передбаченими Конституцією та законами України для іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України, мають дещо відмінний об'єм змісту міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

Першочерговий міжнародно визначений стандарт – право вільного пересування: ніхто не може примусово обмежуватись у виборі місця перебування, визначення місця постійного проживання чи позбавлений права на вибір будь-якого виду міграції. Це питання ми докладніше розглядали у попередніх розділах. Що ж стосується біженців, то безпосереднє відношення до права пересування має заборона на виселення, яка є гарантією права на вимушену міграцію через обґрунтовані, беззаперечні побоювання стати жертвою переслідувань на основі національності чи расової ознаки, віросповідання або політичних переконань, громадянства (підданства) чи приналежності до певної соціальної групи.

Так стаття 32 Конвенції «Про статус біженців» забороняє вислання біженців. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» однією з гарантій забезпечення прав біженців декларує подвійну заборону «вислання або примусового повернення до країни, де їх життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, або до країн, де вони можуть зазнати катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання або з яких вони можуть бути вислані або примусово повернуті до країн, де їх життю або свободі загрожує небезпека за ознаками віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи

або політичних переконань, а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, як такі, що не можуть бути повернуті до країн походження [432].

Однак, така гарантія має в собі і національний інтерес, тобто обмеження застосування в інтересах приймаючої держави. Згідно Конвенції, допускається вислання з міркувань державної безпеки або громадського порядку та проводиться лише на виконання рішень, винесених у судовому порядку. Таке ж право на вислання з позиції захисту власних інтересів Україною не визнано Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», що, на нашу думку, має бути врахованим і повинні бути внесені зміни до норм законодавства у сфері біженців, оскільки захисту потребують не тільки біженці а й громадяни України [365].

Із аналізованої статті Конвенції, яка забороняє вислання, також впливає інший міжнародний стандарт: право на правову допомогу. Так міжнародна норма наголошує, що у випадку вислання біженцям має бути надано право подавати для свого виправдання докази та оскаржувати до відповідних інстанцій чи осіб, спеціально призначених відповідних інстанцій, для здійснення обґрунтування права залишення на території приймаючої країни, а також надається право мати для цих цілей свого представника.

Інша стаття Конвенції про статус біженців визнає право на юридичну допомогу. Так у п. 2. статті 16 визначається серед інших міжнародних стандартів право на юридичну допомогу. В свою чергу, національне законодавство відповідно до частини другої статті 8 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначає, що за бажанням заявника в попередньому розгляді заяви про визнання біженцем участь приймає адвокат, призначення адвоката для надання правової допомоги заявникові відбувається в установленому порядку. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»: «право на безоплатну правову допомогу –

гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу» [430].

Ми цілком погоджуємося з думкою, що інститут прав людини надзвичайно динамічний і гнучко реагує на суспільні зміни, на нові його вимоги, особливо на глобальному рівні [60]. Саме ці глобальні зміни диктують новий аналіз міжнародних стандартів біженцям та аналіз статистики порушення прав біженців, вимагає зробити висновок про перехід трьох поколінь прав людини, які історично відображались у міжнародних стандартах, та змінитись відповідно до нових потреб суспільства.

На сучасному етапі кризових міграційних явищ XXI століття вимагає більшого нового визначення міжнародних стандартів щодо забезпечення того, щоб реагування на ситуації з біженцями засновувалися на правах і враховувало аспекти гендеру, віку та різноманітності, оскільки ключовою частиною цього є забезпечення того, щоб заходи з реагування на ситуації з біженцями були активною й ефективною допомогою для тих, кого вони покликані захищати й допомагати, сприяли гендерній рівності та розширювали можливості жінок і дівчат і боролися з дискримінацією. На усунення цього недоліку було направлено на Глобальний договір щодо біженців, який було підтримано всіма країнами-членами ООН у грудні 2018 року. З прийняттям у вересні 2016 року Нью-Йоркської декларації про біженців та мігрантів [369] держави-члени Організації Об'єднаних Націй прийняли ряд зобов'язань щодо розширення того, яким чином міжнародне співтовариство вирішуватиме проблеми мобільності людей. Стосовно біженців це включає два ключові кроки в напрямку створення більш стійкої системи забезпечення захисту біженців [133].

Ми підтримуємо позицію експертів благодійного фонду «Право на захист» та Української Гельсінської спілки з прав людини, які пропонують на основі рішень ЄСПЛ, наприклад, якщо йдеться про випадок необхідності забезпечити принцип абсолютної заборони вислання відповідно до статті 3 ЄКПЛ (див. рішення ЄСПЛ по справі Сааді проти Італії [466], заява № 37201/06, рішення від 28 лютого 2008 року; або в тому випадку, коли мова йде про видворення, яке становитиме непропорційне втручання в право такої людини, на повагу до її особистого або сімейного життя (див. рішення ЄСПЛ у справі Родрігес да Сільва та Хуугкамер проти Нідерландів [465], заява №50435/99, рішення від 31 січня 2006 року, необхідність привести національне законодавство у сфері міграції до відповідності із вимогами статті 8 Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» (право на повагу до особистого і сімейного життя) шляхом закріплення у Законі України «Про імміграцію» ефективних (а не тільки формальних, які передбачені чинною редакцією) гарантій проти вислання іноземців, що тривалий час проживають в Україні, та вдосконалення, передбачених Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» механізмів врегулювання статусу іноземців, які не можуть бути видворенні з території України, в тому числі в силу зобов'язань України за міжнародними договорами у сфері захисту прав людини [202].

Ми неодноразово наголошували, що декларативне визнання міжнародних стандартів щодо біженців вимагає гарантії механізму їхнього забезпечення; щодо їхнього дисбалансу свідчить «Звіт про результати проведеної в 2019 році спільної оцінки потреб біженців, шукачів притулку і внутрішньо переміщених осіб в Україні», який базується на спільній оцінці потреб, проведеної Агентством ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні з біженцями, шукачами притулку, особами зі статусом додаткового захисту, особами без громадянства, особами, що знаходяться під ризиком без громадянства, внутрішньо

переміщеними і особами, які постраждали від конфлікту в Україні в період з лютого по березень 2019 року [193].

За висновками згадуваного Звіту визначені недоліки забезпечення стандартів біженцям та подані, на нашу думку, дуже суттєві, рекомендації Уряду України щодо усунення недоліків у механізмі реалізації декларованих прав біженців, так рекомендовано:

«забезпечити своєчасний доступ шукачів притулку до процедури і документації з надання притулку [514];

забезпечити безкоштовний, незалежний і якісний переклад;

внести необхідні зміни до законодавства, а також зміни у формат довідки шукача притулку про звернення за захистом, щоб шукачі притулку могли отримати доступ до медичного обслуговування, працевлаштування та банківських послуг;

органи міграційної служби повинні інформувати відповідних постачальників послуг, зокрема медичні установи, про статус документів щодо надання притулку, щоб поліпшити доступ до послуг;

підвищити рівень визнання шукачів притулку з країн, з яких походить найбільша кількість біженців у світі;

надати особам зі статусом додаткового захисту можливість подавати заяву на натуралізацію;

полегшити доступ до реєстрації за місцем проживання» [193].

Щодо забезпечення стандартів на міжнародному рівні не тільки на законодавчому рівні, а й фактично мають бути можливості приймаючих країн їх забезпечення [73]. Саме щодо цього питання на міжнародній арені виникає багато суперечок. Так найбільша Європейська міграційна криза у 2015 році – гуманітарна катастрофа, яка виникла під дією масової міграції у Європу через країни Африки і Близького сходу, які перебували у стані війни. Єврокомісар з питань розширення та добросусідства у ЗМІ зазначав, що на середину вересня 2015 року число

мігрантів є найбільшим в історії людства. Такий масштабний приплив біженців відмічався і у 2016 році, а вже в наступні роки поступово йде на спад [143].

Протягом 7 місяців 2015 року у Європу прибуло понад 300 тисяч мігрантів, із них більше 100 тисяч – у липні. Відсутність прозорих правил прийому і неконтрольованого переміщення біженців призводить до численних людських жертв на шляху до Європи та у Європі: за перші 5 місяців 2016 року у Середземному морі потонули більше 1800 мігрантів – це у 20 разів більше до відповідного періоду минулого року [328].

Фактичне забезпечення механізмів дотримання прав біженців потребує фінансового забезпечення приймаючими країнами. Так значне фінансове навантаження на країни європейського об'єднання: у 2015 році на вирішення проблем міграції Єврокомісія виділила 2,4 млрд євро [309], і за ситуації, яка склалася на світовому міграційному просторі, ці фінансові витрати будуть зростати як за рахунок Єврокомісії, так й з бюджетів окремих країн, що посилює невдоволення громадян приймаючої країни.

Для усвідомлення масштабів проблем у сфері біженців варто проаналізувати статистику кількості біженців в Україні по регіонах і за віковими критеріями [529].

Як ми уже зазначали, на основі масового прийняття біженців створюється додаткове суспільне навантаження та протистояння. Біженці через часту неповагу до норм та традицій країн перебування формують суспільну думку громадян щодо відсторонення від зазначеної категорії осіб, а у гірших випадках – нетерпимість та жорстоке поводження через їхній статус.

Окрім суспільної недоброзичливості, проблему створюють і негативний вплив на екологію приймаючої країни чи регіону тимчасового перебування таких осіб. Зустрічаються випадки формування масштабних звалищ харчових продуктів чи інших засобів допомоги на узбіччях чи місцях перебування біженців.

Погляди суспільного сприйняття до міграції прослідковуються і у політичних процесах підтримки на політичній арені кожної країни представників, які вбачають необхідність знизити рівень кількості осіб зі статусом біженця. Такі прояви корінних громадян висловлюють їхню позицію не тільки до особи «біженець», а й до механізмів та способів, які спонукають до збільшення таких осіб у країні перебування.

Відповідно такі напливи біженців супроводжуються не стільки проблемою нормативного врегулювання їхнього статусу, скільки відсутністю єдиного механізму для всіх держав та єдності у прийнятті спільних правил вирішення проблем з їх розселенням, що призводить до суттєво нерівномірного навантаження на окремі країни Європи. Всі ці розбіжності щодо єдиного бачення у вирішенні цих проблем з біженцями несуть у собі невдоволення приймаючих країн та загрозу існуванню Шенгенської угоди, поширюють думки розколу ЄС.

4.3 Внутрішньо переміщені особи: глобалізаційні виклики

У зв'язку з поширенням в кінці ХХ – початку ХХІ століття у світі внутрішніх воєнних конфліктів, поширення техногенних, природних катастроф набуває невідкладного реагування міжнародної спільноти у напрямку формування та систематизації норм міжнародного права та вимоги їх імплементації у національне законодавство щодо захисту вимушено переміщених осіб.

Для України питання внутрішньо переміщених осіб набуло гостроти з 2014 року і досі пік проблемних питань не стихає. Незаконна анексія Криму та окупація східних територій України призвело до масового переміщення осіб на її території та появи нової групи осіб зі статусом «внутрішньо переміщених осіб», а також ряду інших питань щодо захисту інтересів громадян України [611].

У цей період, національне законодавство набуло нових норм правового регулювання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб у таких нормативних

актах: від 2 вересня 2014 року № 1669-VII «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», від 15 квітня 2014 року № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року стратегії узгоджуються з напрямками Концепції Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р. № 892 [256; 382; 450].

Першим вагомим поступом у розвитку національної правничої доктрини у питаннях внутрішньо переміщених осіб слід вважати експертну монографічну роботу «Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини внутрішньо переміщеної особи», підготовлену в 2015–2016 рр. Це дослідження здійснювалося складовою Проекту Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні», який розпочав активний період імплементації з січня 2016 року. Дослідницьку роботу, аналіз національного законодавства, розкриття змісту стандартів здійснювали Ерін Муні, Герасименко Є., Моркова О., Заєць С., Маккаллін Б. та експерти Центру адвокації стандартів Ради Європи (ACCESS): Чраска Ф., Джакомополу Є. і Параскевас К.. Це дослідження можна вважати втіленням п. 122 Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням уряду від 23 листопада 2015 року № 1393-р, про розроблення та затвердження методичних рекомендацій із проведення експертизи проектів нормативно-правових актів, що стосуються прав внутрішньо переміщених осіб та відповідність їх Керівним принципам ООН з питань переміщення всередині країни [25, с. 56].

У контексті глобалізаційних процесів у Європі кінця ХХ – початку ХХІ

століття активізувалися процеси, які формують основу розвитку сучасних європейських та інших демократичних держав світу з основним принципом непорушності прав і свобод людини. Світовою спільнотою набули розвитку глобальні напрацювання у сфері міжнародних стандартів прав і свобод людини, які стали частиною внутрішнього права кожної держави та України в тому числі, та мають пріоритетний вплив на розвиток правових систем.

Проблема захисту та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб є безпосереднім наслідком прямої російської агресії проти суверенної України. Результатами російської анексії Криму та воєнного конфлікту на Донбасі стала не тільки загибель тисяч людей, а й поява внутрішньої вимушеної міграції, з феноменом якої Україна стикається вже вдруге з часів Другої світової війни (Чорнобильська катастрофа 1986 року супроводжувалася вимушеною внутрішньою міграцією, обсяги якої сягали 162 тис. осіб), проте вперше – в нинішніх масштабах. І якщо для Західної та Центральної Європи основну проблему становлять біженці, то в українському контексті йдеться переважно про внутрішньо переміщених осіб. Станом на початок 2016 року в Україні налічувалося приблизно 1,7 млн. внутрішньо переміщених осіб. Із них, за приблизними оцінками, декілька десятків тисяч людей із Криму, решта – зі Сходу України. Близько 60% внутрішньо переміщених осіб – це пенсіонери, 25% – працездатні особи, 10% – діти та 5% – неповносправні особи. Маючи 1,7 млн. внутрішньо переміщених осіб (для порівняння: загалом таких у світі 28 млн.), Україна входить до п'ятірки країн із найбільшою кількістю внутрішньо переміщених осіб [279].

Слово «біженець», на жаль, з'явилося у повсякденному застосуванні громадян України передовсім не через тих осіб, яких законодавством визначено «біженцями», а у зв'язку з появою мешканців України, котрі змушені виїхати із окупованих або небезпечних територій до регіонів безпечних для життя (ті, кого визначають як «вимушеними переселенцями» або ж «внутрішньо переміщеними

особами»). У нашій державі останніми роками відбуваються безпрецедентні явища – окупація, АТО, тероризм. Ці явища тягнуть за собою соціальні наслідки, призведення до значної кількості внутрішнього переміщення осіб і порушень прав людини, цих громадян називають вимушеними переселенцями, що підкреслюється мотивами їхнього переміщення – вони змушені залишати свої домівки, щоб зберегти власне життя і життя близьких, уникнути насилля і політично-мотивованого переслідування через свої переконання.

Вимушених переселенців відрізняє від біженців те, що вони появились як наслідок дії держави їхнього походження. У справі із вимушеними переселенцями може бути великий розрив між певною дією та часом. Щодо питань біженців та вимушених переселенців, то виникають певні матеріально-правові питання, вирішити які покладається на міжнародне приватне право [395, с. 220].

Термін «особи переміщені всередині країни» почали використовувати тільки в останні десятиліття ХХ століття, коли світове співтовариство вперше звернулося до цієї проблеми. Після Другої світової війни на міжнародній арені намагаються створити законодавчі механізми у сфері захисту осіб, які рятувались від переслідувань шляхом перетину державних кордонів. У 1951 році була прийнята Конвенція ООН про статус біженців та утворений Верховний Комісаріат у справах біженців. Однак механізми, створені для таких осіб, не врахували тих, котрі змушені до переміщення всередині власної країни. Це особи, які внаслідок певних причин не побажали або не змогли покинути країну і не підпадали у сферу міжнародно-правового захисту. Вирішенню цього питання на міжнародному рівні заважало класичне уявлення про державний суверенітет. Країни за собою залишали виключне право вирішувати питання щодо положення своїх громадян. Основною відмінністю внутрішньої міграції є той факт, що особи, переміщені всередині країни, – це, як правило, громадяни цієї держави. Тому вони повинні мати права і свободи, закріплені як у законодавстві держави їх громадянства, так і в основних міжнародних документах, і перш за все в Загальній декларації прав

людини та Міжнародних пактах про права людини [237, с. 259].

Ще застосовуються у світовій практиці поняття «підтримана міграція», «організована міграція», які визначаються, як переміщення мігрантів, яке відбувається на основі підтримки однієї або кількох держав, міжнародної організації, як протиположна спонтанній, самостійній міграції.

Міжнародна організація праці визначає, що «примусова міграція» – це міграційний рух, у якому існує елемент примусу, у тому числі загроза життю та джерела для існування, незалежно від того, чи це виникло у результаті природних або антропогенних причин (наприклад, у результаті стихійних лих, екологічних, хімічних або ядерних катастроф, голоду або проектів розвитку) [175].

Внутрішньо переміщені особи, групи осіб, яких змусили покинути свої домівки або місця звичайного проживання, у тому числі внаслідок збройного конфлікту або щоб уникнути проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або спричинених діяльністю людини лих, що не супроводжувалося перетином міжнародно визнаних державних кордонів [260].

Повне та чітке визначення для внутрішньо переміщених осіб, надане Європейською радою у справах біженців та вигнанців, – «це люди, які не перетинають міжнародних кордонів, а переселяються через стихійну неgodу, бойові дії, різного виду катастрофи з одного регіону країни до іншого» [182, с. 315].

Внутрішньо переміщеною особою в Українському законодавстві визнається громадянин України, який постійно проживає на території України, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання, у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [434].

Ми не погоджуємося з позицією Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадженням довгострокових рішень щодо внутрішнього

переміщення на період до 2020 року, де зазначено, що «внутрішньо переміщена особа» – це не є статус, визнаний міжнародним правом, але оспорення такої позиції виконавчої влади не входить у коло даного дослідження. Ми наполягаємо, що саме з поширенням у світі необхідності внутрішнього переміщення осіб вимагає особливого ставлення та сприйняття як категорії осіб з необхідним додатковим захистом, так відповідно і прийняття норм, які виокремлюють їх вразливість та визначення гарантій, заходів щодо забезпечення їхніх прав на належному рівні, рівні не нижчому, який забезпечується за нормальних життєвих умов. Так для забезпечення належного рівня захисту прав внутрішньо переміщених осіб необхідним підґрунтям мають бути міжнародні стандарти, які повинні лежати в основі національного законодавства.

Цілком погоджуємося з провідним науковцем Рабіновичем П., що стандарти прав людини міжнародного рівня встановлюють, власне, «мінімальний стандарт» і мають бути «мінімально допустимим консенсусом», вони не лише закріплюють перелік назв загально визнаних прав, а й фіксують їх певний необхідний обсяг, мінімальний рівень, на якому останні мають реалізовуватися [461, с. 22].

З позиції Каліущенко І. міжнародно-правовим стандартом забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб у широкому розумінні є сукупність принципів і норм міжнародного права, втілених у міжнародно-правових угодах, які стосуються забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, тоді як у предметному (вузькому значенні) – це заснований на нормах міжнародних угод алгоритм певних дій, спрямованих на гарантування, охорону, захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а також їх відновлення міжнародними та національними органами [220, с. 164].

Результатом діяльності у сфері формування та тлумачення міжнародних стандартів, які стали основоположними у вирішенні питань внутрішньо переміщених осіб, були сформовані Керівні принципи внутрішньо переміщених осіб щодо переміщення у 1998 р. Ці принципи цілком узгоджені з нормами

міжнародного права з прав людини та гуманітарного права з деталізацією саме на особливий статус осіб вимушених переселенців. Визначалися принципи, які відображають міжнародні норми у сфері прав людини та положення міжнародного гуманітарного права, та принципи, які повинні застосовуватися до осіб, переміщених всередині країни. Необхідність прийняття керівних принципів полягала у тому, що норми міжнародного права, які регулювали засади внутрішнього переміщення осіб, містилися у різних законодавчих актах, мали неповний, нечіткий характер, що формувало значні прогалини у визначенні правового статусу внутрішньо переміщених осіб [388].

Керівні принципи покликані захистити внутрішньо переміщених осіб від застосованої дискримінації, пов'язаної із їх становищем, та забезпечувати їм права та свободи, визначені міжнародними та національними нормами законодавства. У Керівних принципах зазначено, що основний обов'язок та відповідальність за надання захисту та гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам покладається на національну владу.

Отже, міжнародні стандарти щодо внутрішньо переміщених осіб якісно відрізняються від міжнародних стандартів щодо біженців, бо біженці переходять із юрисдикції однієї країни до юрисдикції іншої. Саме тому недоцільно застосовувати до внутрішньо переміщених осіб такі самі підходи, як до біженців, які втратили захист власної держави й змушені шукати його на чужій території. Розробляючи національне законодавство, слід урахувувати, що внутрішньо переміщені особи не потребують спеціального правового статусу, а отже, складних процедур його визначення, бо вони перебувають на території власної держави, є її громадянами й мають рівні з іншими громадянами. Те, що необхідне для біженців, може істотно обмежити права внутрішньо переміщених осіб, які належать їм як громадянам.

Для виявлення тих, хто був вимушено переміщений і потребує особливої допомоги, немає потреби виходити за рамки таких усталених адміністративних

заходів, як реєстрація. Запроваджуючи спеціальні юридичні процедури на захист та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб, необхідно розуміти не лише логіку процесу внутрішнього вимушеного переміщення та його причини, а й більш глобальний контекст.

Керівні принципи щодо переміщених всередині країни осіб є основою для врегулювання вимушеного переміщення осіб всередині країни, керівними вказівками для міжнародних та неурядових організацій і національної влади у розробленні законодавчих актів і політичних заходів щодо переміщення всередині країни. Концептуальною основою зазначеного документа стала доктрина «суверенітет як відповідальність», суть якої полягає у тому, що національна влада зобов'язана та несе відповідальність щодо надання захисту і гуманітарної допомоги переміщеним усередині країни особам, що знаходяться під її юрисдикцією, а у випадках, коли держава не має можливості забезпечити фізичний захист і надати допомогу своїм громадянам, вона повинна звертатися за допомогою і приймати її ззовні. При цьому міжнародне співтовариство має право та зобов'язане наполягати на своєму втручанні [279].

Характер зобов'язань та їх обсяг визначаються кожною державою відповідно до міжнародних стандартів. Важливу роль серед стандартів відіграють документи Ради Європи. Організація, яка об'єднала сорок сім держав-учасниць, має на меті сприяння утвердження демократизму, верховенства права і прав людини. Рада Європи встановлює стандарти та здійснює моніторинг дотримання цих стандартів усіма членами організації та здійснює технічну підтримку країн, які у зоні високого ризику непрогнозованих загроз, які можуть вплинути на рівень дотримання прав людини.

З метою підтримки України у реагуванні на системні виклики, спричинені внутрішнім переміщенням, Рада Європи започаткувала проєкт «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб» (Проєкт), який імплементується в межах Плану дій Ради Європи для України на 2015 –

2017 рр. [574, с. 17].

Аналізуючи та узагальнюючи вище зазначені міжнародно-правові акти, можна зробити висновок, що базується на єдиних принципах та є єдиними за своїм змістом, узгоджені та доповнюють один одного, що є свідченням єдності Ради Європи та ООН у стандартах поваги за захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Вимога їх виконання та дотримання відповідає міжнародному праву щодо прав людини та повністю узгоджено із зобов'язанням за міжнародним гуманітарним правом [500].

Ми підтримуємо позицію Савчина М., що «основоположна конституційна норма визначає принцип, який є над позитивним, тобто визначає критерії якості писаного права – встановлює критерії якості закону, який за жодних умов не може посягати на реальну здатність особи забезпечити доступ до матеріальних чи духовних благ або захистити її законний інтерес. У структурі конституційного порядку категорія «гідність людини» є «відкритим положенням», яке у ході конкретизації та інтерпретації законодавства наповнюється змістом і надає обґрунтування стосовно забезпечення особі рівних можливостей для вільного розвитку індивідуальності. «Таким чином, існує базовий постулат, згідно з яким сутнісний зміст права полягає у можливості особи робити суверенний і відповідальний вибір стосовно розвитку своєї індивідуальності у відкритому суспільстві» [490, с. 39].

Цілком погоджуємося з Крохмальовою В., що проблема внутрішнього переміщення та належного правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб є гострою як для національного, так і міжнародного права. Національного – оскільки, на відміну від біженців, внутрішньо переміщені особи не перетинають кордонів держави свого громадянства чи постійного проживання, тому питання правового забезпечення їхніх прав і свобод, а також створення механізмів їх практичної реалізації знаходиться в площині національного, переважно адміністративного права. Але оскільки явище внутрішнього

переміщення спричинюється, як правило, неочікуваними і кризовими факторами і зачіпає значну кількість осіб, держави не завжди мають належну кількість ресурсів для оперативного та адекватного реагування. Тому поширеними є випадки надання як технічної, так і експертної та матеріальної допомоги з боку міжнародних урядових і неурядових організацій, що зараз має місце в Україні.

Другою причиною, чому проблема внутрішнього переміщення має міждержавне і міжнародне значення, є те, що не вирішена належним чином на національному рівні, вона спонукає колишніх внутрішньо переміщених осіб мігрувати до сусідніх держав і навіть континентів, стаючи претендентами на статус біженців, що дуже яскраво ілюструє поточна міграційна криза в Європі.

І, зрештою, третьою причиною є те, що історично інститут правового забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб виник у національному праві як відповідь на необхідність імплементації певних міжнародно-правових стандартів прав людини. Практичною ілюстрацією цього твердження є той факт, що українське законодавство щодо внутрішньо переміщених осіб, зокрема профільний Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», було нещодавно змінено саме в такий спосіб, щоб якнайбільше віддзеркалювати міжнародні стандарти захисту прав таких осіб, в тому числі закріплені у Керівних принципах з внутрішнього переміщення ООН 1998 року [268, с. 142; 652].

Рада Європи зробила вагомий крок у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб, забезпечивши юридично обов'язковий характер таких зобов'язань та міжнародно-правову відповідальність за їх невиконання через відповідну практику Європейського суду з прав людини.

Питання внутрішнього переміщення досить добре відомо країнам – членам Ради Європи, відповідно, Європейський суд з прав людини вже напрацював відповідну практику щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб, яку можна вважати орієнтиром при вирішенні відповідних справ у майбутньому. Експерти

Проекту запропонували виділити наступні категорії справ та визначальні рішення, які стосуються внутрішнього переміщення, з урахуванням правових проблем, пов'язаних зі збройним конфліктом як його причиною:

- документування (рішення ЄСПЛ від 23 лютого 2016 року у справі «Мозер проти Республіки Молдова та Росії» (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia*);
- ефективний контроль та юрисдикція (рішення ЄСПЛ від 10 травня 2001 року у справі «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*);
- рішення ЄСПЛ від 23 березня 1995 року у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*);
- сімейне життя та обмеження свободи пересування (рішення ЄСПЛ від 10 травня 2001 року у справі «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*);
- сімейне життя та житло в контексті потужних сімейних зв'язків (рішення ЄСПЛ від 27 липня 1998 року у справі «Ментеш та інші проти Туреччини» (*Menteş and Others v. Turkey*);
- житло та приватне життя (рішення ЄСПЛ від 16 червня 2015 року у справі «Саргсян проти Азербайджану» (*Sargsyan v. Azerbaijan*);
- рішення ЄСПЛ від 31 липня 2003 року у справі «Дімейдс проти Туреччини» (*Demades v. Turkey*);
- належне житло (рішення ЄСПЛ від 29 червня 2004 року у справі «Доган та інші проти Туреччини» (*Dogan and Others v. Turkey*);
- рішення ЄСПЛ від 22 квітня 2010 року у справі «Гюльмамєдова проти Азербайджану» (*Gulmammaldova v. Azerbaijan*);
- соціальні пільги відповідно до статті 1 Першого протоколу (рішення від 6 липня 2005 року у справі «Стек та інші проти Сполученого Королівства» (*Stec and Others v. the United Kingdom*);
- право на отримання пенсії (рішення ЄСПЛ від 7 листопада 2013 року у справі «Пічкур проти України» (*Pichkur v. Ukraine*);
- механізм відшкодування власності (рішення ЄСПЛ від 22 грудня

2005 року у справі «Ксенідес-Арестіс проти Туреччини» (*Xenides-Arestis v. Turkey*);

– освіта та мова навчання (рішення ЄСПЛ від 19 жовтня 2012 року у справі «Катан та інші проти Молдови і Росії» (*Catan and Others v. Moldova and Russia*);

– виборчі права (рішення ЄСПЛ від 22 червня 2004 року у справі «Азіз проти Кіпру» (*Aziz v. Cyprus*) [574, с. 20].

Стандарти, викладені у вказаних рішеннях Європейського суду з прав людини, матимуть важливе значення при розгляді судом справ, які стосуються внутрішнього переміщення в Україні. За даними, представленими юристом Секретаріату Європейського суду з прав людини М. Бемом на заході для суддів Донецької області 5 жовтня 2016 року, станом на початок жовтня 2016 року до Європейського суду з прав людини подано 4365 індивідуальних справ, пов'язаних з конфліктом на Сході та у Криму. З них приблизно 400 справ стосуються подій у Криму; понад 150 справ – вбивства, зникнення, викрадення родичів заявників; отримання заявниками ушкоджень; більше 250 справ подані військовими та їхніми родичами, із яких 9 справ уже комуніковано; в решті більше, ніж 3600 справ пов'язані з порушенням прав людини у зв'язку з подіями на Донбасі та внутрішнім переміщенням, а саме: знищення чи пошкодження власності; порушення права на свободу, розумні строки розгляду справи, оскарження рішення, винесеного в кримінальній справі, доступу до суду (рішення ЄСПЛ станом на жовтень 2016 року (не прийнято) у справі «Хлебик проти України» (*Khlebiak v. Ukraine*) та обмеження свободи пересування; порушення права на повагу до приватного життя; неможливість отримати пенсію та відсутність доступу до суду (рішення ЄСПЛ станом на жовтень 2016 року (не прийнято) у справі «Цезар та інші проти України» (*Tzezar and others v. Ukraine*); дискримінація; участь у місцевих виборах [574, с. 21].

Відповідно до сучасних окупаційних проблем виникла нагальна необхідність розмежування статусу та гарантій зазначених категорій осіб,

визначення окремих механізмів забезпечення їхніх прав та інтересів на законодавчому рівні у відповідності із міжнародними стандартами.

У рамках національного законодавства здійснюється розмежування термінів «біженці» та «внутрішньо переміщені особи», оскільки вони не є тотожними і передбачають різні правові статуси. Згідно статті 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», біженець – «це особа, яка не є громадянином України, і внаслідок обґрунтованих побоювань може стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [432].

У свою чергу, якщо мається на увазі масове переселення населення в межах однієї країни, то, згідно з принципами та нормами міжнародного права, вони не є біженцями, хоча і змушені залишати місце свого постійного проживання з однакових причин, та визначення їхнього статусу відбувається терміном «внутрішньо переміщені особи». Основним критерієм розмежування є визначення перетину кордону держави свого громадянства або кордону адміністративно-територіальної одиниці. Тобто, внутрішньо переміщені особи залишаються в межах держави постійного проживання.

Внаслідок анексії Криму Російською Федерацією і масових порушень прав людини на території автономії, а також злочинної діяльності сепаратистських та проросійських терористичних організацій у Донецькій та Луганській областях, проведення АТО українськими силовими структурами, виникла ситуація масової вимушеної міграції з даних територій. Україна вже зробила перші кроки для захисту прав внутрішньо переміщених осіб та громадян, які проживають на

тимчасово окупованих територіях.

Так, 1 квітня 2014 року розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено План додаткових заходів з тимчасового розміщення громадян України, які переселяються з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя в інші регіони України. Цим планом передбачалося формування Регіональних штабів, що будуть займатися розселенням, обліком та правовою допомогою внутрішньо переміщеним особам, також затверджено плани з надання освітніх та соціальних послуг та затверджено створення «гарячої лінії» для внутрішньо переміщених осіб.

Прийнятий 15 квітня 2014 року Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII закладає основи державної політики стосовно тимчасово окупованої території та захисту прав і свобод громадян України. Держава бере на себе зобов'язання підтримувати і забезпечувати економічні, фінансові, політичні, соціальні, інформаційні, культурні та інші зв'язки з громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, та вживати всіх необхідних заходів щодо гарантування прав та свобод людини і громадянина, як суб'єктів національної безпеки.

У той же час, громадянам України, які виїхали за межі тимчасово окупованої території, гарантується дотримання у повному обсязі їхніх прав і свобод, передбачених Конституцією України, у тому числі соціальних, трудових, виборчих прав та права на освіту після залишення ними тимчасово окупованої території.

Як ми зазначали раніше, вагомою подією у вирішенні питання внутрішньо переміщеної особи стало набрання чинності 22 листопада 2014 року Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Відповідно до цього Закону, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно

покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [214, с. 126].

Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо перемішених осіб» № 1706-VII передбачено надання статусу внутрішньо перемішених осіб громадянам України, які були вимушені покинути свої домівки у зоні проведення антитерористичної операції. Однак, незважаючи на новоприйнятий нормативний акт, спостерігались та спостерігаються прогалини законодавчого врегулювання у процесі здійснення внутрішнього переміщення.

Ефективне вирішення проблем повинно базуватися на спільному обговоренні органами державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій, які залучені у цей процес, для вирішення питань, які виникають у сфері регулювання правового статусу внутрішньо перемішених осіб, та обов'язково повинно здійснюватися із урахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, національного досвіду. З появою та існуванням зазначеної проблеми постає необхідність змістовного та глибокого осмислення, дослідження та удосконалення та законодавчого закріплення на національному рівні правового статусу внутрішньо перемішених осіб в Україні у відповідності до міжнародних стандартів.

У Стратегії інтеграції внутрішньо перемішених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року станом на 2017 рік зазначено, що значна кількість нормативно-правових актів не врегульовують або не у повній мірі врегульовують питання забезпечення реалізації і захисту прав, свобод та законних інтересів внутрішньо перемішених осіб в Україні, тому відповідно потребують удосконалення, узгодженість з міжнародними актами такими, як: Керівні принципи ООН щодо переміщення осіб усередині країни (далі – Керівні принципи ООН), стандарти Ради Європи, які

закріплюють у відповідних рішеннях її Комітету міністрів та Парламентської асамблеї, що стосуються прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб, та з основоположними документами у сфері захисту прав людини, у тому числі Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права 1966 року [337].

Ми підтримуємо погляди науковця Рудневу О., що, враховуючи за критерій форму об'єктивного вираження, можна виділити такі групи міжнародних стандартів прав та свобод людини: стандарти-принципи і стандарти-норми. Вважаємо, що до стандартів-принципів необхідно віднести тільки ті, які набули статусу універсальності, модельності і загальності, що притаманно міжнародним стандартам прав та свобод людини загалом. «Системоутворюючим стандартом-принципом є принцип верховенства права, зміст якого формують такі стандарти-принципи, як рівність, справедливість, розумність, пропорційність, добросовісність, пріоритет прав людини, їх забезпечення та захист, а також принцип демократизму» [486, с. 33]. За таким критерієм, на нашу думку до таких стандартів-принципів належать Керівні принципи, які являються основоположними для усіх держав у правовому регулюванні прав внутрішньо переміщених осіб.

Для аналізу відповідності міжнародним стандартам національного законодавства необхідно визначити наявність закріплених Керівних принципів у нормах Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Налічується тридцять керівних принципів, які згруповані у п'ять розділів: загальні принципи; принципи захисту від переміщення; принципи захисту під час переміщення; принципи гуманітарної допомоги; принципи повернення, переселення та реінтеграції.

Перша група «Загальні принципи» визнають рівність у правах і свободах визначених міжнародними та національними нормами внутрішньо переміщених і інших осіб країни, та заборону дискримінації за критерієм статусу внутрішньо

переміщених. За аналогією стаття 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визнає право внутрішньо переміщених осіб на всі права, якими наділені інші особи, які перебувають в Україні, та забороняє дискримінацію при реалізації конституційних прав чи інших прав, які надаються іншими законами чи міжнародними договорами, за критерієм набутого статусу внутрішньо переміщених осіб. Також стаття 9 Закону після визначення переліку прав визнає за внутрішньо переміщених осіб інші права, надані Конституцією України та іншими законами України.

Як ми уже зазначали, міжнародно-правовим стандартом забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб у предметному (вужькому значенні) – це алгоритм певних дій, спрямованих на гарантування, охорону, захист прав і свобод внутрішньо переміщених, а також їх відновлення міжнародними та національними органами. Так принцип другий та третій Керівних принципів визначає зобов'язання дотримання цих принципів усіма органами влади та обов'язок надання захисту та гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам та відповідальність за невиконання своїх обов'язків у цій сфері та визнає право за внутрішньо переміщеними особами вимагати такої допомоги від держави. Відповідно до цих принципів вище зазначений Закон статтею 9 надає широке коло прав внутрішньо переміщених осіб, які не вичерпні у зазначеному переліку, в тому числі і на гуманітарну допомогу.

Щодо законодавчого визначення обов'язків органів державної влади Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначені конкретні зобов'язання щодо внутрішньо переміщених осіб Кабінетом Міністрів України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції, у сфері охорони здоров'я, у сферах зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту, у сферах освіти і науки, усиновлення та захисту прав дітей тощо, а також повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері

забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб [541].

На дотримання принципу визнання державою свого обов'язку щодо забезпечення захисту та надання гуманітарної допомоги Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» конкретизовані обов'язки органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських об'єднань за окремими сферами, так стаття 4 визначає обов'язок за Центральним органом виконавчої влади щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах соціального захисту, соціального обслуговування населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну, є відповідальним за забезпечення формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб; п. 8 ч. 1 статті 9 передбачає забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; п. 2. статті 9 передбачає, що структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій з питань соціального захисту населення зобов'язані надавати власникам (балансоутримувачам) майна, що використовується для компактного поселення внутрішньо переміщених осіб інформацію (довідки) з Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб про кількість осіб, зареєстрованих за місцезнаходженням такого майна; п. 3. статті 9 визначає обов'язок за органами державної влади та місцевого самоврядування вживати всіх можливих заходів зі спрямуванням на розв'язання проблем, які виникають з наданням комунальних послуг, електричної чи теплової енергії або природного газу внутрішньо переміщеним особам в місцях їхнього компактного поселення у відповідності з законодавством, та інші норми.

Щодо відповідальності за дотримання покладених на органи державної влади, та відповідно до статті 13 Закону рішення, дії чи бездіяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб можуть бути оскаржені до суду в порядку, визначеному законом [434].

У другому пункті другого принципу визначено неможливість заборонити право внутрішньо переміщених осіб шукати притулку у іншій державі і цим правом користуватися, тобто набути фактично статус біженця, тобто ці статуси не є взаємовиключними. Що стосується цього принципу, то жодна стаття законодавства України не визначає право за особою у статусі внутрішньо переміщених осіб шукати притулок для набуття статусу біженця.

Другий принцип Керівних принципів також наголошує, що ці принципи є обов'язковими до їх дотримання усіма органами державної влади, об'єднаннями та окремими особами. Прямої норми у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» не міститься, однак юридична сила нормативного акту передбачає поширення його дії на всі органи державної влади, фізичних і юридичних осіб, об'єднання громадян на всій території України.

Четвертий принцип Керівних принципів наголошує, що міжнародні стандарти щодо внутрішньо переміщених осіб, визначені у даному документі, гарантуються усім, без винятку, особам, які мають необхідність скористатися внутрішнім переміщенням без жодних обмежень чи дискримінацій щодо кольору шкіри, мови, статі, політичних чи інших переконань, релігії або віросповідання, національного, майнового стану, етнічного або соціального походження, віку, інвалідності, правового або соціального статусу, народження або за будь-яким іншим критерієм.

Даний міжнародний стандарт не закріплений жодною нормою національного законодавства, що є, на нашу думку, вагомою прогалиною нашого законодавства щодо визначення заборони дискримінації осіб за будь-яким критерієм у реалізації права на внутрішнє переміщення. Така ж прогалина норм

національного законодавства присутня у встановленні міжнародного стандарту щодо окремих осіб, обумовленими певними особливими потребами, для дітей, особливо неповнолітніх, без супроводу, матерів з малолітніми дітьми, вагітним жінкам, жінкам, які очолюють домогосподарства, людям з інвалідністю та особам похилого віку.

Частина друга Керівних принципів визначає коло таких осіб, які мають право на особливі потреби, що потрібні їм у захисті, допомогу, а також на ставлення, яке бере до уваги їхні особливі потреби. Особливі потреби у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначені лише у ч. 5 статті 18, зокрема зазначено, що Україна забезпечуватиме справедливий розподіл гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам з урахуванням потреб осіб з особливими потребами, осіб з інвалідністю, жінок та дітей, одиноких батьків, пенсіонерів, літніх людей.

Друга група принципів-стандартів, що стосуються захисту від переміщення направлені на заборону від свавільного переміщення, покладення зобов'язання на органи влади та міжнародні організації, які зобов'язані за будь-яких обставин виконувати і забезпечувати виконання своїх зобов'язань за міжнародним правом, включаючи право прав людини та гуманітарне право, визначення строку та способу переміщення, тобто має тривати не довше, ніж того вимагають обставини, та здійснюватися у такий спосіб, щоб не порушувати права осіб, які переміщуються, на життя, повагу до людської гідності, свободу та безпеку та інші принципи.

У третій групі Керівних принципів п'ятий принцип визначає як превентивний механізм уникнення ситуацій, які можуть призвести до переміщення осіб, обов'язок всіх органів влади та міжнародних організацій незалежно від будь-яких обставин виконувати і забезпечувати виконання своїх зобов'язань за міжнародним правом, включаючи право прав людини та гуманітарне право. Аналогічне зобов'язання визначає ч. 1 ст. 2 Закону України

«Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, однак норма статті зазначає, що Україна вживає всі можливі заходи для запобігання, а не як обов'язок держави у будь-яких обставинах застосовувати заходи відвернення можливих обставин для внутрішнього переміщення.

Шостий принцип Керівних принципів визнає зо кожною людиною право на захист від свавільного переміщення з його чи її будинку або місця постійного проживання з конкретизацією обставин, які не несуть ознак, за яких настає необхідність внутрішнього переміщення для захисту інтересів цих осіб, до таких обставин віднесено переміщення, спричинені політикою апартеїду, «етнічними чистками» або аналогічними заходами, метою або результатом яких є зміна етнічного, релігійного чи расового складу постраждалого населення; під час збройних конфліктів, крім випадків, коли переселення спричинене необхідністю захисту цивільного населення або нагальними причинами військового характеру; у випадках здійснення широкомасштабних проєктів в області розвитку, не виправданих з точки зору незаперечних і пріоритетних інтересів населення; під час лих, крім випадків, коли переселення спричинене необхідністю евакуації постраждалих з міркувань їхньої безпеки та здоров'я; та яке використовується в якості колективного покарання [222].

Також цей принцип визначає часове обмеження щодо внутрішнього переміщення, тобто таке внутрішнє переміщення повинно тривати не довше, ніж вимагають цього обставини. Що ж стосується закріплення такого міжнародного стандарту у національному законодавстві, то у статті 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» лише визнано право за громадянами України, іноземцями або особою без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах, та мають право на постійне проживання в Україні, на захист від примусового внутрішнього переміщення або примусового повернення на покинуте місце проживання. На нашу думку, для повноти

відповідності міжнародним стандартам внутрішньо переміщених осіб необхідно доповнити норму Закону конкретизації інших обставин як у пункті 2 принципу 6 Керівних принципів, а також визначити обмеження часу для внутрішнього переміщення.

На нашу думку, обмеження часу внутрішнього переміщення не довше як цього вимагають обставини є ще одним міжнародним стандартом для внутрішньо переміщених осіб, повернення до попереднього усталеного життя та можливості кращої реінтеграції при поверненні на попереднє місце проживання а також таке зазначення у правовій нормі буде визначати обов'язок держави вживати заходи до повернення внутрішньо переміщених осіб одразу, коли відпала необхідність у внутрішньому переміщенні осіб.

Таку ж позицію підтримують науковці Рогач О. та Паніна Ю., які зазначають, що у ст. 3 як і в шостому принципі Керівних принципів, передбачається право осіб на захист від примусового переміщення з їхнього постійного місця проживання, різняться підстави, які визначені нормами національного законодавства, у зв'язку з якими таке переміщення забороняється, тому варто розширити за зразком положень Керівних принципів [469, с. 178].

Принцип сьомий Керівних принципів визначає міжнародні стандарти механізму здійснення організованого внутрішнього переміщення за рішенням органів державної влади та визнає внутрішнє переміщення осіб як крайній засіб при настанні на це обставин і зобов'язує органи державної влади вжити всіх можливих заходів для уникнення прийняття рішення про внутрішнє переміщення осіб, шукати альтернативні варіанти переміщенню і тільки тоді, якщо альтернативних варіантів немає, застосовувати внутрішнє переміщення та застосувати засоби, які мінімізували б негативні наслідки такого переміщення.

Коментований принцип визначає стандарти забезпечення належних умов розміщення для переміщених осіб, виконання такого переміщення у задовільних умовах із точки зору безпеки, здоров'я та гігієни, харчування, а також

нероздільність членів однієї родини та алгоритм дій та гарантій при переміщенні, які відбуваються у будь-якій ситуації, окрім зумовленої збройним конфліктом чи лихом (спеціальне рішення про це має прийняти орган державної влади, уповноважений законодавством виносити рішення щодо здійснення таких заходів; запровадження належних заходів для надання особам, що підлягають переміщенню, вичерпної інформації з причин та порядку їхнього переміщення, та, у відповідних випадках, щодо компенсації та переселення; вживання заходів щодо отримання вільної та інформованої згоди від таких осіб; відповідні органи влади зобов'язані докладати зусилля у залученні переміщених осіб, особливо жінок, до планування і виконання переселення; дотримання при переміщенні права на ефективні засоби правового захисту, включаючи перегляд таких рішень відповідними судовими органами) [222].

Ми частково погоджуємося з позицією окремих науковці, які вважають, що у «контексті аналізованого принципу потрібно відзначити, що українське законодавство не передбачає внутрішнє переміщення осіб на підставі рішення органу державної влади і оскільки підставою такого переміщення є фактичні обставини, на основі яких особи самостійно вирішують покинути місце свого постійного проживання чи ні, то закріплення аналізованого принципу в українському законодавстві не має сенсу» [469, с. 179]. Однак, наша держава у 1986 році після вибуху на АЕС у Чорнобилі зіткнулася з необхідністю масового переміщення населення, було проведено організовану евакуацію населення із зони відчуження, з якої проведено евакуацію населення у період з 26 квітня до 31 грудня 1986 року. Відповідно до організації такого масового переселення необхідно враховувати міжнародні стандарти для внутрішньо переміщених осіб.

Постановою КМУ «Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій» визначено органи з евакуації, їх функції та завдання, а також у п. 1 Загальних положень визначено «механізм здійснення організованого вивезення (виведення) населення із зон

можливого впливу наслідків надзвичайної ситуації або надзвичайної ситуації і розміщення його поза зонами дії вражаючих факторів, джерел надзвичайної ситуації у разі виникнення безпосередньої загрози життю та заподіяння шкоди здоров'ю населення, а також заходів з евакуації матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення» [437]. Аналізуючи зазначений нормативний акт, жодне його положення не зосереджує увагу на міжнародних стандартах для внутрішньо переміщених осіб у такому організованому державою порядку переселення.

На нашу думку, національне законодавство, безумовно, повинне містити міжнародні стандарти щодо заходів, які застосовуються для розв'язання державою проблем внутрішнього переміщення громадян України і його наслідків, створювати ефективні інструменти державного управління, а також необхідні механізми, щоб задовільнити нагальні та постійні потреби внутрішньо переміщених осіб. Ми вважаємо за необхідність доповнити пункт 3 статті 10 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», якщо настають обставини, зазначені в статті 1 цього Закону, що спричинили масове переміщення більше 100 тис. громадян України, або у випадку продовжується дія цих обставин понад 6 місяців і затверджуються комплексні цільові програми щодо підтримки і соціальної адаптації внутрішньо переміщених на рівні держави, то вони повинні здійснюватися в такий спосіб, який не порушує права осіб, що переміщуються, та бути направлені на повагу до людської гідності, свободу та безпеку внутрішньо переміщених осіб, а також дотримання права на вичерпну інформацію про причини та порядок переміщення, а також, у відповідних випадках, про компенсацію.

Третя група принципів об'єднує стандарти, які стосуються захисту під час переміщення, та мають на меті утвердити міжнародні стандарти, які закріплені першим та другим розділами Керівних принципів. Загалом принципи – стандарти, які відображені у цій групі, охоплені окремими конституційними нормами,

нормами кримінального права, цивільного, сімейного, трудового права та іншими нормами національного законодавства, однак не мають конкретизації безпосереднього застосування до внутрішньо переміщених осіб [153]. На нашу думку, стаття 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» має надто узагальнююче формулювання тільки щодо заборони дискримінації за статусом внутрішньо переміщених осіб, лише зазначено, що внутрішньо переміщені особи наділені такими ж правами і свободами, як і усі інші громадяни України, які проживають на її території, відповідно до Конституції та інших законів.

На нашу думку, таке узагальнення недоречне, оскільки внутрішньо переміщені особи є більш вразливими та потребують більших гарантій як щодо визначення міжнародних стандартів, як особливої категорії громадян, так і визначення механізмів їх дотримання.

Відповідно про такий же недолік національного законодавства, яке гарантує забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, як відсутність окремих міжнародних стандартів для внутрішньо переміщених осіб можна говорити про ряд принципів розділу, який об'єднає принципи, які стосуються захисту під час переселення, хоча загалом це відображено в українському законодавстві. Окремі зазначені положення потребують уточнення відповідно до міжнародних стандартів-принципів та є неодмінно важливими у сфері забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб. До таких положень належать: «гарантування внутрішньо переміщеним особам, які не беруть участі або припинили участь у воєнних діях, захисту від нападів чи інших актів насилля; заборона застосування до них голоду, протипіхотних наземних мін; заборона нападів на їхні табори та поселення; заборона їх використання як живої перепони під час проведення військових операцій (ч. 2 принципу 10); заборона примусового тримання внутрішньо переміщених осіб у спеціальних таборах, крім випадків крайньої потреби (ч. 2 принципу 12); заборона взяття внутрішньо переміщених

осіб у заручники (ч. 4 принципу 12); захист внутрішньо переміщених осіб від дискримінаційної практики призову до будь-яких збройних сил чи угруповань внаслідок переміщення цих осіб (ч. 2 принципу 13); право внутрішньо переміщених осіб шукати притулку в інших країнах (принцип 15); обов'язок державних органів докладати зусиль до збору та ідентифікації решток загиблих осіб, не допускати їх розкрадання та здійснення наруги над ними, а також сприяти поверненню цих решток найближчим родичам або забезпечити їх належне захоронення (ч. 3 принципу 16); забезпечення захисту від знищення, а також від свавільної чи незаконної експропріації, присвоєння або використання майна, залишеного внутрішньо переміщеними особами (ч. 3 принципу 21)» [222].

Незважаючи на відповідність міжнародним стандартам законів України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» ми не цілком погоджуємося з критикою Бабіна Б. В., який зазначає, що рамкова програма пошуку довгострокових рішень в інтересах внутрішньо переміщених осіб 2009 року, запропонував Спеціальний доповідач (A/HRC/13/21/Add.4), пріоритетну відповідальність передбачає за національними органами влади за появу та не вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб та пріоритетність проблеми прав внутрішньо переміщених осіб серед інших проблем. На нашу думку, таке визначення пріоритетів відповідно до міжнародних стандартів дозволяє критично ставитися до норм ч. 3 статті 15 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII і до ч.ч. 3, 6 статті 5 Закону України від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», якими перекладаються витрати і компенсації для внутрішньо переміщених осіб та населення тимчасово окупованих територій виключно на державу-агресора [25, с. 59]. Оскільки, будь-яка особа повинна відповідати за свої дії чи бездіяльність, внаслідок яких

порушені права іншої особи.

Україна в свою чергу не відмовляється від зобов'язання підтримувати і забезпечувати економічні, фінансові, політичні, соціальні, інформаційні, культурні та інші зв'язки з громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території відповідно до п. 2 статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» і фінансового забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб із коштів бюджетного рахунку здійснюється згідно з бюджетним законодавством щодо заходів із забезпечення проїзду, прийняття, розміщення і облаштування вимушених переселенців належить до видатків зобов'язання України і органів місцевого самоврядування згідно з їх компетенцією щодо забезпечення соціальних прав та гарантій громадян України відповідно до п. 1 статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Ми підтримуємо критику і думку у деякій невідповідності міжнародним стандартам Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» науковця Каліущенко І., стаття 12 Закону передбачає можливість втрати статусу внутрішньо переміщеної особи за певних підстав, тоді як не існує узгодженого міжнародного стандарту щодо припинення статусу; відсутність законодавчого механізму надання додаткового захисту групам із притаманною серед внутрішньо переміщених осіб (діти, самотні люди, вагітні жінки, батьки-одиначки, інваліди, члени етнічних/релігійних меншин) та інші питання [220, с. 164].

Підтримуємо позицію Каліущенко І., що механізм впровадження міжнародно-правових стандартів забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб повинен включати три основні складові: норми міжнародного права у галузі права внутрішньо переміщених осіб; міжнародні органи, що реалізують норми у галузі права внутрішньо переміщених осіб; спеціальні способи та засоби, завдяки яким ефективно забезпечуються права внутрішньо переміщених осіб у просторі і

часі [220, с. 162].

Оскільки, за останні роки набуває гостроти проблема політичного і гуманітарного значення, порушення прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб – це переміщення всередині країни в останні роки викликає занепокоєння міжнародного світового співтовариства. Відповідно виникає проблема у забезпеченні механізму захисту та відновлення порушених законних прав та інтересів. Однак зазначена проблема протікає не тільки у теоретико-правовій основі. Проблема захисту та відновлення їхніх прав має не лише гуманітарний, а й адміністративно-правову проблематику: уніфікована реєстрація внутрішньо переміщених осіб, міжвідомча координація, взаємодія з неурядовими та міжнародними організаціями, впровадження державної програми захисту та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб.

Внутрішньо переміщені особи залишаються у статусі громадян тієї ж країни, вони відповідно перебувають під її захистом та мають ті ж самі права, як усі інші громадяни.

Наявність категорії внутрішньо переміщених осіб (які необхідно відносити до понятійного апарату явища міграції), контроль за їх чисельністю, а також державну здатність забезпечувати потреби таких осіб, визначають рівень ефективності діяльності відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування і, відповідно, їхню здатність працювати в умовах військового конфлікту, в якому наразі перебуває Україна. Ключові проблеми, які постають перед внутрішньо переміщеною особою, – це насамперед доступність соціальних послуг, наявність постійного житла і оформлення реєстрації за місцем проживання (необхідно, щоб був доступ до економічних і соціальних прав, та засобів існування). Допомога внутрішньо переміщеним особам передусім організовується обласними адміністраціями, громадськими організаціями та добровільними внесками громадян [313, с. 7].

Питання мігрантів, біженців та осіб без громадянства, внутрішньо

переміщених осіб повинно бути одним з виразно артикульованих пріоритетів кожної державної влади та чіткого плану дій не тільки на сьогодні, а також на наступні роки. Важливим постає у такому процесі координування зусиль держави і громадянського суспільства в допомозі таким особам із метою вирішення більшості проблем, із якими зіткнулися громадяни, а також вести докладну статистику кількості таких осіб і щодо того, якої допомоги вони конкретно потребують [182, с. 316].

За інформацією Міністерства охорони здоров'я України, за медичною допомогою з числа тимчасово переміщених осіб звернулося 287 тис. 417 дорослих (за тиждень – 1354) та 144 тис. 561 дитина (за тиждень – 590), з яких взято на медичний облік 168 тис. 54 дорослих (за тиждень – 653) і 78 тис. 695 дітей (за тиждень – 350), госпіталізовано 72 тис. 736 дорослих (за тиждень – 476) і 39 тис. 325 дітей (за тиждень – 230). Проведено 380 тис. 45 (за тиждень – 1 750) медичних інструментальних досліджень та оглядів внутрішньо переміщених осіб. У жінок зазначеної категорії народилося 8 тис. 399 немовлят (за тиждень – 26). Психологами ДСНС разом з представниками інших органів державної влади, громадських (волонтерських) організацій надано психологічну допомогу 178 тис. 829 внутрішньо переміщених осіб (за тиждень – 260), у тому числі 49 тис. 347 дітям (за тиждень – 36) та 30 тис. 581 особам з інвалідністю та похилого віку (за тиждень – 37) [333].

Після дослідження нормативно правових актів, дія яких направлена на забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, ми зробили висновки, що національне законодавство, імплементуючи міжнародні стандарти щодо їхніх прав, у більшій мірі несе декларативний характер та позбавлені норми конкретних механізмів їх застосування.

Висновки до розділу 4

Діяльність мігранта – сфера, де існує очевидна потреба чітких правил і перегляду політики, принципово необхідним є втілення основних прав людини у ході становлення трудової міграційної політики для досягнення цілей до забезпечення захисту трудових мігрантів та їхніх сімей, а також ефективного управління загалом. Це викликає необхідність розвитку законодавства яке засноване на правах людини, визнанні міжнародних стандартів, гуманізму законів та сприянні міжетнічної поваги і терпимості. Ці заходи є гарантією демократії та соціального миру.

Для захисту права трудових мігрантів та їхніх сімей, необхідним постане розвиток засобів сталого ефективного управління діяльності мігрантів у сучасному глобалізованому світі, спільних підходів та стратегії, координація і мобілізація людського потенціалу.

На основі найважливіших положень конвенцій, можна зроблено висновки: юридичне визначення понять конвенціями, сприяє безпосередньому включенню їх у національне законодавство; чіткі принципи міграційної політики та співпраці щодо захисту інтересів мігрантів спонукають до повернення і реінтеграції мігрантів; закликається усунення проблеми незаконної трудової міграції через міжнародне співробітництво; конвенції є інструментом, концептуальними засадами та правовою основою національного законодавчого регулювання діяльності мігрантів, захист їхніх прав та інтересів та членів їхніх сімей.

Однак аналізуючи «Цілі Сталого розвитку: Україна», які визначаються на міжнародному рівні так і кожною державою, на нашу думку порядок черговості мав би відрізнитись логічною побудовою запропонованих цілей: від причини до наслідку а не навпаки.

Норми міжнародного права, що застосовуються до біженців, є численними й неоднорідними, тому єдиний погляд відсутній на їхнє місце в системі сучасного

міжнародного права.

При аналізі, можемо дійти до висновку, що багато загальновизнаних прав людини прямо поширюється на біженців. До них належать право на життя, захист від катувань і поганого поводження, право на громадянство, право на свободу пересувань, право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну і повертатися в свою країну, право не зазнавати примусового повернення.

Генезис міжнародної нормотворчості, прийняття нових документів у сфері прав людини призводять до того, що міжнародне право збагачується принципами і нормами, які регулюють права людини, гарантуючи особі право користуватися основними правами та свободами у період збройних конфліктів, мінімізуючи біди, що спричиняються воєнними діями та захищаючи людину від свавілля та насилля.

На нашу думку, необхідний перехід від теоретичного визнання необхідності застосування міжнародних стандартів до суспільно необхідної імплементації європейських стандартів у національному законодавстві та адаптації механізмів забезпечення їх дотримання.

Для України, питання внутрішньо переміщених осіб набуло гостроти з 2014 року і досі пік проблемних питань не стихає. Незаконна анексія Криму та окупація східних територій України привело до масового переміщення осіб на її території та появи нової групи осіб з статусом «внутрішньо переміщених осіб», а також ряду інших питань щодо захисту інтересів громадян України.

Примусове внутрішнє переміщення – міграційний рух, у якому існує елемент примусу, і в тому числі загроза життю і джерелам для існування, незалежно від того, чи це виникло у результаті природних або антропогенних причин (наприклад у результаті стихійних лих, екологічних, хімічних або ядерних катастроф, голоду, або проектів розвитку) у межах країни.

РОЗДІЛ 5

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

5.1 Проблеми у регулюванні міграційних процесів

Унікальність міграційної політики європейського суспільства полягає в тому, що вона регулюється на двох рівнях – національному і наднаціональному. Загальна політика європейського об'єднання носить рекомендаційний характер, не дивлячись на наявність директив і нормативних документів, а також програм дій та інтеграційних програм, однак вибір інструментів і механізмів її реалізації відбувається на національному рівні.

Загальноєвропейська політика у сфері міграції знаходиться в процесі формування та адаптації до нової міграційної ситуації. Проте Євросоюзу в значній мірі вдалося уніфікувати і гармонізувати національні міграційні законодавства і скоординувати національні програми інтеграції мігрантів.

Європейське суспільство ефективно функціонує і вирішує кризові ситуації завдяки сформованій організаційній та юридичній системі, за рахунок згуртованості та єдності країн-членів при вирішенні основних, у тому числі міграційних, проблем, а також їх прихильності подальшому поглибленню євроінтеграції. Разом з тим протиріччя і розбіжності всередині Євросоюзу, періодичний відхід ряду країн (Вишеградська група, країни Балтії) від ідеї спільних дій, пов'язані з ростом припливу різнокультурних мігрантів, з економічною нестабільністю, з відмінностями між «старими» і «новими» державами-членами, які згладжуються дуже повільно. Результатом цього стала трансформація інтеграційних процесів, поява різних швидкостей інтеграції для різних країн після розширень ЄС в 2004, 2007 і 2013 рр.

Поетапні розширення ЄС сприяли зростанню припливу мігрантів з держав Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) і Балтії в країни «старого ядра». Внутрішньо регіональна міграція стала одним з каталізаторів відцентрових тенденцій європейського об'єднання. Побоюючись негативних наслідків цього припливу для свого ринку праці [74], ці країни навіть ввели обмежувальні періоди на в'їзд мігрантів з ЦСЕ і Балтії. Однак побоювання в цілому виявилися марними. Така імміграція була не надто масштабною, на відміну від міграції з третіх країн, і в цілому позитивно позначилася на економічному розвитку Євросоюзу [400].

Проблеми міграції в європейському суспільстві загострилися після міграційної кризи 2015 року [379], в її основі лежали розбіжності через розподіл витрат і квот щодо приймання біженців між країнами-членами.

Криза призвела до зростання євроскептичних настроїв, ослаблення принципу європейської солідарності [323]. Ця криза стала своєрідним тестом для європейського консенсусу і наднаціонального управління ЄС. Фактично європейське суспільство зіткнулося одночасно з трьома взаємопов'язаними кризами: міграційною кризою в Центральному та Східному Середземномор'ї і проблемами прикордонного контролю в цьому регіоні, кризою, пов'язаною з наростаючим припливом біженців, і гуманітарною кризою. Відповідь Євросоюзу на цей виклик був запізним і «досить слабким, особливо оцінка його причин і наслідків» [683].

Суспільно-політичне життя Європи у період глобалізаційних процесів кінця ХХ – початку ХХІ століття все частіше характеризується актами громадського неприйняття і навіть ворожості до іммігрантів, нерідко проявляється насильством, передусім проти мусульманських; іммігрантських громад та їхніх членів, що перетворилося на справжню проблему в Німеччині на початку 90-х років попереднього століття.

Відповідно, проаналізувавши основні тенденції становлення та розвитку імміграційного законодавства деяких високо розвинутих європейських країн, а

також їхню практичну діяльність у сфері імміграційної політики можна зробити кілька висновків.

По-перше, імміграція як явище політичного та суспільного життя існує дуже довго. Люди завжди намагалися шукати «кращого життя» за межами своїх країн в силу різних обставин.

По-друге, проведений аналіз показує, що тільки економічно стабільні, фінансово незалежні держави можуть дозволити в'їзд на свою територію іммігрантам, переслідуючи при цьому, як правило, досить прагматичні, корисні цілі.

По-третє, сучасне міжнародне імміграційне законодавство, як і політика кожної конкретної держави щодо іммігрантів взагалі, змінюється під впливом багатьох чинників, що впливають на імміграційні процеси і носить економічний, політичний та соціальний характер.

По-четверте, на зламі двох століть XX та XXI стало цілком зрозумілим, що імміграція, як суспільно-політичне явище, поступово з позитивного фактору для країни, що надає притулок, перетворюється в негативне явище з усіма наслідками, що витікають звідси [550].

Щодо негативного впливу глобального міграційного процесу сформована думка одного із зарубіжних науковців, який зазначає, що глобалізація зменшує здатність соціальних норм регулювати поведінку людей у різних країнах.

По-перше, вона погіршує саморегуляцію спільноти, руйнуючи відносини між людьми. У спільнотах, що не зазнали глобалізації, тобто спільнотах зі стійкими відносинами, люди втручаються в життя своїх сусідів, якщо помічають що їхня поведінка відхиляється від загальноприйнятої.

По-друге, міграційна глобалізація може знизити обов'язковість виконання соціальних норм, дозволяючи людям уникати санкцій. Наприклад, люди різних соціальних статусів і різних груп по-різному бачать те, що є законним і

незаконним поведженням, а також ті способи, якими виправдовується, засуджується або ігнорується така поведінка.

По-третє, в умовах глобалізації люди, які хочуть здійснити будь-які дії, які тягнуть за собою санкції, роблять це в тих місцях, де вони захищені від реальних наслідків таких санкцій [664].

Одна із наукових думок щодо міграції з політичного погляду визнає міжнародну міграцію «системою міждержавних взаємодій, що порушують загальноприйняті норми соціальної організації, побудованої на принципах територіальності та самовідтворенні культурних і соціальних систем. Тобто, в основі політичності лежить протиставлення міжнаціональних переміщень національному характеру сучасної держави. Міграція трансформує різноманітні проблеми (економічні, соціальні, демографічні, екологічні, політичні і т.д.) у політичні наслідки для різних суспільств. Амбівалентний політичний потенціал міжнародної міграції проявляється в двох видах наслідків – політичному конфлікті і політичному консенсусі. Обидва набувають форми або реального наслідку, або деякої політичної інтерпретації» [616, с. 28].

Так, до прикладу, характеризуючи імміграційну ситуацію у Франції, слід відзначити, що там відбуваються дуже гострі дебати щодо того, чи є постійні перевірки поліцією документів осіб, що мають азійську чи африканську зовнішність, виявами дискримінації. За повідомленням французької преси, один мер міста, значна частина населення якого – це іммігранти першого та другого покоління, заборонив використовувати супутникові антени, що могли приймати програми з Північної Африки, заявивши, що не бажає перетворення Франції у Магриб [165].

Часто нові іммігранти опиняються в невеликих містечках без прямого транспортного сполучення з Парижем, без розвиненої промисловості і, як наслідок, без можливості знайти роботу. Безробіття в таких районах сягає 25%. Щороку у Франції затримують близько 60 тис. нелегальних мігрантів, але через

політичні та юридичні причини тільки близько 15 тис. вдається депортувати. Восени 1995 р. президент Франції Жак Ширак заявив про неоднозначні наміри Франції щодо членства у Шенгенській угоді, якщо уряди інших країн ЄС, передусім Німеччини, не застосують рішучих заходів для перекриття доступу мусульманським терористам у Європу. Міжнародна Федерація ліги захисту прав людини та інші організації, що займаються захистом прав біженців, неодноразово критикували уряд Франції за встановлення надто жорстких умов прийняття біженців, внаслідок яких кількість прохань про надання притулку скоротилася на загальнонаціональному рівнях [630, с. 104–123].

Політико-адміністративна карта світу являє собою сукупність територій, що мають інституційний статус та офіційно визнані атрибути функціонування як суб'єктів сучасної політики. Їх формування є результатом цілеспрямованої діяльності політичних акторів чи ініціатив самих територій – результатом волевиявлення чи воленав'язування. Держави, регіони, міста та міждержавні політичні утворення конкурують за прийняття політичних рішень, встановлення міжнародних норм публічної політики та світових цінностей. Брендінг територій – напрям сучасної політики, який спроможний перетворити територію з населенням на державу-націю, місто-бренд, глобальний мегаполіс та аутентичний регіон, у межах яких ідентичність територіальних резидентів стане чинником консолідації суспільства, конвертації соціального капіталу в капітал лояльності та генералізованої довіри. Якісна бренд-політика окремих територій сприяє саморозвитку світової політичної системи загалом [357].

Визнання та вчинення необхідних заходів щодо дотримання євроінтеграційного курсу нашої країни повинні проходити через призму внутрішніх реформ у напрямку дотримання європейських принципів і цілей та ефективну їх імплементацію.

«Угода про асоціацію – це новий стан розвитку договірних відносин між ЄС та Україною, спрямованих на політичну асоціацію та економічну інтеграцію.

Угода передбачає зобов'язання обох сторін будувати міцні та довготривалі відносини, що базуються на основі спільних цінностей, зокрема, повній повазі демократичних принципів, верховенства права, відповідального державного управління, повазі прав людини та основних свобод» [70; 570, с. 41].

Що ж до історії розвитку взаємовідносин Україна та ЄС, Пікуля Т., «дотримуючись міжурядового підходу до визначення поняття європейська інтеграція, виділяє наступні етапи:

I-й етап з часу, коли Президент України 11 червня 1998 р. своїм Указом схвалив «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу» [438], що визначала інтеграцію до ЄС стратегічним завданням через забезпечення входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у Європейському Союзі. Далі, у своєму посланні до Верховної Ради (під епічною назвою «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки») заявив, що Україна увійде до складу ЄС в 2011 році [424].

II-й етап розпочався наприкінці 2013 р. Спусковим гачком, який спричинив зміни у громадській думці щодо інтеграційних орієнтирів населення, можна вважати відмову тодішнього президента Януковича В. і його команди підписувати Угоду про асоціацію у Вільнюсі [621].

III-й етап – наразі набуває в Україні якісно нового змісту: з декларативного зовнішньополітичного курсу поступово перетворюється на комплексну внутрішню політику реформ» [410].

Першочергові пріоритети та основи розвитку нашої держави як повноцінного члена європейського співтовариства визнано Указом Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року, у якому зазначено, що ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС являється інструментом внутрішніх перетворень та реформ, як механізм

досягнення рівноцінного партнерства у ЄС [448, с. 18].

Відповідно цей процес поставив перед державою вимогу адаптації законодавства та управління міграційними процесами відповідно до стандартів країн Європейського Союзу, та потребує комплексного підходу до розбудови нових принципів і напрямків у сфері впливу на міграцію. У попередньому розділі ми аналізували відповідність європейським стандартам національного законодавства окремим суб'єктам міграційних процесів та необхідно наголосити на нових вимогах у сфері міграції, які сформувалися новою хвилею міграції, що ставить нові виклики суспільству та адаптації міжнародного та національного законодавства.

Цілі, які переслідує європейське об'єднання у впливі на сферу міграції, повинні бути пріоритетними міграційної політики кожної держави та повинні мати такі напрями: забезпечення захисту національної економіки від небажаного припливу працівників-мігрантів як за масштабами, так і за якісним складом; вирішення найбільш гострих проблем у сфері зайнятості населення всередині країни, що приймає за рахунок гнучкого регулювання чисельності іноземної робочої сили («експорт» безробіття); раціональний розподіл прибулих у країну працівників-мігрантів в економічних і політичних інтересах [276].

Міграційна політика європейського об'єднання регулюється на декількох рівнях, що безпосередньо впливає на внутрішньодержавне реагування, на зміну її напрямку і на відповідність національного законодавства її цілям – національному, наднаціональному, а також застосовується формат міждержавної взаємодії.

Міжнародне співробітництво у національній та наднаціональній сфері були засновані на Маастрихтському договорі, договорі про Європейський Союз, який об'єднав європейську спільноту у єдиному підході та співпраці у зовнішній та безпековій сферах, а також правосуддя, та внутрішніх справах.

«Підписання Маастрихтської угоди у 1992 р. сформувало єдиний

економічний і політичний простір західноєвропейських країн, створивши внутрішню безвізову зону і буферну зону навколо. Таким чином, відбулася легалізація мігрантів, які знаходилися на території ЄС, спростилося переміщення всередині Союзу і при цьому посилювався в'їзд мігрантів з третіх країн. На думку дослідників, одним з факторів зменшення кількості мігрантів, що прибували в західноєвропейські країни в 1993-1997 рр., було посилення заходів міграційної політики в низці приймаючих країн. При цьому, незважаючи на такі заходи, упродовж 1990-х рр. чиста міграція по ЄС-25 всередньому склала 750 тис. осіб на рік» [288, с. 22; 339].

Формування наднаціональної правової бази розпочалося після самітів ЄС у Тампері (1999 р.) та закріплення у Гаазькій програмі 2004 року. Після цих важливих кроків європейська спільнота прийняла ряд актів, які стосувалися трьох сфер: залучення кваліфікованих кадрів, допомога біженцям та боротьба з нелегальною міграцією.

На відміну від національного законодавства загальноєвропейська міграційна політика остаточно не сформована і набуває змін під впливом кризових явищ за допомогою ситуативних рішень, які мають рекомендаційний характер для країн європейської спільноти.

Інституціоналізація наднаціонального рівня не завершена, і на основні рішення приймаються «інституціональним трикутником» (Єврокомісія, Рада ЄС та Європарламент). Інші органи ЄС – Рада міністрів і новостворювані структури – також впливають на регулювання міграційних потоків у країнах Євросоюзу та країнах, які розраховують на вступ до нього. Однак ряд передбачуваних та невідворотних подій та існуючі відмінності, пов'язані з особливостями інтеграції мігрантів в окремих країнах, збереженням національної ідентичності в старих і нових країнах-членах, відсутністю єдності особливо після масового припливу вимушених мігрантів і нелегалів з 2015 р. негативно позначаються на загальноєвропейському співробітництві, узгодженні підходів окремих країн і

принципів солідарності. Всі євроінтеграційні процеси мають безпосередній вплив на формування бази нормативно-правового регулювання міграції кожної країни.

Загалом, правова база ЄС щодо міграційних процесів вельми розрізнена: крім базових договорів в системі взаємовідносин країн є багато джерел права нижчих рівнів, а також рекомендацій і аналогічних документів, які можуть зачіпати питання міграційної політики. Тому в подальшому розгляді нормативної бази для зручності її систематизації варто подати поділ усіх джерел на три рівні.

Перший рівень джерел нормативного забезпечення міграції країн ЄС включає в себе базові документи, до кола яких варто віднести:

- Римські договори, що засновують Європейське Економічне Співтовариство;
- системоутворюючі для ЄС системи договорів, що носять для ЄС конституційний характер;
- міжнародні договори, що змінюють і доповнюють вищезазначені джерела.

Зазначені документи відображають первинне право в ЄС і формують базові стратегічні напрями регулювання взаємовідносин країн, зокрема основи регулювання транскордонного та внутрішньо системного переміщення людей. Конкретизація норм первинного права здійснюється у вторинних джерелах права ЄС, до числа яких відносяться документи, прийняті на основі вищезазначених. Їхньою метою складання є більш гнучке і оперативне реагування, що впливають на питання стратегічного курсу розвитку європейського об'єднання, а також конкретизації норм первинного права.

Документи визначають керівні принципи міграційної політики, складають другий рівень нормативного забезпечення, а також процедури консультацій по імміграційній політиці щодо громадян третіх країн, про здійснення окремих регламентів у сфері зайнятості; рішення, прийняті Радою на основі Маастрихтського договору, про обмеження в'їзду на територію держав-членів громадян третіх країн для роботи, самостійної економічної діяльності та про

статус громадян третіх країн, які є довгостроковими резидентами на території держав-членів ЄС; окремі регламенти європейського об'єднання у сфері зайнятості.

Усі ці документи, серед інших напрямків конкретизації норм первинного права регламентують свободу пересування і проживання у державах-членів ЄС і третіх країн, а також питання візової політики, що, безсумнівно, можна віднести до регулювання міграційних потоків в цілому.

До третьої категорії документів, які формують основи міграційної політики країн європейського об'єднання належать рекомендаційні акти. Ці документи здійснюють вплив на систему національного законодавства та на євроінтеграційний процес загалом. Відповідно, варто цілком погодитися з Дяченко В., що на сучасному етапі розвитку Україна стоїть на шляху «трансформації свого внутрішнього законодавства відповідно до норм та стандартів європейської міграційної політики. Спільна політика у сфері контролю за державними кордонами, співпраця в галузі навчання працівників міграційних служб та правоохоронних органів, покликана забезпечити реальне дотримання прав і свобод біженців, мігрантів та осіб без громадянства, співробітництво з питань екстрадиції та реадмісії осіб, підданих кримінальному переслідуванню поза межами країни свого громадянства, спрощення візового режиму між Україною та країнами-членами ЄС – перші кроки на шляху становлення України як вільного та повноправного члена європейського співтовариства» [182, с. 316].

Як ми уже зазначали, основними напрямками у сфері впливу на міграційну систему були напрями залучення кваліфікованих кадрів, допомога біженцям та боротьба з нелегальною міграцією, на сучасному етапі глобальної міграції сформувався новий її елемент – безпека та протидія терористичній загрозі, що було наслідком того, що європейського об'єднання зіткнулося з результатами посилення активності маргінально налаштованих мігрантів саме в досліджуваній міграційній хвилі. Серія терактів на території об'єднання здійснені вихідцями із

зарубіжних країн [468; 476].

У зв'язку з цими подіями перспективи міграційних процесів в ЄС неоднозначні: фактично сформовані потоки міграції, їх географія вже не можуть вважатися керованими, сприйняття їх населенням країн Європи вельми неприхильно. Політичні лідери низки країн європейського об'єднання вважають, що застосовувана в багатьох країнах світу модель політики мультикультуралізму провалилася.

Нові суспільні виклики, якими сформовані особливості та характеризуючі риси сучасної міграційної хвилі, потребують врахування їх у визначенні механізмів регулювання як на міжнародному, так і національному рівнях [416]. На нашу думку, характерними рисами сучасної міграції, які формують міграційну політику, можна віднести наступне:

кількість мігрантів і динаміка їх зростання (сучасний обсяг міграційного потоку в країни ЄС (за різними оцінками, перевищує 1 млн. осіб на рік) істотно перевищує число мігрантів, які раніше прибули в європейські країни. Збільшене число мігрантів, що перевищило очікуваний приплив, закономірно підвищило навантаження на інфраструктуру прийняття мігрантів в країнах об'єднання – місця розміщення, центри соціальної адаптації);

порушення контрольованості міграційних потоків (на відміну від ініційованих європейськими країнами притоку мігрантів (як це було, наприклад, за часів післявоєнного відновлення європейської економіки) сучасні міграційні процеси набирають обертів без активної політики залучення мігрантів з боку європейського об'єднання (викликана переважно факторами поза межами управління об'єднання, суттєво перевищує за своїм обсягом все, з чим стикалася в міграційному плані в останні десятиліття європейська система));

міграційні процеси представлені в основному вимушеними переселенцями (а не трудовими мігрантами, наприклад).

За рахунок зазначених особливостей, сучасна міграційна хвиля є одним з

найскладніших викликів для політичної, соціальної та економічної системи Європи. Безальтернативними наслідками сформованих міграційних потоків для європейських країн стає зростання витрат на міграційну політику, підвищення соціальної нестабільності, потенціал політичного банкрутства керівництва країн.

Відповідно до викладеного, варто зазначити, що загальна міграційна політика європейського об'єднання, яка охоплює такі напрями, як міграція, біженці і внутрішня безпека, формує глобальну систему міграції та включає: перше – проблеми легальної та нелегальної міграції і біженців, залучення кваліфікованих кадрів, інтеграцію, прийом і повернення мігрантів; друге – боротьба з організованою злочинністю і тероризмом, співробітництво внутрішніх відомств країн-членів ЄС і облаштування його зовнішніх кордонів, що реалізується через міждержавну взаємодію і передачу ряду повноважень наднаціональним інститутам. На нашу думку, такий підхід веде до ослаблення державного суверенітету, що є, останнім часом, причиною розбіжностей всередині європейського об'єднання.

Цілком погоджуємося з науковцями, що «здійснення адекватної міграційної політики в умовах горизонтальної циркулярної міграції потребує визнання урядами і суспільствами, що міграційні потоки в умовах глобалізації формують окрему соціальну дійсність, що існує паралельно із сучасними державами, їхніми інституційно-правовими нормами регулювання відносин. Відтак, найбільш адекватний регуляторний вплив приймаючих країн на міграційні процеси, з нашого погляду, полягає у формуванні на рівні тісної взаємодії приймаючих держав (у даному випадку, європейське об'єднання) цивілізованих коридорів горизонтальної циркуляції міграції.

Рух у цьому напрямі потребує, передусім, налагодження правових форм діалогу приймаючої держави з іммігрантами незалежно від їхнього статусу і передбачає взаємодію урядів, незалежних експертів, роботодавців, представників громадянського суспільства, мігрантів, приймаючих суспільств і суспільства

виїзду. Важливою умовою цього процесу поруч із лібералізацією стає координація та уніфікація міграційних правил на рівні всього ЄС. Сучасна політика регулювання не матиме тривкого сенсу, якщо ставитиме штучні бар'єри на шляху природних горизонтальних циркуляцій мігрантів, і не передбачатиме разом зворотної конструктивної взаємодії з країною-донором в усіх напрямках дотримання прав і свобод, самореалізації та захисту мігрантів, що повертаються чи переїжджають у «треті» країни» [316, с. 46]. Головною перешкодою для запровадження повністю інтегрованої, «спільної» моделі міграційної політики в межах європейського об'єднання залишаються відмінні соціально-економічні умови, рівні життя та стандарти соціальної політики, які застосовуються в різних країнах-членах союзу [370; 182, с. 317].

На нашу думку, євроінтеграційні і глобалізаційні процеси актуалізують необхідність доповнення зазначених принципів міграційної політики ще й принципом гнучкості. Він передбачає здатність політики міняти тактичні заходи відповідно до ситуацій, які виникають в глобальному просторі, рекомендаціями міжнародних інститутів, а також адекватно реагувати на нові виклики і проблеми, пов'язані з новітніми світовими процесами.

Намагання України набути рівноправне членство в європейському об'єднанні, імплементація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом обумовило формування концептуального документу у сфері міграції, яким би передбачалося поступове наближення політики та законодавства до стандартів Європейського Союзу, у тому числі у сфері міграції. Відповідно до зазначених обставин та підтвердження намірів розвитку євроінтеграційного курсу Україною стало розпорядження КМУ від 12 липня 2017 року № 482-р., схвалене Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року, основними цілями якого є: «зниження адміністративних бар'єрів для свободи пересування в Україні; створення необхідних умов для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство; сприяння легальній міграції в

Україну, узгодженій із соціальною політикою та економічним розвитком країни. Крім того, документом передбачено і удосконалення прикордонного контролю осіб, адаптованого до змінних міграційних потоків та можливостей інтегрованого управління кордонами; посилення контролю за дотриманням міграційного законодавства всередині країни. Планується забезпечити шукачам захисту можливості розгляду їх заяв за допомогою ефективною і справедливою процедури, забезпечення належної інфраструктури та умов для їх проживання, а також осіб, яким вже надано статус біженця чи додатковий захист» [449].

На виконання визначеної Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, яка буде реалізовуватися у 2 етапи, Уряд затвердив план заходів. Перший етап розрахований на 2018–2021 роки та «спрямований загалом на вдосконалення нормативно-правових актів у сфері міграції та вирішення нагальних проблем в окремих сферах міграції та щодо окремих категорій мігрантів. На цьому етапі зусилля органів державної влади будуть спрямовані на формування та реалізацію державної міграційної політики, яка, сподіваємося, позитивно вплине на консолідацію української нації та безпеку держави, сприятиме задоволенню потреб економіки в робочій силі, відповідатиме міжнародним стандартам і міжнародним зобов'язанням України. Під час реалізації плану заходів буде вжито заходів щодо привернення уваги до міграційних проблем, спрямування і згуртування суспільства з метою їх розв'язання, забезпечення взаємозв'язку міграційної політики з іншими сферами діяльності держави, перехід від політики реагування у відповідь на внутрішні та зовнішні чинники у сфері міграції до більш активної і цілеспрямованої політики» [436].

Україна визнає, що зменшити негативні наслідки еміграції неможливо виключно «шляхом прямого законодавчого та (або) адміністративного регулювання», можуть бути мінімізовані «шляхом поступового усунення економічних, соціальних та інших факторів суспільного життя, що призводять до еміграції. Водночас певних результатів можна досягнути в рамках таких завдань

міграційного характеру: розвиток можливостей для тимчасового легального працевлаштування за кордоном як альтернативи постійній еміграції; просування програм освітнього обміну; підвищення рівня обізнаності громадськості щодо можливостей міграції, включаючи зворотню; забезпечення захисту прав громадян України, які працюють і проживають за кордоном. Такі завдання передбачають підтримку мігрантів протягом всього міграційного циклу (перед від'їздом, під час перебування за кордоном та після повернення)» [449].

Однозначно необхідно визнати, що процес євроінтеграції України позитивно впливає на досягнення європейських стандартів та переслідування принципів у вдосконаленні політико-правової бази регулювання міграційних процесів.

При визначенні різного кола і сфер заходів для сприяння євроінтеграційних процесів, необхідно враховувати, що «більшість причин міграції з України – економічні та соціальні, що переходять у значний приріст трудової і освітньої міграції, зокрема до Польщі. Забезпечення гідних економічних, соціальних, освітніх, культурних та інших умов є зоною діяльності та відповідальності державних інститутів. Трійка країн – Польща, Росія, Угорщина – є сусідніми та близькими до України за різними ознаками, що створюють сприятливі умови для збільшення міграційних потоків до цих країн (наприклад, це мова, чисельні національні меншини, що компактно проживають на території України, спільність історії та історична пам'ять, тісні родинні зв'язки, походження). Однак за сучасних умов найбільшу роль у зростанні міграції українців до цих країн відіграє державна політика – цілеспрямований комплекс заходів, рішень та дій інститутів влади по заохоченню українців до переміщення, особливо репатріації своїх співвітчизників, з метою поповнення власного людського капіталу та трудових ресурсів» [357, с. 28].

5.2 Напрями вдосконалення законодавчого регулювання міграційних процесів

Сфера регулювання міграційних процесів в Україні забезпечується нормативно-правовими актами на різних рівнях: Конституція України, міжнародні правові акти регулювання міграцій ратифіковані Україною, національне законодавство (закони та підзаконні акти).

До 1996 року, роком який визначив демократичні напрями розвитку України, пріоритетними у всіх сферах суспільного життя, регулювання питань, пов'язаних з переміщенням населення, здійснювалося прийнятими у 1994 році законами України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [444] та «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [445].

З прийняттям Конституції України, її норми стали основоположними, які лежать в основі всіх національних норм регулювання міграції, визнані демократичними та такими, що відповідають рекомендаціям ООН, Ради Європи, МОМ, МОП, УВКБ ООН, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інших міжнародних організацій у міграційній сфері [357, с. 24]. Визнання на конституційному рівні права особи вільно залишати Україну і повертатися в Україну, закріплення положення виняткового законодавчого визначення основ регулювання демографічних і міграційних процесів, порядку утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають міграційний режим, відмінний від загального, формують основу правових засад міграційної політики та забезпечили розвиток нового напрямку нормативно-правової бази щодо регулювання внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів.

З 2001 року для регулювання процесів міграції прийнято кілька законів України: «Про громадянство» [433], «Про імміграцію» [441], «Про біженців» [431] (втрата чинності 04.08.2011 р.) [432]. Зазначеними законами визначені основні терміни, «правовий зміст громадянства України, підстави і порядок його набуття

та припинення, повноваження органів державної влади, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України, порядок оскарження рішень з питань громадянства, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб, умови і порядок імміграції в Україну іноземців та осіб без громадянства».

У 2003 році прийнятий Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» [447], який розширив нормативно-правову базу з міграції, і, відповідно до Конституції України, регулює відносини, пов'язані зі свободою пересування та вільним вибором місця проживання в Україні, що гарантуються Конституцією України і закріплені Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [336], Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод [247] і протоколами до неї, визначає порядок реалізації свободи пересування та вільного вибору місця проживання і встановлює випадки їх обмеження.

«Хронологія прийняття важливих нововведень, що безуспішно дискутувалися роками, дає підстави припустити, що основний спонукальний мотив таких дій був обумовлений зовнішнім чинником. Адже реформування міграційної сфери помітно активізувалося лише після того, як на саміті Україна-ЄС у листопаді 2010 р. Україні було надано План дій з лібералізації візового режиму» [312, с. 7]. Відповідно, наступний крок у розвитку урегулювання міграційних процесів був у травні 2011 року, Указом Президента України затверджено Концепцію державної міграційної політики України [442], та План заходів з реалізації Концепції [435]. Цього ж року Верховною Радою України прийнято у новій редакції закони «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та «Про біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту», якими визначаються: правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, та встановлює порядок їх в'їзду в Україну та виїзду з України, порядок регулювання суспільних відносин у сфері

визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати та позбавлення цього статусу, а також встановлення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового захисту і яким надано тимчасовий захист в Україні.

У процесі свого існування, для євроінтеграційного розвитку, ці норми до 2016 року набули суттєвих змін і доповнень, які стосуються як визначення осіб, які потребують додаткового, тимчасового захисту, розширення кола підстав визнання таких осіб, розширення кола країн походження осіб, за якими визнається право тимчасового захисту (які прибули в Україну не тільки з країни, що має спільний кордон з Україною), та зміна інших норм до відповідності міжнародних вимог.

Наступний етап активної законотворчості у сфері міграції відбувається після 2014 р., обумовлений Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, виконанням Україною зобов'язань щодо виконання Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС, якими визначається процес реформ та адаптації законодавства в Україні, який сприятиме поступовій економічній інтеграції і поглибленню політичної асоціації та взяті зобов'язання щодо посилення діалогу, «який ґрунтується на основних принципах солідарності, взаємної довіри, спільної відповідальності й партнерства, та співробітництво з питань міграції, надання притулку та управління кордонами, використовуючи системний підхід та приділяючи увагу законній міграції і співробітництву в боротьбі з незаконною імміграцією, торгівлею людьми, а також ефективному виконанню положень Угоди про реадмісію» [565].

«Так, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС визначаються насамперед напрями співробітництва, що стосуються питань верховенства права та поваги до прав людини, взаємодії у сфері міграції, поводження з робітниками та мобільності робочої сили. І все ж у соціально-економічній сфері потенційні небезпеки та

переваги визначаються не стільки мінливістю вектора розбудови соціальних людських взаємодій, як відсутністю чіткої ідеології соціальних реформ у державі загалом. На практиці мова йде про те, якою має бути економічна політика з тим, щоб максимально ефективно скористатися потенційними можливостями та мінімізувати відповідні ризики, пов'язані з розвитком процесів глобалізації та регіональної економічної інтеграції» [48, с. 143].

Довгоочікуваний Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» був прийнятий у 2015 р., відповідно ним визначаються принципи державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції: забезпечення прав та законних інтересів трудових мігрантів і членів їхніх сімей, ефективного державного регулювання процесів зовнішньої трудової міграції. Цим законом держава визнала за собою обов'язок забезпечення реалізації передбачених «Законом прав трудових мігрантів і членів їхніх сімей незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак» Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» [440].

Однак цей Закон зазнав певної критики з позиції, що «текст Закону здебільшого декларативний; він не пропонує норм прямої дії, а містить переважно посилання на чинне законодавство України або міжнародні договори (в 11 з 21 статті Закону міститься така відсилка); відсутні механізми реалізації задекларованих норм, що ставить їх імплементацію у залежність від прийняття у майбутньому підзаконних нормативно-правових актів; декларативність та відсутність конкретики свідчить про спробу формально виконати відповідну вимогу Плану дій з лібералізації візового режиму, а не про намагання врегулювати конкретні суспільні правовідносини» [311].

Кабінет Міністрів України, схваливши у липні 2017 року Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року [449], визнав за необхідність підготовки нового концептуального документа у сфері міграції

обумовленою імплементацією Угоди про асоціацію між Україною з Європейським Союзом та прагненням України в перспективі набути членство в Європейському Союзі, яке, в тому числі, передбачає поступове наближення політики та законодавства до стандартів Європейського Союзу, у тому числі у сфері міграції у напрямку переходу від політики реагування на внутрішні та зовнішні чинники до більш активної і цілеспрямованої політики.

Прагнення України до вступу у ЄС вимагає узгодження загальних базових принципів міграції та інтеграції в національне законодавство.

Однак, не можна не погодитися з Дашо Т., що спроби перемістити українську правову систему в площину інших цінностей та суто механічно перенести на український ґрунт західноєвропейську концепцію прав і свобод людини, основану на природно-правовій доктрині, може призвести до кризи в українській правосвідомості, а в підсумку – навіть до применшення самої ідеї прав і свобод людини і громадянина. Тому, визнаючи значення системи прав і свобод людини і громадянина, яку розробила західноєвропейська правова думка, треба шукати її власне обґрунтування, доповнювати її тими ідеями, насичувати тими ідеалами, що визначаються особливостями українського менталітету [163, с. 110].

Зазначена програма визначає принципи, напрями стратегії та необхідність правового регулювання з проблем, які безпосередньо пов'язані з міграцією, а саме:

- прискорення процесів зниження кількості населення та його старіння;
- перехід міграції з сезонної, циркулярної трудової міграції до тривалого, багаторічного перебування мігрантів за кордоном, поступового перетворення тимчасової трудової міграції на переселенську;
- негативний вплив трудової міграції на сімейні стосунки, виховання дітей, рівень народжуваності і провокують підвищення цін, інфляцію, зростання імпорту (оскільки дохід мігрантів спрямований на споживання);
- негативний вплив на вікову та освітньо-кваліфікаційну структуру робочої

сили та гальмування економічного зростання через втрату висококваліфікованих фахівців та молоді за рахунок отримання освіти за кордоном та залучення молодих фахівців з числа іноземних студентів не в Україні;

- погіршення становища українців у зарубіжних державах, остаточна втрата для України багатьох мігрантів та їх нащадків, значного зменшення обсягів валютних надходжень від мігрантів як наслідок проведення антитерористичної операції та глибокої економічної кризи;

- недостатність використання економічного та інтелектуального потенціалу української діаспори за кордоном, яка за умови належної державної підтримки та конструктивної співпраці здатна забезпечувати реалізацію інтересів України за кордоном, сприяти розвитку міжнародних торгово-економічних та культурних зв'язків;

- регіональні диспропорції викликані внутрішньою міграцією, які могли б стати альтернативою зовнішній, здійснюються поза планами і програмами регіонального розвитку;

- перспектива необхідності швидкого і гнучкого реагування на зростання інтенсивності міграційних потоків внаслідок загальної міграційної кризи у держав Європейського Союзу, які вживають заходів до встановлення обмежень в'їзду на свою територію, в тому числі перекриття кордонів;

- обмежені можливості виходу на український ринок праці найбільш підготовленої та інтегрованої частини іноземців, якими є іноземні студенти, що отримали освіту в Україні, а також не існує системи залучення висококваліфікованих фахівців з-за кордону, здатних сприяти інноваційному розвитку національної економіки, оскільки відсутні програми заохочення репатріації закордонних українців, вихідців з України та їх нащадків, незважаючи на жорстку конкуренцію за кваліфіковані трудові ресурси на міжнародному ринку праці [404];

- недостатність розроблення складової міграційної політики повноцінної

інтеграції мігрантів у суспільство, як інструменту збільшення кількості населення (єдина категорія мігрантів, щодо якої затверджено плани інтеграції в українське суспільство, – біженці та особи, які потребують додаткового захисту, але результати незначні, оскільки як обмежені державні ресурси, так і неналежна увага держави до цього напрямку роботи);

- внаслідок збільшення культурного та етнічного розмаїття актуалізує питання відношення суспільства до мігрантів та вимагає усунення усіх всіх форм дискримінації, запобігання расизму та ксенофобії.

- порушення прав осіб з неврегульованим статусом на території України (громадяни колишнього Радянського Союзу (як біженців з колишніх республік СРСР, так і народжених на територіях цих колишніх республік), багато з яких не мають будь-яких документів, крім паспортів колишнього СРСР, не мають громадянства жодної держави та фактично позбавлені можливості отримати громадянство України), зокрема соціальних та економічних, відповідно вимагається врегулювання на законодавчому рівні статусу осіб, які тривалий час перебувають на території України з порушенням законодавства;

- тенденція зростання виявлених всередині держави та на її кордонах кількості нелегальних мігрантів;

- неврегульована міграція залишається актуальною через відсутність можливості здійснення контролю на значній ділянці східного кордону, що впливає на безпеку держави, її міжнародні відносини;

- специфіка проблематики внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції потребує окремого правового врегулювання, що суттєво впливає на міграційну ситуацію в Україні [449].

На нашу думку, питання, які визнаються програмою, як такі, що вимагають правового регулювання, давно актуальні і ніколи не втрачають її, і їхнє правове регулювання вимагає постійного вдосконалення. хоча цілком точно визначено у

Стратегії, що «Еміграція, а також її негативні наслідки, не можуть бути зменшені шляхом прямого законодавчого та (або) адміністративного регулювання. Зазначені питання можуть бути врегульовані шляхом поступового усунення економічних, соціальних та інших факторів суспільного життя, що призводять до еміграції. Водночас певних результатів можна досягнути в рамках таких завдань міграційного характеру: розвиток можливостей для тимчасового легального працевлаштування за кордоном як альтернативи постійній еміграції; просування програм освітнього обміну; підвищення рівня обізнаності громадськості щодо можливостей міграції, включаючи зворотну; забезпечення захисту прав громадян України, які працюють і проживають за кордоном. Такі завдання передбачають підтримку мігрантів протягом всього міграційного циклу (перед від'їздом, під час перебування за кордоном та після повернення)» [449].

Цілком погоджуємося з думкою Сидорчук О., що державна міграційна політика повинна спрямовуватися на подолання негативних чинників впливу на рівень життя населення, а також на формування системи стимулів і заохочень для того, щоб мінімізувати кількість тих, хто бажає покинути батьківщину. Відповідно до цього потрібно впроваджувати на практиці комплекс організаційних, правових, адміністративних, фінансових та інформаційних важелів із тим, щоб підвищити рівень національної безпеки в суспільстві та поліпшити добробут населення в цілому» [503, с. 9].

Відповідно до поставленої стратегії державної міграційної політики України у 2018-2021 роках необхідно здійснити проведення у відповідність з міжнародними стандартами національне законодавство з Європейським Союзом у рамках виконання взятих на себе зобов'язань. Хоча певні кроки у цій сфері зроблені – удосконалене чинне та ухвалене нове законодавство, що врегулювало правовідносини у сфері зовнішньої діяльності міграції і реінтеграції мігрантів, які попередньо не мали спеціального законодавчого врегулювання.

З прийняттям Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» зроблено

вагомий крок для розвитку національного законодавства у сфері визначення правових та організаційних засад державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудовах мігрантів) і членів їхніх сімей. Однак, на нашу думку, для усунення декларативного характеру цього нормативного акту і розширення його функціональності, необхідно внести певні уточнення і розширення окремих норм, а саме:

Стаття 5 Закону, яка визначає напрями державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції, пунктом 9 покладає обов'язок «сприяння задоволенню національно-культурних, освітніх та мовних потреб трудових мігрантів і членів їхніх сімей», ми вважаємо, що коло потреб мігрантів та членів їх сімей не обмежується національно-культурними та мовними потребами, відповідно виникає необхідність розширення кола сприяння задоволення потреб соціальних, фізіологічної та психологічної безпеки та інші.

Стаття 13 Закону визнає право трудових мігрантів і членів їхніх сімей на інформацію, однак інформація, яка повинна надаватися центральними та місцевими органами виконавчої влади, до повноважень яких належать питання трудової міграції, стосується умов виїзду та працевлаштування, ризику потрапляння в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми, та ми вважаємо коло питань, які повинні повідомлятися особам, що бажають працевлаштуватися за кордоном, має бути ширшим і стосуватися також умов соціального захисту у країні працевлаштування чи пропозиції укладення договору про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (одноразова сплата єдиного внеску) в Україні, питання повернення в Україну і заходи реінтеграції та ряд інших питань, які допоможуть соціалізуватися як у країні прийняття, так і на момент повернення в Україну.

Стаття 14 Закону, яка визначає, що держава сприяє реінтеграції трудових мігрантів, не містить конкретизації щодо конкретних заходів, які б мали сприяти

реінтеграції мігрантів, крім інформаційних (для надання трудовим мігрантам можливості ознайомитися до їх повернення з держави перебування з умовами повернення на запит заінтересованої особи надається інформація про: можливості та умови працевлаштування в Україні, допомогу, що надається для економічної реінтеграції, збереження прав, набутих за кордоном у сфері соціального забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, заходи, яких необхідно вжити для полегшення пошуку житла, встановлення еквівалентності професійних кваліфікацій, отриманих за кордоном, а також про будь-які іспити, які необхідно скласти для забезпечення їх офіційного визнання, встановлення еквівалентності освітніх кваліфікацій для надання дітям трудових мігрантів можливості бути прийнятими до школи в той самий клас, який вони відвідували в державі-перебування.

Стаття 16 Закону визнає можливість здійснення працевлаштування за кордоном суб'єктом господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном на підставі ліцензії, виданої відповідно до закону, однак не має правової норми, яка б визначала порядок захисту трудових мігрантів та боротьбу з шахрайством у працевлаштуванні за кордон, хоча кроком в усуненні цієї прогалини є прийняття 16 червня 2020 року ВРУ у першому читанні Проекту Закону про захист трудових мігрантів та боротьбу з шахрайством у працевлаштуванні за кордон [453].

Також цілком погоджуємося з позицією Маліновської О., що болючим питанням, «на яке ухвалений Закон не дає однозначної та зрозумілої відповіді, – оподаткування заробітків трудових мігрантів. Він не містить прямої заборони подвійного оподаткування грошових доходів заробітчанин, відсилаючи до міжнародних договорів України. Згідно Закону, резиденти України з урахуванням норм міжнародних договорів мають право на зарахування податків і зборів, сплачених за межами України, під час розрахунку податків і зборів в Україні (стаття 19). У зв'язку з цим виникає принаймні два питання. По-перше, як бути,

якщо з країною працевлаштування мігранта міждержавна угода про уникнення подвійного оподаткування не укладена, по-друге, чи мають право на урахування сплачених за кордоном податків громадяни, які отримали кошти від нерезидентів, наприклад, старенькі батьки, які є адресатами переказів від дітей, що живуть та працюють в Італії. Згідно життєвої логіки, внутрішньо сімейні трансферти податками обкладатися не повинні, незалежно від того, де (в Україні чи за кордоном) переказані батькам, дружині чи дітям кошти було зароблено. Це, однак, потребує чіткого роз'яснення у Податковому кодексі України, внесення до нього відповідних змін. Принагідно зазначимо, що зарубіжні держави зацікавлені у валютних переказах від громадян з-за кордону, як джерелі додаткових інвестицій та у спрямуванні їх офіційними каналами, встановлюють податкові пільги і на перекази мігрантів, і на сформовані завдяки їм валютні депозити» [311].

Висновки до розділу 5

Наступ глобалізації спонукає не просто до змін, а до розвитку кожної держави. В рамках глобального управління глобалізація змушує уряди ділитися своїми повноваженнями з іншими інститутами, бере на свій контроль окрему частину глобальних функцій та відповідно стає джерелом впливу на численні глобальні мережі. Відтак, органи держави здійснюють в глобальному масштабі координацію міграційні рухи.

Основи національної безпеки передбачають формування визначених правових підходів до процедур перетину державного кордону, правильного і своєчасного заповнення міграційних карт, визначення місця перебування, поставлення на міграційний облік. Дотримання таких процедур в приймаючій країні має на увазі організацію різних форм цивілізованої міграції. При цьому значущим моментом буде мотивація самих іммігрантів і виконання ними існуючих норм правил в'їзду і перебування.

Існують інші проблеми, пов'язані з процесами міграції які мають транскордонну спрямованість. Приховані форми трудової зайнятості або сумнівні документи запрошення вже говорять про ту небезпеку, якій може піддатися іммігрант в країні перебування. Тому зусилля міжурядових організацій, що діють у сфері припинення нелегальної міграції, спрямовані, перш за все, на надання консультативної підтримки трудовим мігрантам.

На формування імміграційної політики великий вплив здійснюють і контроль приймаючої країни, і власне наміри прибулих мігрантів. Тому велике значення має створення системи правової інформації щодо порядку оформлення в'їзду та перебування і основних положень чинного імміграційного законодавства для іноземних громадян, з якою вони могли б ознайомитися заздалегідь.

Сучасні види міграції, що відбуваються в умовах глобалізації, вимагають застосування відповідних міжнародно-правових механізмів в контексті ефективного міждержавного співробітництва та партнерських зв'язків.

На основі аналізу національного законодавства у сфері міграції чи це щодо трудової міграції, чи біженців, чи внутрішньо переміщених осіб, зроблений висновок, що його основною проблемою є широке коло норм з декларативним характером без зазначення конкретного механізму її реалізації, відсутність норм з конкретизацією міжнародних стандартів сфері міграції чи розмежування певних понять, прав, відповідно це вимагає доповнення цих норм.

Так згідно з Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» здійснюється розмежування права особи відповідно до якої прийнято рішення щодо оформлення документів для прийняття рішення щодо визнання біженцем та права особи, яку визнано біженцем, тобто права особи на перехідному періоді від особи без визначеного статусу до особи «біженець». Тому логічно вбачається думка розмежування стандартів щодо зазначених категорій осіб залежно від етапу набуття статусу біженця.

Зроблено висновок, що основною проблемою міграції виступає узгодження

довготривалих програм вирішення проблем породжених міграцією та гнучкого корелювання шляхом ситуативних міграційних рішень з дотриманням міжнародних стандартів у цій сфері.

Для усунення декларативного характеру Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» і розширення його функціональності, запропоновані певні уточнення і розширення окремих норм З прийняттям Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» зроблено вагомий крок для розвитку національного законодавства у сфері визначення правових та організаційних засад державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудовах мігрантів) і членів їхніх сімей. Однак на нашу думку, для усунення декларативного характеру цього нормативного акту і розширення його функціональності, необхідно внести певні уточнення і розширення окремих норм, а саме:

у статті 5 розширити кола сприяння задоволення потреб соціальних, фізіологічної та психологічної безпеки та інші;

у статті 13 розширити коло питань, які повинні повідомлятися особам бажаючи працевлаштуватися за кордоном та стосуватися також умов соціального захисту у країні працевлаштування, пропозиції можливості укладення договору про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (одноразова сплата єдиного внеску) в Україні, питання повернення на Україну і заходи реінтеграції та ряд інших питань які допоможуть соціалізуватися у країні прийняття так і на момент повернення на Україну;

у статті 14, конкретизувати заходи реінтеграції мігрантів;

у статті 16 визначити порядок захисту трудових мігрантів від шахрайства у працевлаштуванні за кордон.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі одержаних практичних і теоретичних результатів можна говорити про досягнення поставленої мети дослідження філософсько-правового феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець XX – початок XXI ст.)

Основними науковими та практичними результатами дослідження є такі висновки:

1. Огляд наявних наукових праць окресленої проблематики дає підстави для висновку, що за суміжними науковими напрямками наявні ґрунтовні наукові розробки щодо міграційних процесів. Попри наявність теоретичної бази, філософсько-правовий аспект проблеми опрацьований недостатньо, що зумовлює необхідність його філософсько-правового осмислення з огляду на неоднозначність і багатогранність природно-феноменологічної сутності міграції.

Світоглядні детермінанти феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів потребують окремого філософсько-правового дослідження. Аналіз джерельної бази засвідчив, що філософсько-правова рефлексія феномена міграції повинна містити аналіз процесів генези міграції як складової природно-правового простору у контексті глобалізаційних процесів в Європі.

Феномен міграції в Європі кінця XX – початку XXI ст. досі ще недостатньо вивчений як явище з філософсько-правової позиції у контексті глобалізаційних процесів, а тому невисвітленими залишаються її засади. Беззаперечно можна констатувати, що кожному історичному етапу розвитку людства властива своя правова концепція міграції як процесу, як системи, реалізації права на самовираження людини, як форми захисту порушених прав тощо.

Кожне наукове дослідження феномена міграції не обмежується вузьким спеціальним (галузевим) колом проблемних питань, оскільки без врахування, аналізу специфіки більш ширшого кола питань не можливо отримати відповіді на

поставлені питання. Тому можна констатувати, що дослідження мають комплексний характер, з відповідним напрямом дослідження окремого виду міграції чи окремими питаннями, викликаними: процесом міграції, реалізацією особи права на міграцію, захистом своїх прав та інтересів у міграційному процесі, обов'язком держави здійснювати міграційну політику з урахуванням власних інтересів, інтересів власних громадян та забезпеченням прав мігрантів, обов'язком не тільки декларувати на державному рівні міжнародні стандарти трудовим мігрантам, внутрішньо переміщеним особам, іммігрантам, а й практичним їх дотриманням та забезпеченням.

2. Постійна зміна міграційної ситуації змушує європейські держави пристосовуватися до умов глобалізованого світу і трансформації міграційних потоків, використовуючи і нові, і адаптовані старі теоретичні підходи, на які вплинула Чиказька школа, в тому числі на обґрунтування політики асиміляції мігрантів і розробку нових підходів до їх акомодациї.

Виникнення або пристосування кожної концепції відображає певний етап розвитку суспільства, потім з них розвиваються нові теорії та моделі, тобто спостерігається певна еволюційність, на яку впливали глобальні процеси. Особливий підхід європейських дослідників до небезпеки, що виходить від релігійності мусульман, відрізняє європейські теорії від американських, які поки не розглядають цю проблему як загрозу або виклик. Крім того, існують такі чинники впливу, як наднаціональна міграційна політика та особливості моделей і механізмів в окремих європейських державах. Різноманіття соціально-економічних, політичних і культурно-історичних особливостей в європейському суспільстві накладається на етнокультурне і релігійне розмаїття цих країн і специфіку міграційних процесів, що ускладнює управління багатонаціональними соціумами.

3. Методологічно дослідження міграції базується на системному аналізі, що включає структурний, функціональний, історико-генетичний і прогностичний

аспекти, спрямовані на виявлення структурних елементів системи міграції, механізмів її функціонування, генезису та шляхів самоорганізації, а також на сукупності методологічних підходів, комплексі філософських, загальнонаукових і приватно-наукових методів, що дозволяє забезпечити достовірність та обґрунтованість результатів дослідження.

З урахуванням специфіки предмета, мети та завдань наукової розвідки використовується поряд з іншими такі основні методологічні підходи: системний; компаративний підхід; антропологічний підхід; аксіологічний підхід; потребовий підхід.

Для глибокого дослідження, міграцію необхідно розглядати з точки зору синергетики, відповідно до якої основною характеристикою складної системи міграції є хаотичність, непрямолінійність, але, водночас, здатність до самоорганізації. Синергетичний підхід до дослідження надасть змогу обґрунтувати міграцію з позиції хаосу, стійкості системи міграції, перебігу змін відносно подразників, що дозволяє спрогнозувати ймовірнісні процеси і наслідки.

Аналіз теорій міграцій дав змогу обґрунтувати теорію системи міграції сучасного суспільства, як нової відкритої системи суспільства здатної до самоорганізації, що є обґрунтуванням застосування нового методологічного дослідження з позиції синергії.

4. Встановлено, що в умовах глобалізації природа міграційних процесів трансформується у міжетнічний діалог та організацію акомодатії і намагання досягнення толерантного ідеалу, відповідно заслуговують пильного вивчення тенденції цих процесів.

Активні зміни на зламі століть в контексті трансперсонального, інтуїтивного, когерентного і вольового рівнів узагальненої тілесності людини, зазвичай співвідносяться з його духовною природою, з неминучістю призводить до особливих соціально-психологічним зрушень в сучасному суспільстві. Глобальний світ характеризується не стільки транс-національними економічними

змінами, скільки тотальною інтернетизацією, народженням соціальних мереж у віртуальних просторах на тлі загальної локальної атомізації життя людей, що формує міфи ідеального життя у тому чи іншому просторі та формує ставлення індивіда до кожного процесу, який є важливим у цей період для суспільства, завдяки чому дає усвідомлення можливості його керованості саме суб'єктом суспільства.

Стимулюючи державою реалізацію та забезпечення одного із основних життєво-необхідних прав, право на свободу пересування, стає засобом розвитку особистості, впливом на якісні показники міграції та перерозподіл людського потенціалу в напрямі необхідному для держави та її розвитку.

Розгляд міграції як переміщення кількісно і якісно сформованих індивідів між територіями, пов'язане із реалізацією прав і свобод людини і громадянина, має насамперед істотний вплив на об'єктивні умови використання свободи волі, відтворення суспільних відносин між людьми, мотивації до змін та розвитку, участі особи у тих чи інших суспільних відносинах. Завдяки визначення іміджу держави за зазначеними критеріями, можна формувати прогнозовані кількісні та якісні характеристики осіб, які братимуть участь у міграційних переміщеннях.

5. У процесі переходу уявлень про права людини – від обмежених, примітивних до сучасних, про обов'язки, свободу і несвободу формується стан мобільності індивідуально для кожної особистості мігранта та вибору поведінки самостійно під впливом усвідомлення Себе у конкретному суспільному процесі та завдяки інтелекту (інтегральна характеристика свідомості) діяти доцільно та будувати схеми власних дій і набувати досвід.

З позиції синергетики, міграцію варто розглядати, як процес багатосторонньої взаємодії елементів системи міграції: між суб'єктами міграційного процесу, мігрантів та їхніх сімей, суб'єктів різних соціальних груп, які стикаються з ними в процесі міграції, правові, соціально-культурні умови, внутрішні та зовнішні подразники, що впливають на динаміку та спричиняють флуктуацію.

В основі синергетичного дослідження міграції поняття «простору» як обов'язкового елемента, здійснюється не тільки як онтологічне начало, а й як соціальні відносини та безпосередньо колективна діяльність. Поняття міграції не можна розглядати без урахування соціоприродного простору міграції, який у цьому процесі є формою результату людської життєдіяльності, що сформувався певними соціальними процесами і відповідно став сам процесом у ньому. Міграційний соціоприродний простір наділений такими рисами: структурність, співіснування різних соціальних явищ та протяжність, які залежать від географічних, політичних, адміністративних, ідеологічних національних, моральних, расових характеристик. Він охоплює весь процес міграції.

6. Основним елементом міграційного процесу є людина, яка за своєю природою у процесі пізнання й аналізу навколишнього середовища, під впливом інформації, як предмету енергії, формує нові уявлення, усвідомлення та спонукає до переосмислення себе у суспільстві, що виступає як атрактор вибору поведінки, що притягує до себе множинність траєкторій, внаслідок чого формується особистість та точка біфуркації з розгалуженими можливостями, і свідомими, і несвідомими. З такої позиції, особистість усвідомлює природність права на вибір поведінки в тому чи іншому випадку, усвідомлює відносно необмежену свободу мобільності. І тільки при ідентифікації себе, як особи соціальної, як особистості мислячої (відносно поняття, яке залежить від категорій того чи іншого історичного періоду), усвідомлюючи себе у взаємозв'язку з державою, свобода поведінки особи обмежується правом, мораллю та рівнем усвідомлення себе, як одного цілого з соціумом та державою.

Поняття «свободи», розуміння її цінності як основної ідеї особистісного самовираження та мета збереження її у сучасному демократичному суспільстві є головною ідеологією сьогодення і протягом усього існування людства її зміст переходив від абсолютної форми до відсутності її у суспільстві взагалі, перехід від нижчої форми «необхідності» до пізнання розуму.

Свобода пересування беззаперечно базується на процесі формування внутрішньої свободи особи та формування її як особистості мігранта з визначенням внутрішніх потреб та узгодження цієї свободи з потребами суспільства, моральними нормами та правовими приписами, основою яких має бути сенс індивідуальної особистісно орієнтованої свободи.

Розглядаючи право на свободу пересування як філософську категорію, необхідно розглянути особу як мислячу, свідому, яка перебуває у соціальному просторі постійно у русі, переосмисленні буття та свого місця у суспільстві, відповідно механізмом становлення особи у суспільстві виступає соціальна та міграційна мобільність.

Свободу пересування, вибір місця перебування і проживання, виїзд і безперешкодне повернення громадян в країну, характеризує в сукупності міра свободи особи в просторі і обрання соціального середовища перебування (в рамках конкретних суб'єктивних уявлень про оптимальні і комфортні для повноцінної самореалізації), що має об'єктивні сутнісні риси. Отже, вказане право має оцінюватися в системній єдності, в контексті самовизначення особистості, що передбачає необхідність їх співвідношення з такою категорією, як право на самовизначення та самореалізацію, як умова форми свободи.

Аналізуючи вищенаведене, зроблений висновок, що свобода пересування, розуміється як комплекс відносно самостійних особистих прав та виступає у вигляді:

а) правового прояву індивідуальної свободи, яка може трактуватися не тільки відповідно до філософської концепції негативної волі, пов'язаної з автономією особистості і відсутністю примусу, на якій, і ґрунтується право на вільне пересування, але і в контексті інших філософських концепцій особистої свободи – позитивної і психологічної [138]. Зокрема, позитивна свобода передбачає для індивіда існування і повноправне використання ним наявних ресурсів для реалізації свого потенціалу. Свобода як діяльна характеристика особистості

втілюється в наявності у людини можливості широкого вибору різних варіантів активної поведінки, що знаходить своє вираження в правах і свободах і втілюються в такому юридичному формулюванні, як «свобода на ...»;

Що стосується психологічного аспекту свободи, то, з одного боку, він виражається в самому усвідомленні людиною своїх можливостей переміщатися в необхідному їй напрямі, використовуючи різні шляхи і засоби, а з іншого – в можливості діяти або не діяти в цій сфері на свій розсуд, проявляючи тим самим свободу волі;

б) вираження певної концепції прав людини при закріпленні такої форми індивідуальної свободи особистості в суспільстві, як свобода пересування;

в) правової основи для системи взаємопов'язаних норм, що регулюють самостійну групу суспільних відносин, пов'язаних з визнанням, дотриманням і захистом, що надається від народження природного суб'єктивного права, яке дозволяє людині вільно розпоряджатися своєю фізичною можливістю пересуватися в просторі, вибирати місце перебування і проживання і в її межах, і поза ними, виїжджати за межі кордонів держави і вільно повертатися на її територію в тих випадках, коли це не заборонено чинним законодавством.

7. Міграції здійснюють безпосередній вплив на природно-правові властивості і мігрантів, і осіб приймаючого суспільства. Осмислення особистістю мігранта свого місця в межах державного суспільства виїзду чи прибуття і визначення взаємодостатності чи її відсутності у співіснуванні з державою є причиною для забезпечення більш комфортного існування шляхом міграції, і навпаки, у випадку якщо держава забезпечує людині сферу особистісного буття і реалізації, сформується власне ставлення особистості до своєї ролі в державі та існування з нею у взаємо-відповідальності.

Надзвичайно проблемним питанням, невід'ємним від міграції, яке набуває широкої актуальності щоразу гостріше в усьому світі є сучасні міжетнічні і міжкультурні взаємодії в глобалізованому світі. Активізація міжнародних

міграцій, значне збільшення ступеня інтенсивності крос-культурних відносин сприяють формуванню поліетнічного вигляду переважної більшості нинішніх держав-націй. Досвід міжетнічного та міжкультурного спілкування в сучасному світі виявився далеким від ідилії. Прояви етноцентризму і ксенофобії, систематичної дискримінації за етнічною (мовною, конфесійною, релігійною, расовою) ознакою, міжетнічної напруженості і відкритих конфліктів сьогодні поширені значно більше, ніж ситуації консенсусного мультиетнічного і мультикультурного єднання.

Основна умова безпеки суспільства вбачається в стійкості соціального порядку на тлі наростання інтенсивності девіації. Ризики і девіація ведуть до формування сучасності, де суб'єкти намагаються забезпечувати власну безпеку, безуспішно актуалізуючи умови соціальної впорядкованості.

Важливо розуміти проблему реалізації соціальної інновації, під якою ми розуміємо будь-які нововведення в суспільстві. Як правило, інновація спочатку не сприймається соціальною системою, зазвичай цьому перешкоджає усталений порядок у різних сферах діяльності суспільства, неформальні вимоги, суспільна мораль, звичаї і звички мігрантів та приймаючого суспільства.

З іншого боку, декларується важливість інноваційного розвитку для країни, критикується відсталість системи, що перешкоджає запровадженню інновацій. Але при цьому необхідно розуміти, що неконтрольованість і непрогнозованість різних нововведень в суспільстві становить серйозну проблему порушення стійкості і відтворення соціального порядку, який існував до появи «чужих». Позитивна девіація, яка трактується як інновація, не завжди і не скрізь сприймається системою в подібній якості. Розвиток комунікативного простору пов'язано з ростом процесів демасифікації і дестандартизації соціального життя. За таких умов традиційна впорядкованість соціальних відносин (усталені механізми соціальних обмежень) необхідним чином відступає або видозмінюється під впливом глобальної міграції.

8. Важливим чинником, за допомогою якого здійснюється ретрансляція соціокультурних цінностей в правових відносинах, є мотиви особистості мігранта, що характеризують особистісну ідентифікацію та самоідентифікацію, приналежність до соціальної групи, мотиви соціально-групової солідарності і підтримки. Як показують дослідження, самоідентифікація мігрантів здійснюється на основі цінностей етнічної свідомості.

Особа мігранта у міграційному соціоприродному просторі у різних сферах суспільного життя та процесах міграції зустрічається з ситуаціями, які, як правило, вносять або можуть ввести зміни навіть у відносно стійкі переконання. Стійке правове переконання особистості мігранта формується через теоретичне та наукове пізнання дійсності та розуміння ним дійсності, що впливає на соціальну корисність результату. Однак, не завжди у міграційному соціоприродному просторі теоретичні пізнання мігранта співпадають з їхнім практичним досвідом, що є перевіркою, рівня усталеності, істинності набутих правових знань.

Правова свідомість мігранта переплітається з етнічною свідомістю, що в окремих випадках є причиною протистояння світогляду мігрантів та громадян приймаючої країни, оскільки тісно пов'язується з релігійними та моральними нормами, з базовими цінностями культури країни походження. Відмінність у цінностях, поглядах можуть приходити в протиріччя з нормами і правилами приймаючої країни і провокувати конфлікти міжнаціонального характеру, що неодноразово зустрічаємо сьогодні. Саме ці проблемні питання взаємозалежності та взаємозв'язку суспільної правосвідомості приймаючої країни і правосвідомості мігрантів, уникнення протистояння мають бути метою вирішення європейського суспільства.

Правосвідомість формується під впливом виховання в рамках певної культури (культур), знань, особистого досвіду в правозастосовних ситуаціях і моральних уявлень учасників взаємодії.

9. Особистість мігранта є цілісністю суспільних його властивостей, які є результатом суспільного розвитку та залучення його до системи суспільних відносин за допомогою активної діяльності і спілкування у приймаючому суспільстві.

Важливим чинником впливу на систему міграції стали демографічні проблеми у європейському суспільстві, структурні зміни в міграційних потоках і активізації діяльності мігрантів. Співвідношення економічної інтеграції в європейських країнах з ринком праці та мобільністю трудових ресурсів також впливає на вироблення нових підходів до акомодатії мігрантів в європейське суспільство і на формування загального впливу. Враховуючи європейську міграційну ситуацію зросли розбіжності серед європейського суспільства після міграційної кризи 2015 р. У процесі становлення перебуває вивчення впливу зростаючої багатоетнічної міграції та пов'язаного з нею чинника релігійного впливу на трансформацію акомодатійних процесів у європейському суспільстві, їхні можливі структурні коливання у короткостроковій і середньостроковій перспективі.

Зауважено, що у поняття процесу пристосування мігранта у приймаючому суспільстві варто вкладати, принаймні, три різних процеси.

По-перше, асиміляцію, коли від мігрантів очікують повного розчинення в населенні приймаючої країни, відмови від усього, що будь-чим відрізняє їх від приймаючого суспільства. Однак, в окремих випадках відбувається підміна понять, «асиміляція» поняттям «інтеграція», такий механізм застосовують виключно для політкоректного позначення асиміляції.

По-друге, можна розуміти культурну адаптацію мігрантів у новому для них оточенні. У цьому випадку від них не очікують відмови від будь-яких проявів культурної приналежності, пов'язаних з країною походження, для характеристики цього процесу соціологи і політики використовують два терміни – акультурація (як правило, більш-менш тотожний асиміляції) і акомодатія (пристосування

мігрантів до нового культурного середовища хоча і передбачає зміни в їх цінностях і нормах, не вимагає від них зміни ідентичності).

По-третє, може означати їх структурну адаптацію до нового середовища, а саме таку ступінь включеності у життя приймаючого суспільства, коли вони практично не відрізняються від більшості місцевого населення з об'єктивними (соціально-економічними) показниками, культурні показники при цьому відходять на другий план. Єдиний із значущих властивих параметрів – володіння мовою, хоча у рамках цього підходу рівень володіння мовою також непринциповий, оскільки вважається, що, якщо мігрант зумів успішно здійснювати свою діяльність, він володіє необхідною мовною компетенцією.

Необхідно зазначити, що мігранти не тільки (і не стільки) є об'єктом чийось зусиль у сфері їхньої інтеграції, але й суб'єктом цього процесу.

Оскільки мігранти орієнтовані на збереження національної ідентичності, протистояння культурним цінностям приймаючого суспільства супроводжується суспільною напругою – культурними конфліктами. Те, що всі учасники таких конфліктів повинні дотримуватись та виконувати правові норми конкретної держави, незалежно від статусу «мігрант» чи «корінний громадянин», сумнівів немає.

10. Діяльність мігранта – сфера, де існує очевидна потреба чітких правил і перегляду політики, принципово необхідним є втілення основних прав людини у ході становлення трудової міграційної політики для досягнення цілей до забезпечення захисту трудових мігрантів та їхніх сімей, а також ефективного управління загалом. Це викликає необхідність розвитку законодавства, яке засноване на правах людини, визнанні міжнародних стандартів, гуманізму законів та сприянні міжетнічної поваги і терпимості. Ці заходи є гарантією демократії та соціального миру.

Зроблено висновок, що законодавство у сфері трудової міграції має декларативний характер та відсутній механізм співпраці з трудовими мігрантами.

Державні програми направлені на співпрацю з закордонними українцями не враховують питання діяльності мігрантів та їхніх сімей, що є також безумовно важливим, як і задоволення науково-освітніх, культурних потреб, збереження та розвиток української мови, співпраця із закордонними українцями у сфері національно-патріотичного виховання.

Для захисту права трудових мігрантів та їхніх сімей, необхідним є розвиток засобів сталого ефективного управління діяльності мігрантів у сучасному глобалізованому світі, спільних підходів та стратегії, координація і мобілізація людського потенціалу.

На основі найважливіших положень конвенцій № 97 «Про працівників-мігрантів», № 143 «Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення», № 118 «Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення», № 152 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення», можна зробити такі висновки: юридичне визначення понять конвенціями сприяє безпосередньому включенню їх у національне законодавство; чіткі принципи міграційної політики та співпраці щодо захисту інтересів мігрантів спонукають до повернення і реінтеграції мігрантів; закликається усунення проблеми незаконної трудової міграції через міжнародне співробітництво; конвенції є інструментом, концептуальними засадами та правовою основою національного законодавчого регулювання діяльності мігрантів, захист їхніх прав та інтересів і членів їхніх сімей.

Однак аналізуючи «Цілі Сталого розвитку: Україна», які визначаються на міжнародному рівні і кожною державою, зауважено, що порядок черговості мав би відрізнитись логічною побудовою запропонованих цілей: від причини до наслідку, а не навпаки.

11. Норми міжнародного права, що застосовуються до біженців, є численними й неоднорідними, це пояснює відсутність їх системності у сучасному міжнародному праві, попри те, що низка загальновизнаних прав людини прямо поширюється на біженців. До таких прав належать: право на життя, захист від катувань і нелюдського поводження, право на громадянство, право на свободу пересування, право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну і повертатися в свою країну, право не зазнавати примусового повернення.

Специфікою правового статусу біженців є те, що особи зі статусом біженця наділяються основними правами людини, які застосовуються до всіх осіб незалежно від статусу й мають загальний характер, та користуються правами й привілеями, властивими лише біженцям, якими вони наділяються на підставі спеціальних універсальних і регіональних міжнародних угод.

Генезис міжнародної нормотворчості і прийняття нових документів у сфері прав людини свідчать про те, що міжнародне право збагачується принципами і нормами, які регулюють права людини, гарантуючи особі право користуватися основними правами та свободами у період збройних конфліктів, мінімізуючи біди, що спричиняються воєнними діями та захищаючи людину від свавілля та насилля.

Наголошено, що доцільно здійснити перехід від теоретичного визнання потреби застосування міжнародних стандартів до суспільно необхідної імплементації європейських стандартів у національному законодавстві та адаптації механізмів забезпечення їх дотримання. Адже, напливи біженців, супроводжуються не стільки проблемою нормативного врегулювання їхнього статусу, скільки відсутністю єдиного механізму для всіх держав та єдності у прийнятті спільних правил вирішення проблем з їх розселенням, що призводить до суттєво нерівномірного навантаження на окремі європейські країни. Всі ці розбіжності щодо єдиного бачення у вирішенні проблем з біженцями несуть у собі невдоволення приймаючих країн та загрозу існуванню Шенгенської угоди та поширюють думки розколу європейського суспільства.

12. Для України, питання внутрішньо переміщених осіб набуло гостроти з 2014 року і досі пік проблемних питань не стихає. Незаконна анексія Криму та окупація східних територій України привели до масового переміщення осіб на її території та появи нової групи осіб зі статусом «внутрішньо переміщених осіб», а також низки інших питань щодо захисту інтересів громадян України.

Примусове внутрішнє переміщення – міграційний рух, у якому існує елемент примусу, і в тому числі загроза життю і джерелам для існування, незалежно від того, чи це виникло у результаті природних або антропогенних причин (наприклад у результаті стихійних лих, екологічних, хімічних або ядерних катастроф, голоду, або проєктів розвитку) у межах країни.

Отже, міжнародні стандарти щодо внутрішньо переміщених осіб якісно відрізняються від міжнародних стандартів щодо біженців, адже біженці переходять із юрисдикції однієї країни до юрисдикції іншої. Саме тому недоцільно застосовувати до внутрішньо переміщених осіб такі ж підходи, як і до біженців, які втратили захист власної держави й змушені шукати його на чужій території. Розробляючи національне законодавство, необхідно враховувати, що внутрішньо переміщені особи не потребують спеціального правового статусу, а отже, й складних процедур його визначення. Адже вони перебувають на території власної держави, є її громадянами й мають рівні з іншими громадянами права. Те, що необхідне для біженців, може істотно обмежити права внутрішньо переміщених осіб, які належать їм як громадянам.

13. Глобальні зміни, диктують новий аналіз міжнародних стандартів учасників системи міграції, аналіз статистики порушення прав, вимагає зробити висновок про перехід трьох поколінь прав людини, які історично відображались у міжнародних стандартах та змінитись відповідно до нових потреб суспільства.

Проблемою постає досягнення належного рівня дотримання та захисту основних прав особи мігранта, як вищої цілі європейського суспільства, оскільки

відновлення належного стану дотримання прав людини може досягатись протягом кількох поколінь.

До найвищого рівня досягнення захисту інтересів мігрантів необхідно пройти два періоди належного забезпечення їхніх прав. Перший – усунення негативних впливів, які спонукали особу набути статус мігранта (трудового, біженця, внутрішньо переміщеної особи). Другий – пов'язаний з першим, оскільки необхідно не тільки усунути джерела порушення прав осіб, а й відновити дотримання всіх прав людини до такого рівня, який відновить впевненість, повагу до держави свого походження, впевненість у належному дотриманні механізму забезпечення прав, а відповідно і породження бажання повернутись у країну свого походження та реінтегруватись.

На основі аналізу національного законодавства у сфері міграції, зроблено висновок, що його основною проблемою є широке коло норм з декларативним характером, без зазначення конкретного механізму їх реалізації, відсутність норм з конкретизацією міжнародних стандартів у сфері міграції чи розмежування певних понять, прав, що вимагає суттєвого доповнення цих норм.

Так згідно з Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» здійснюється розмежування права особи, відповідно до якої прийнято рішення щодо оформлення документів для прийняття рішення про визнання біженцем та права особи, яку визнано біженцем, тобто права особи на перехідному періоді від особи без визначеного статусу до особи «біженець». Тому логічно вбачається думка про розмежування стандартів щодо зазначених категорій осіб залежно від етапу набуття статусу біженця.

На дотримання принципу визнання державою свого обов'язку щодо забезпечення захисту та надання гуманітарної допомоги Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та врахування Керівних принципів з питань внутрішнього переміщення прийнятих ООН 1998 р. запропоновано низку доповнень до Закону: визначити за особою у статусі

внутрішньо переміщених осіб право шукати притулок для набуття статусу біженця; для забезпечення справедливого розподілу гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, визначити необхідність врахування потреб осіб із особливими потребами, жінок і дітей, осіб з інвалідністю, одиноких батьків, літніх осіб; встановити імперативну норму необхідності дотримання способу переміщення визначеному комплексними цільовими програмами щодо підтримки і соціальної адаптації внутрішньо переміщених, який не порушує права осіб, та бути направленою на повагу до людської гідності, свободу та безпеку внутрішньо переміщених осіб а також дотримання права на вичерпну інформацію про причини та порядок переміщення, а також, у відповідних випадках, про компенсацію, та інші пропозиції.

Зроблено висновок, що основною проблемою міграції виступає узгодження довготривалих програм вирішення проблем породжених міграцією та гнучкого корелювання шляхом ситуативних міграційних рішень з дотриманням міжнародних стандартів у цій сфері.

14. Для усунення декларативного характеру Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» і розширення його функціональності, запропоновані певні уточнення і розширення окремих норм, а саме:

Стаття 5 Закону, яка визначає напрями державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції, пунктом 9 покладає обов'язок сприяння у окремих сферах життя мігрантів, ми вважаємо, що коло потреб мігрантів та членів їх сімей не обмежується національно-культурними та мовними потребами, а ще й інформаційними потребами, інтеграційними, реінтеграційними, консультаційно-правовими.

Стаття 13 Закону визнає право трудових мігрантів та членів їхніх сімей на отримання інформації, однак інформація, яка повинна надаватися центральними та місцевими органами виконавчої влади, до повноважень яких належать питання трудової міграції, стосується умов виїзду та працевлаштування, ризиків

потрапляння в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми, натомість коло питань, які повинні повідомлятися особам, бажаючим працевлаштуватись за кордоном має бути ширшим і стосуватись також умов соціального захисту у країні працевлаштування чи пропозиції укладення договору про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (одноразова сплата єдиного внеску) в Україні, питань повернення в Україну і заходів реінтеграції, а також низки інших питань, які допоможуть соціалізуватись у країні прийняття і на момент повернення в Україну.

Стаття 16 Закону, визнає можливість здійснення працевлаштування за кордоном суб'єктом господарювання, який надає послуги посередництва в працевлаштуванні за кордоном, однак не має правової норми, яка б визначала порядок захисту трудових мігрантів і боротьбу із шахрайством у працевлаштуванні за кордон, хоча кроком в усуненні цієї прогалини є прийняття 16 червня 2020 року ВРУ у першому читанні Проекту Закону «Про захист трудових мігрантів та боротьбу з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном».

Встановлено необхідність доповнити пункт 3 статті 10 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», якщо настають обставини, зазначені в статті 1 цього Закону, що спричинили масове переміщення більше 100 тис. громадян України, або у випадку продовження дії цих обставин понад 6 місяців і затверджуються комплексні цільові програми щодо підтримки і соціальної адаптації внутрішньо переміщених на рівні держави, то вони повинні здійснюватись у такий спосіб, який не порушує права осіб, що переміщуються, та мають бути направлені на повагу людської гідності, свободу та безпеку внутрішньо переміщених осіб, а також дотримання права на вичерпну інформацію про причини та порядок переміщення, а також, у відповідних випадках, про компенсацію.

Стаття 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» має надто узагальнююче формулювання щодо заборони

дискримінації за статусом внутрішньо переміщених осіб, де лише зазначено, що внутрішньо переміщені особи наділені такими ж правами і свободами як і усі інші громадяни України, які проживають на її території відповідно до Конституції та інших законів. Таке узагальнення недоречне, оскільки внутрішньо переміщені особи є більш вразливими та потребують більших гарантій і щодо визначення міжнародних стандартів, як особливої категорії громадян, і визначення механізмів їх дотримання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашнік В. Філософія суспільства Огюста Конта. Переклад В. Абашнік. *Людина, суспільство, комунікативні технології*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 14–15 вересня 2018 р.). Харків – Лиман, 2018. С. 119–122.
2. Агєєв А. Д. Конституційно-правовий статус омбудсмана з питань міграції: зарубіжні моделі та перспективи запровадження в Україні: *монографія*. Ред. д-ра юрид. наук, А. О. Янчука. Одеса : Фенікс, 2018. 247 с.
3. Агєєв А. Д. Роль омбудсмана з питань міграції в захисті прав внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Запорозького нац. ун-ту*. Юридичні науки. 2016. № 4. С. 26–30.
4. Агєєв О. Д. Конституційно-правовий статус омбудсмана з питань міграції: зарубіжні моделі та перспективи запровадження в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2017. 21 с.
5. Алексеев В. И. Географические очаги формирования человеческих рас. М. : Мысль, 1985. 232 с.
6. Алексєєва Т. І. Еволюція міграційних процесів крізь призму теорії міжнародних відносин. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Випуск 24. Ч. 1. С. 10–13.
7. Алешкова И. А. Право на свободу передвижения: вопросы теории и практики: дис... канд. юрид. наук. М. 2005. 172 с.
8. Алешковский И. А., Ионцев В. А. Тенденции международной миграции в глобализирующемся мире. *Век глобализации*. 2008. № 2. С. 77–87.
9. Альбов А. П., Масленников Д. В., Сальников В. П. Роль традиций философии права в формировании правовой культуры личности. *История философии права*. СПб.: Юрид. ин-т, СПб университет МВД России, 1998. 640 с.

10. Амелічева Л. П. Деякі проблеми правового забезпечення гідної праці трудових мігрантів. *Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: тези допов. учас. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2 квітня 2019 р.)*. За ред. проф. М. І. Іншина. Київ, 2019. С. 7–10.
11. Амелічева Л. Право на гідну працю трудових мігрантів в умовах глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 54–58.
12. Ангелко І. Соціально-економічні наслідки впливу міжнародної міграції робочої сили на добробут населення України. *Вісник ТНЕУ*, 2014. № 2. С. 65–73.
13. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. К. : Критика, 2001. 271 с.
14. Андрейко В. І. Розвиток міграційних процесів в Європі та Україна. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2019. Вип. 2 (41). С. 134–141.
15. Андрійв В., Вахонєва Т. Питання міжнародно-правового захисту трудових прав мігрантів. *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. С. 69–71.
16. Андрусишин Н. І. Базова захищеність мігрантів у концептуальних цілях людського розвитку. *Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти*. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2016. С. 42–50.
17. Анисимова М. Ф. Право на свободу передвижения и свободный выбор места жительства в Украине: история, современное состояние и перспективы развития. Запорожье: Дикое Поле, 2005. 207 с.
18. Аносенков А. А. До питання забезпечення прав і свобод на

пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. *Проблеми становлення правової демократичної держави*. 2001. № 3. С. 3–6.

19. Аносенков А. А. Свобода пересування та вільний вибір місця проживання в системі прав людини. *Актуальні проблеми держави і права*. О.: Юрид. л-ра, 2007. Вип. 35. С. 143–148.

20. Антонович М. Конвенція про захист прав людини і основних свобод у судах Європейських держав та перспективи її застосування в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 42–46.

21. Антонович М. Україна міжнародній системі захисту прав людини : *монографія*. К. : Вид. дім «КМ АCADEMIA», 2000. 262 с.

22. Арбластер Е. Ключові ідеї демократії. Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. XXVIII. 1108 с.

23. Арутюнян Л. Миграция: фактор общественных настроений. Аналитический обзор по материалам социологических исследований и опросов общественного мнения. Исследовательская группа ЦИРКОН. URL: <http://www.zircon.ru/russian/publication/1/030513.html>.

24. Афонін Е. Спенсер Герберт. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. К. : Парламентське видав-во, 2011. 681 с.

25. Бабін Б. В. Юридична відповідальність за порушення прав внутрішньо переміщених осіб: роль національних правоохоронних органів. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції*: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 року). К. : Нац. акад. прокуратури України, 2016. 148 с.

26. Бадмаев В. Н. Феномен национальной идентичности (социально-философский анализ): дис... д-ра филос. наук: 09.00.11. Волгоград, 2005. 292 с.

27. Баєва О. Біологічні засади мотивації: класифікація потреб і мотивацій. *Персонал*. 2007. № 9. С. 76–80.

28. Базиль Л. О. Методологія синергетики у розвитку літературної компетентності майбутнього вчителя. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2010. №16. С. 234–239.
29. Баланюк Д. М. Еволюція принципів міграційної стратегії в ЄС на початку ХХІ ст. *Наукове пізнання: методологія та технологія. Серія : Філософія, соціологія, політологія.* 2007 № 2 (20). С. 15–21.
30. Баланюк Д. М. Законодавче забезпечення міграційної політики України, в умовах міжнародного поділу праці та інтеграції. *Актуальні проблеми політики.* збірн. наук, праць. Відп. ред. вип. Л. І. Кормич. Одеса: Фенікс, 2007. Вип. 32. С. 95–103.
31. Баланюк Д. М. Міграційна політика європейських країн: досвід для України. *Наукове пізнання: методологія та технологія. Серія: Філософія, соціологія, політологія.* 2007. № 1 (19). С. 7–17.
32. Баланюк Д. М. Стратегія міграційної політики в період національно-державного будівництва: автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2009. 17 с.
33. Балібар Е. Ми, громадяни Європи? Кордони, держави, народ. К.: Курс, 2006. 354 с.
34. Балібар Е. Складна Європа: будівельні майданчики для демократії. Число 50. 2007. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n50text/sbalibar.htm>.
35. Бауман З. Индивидуализированное общество. Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. М.: Логос, 2002. 390 с.
36. Бачинська М. В., С'єдіна Г. П. Фактори міграційного притягування в контексті соціокультурологічного розвитку регіону. *Молодий вчений.* 2016. № 3 (18). С. 22–26.
37. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму: План ЄС, Україна від 22.11.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001#Text.

38. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. Політичні інститути та процеси. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 5–13.
39. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія. пер. з нім. О. Юдіна. К.: НікаЦентр, 2011. 408 с.
40. Бек У. Что такое глобализация. М. : Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
41. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории: пер. с англ. М.: ГУВШЭ, 2003. 672 с.
42. Бенхабиб С. Притязания культуры: равенство и разнообразие в глобальную эру. М.: Логос, 2003. 350 с.
43. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. М. : Медиум, 1995. 323 с.
44. Берлін Ісайя. Два концепти свободи. Лібералізм: антологія. К.: Смолоскип, 2002. 1122 с.
45. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Изд. группа «Инфра-М–Норма», 1998. 624 с.
46. Белевцева В. В. Правове регулювання міжнародних міграційних процесів. *Інформація і право*. № 2 (25). 2018. С. 103–109.
47. Бисага Ю. М., Дешко Л. М. Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ і міжнародних організацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 21. С. 14–16.
48. Бідак В. Я. Міграційні процеси в системі факторів інтеграційного вибору України. *Соц.-ек.проблеми сучас. періоду України*. 2013. Вип. 3 (101). С. 141–152.
49. Біла С. О. Європейський союз: основи сталого розвитку зовнішня політика і дипломатія. *Традиції, тренди, досвід. Серія: Економічні науки*. Вип. 22. Ч. III. С. 114–120.
50. Білозьоров Є. В. Права людини в умовах глобалізації: доктринальний

підхід. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2012. № 18. С. 79–84.

51. Біль М. М. Інвестиційний фактор у формуванні територіальних міграційних систем. *Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір*. Вип. 1 (99). 2013. С. 186–192.

52. Біль М. М. Концептуальні підходи формування соціальних кластерів як необхідної умови сталого розвитку територіальних міграційних систем *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2013. Вип. 3 (101). С.

53. Біль М. М. Просторова мобільність населення у контексті забезпечення гідної праці. *Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки*: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2017 р.). К.: КНЕУ, 2017. 361 с.

54. Біль М. М., Бачинська М. В. Соціальний кластер як організаційна форма підвищення соціальної захищеності мігрантів. *Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти*. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2016. С. 186–195.

55. Біль М. М., Рісна Р. Р. Правова культура і соціально-економічна захищеність мігрантів. *Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти*. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» ; наук. ред. У. Я. Садова. Львів. 2016. С. 74–80.

56. Блер Рубл. Капітал розмаїтості: транснаціональні мігранти в Монреалі, Вашингтоні та Києві. К, 2007. 335 с.

57. Блинова М. Международные миграционные процессы: аналитический обзор. *Социология*. 2007. № 3/4. С. 258–267.

58. Блинова М. С. Место современных социологических теорий миграции населения в общей социологической теории. URL: <http://nasledie.ru/?q=node/1726>.

59. Боднар К. А. Феномен свободи в демократичному суспільстві.

Політологічний вісник. 2015. Випуск 79. С. 113–120.

60. Боднар С. Міграційна політика України та її виклики. Питання міжнародно-правового захисту трудових прав мігрантів. *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 71–74.

61. Бондар М. Європейський конституціоналізм в аспекті співвідношення національної конституційної конвенційної юрисдикції. *Вісник КСУ*. 2011. № 4-5. С. 114–121.

62. Борисова М. В. Теория и практика интеркультурализма в современном мире. *Проблемы истории, филологии, культуры*. 2014. №2 (44). С. 367–374

63. Бортник Н. П., Парпан У. М., Малець М. Р. Міграційна політика та міграційно-правова політика: порівняльний аналіз. *Європейські перспективи*. 2019. № 4. С. 60–66.

64. Бортник Н., Єсімов С. Відносини в мережі Інтернет як об'єкт правового регулювання. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 147–153.

65. Бранский В. П. Социальная синергетика и теория наций. Основы этнологической акмеологии. СПб., 2000. 201 с.

66. Братасюк В. М. Людина-особистість як суб'єкт права: методологічні засади дослідження. *Юридичний часопис Нац. акад. внутрішніх справ*. 2011. № 1 (1). С. 64–70.

67. Брацук І. Вплив Суду ЄС на формування та розвиток принципу прямої дії права Європейського Союзу. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 129–132.

68. Бритченко С. П. Законодавство про право громадянина України на повернення в Україну потребує вдосконалення. *Бюлетень Мін. Юст. України*. 2004. № 4. С. 38–47.

69. Брюгер В. Образ людини у концепції прав людини. Проблеми

філософії права. 2003. Т. 1. С. 116–146.

70. Будкін В. Проблеми і перспективи співробітництва між ЄС та Україною. *Економіка України*. 2000. № 9. С. 82–90.

71. Бурій І. Нація як предмет сучасних соціально-філософських досліджень. *Мультиверсум. Філософський альманах: зб. наук. праць*. К.: Академічний центр «Аналітика», 2007. Вип. 65. С. 83–92.

72. Буроменський М. Міжнародно-правові стандарти внутрішньодержавної демократії. *Вісник Акад. правових наук України*. 1997. № 2 (9). С. 12–21.

73. Бутенко С. Застосування потенціалу шукачів притулку на ринку праці України: проблеми і перспективи. *Вісник АПСВТ*. 2019. № 3. С. 75–84.

74. Ваврищук Н. Г. Міжнародна міграція робочої сили в контексті розширення Європейського Союзу : дис... канд. екон. наук: 08.00.02. Наці. ун-т «Києво-Могилянська академія». К, 2007. 308 с.

75. Вагурін В. А. Синергетика еволюції сучасного суспільства. Луганськ : Копіцентр. 2005. 200 с.

76. Вайнштейн Г. Европейская идентичность: желаемое и реальное. *Политические исследования*. 2009. № 4. С. 123–134.

77. Валлерстайн И. Америка и мир: сегодня, вчера и завтра. Пер. з англ. Ю. Белан, под ред. Г. Дерлугьяна, В. Бушуева. М.: Свободная мысль. 1995. № 2. С. 66–75.

78. Валлерстайн І. Демократія, капіталізм і трансформація. Пер. з англ. А. Малюка. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 2. С. 72–85.

79. Валлерстайн І. Інтелектуали в століття переходу. Пер. з англ. А. Малюка. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 3. С. 42–56.

80. Васецький В. Ю. Права людини як сучасна тенденція розвитку демократичних держав. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 130–134.

81. Василенко І. К. Протидія незаконній міграції населення країн Азії в

Європу через територію України (організаційно-правовий аспект): дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Донецьк, 2006. 229 с.

82. Васильєва Н. Г. Право на цілісність особистості в праві Європейського Союзу: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2008. 19 с.

83. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации). СПб.: Изд-во «Лань», 1999. 480 с.

84. Вдовичин І. Я. Проблема міграції і криза проекту вселюдської спільноти. *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність*: матеріали V Всеук. наук.-теорет. інтернет-конференції. Вип. 5. ІНПП Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2016. 172 с.

85. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Переклад з нім. О. Погорілого. К., 1998. 534 с.

86. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

87. Величко А. М. Развитие идеи естественного права в трудах Б. Н. Чичерина. *Правоведение*. 1994. № 3. С 132.

88. Вербовий М. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції. *Науковий вісник*. 2011. Вип. 7. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik7/fail/verbovyj.pdf.

89. *Виклад фактів. Права людини і біженці. Права людини в Україні*. 30. 03. 2006 р. № 20. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1143730799>.

90. Виконання Плану дій Україна – ЄС: громадський моніторинг. *Національна безпека і оборона*. Центр Разумкова. 2007. № 2. С. 3–4. URL: <http://www.uceps.org/magazine>.

91. Височин М. Ю. Суспільно-географічні особливості міграції в

регіональній соціогеосистемі (на прикладі Харківської області) : автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02. Чернівці, 2007. 24 с.

92. Вітів В. А. Інформаційні права як складова четвертого покоління прав людини. *Наукові записки Інституту законодавства ВРУ*. 2016. № 6. С. 22–26.

93. Владимірова Т. В. Социальная безопасность: к обоснованию социологической перспективы. *Идеи и идеалы. Научный журнал*. 2011. №1 (7) т. 2. С. 78–85.

94. Владовська К., Марчук М. Феномен міграції для України. *Вісник Нац. акад. держ. прикордонної служби України. Юридичні науки*. 2019. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/299/300>.

95. Власова Ю. Б. Взаимодействие права и идеологии в современных условиях : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 2006. 194 с.

96. Водяніков О. Ю. Демократія і Конституція: майбутнє однієї ідеї. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: *монографія за ред. Ключковського Ю. Б.* К.: Ваіте, 2018. С. 29–34.

97. Возович А. А. Психологічні особливості формування правосвідомості студентів коледжів – педагогічна та вікова психологія: дис... канд. психол. наук: 19.00. Київ, 2017. 277 с.

98. Войтов В. В. Соціально-філософський зміст правосвідомості: дис... канд. філос. наук: 09.00.03. Запоріжжя, 2007. 200 с.

99. Волинка К. Г. Проблеми становлення єдиного механізму забезпечення прав і свобод особи. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 3. С. 38.

100. Волинка К. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти. *Право України*. 2000. № 11. С. 30–33.

101. Волкова С. Г. Правове регулювання статусу біженців в Україні. *Вісник Харківського нац. ун-ту. внутрішніх справ*. 2008. Вип 43. С. 241–248.

102. Волкова Т. П. Теория мультикультуризма как синтез философских

концепцій лібералізму и комунітаризма : автореф. дисс. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Мурманск, 2006. 22 с.

103. Володін П. В. Науково-технічний прогрес як об'єкт соціальнофілософського дискурсу. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. Вип. 52. С. 115–124.

104. Волоско Я. О. Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2017. 16 с.

105. Волцер М. Складна рівність. Лібералізм : антологія. 2-е вид. Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. С. 894–918.

106. Вопленко Н. Н. Правосознание и правовая культура : учебное пособие. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2000. 52 с.

107. Вопленко Н.Н., Рудковский В.А. Основные принципы права: понятие и класификация. *Вестник Волгоградского государственного университета*. Серия : Юриспруденция. 2013. № 1 (18). С. 5–107.

108. Воробйова Л. С. Глобалізація як соціальне явище сучасності. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2006. № 2. С. 199–204.

109. Воронкова В. Г. Глобалізація як процес універсалізації стосунків між державою та ринком. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2008. Випуск 35. Запоріжжя. С. 15–35.

110. Воронкова В. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри : *монографія*. Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2010. 272 с.

111. Воропай Т. Ідентичність у соціальній антропології Дугласа Келлнера. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 2. С. 43–50.

112. Воропай Т. Становление национальной идентичности как социальная проблема. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: збірник наукових праць*. Харків, 2002. С. 237–241.

113. Вус В. І. Сучасна специфіка соціально-психологічних детермінант міграційної поведінки людини. *Наук. вісн. Нац. у-ту. біоресурсів та природокористування України. Серія: Педагогіка*. 2015. Вип. 220. С. 236–240.
114. Габермас Ю. Залучення Іншого: Студії з політичної теорії. Львів: Астролябія. 2006. 416 с.
115. Габро І. Свобода пересування особи як складова системи цінностей в Європейському Союзі. *Європейські історичні студії*. 2019. № 14. С. 6–14.
116. Гавриш О. Сучасний стан культурно-соціальної інтеграції мігрантів у європейському союзі (на прикладі Німеччини). *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2019, № 5 (97). С. 196–205.
117. Гаєк А. Фрідріх Цінність свободи. Лібералізм: антологія. К.: Смолоскип, 2002. 1122 с.
118. Гайдуцький А. П. Міграційний капітал в країнах, що розвиваються. К.: УкрІНТЕІ, 2008. 296 с.
119. Галушко К. Ю. Дюркгейм Еміль. Енциклопедія сучасної України : у 30 т. НАН України. НТШ. Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. К., 2003–2019.
120. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: *монографія*. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 420 с.
121. Гарасимів Т. З. Проблема методологічної демаркації права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 146–151.
122. Гарасимів Т. З., Мартинюк М. В. Концепт права: філософський світогляд. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : юридичні науки*. 2016. № 850. С. 163–169.
123. Гарасимів Т. З., Мартинюк Н. В. Девіантна поведінка у сучасних реаліях. *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації,*

трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність: матеріали V Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. Вип. 5. ІнПП Нац. ун-ту. «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2016. 172 с.

124. Гарник А. В. Философия права: предметная специфика, место и значение в системе социально-гуманитарного знания. Днепропетровск, 1998. 160 с.

125. Гевчук Н. С. Виховання дітей трудових мігрантів в умовах соціально-освітнього середовища: дис... канд. пед. наук : 13.00.05. Нац. пед. Ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2012. 291 с.

126. Гевчук Н. С. Соціально-педагогічна робота з дітьми трудових мігрантів: науково-методичні засади: *монографія*. Кам'янець-Подільський : МЕДОБОРИ, 2006. 2014. 158 с.

127. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. Т. 3. Философия духа. М.: Мысль, 1977. 471 с.

128. Гелд Д., Мак Грю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. Пер. з англ. К.: Фенікс, 2003. 584 с.

129. Геллнер Э. Условия свободы: гражданское общество и его исторические соперники. М.: Ad Marginem, 1995. 222 с.

130. Герасіна Л. М., Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія. Х. : Право, 2009. 352 с.

131. Гетьманцева Н. Поняття і сутність праці як правової категорії. Підприємництво господарство і право. 2016. № 7. С. 60–65.

132. Глазов Д. Політика мультикультуралізму: досвід європейських країн. *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. Вип. 42. С. 282–287.

133. Глобальний договір щодо біженців. Коротка довідка від агентства ООН у справах біженців. 2018. URL: <https://www.unhcr.org/ua/resources>.

134. Глухарева Л. И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М.: Юристъ, 2003. 303 с.
135. Гнатенко П. Идентичность: философский и психологический анализ. К.: ООО «АртПресс», 1999. 466 с.
136. Гнатюк Т. О. Політика України щодо вимушених мігрантів: етапи становлення та адаптація до європейських стандартів. *Наукові праці. Політологія*. Випуск 170. Том 182. С. 23–26.
137. Гоббс Т. О свободе и необходимости. Сочинения: в 2 т. пер. с лат. и англ. М.: Мысль, 1989. Т. 1. С. 574–612.
138. Гобгауз Т. Апологія свободи. Лібералізм: антологія. К.: Смолоскип, 2002. 1122 с.
139. Гога М. П. Щодо проблеми подолання незаконної міграції на сучасному етапі. *Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні та практичні аспекти*: збір. тез допов. IV Міжнар. наук. практ. конф. (Суми, 11-12 грудня 2009 р.). Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. С. 82–84.
140. Голубка І. І. Право на свободу пересування: окремі теоретико-правові аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 58–61.
141. Голубкова О. Национальная идентичность как социальный фактор, влияющий на восприятие представителей другой нации. *Бренное и вечное: экология человека в современном мире*. Вып. 4. Великий Новгород. 2001. С. 90–93.
142. Гом'єн Д. Короткий путівник по Європейській конвенції з прав людини. Львів: Кальварія, 2000. 172 с.
143. Гончаренко А. Криза біженців та міграційна політика Європейського Союзу 2015–2017 рр. *Питання міжнародно-правового захисту трудових прав мігрантів. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 81–83.

144. Горбатенко В. Надмірна міграція і порушення політичної стабільності на європейському континенті. *StudiapolitologicaUcraino-Polona*. Щорічний журнал з політичних наук. Випуск сьомий. Житомир – Київ – Краків, 2017. С. 20–29.
145. Горбачова І. В. Україна в структурі системи міжнародної трудової міграції. *Економіка і суспільство*. Мукачівський державний університет. Випуск № 7. 2016. С. 19–23.
146. Городецька Г. І. Між «тут» і «там»: маргіналізація українських трудових мігрантів. *Український соціум*. Х. 2014. №2 (49). С. 7–16.
147. Гороть А. Ретроспективний аналіз міжнародних норм захисту прав біженців та проблеми захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2017. №2 (10) С. 49–54.
148. Гостюк О. Право на працю як невідне природне право людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. С.78–82.
149. Грамотунова Н. К. Понятие миграции и миграционных процессов. *Инновационная наука*. 2016. № 11–3. С. 166–132.
150. Грей Дж.. Про негативну і позитивну свободу. Лібералізм: антологія. К.: Смолоскип, 2002. 1122 с.
151. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: *монографія*. Хмельницький: ХУУП, 2013. 768 с.
152. Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософський аспект: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. Л. 2007. 415 с.
153. Грищук О. В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: «Компанія ВАІТЕ», 2019. 416 с.
154. Грищук О. В. Принципи співвідношення міжнародного та внутрідержавного права щодо прав людини. *Вісник Львівського університету. Серія: юридична*. 2006. Випуск 42 С. 3–9.
155. Грубов В. Криза політики мультикультуралізму в європейському суспільному просторі. *Філософські виміри сучасного світу. Вісник КНТЕУ*.

2012. № 6. С. 104 – 114.

156. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження : дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2007. 288 с.

157. Гуренко М. М. Зародження та становлення ідеї гарантій прав і свобод людини і громадянина у ліберальній теоретико-правовій думці. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2000. 167 с.

158. Гуренко М. М. Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2004. 448 с.

159. Гібернау М. Ідентичність націй. Монтсеррат Гібернау. К.: Темпора, 2012. 304 с.

160. Гюлен Ф. Діалог і толерантність. З тур. пер. О. Зубань, В. Підвойний. К.: Вид-во Жупанського, 2012. 376 с.

161. Данакин Н. С. Конфликты и технология их предупреждения. Белгород: БЦСТ, 2005, 315с.

162. Даренська В. Історіософські виміри феномена національної ідентичності. *Практична філософія*. 2009. № 2 (32). С. 84–91.

163. Дашо Т. Ю. Захист прав і свобод людини та громадянина на етапі формування громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. Львів, 2015. № 813. 380 с.

164. Дембіцька А. В. Основні етапи міжнародної міграції робочої сили. *Вісник ОНУ імені І. І. Менчикова*. 2013. Т. 18. №4/1. С. 149–152.

165. Деминцева Е. Магрибское сообщество во Франции: формирование диспоры и политика интеграции. *Восток (Oriens)*. 2008. № 1. С.83–97.

166. Демир Г. Глобализированный мир: культурное разнообразие, идентичность и диалог культур. *Вестник Бурятского государственного университета. Философия, социология, политология, культурология*. 2015. Выпуск 14. С. 112–116.

167. Демір Г. Глобальні міграції та етнокультурна ідентичність турецьких мігрантів у контексті європейських реалій. *Практична філософія*. 2015. № 1 (55). С. 21 – 28.
168. Демір Г. Сучасні міграційні процеси: проблема адаптації та інтеграції мігрантів в об'єднаній Європі. *Філософські науки. Вісник Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка*. 2016. Випуск 1 (82). С 35–44.
169. Демір Г. Національна ідентичність у контексті глобальних міграційних процесів: соціально-філософський аналіз: дис... канд. філос. наук : 09.00.03. Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2018. 233 с.
170. Дербенцев В. Д., Сердюк О. А., Соловйов В. М., Шарапов О. Д Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем: *монографія*. Черкаси: Брама-Україна, 2010. 287 с.
171. Динька О. Ф. Зміст і гарантії забезпечення реалізації свободи пересування людини та громадянина в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2003. 18 с.
172. Динько О. Ф. Правова природа та зміст категорії «свобода пересування». *Держава і право*. 2002. Вип. 15. С. 162–166.
173. Дінцельбахер П. Історія європейської ментальності. Львів: Літопис, 2004. 224 с.
174. Дмитрук Б. П., Светлова Н. М. Світові міграційні процеси: мотивація, види й наслідки для країн виїзду та приймаючих країн. *Вісник Східноєвропейського ун-ту*. Вип. 1 (20). 2016. С. 18–27.
175. Довідник МОМ з термінології у сфері міграції. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_migration_glossary_color_block_press.pdf.
176. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній практиці. Пер. з англ. Т. Завалія. Львів: Кальварія, 2004. 280 с.
177. Доповідь Генерального секретаря ООН на 71 сесії. Глобалізація і

взаємозалежність.

URL:

http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/A_71_296_R.pdf

178. Дороніна О. А, Присяжнюк А. А. Причини та наслідки трудової міграції української молоді. *Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці*. Праці XV Міжнар. наук. конф. студентів та молодих учених. Вінниця: Донну, 2015. 320 с.

179. Дудник Р.М. Міграційне право як цілісність. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 18–22.

180. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії. Київ: Юніверс, 2002. 423 с.

181. Дяченко А. Теоретичні проблеми дослідження державної міграційної політики: аналіз понятійно-категоріального апарату. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 2 (33). С. 6–13.

182. Дяченко В. І. Європейський досвід захисту прав мігрантів, біженців, осіб без громадянства та внутрішньо переміщених осіб: проблеми і виклики для України. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнар.і наук.-практ. конф.* (Київ, 8 червня 2018 р.). К.: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 380 с.

183. Євдокимов В. В., Шиманська К. В. Навантаження біженців на країни та території при формуванні політики щодо біженців та шукачів притулку. *Вісник ЖДТУ*. 2018. № 4 (86). С. 96–104.

184. Євростат. Міграція та притулок. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managedmigration/data/database>

185. Єрмолаєв А. В., Парахонський Б. О., Яворська Г. М., Європейський проект та Україна: *монографія*. К. : НІСД, 2012. 192 с.

186. Жадько В. А. Філософія як теорія самоорганізації людського буття: Наукове видання. Запоріжжя: вид. ЗДМУ, 2012. 348 с.

187. Жаровська І. М. Доступність права: теоретико-правові проблеми : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. 2005. 204 с.
188. Жулинський М. Українська родина і вимушена міграція. *Урядовий кур'єр*. 2003. 15 трав. № 87. С. 17–18.
189. Журба О. В. Поняття та суть праці за кордоном та сучасні українські трудові міграції. *Форум права*. 2008. №1. С.130–133.
190. Загальна декларація прав людини прийнята: декларація ООН від 10. 12. 1948 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
191. Загоруйко Л. О., Гут Н. В. Мовна інтеграція мігрантів: на прикладі країн західної Європи. *Вісник КНЛУ. Серія: Педагогіка та психологія*. 2020. Випуск 32. С. 85–94.
192. Затонський Д. В. Минуле, сучасне, майбутнє. (Про реалізм, традиції, новаторство). Київ: Дніпро, 1982. 270 с.
193. Звіт про результати проведеної в 2019 році спільної оцінки потреб біженців, шукачів притулку і внутрішньо переміщених осіб в Україні. 2019. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/08/2019-08-19-PA_UKR.pdf.
194. Злобіна О. Г. Інтернальність – екстернальність як вимір соціальних орієнтацій особистості. Українське суспільство: моніторинг 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали. К., Ін-т соціології НАН України. С. 217–228.
195. Зянько В. Глобалізація та інноваційний процес: їхній взаємовплив. *Економіка України*. 2006. № 2. С. 84–89
196. Ибраева А., Есетова С. К вопросу о формировании правовой культуры мигрантов в Казахстане. *Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne*. 2019. Vol. 5. № 2. С. 43–54.
197. Ивахнюк И. В. Развитие миграционной теории в условиях глобализации. *Век глобализации*. 2015. № 1 (15). С. 40–47.

198. Ионцев В. А. Международная миграция населения: теория и история изучения. МГУ. М.: Диалог, 1999. 370 с
199. Исследование по вопросам интеграции, преступлений на почве ненависти и дискриминации различных категорий мигрантов в Украине и Молдове. Краткое резюме. Усиление управления миграционными процессами и сотрудничества по вопросам реадмиссии в Восточной Европе (MIGRECO). К. 2015. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-07_rus.pdf.
200. Иванкова-Стецюк О. Б. Аналітичний огляд соціологічних досліджень трудової міграції. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації. НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2011. С. 243–247.
201. Иванкова-Стецюк О. Б., Селещук Г. П. Самоорганізація українських трудових мігрантів у вимірах соціокультурних орієнтацій: соціально-економічний аспект. URL: file:///C:/Users/pavli/Downloads/sepspu_2013_3_10.pdf
202. Иванчо В. І. Конституційно-правовий статус іноземців в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз: дис... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 218 с.
203. Иващенко О. Соціологія самозайнятості: до проблеми визначення предмета. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. №4. С. 189–196.
204. Илик Х. В. Соціальне сирітство в контексті сучасних міграційних процесів в Україні: дис... канд. соціол. наук : 22.00.04. Львів, 2018. 233 с.
205. Исламські процеси у світі та в Україні: реалії і прогнози: *колективна монографія*. Відповідальний редактор д. філософ. наук Арістова А. В. К.: УАР. 2011. № 57. 201 с.
206. Кабай В. О. Мотивація трудової міграції населення та механізми її регулювання в Україні: канд. юрид. наук : дис... канд. екон. наук : 08.00.07. Кропивницький, 2019. 278 с.
207. Калашнікова Л. В., Чорна В. О. Аналіз соціологічних підходів дослідження трудової міграції. *Young Scientist*. 2016. № 10 (37). С. 91–95
208. Калиновський Ю. Ю. Цивілізаційно-історичні витoki правосвідомості

українського народу. Філософія права. Міжнародне право. 2016. С. 233–240.

209. Каліущенко І. М. Міжнародно-правові стандарти забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та їх впровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 161–164.

210. Карасінська М. В. Особливості політики Європейського Союзу в сфері державно-церковних відноси. *Гілея: науковий вісник*. 2011. Вип. 48. URL: <http://www.gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=65>.

211. Карл Г. Ю. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астолябія. 2012. 588 с.

212. Карпачова Н. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном: спец. доп. уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. К. 2003. 103 с.

213. Каслз С. Глобальные тенденции и проблемы. Международная миграция в начале XXI века: глобальные тенденции и проблемы. *Международный журнал социальных наук*. 2001. № 032. С. 27–42.

214. Кассас К. Реалізація внутрішньо переміщеними особами своїх прав і свобод. *Актуальні проблеми суспільно-політичних наук: збірник матеріалів наук. конф.* Вінниця, 2018. 377 с.

215. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество, культура. : Государственный институт. Высшая школа экономики. М. 2000. 607 с.

216. Касьянова М. М. Зовнішня трудова міграція українців до європейських країн. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 103. С. 344–347.

217. Касьянова М. М. Міграція громадян України до Білорусі, Молдови та Росії в умовах постбіполярної трансформації міжнародної системи: дис... д-ра політ. наук : 23.00.04. Чернівці, 2018. 748 с.

218. Касьянова М. М. Нелегальна міграція українських громадян в країни Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.). *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 109. С. 365–369.

219. Касьянова М. М. Українці в міграційних процесах східної Європи в умовах постбіполярної трансформації міжнародної системи: *монографія*. Вінниця : Документ Принт. 2017. 517 с.
220. Кауліущенко І. М. Міжнародно-правові стандарти забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та їх впровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. №2. 2016. С. 161–164.
221. Качурець І. Теоретичні аспекти впливу міграційних процесів на зовнішню політику та національну безпеку України. URL: <http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/2305/1/10035.pdf>.
222. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. Агентство ООН у справах біженців (UNHCR). URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>.
223. Кессиди Ф. Глобализация и культурная идентичность. *Вопросы философии*. 2003. № 1. С. 76–79.
224. Кизима І. С. Чинники зовнішньої трудової міграції населення України. *Наукові праці Кіровоградського нац. тех. у-ту. Економічні науки*. 2009. Вип. 15. С. 365–369.
225. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин. Харків: Центр освітніх ініціатив. 2001. 176 с.
226. Кириченко Ю. В., Гнатенко С. О. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання права на свободу пересування в Україні та європейських державах. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 6–10.
227. Кислицина О. В. Міжнародна трудова міграція в умовах глобалізації: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.02. Донецьк, 2011. 20 с.
228. Кислицина О. В. Міжнародна трудова міграція в умовах глобалізації: дис... канд. екон. наук : 08.00.02. Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк, 2011. 236 с.

229. Кількість мігрантів, що заповнили Італію, б'є рекорди. 2017. URL:http://zik.ua/news/2016/11/29/kilkist_migrantiv_shcho_zapolonyly_italiy_u_bie_rekordy_999447.
230. Кір'ян Т. М. Нотатки щодо стану та тенденцій трудових міграційних процесів в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3 (101). С. 55–64.
231. Ключковська І. І., Марусик Ю., П'ятковська О. Міграційні настрої студентів Національного університету «Львівська політехніка» (за результатами соціологічного дослідження). *Brain Drain – Brain Gain: світовий контекст та українські реалії*: збірник доповідей І Міжнар. наук.–практ. конф. (Львів, 8 жовтня 2014р.) Львів: Ви-во Львівська політехніка, 2014. С. 3–29.
232. Книш С. В. Міжнародно-правові аспекти криміналізації нелегальної міграції. *Право і суспільство* № 2. 2012. С. 219–222.
233. Ковалев І. А. Противоречия правового сознания в эпоху глобализации: дисс. ... канд. философ. наук : 09.00.11. Ростов-на-Дону, 2014. 149 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/protivorechiya-pravovogo-soznaniya-v-epokhu-globalizatsii>.
234. Коваль І. М. Метаантропология менталитета: правовой вимір: дис... канд. юрид наук. 12.00.12. Львів, 2017. 218 с.
235. Ковальчук А. Ю. Сучасне розуміння міграції та міграційних процесів в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. №1. С. 182–185.
236. Ковтун Ю. Мультикультуралізм і європейський традиціоналізм у контексті аналізу національної ідентичності. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. 2017. Вип. 1 (83). С. 60–64.
237. Козинець І. Г., Шестак Л. В. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15) грудень. С. 258–261.
238. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики

глобалізації: *монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2009. 558 с.

239. Колесніченко Н. М. До проблеми визначення поняття «біженець». *Наукові праці. Політологія*. Випуск 261. Том 273. 2016. С. 29–33.

240. Колесова Н. С. Права человека и демографические процессы. М.: Изд-во НОРМА, 2009. 240 с.

241. Колодка Р. І. Щодо питання міграції в Україні. Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні та практичні аспекти. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 341 с.

242. Колос С. М. Фактори впливу на міграційні процеси в Україні. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля*. № 16 (205). 2013. С.194–203.

243. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Нелегальна міграція: генезис і механізм протидії: *монографія*. Київ-Дніпропетровськ: Наука і освіта. 2002. 372 с.

244. Кольчак Ю. Ю. актуальні питання щодо поняття та змісту конституційно-правового статусу людини і громадянина в умовах розбудови правової держави. *Наше право*. 2013. № 6. С. 52–57.

245. Комірна В. В. Концептуальні основи міграційної політики. *Економічний простір*. 2013. № 74. С. 102–111.

246. Конвенція про захист заробітної плати від 01.07.1949 р. № 95. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_146. 167.

247. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

248. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

249. Конвенція про політику в галузі зайнятості 09.07.1964 р. № 122. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_062.

250. Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього:

- Конвенція від 30.11.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_149#Text.
251. Конвенція про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення від 28.06.1962 р. № 118. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_017.
252. Конвенція про статус біженців: Конвенція ООН р. Коментар від 28.07.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
253. Конвенція про щорічні оплачувані відпустки від 24.06.1936 р. № 52. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_003. 168.
254. Кондратюк М. М., Постельжук О. П. Етнічна толерантність як один із критеріїв інтеграції України в європейський політичний простір. *Науковий вісник Рівнен. держ. гуманітарного ун-ту: Панорама політологічних студій*. Випуск 8. 2012. С.
255. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
256. Концепція державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2016-%D1%80#n9>.
257. Корнієнко О. О. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 08.00.07. Київ, 2018. 22 с.
258. Корнієнко О. О. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів: дис... канд. юрид. наук: 08.00.07. НАН України: Ін-т демографії та соц. дослід. ім. М. В. Птухи. К. 2018. 221 с.
259. Космина В. Г. Громадянське суспільство як феномен західної пост-цивілізації (системно-теоретичний аспект). Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи: збірник наук. праць за ред. Кудряченка А. І. Держ. ус-ва «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фоліант, 2012. С. 23–33.
260. Костас П. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до

Європейської конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи: посібник. Видав. «Право» Нац. акад. правових наук України та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Україна. Харків, 2017. 151 с.

261. Котляр А. Міграція – не проблема, а факт. *Дзеркало тижня*. 2007. 28 квіт. С. 26.

262. Котляр О. І. Місце інституту біженців у міжнародному праві. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1/2. С. 131–136.

263. Котляр О. І. Співвідношення міжнародного права біженців та міжнародного права прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 120. Ч. 1. С. 200–208.

264. Кочубей Л. Сучасні особливості зовнішньої політики Франції в умовах модернізації. *Наукові записки*. ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Вип. 1 (63). С. 93–113.

265. Краснов Є. В. Основні трудові права: міжнародні стандарти і законодавство України. автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2008. 20 с.

266. Краузе О. Зовнішня трудова міграція населення України. *Галицький економічний вісник*. 2010. №2 (27). С. 26–34.

267. Крахмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 20 с.

268. Крахмальова К. О. Стан досліджень статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Часопис Київського ун.-ту права. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право*. 2015. С. 142–145.

269. Кремень В. Г. Синергетика і освіта: *монографія*. За ред. В. Г. Кременя. К.: Інститут обдарованої дитини. 2014. С. 348.

270. Кресіна І. Нелегальна міграція: проблеми протидії та правового регулювання. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 174–180.

271. Кривенко Ю. Соціально-філософський аналіз причин та механізмів міграції людських ресурсів у постмодерному суспільстві. *Науковий Вісник Чернівецького університету. Збірник наук. праць. Філософія*. 2011. Вип. 561–562. С. 217–221.

272. Кривенко Ю. Теоретико-методологічні основи аналізу міграційних процесів. *Нова парадигма*. 2010. Вип. 94. С. 214–223.

273. Кримова М. О. Інтеграція мігрантів як інструмент функціонування ринку міграційних послуг країн ЄС. *Економіка і організація управління*. 2019. № 2 (34). С. 56–64.

274. Крисаченко В. Сучасні міграційні процеси, стан, виміри, тенденції розвитку в Україні. *Політологічний вісник: зб. наук. праць*. К.: Знання України. 2002. № 12. С. 92–113.

275. Крохмальова К. О. Правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наук. вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 2. Том 2. С. 43–45.

276. Круглашов А. М., Озимок І., Астапенко А. С., Руссу В. В. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник. Ч. 1. Чернівці, 2010. 212 с.

277. Крумова М. О. Інтеграція мігрантів як інструмент функціонування ринку міграційних послуг країн ЄС. *Економіка і організація управління*. 2019. № 2 (34) С. 56–64.

278. Крупка І. М. Фінансовий потенціал капіталу трудових мігрантів України. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2015. № 2 (72). С. 221–228.

279. Кудря І. Захист та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародні стандарти та національний досвід: матеріали круглого столу Інституту законодавства ВРУ. (Київ, 26 лютого 2016 р.). URL: <http://veche.kiev.ua/journal/5195/>.

280. Кудряченко А. І. Європейські демократичні цінності та їх вплив на розбудову громадянського суспільства в країнах Європи. *Історичний досвід*

становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи: збірник наук. праць. за ред. Кудряченка А. І. Держ. установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фоліант, 2012. С. 63–76.

281. Кузенко В. М. Адміністративно-правове забезпечення прав мігрантів: зарубіжний та вітчизняний досвід: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2010. 229 с.

282. Кузьменко О. В. Адміністративно-правова протидія нелегальній міграції в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2000. 18 с.

283. Кузьмін М. Самоорганізація та соціоеволюція. *Філософська і соціологічна думка.* 1994. № 9–10. С. 99–133.

284. Кукурудза І. І., Ромащенко Т. І. Україна у світових процесах трудової міграції: *монографія.* Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2012. 252 с.

285. Куревіна І. О. Сучасна міграційна політика України в контексті посилення транскордонного співробітництва із країнами ЄС. *Механізми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі.* 2013. Вип. 4 (102). С. 275–280.

286. Курунова Ю. О. Міжнародна міграція в умовах європейського вектору національної економіки. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості:* тези допов. III Міжнародної наук.-практ. конф.(Львів, 2015 р.) Львів: Видав. НУ «Львівська політехніка», 2015. С. 210–215.

287. Курунова Ю. О. Міжнародна міграція робочої сили як чинник економічного розвитку країн (на прикладі міграційних потоків між ЄС і Україною): автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02. Львів, 2015. 20 с.

288. Курунова Ю. О. Міжнародна міграція робочої сили як чинник економічного розвитку країн (на прикладі міграційних потоків між ЄС і Україною): дис... канд. екон. наук: 08.00.02. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів. 2015. 216 с.

289. Куценко В. О. Детермінанти трудової міграції населення України. *Острог: Наукові записки. Серія: Економіка*. 2011. Випуск 18. С. 304–316.
290. Ластовецька Р. О. Механізми впливу грошових переказів на економіку країни-донора та країни-реципієнта: дис... канд. екон. наук. : 08.00.02. Львів. 2016. 251 с.
291. Линейцева К. С. Правовая культура как научная категория: методологические подходы. *Новый юридический журнал*. 2013. № 2. С. 201–209.
292. Лозинський Ю. Р. Теоретичні та законодавчі засади конституційно-правового статусу біженців. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 269–271.
293. Луман Н. Эволюция. Пер. с нем. М.: Издательство «Логос». 2005. 256 с.
294. Луцький А. І. Сутнісно-функціональна характеристика правової ідеології. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право*. 2014. Вип. 25. С. 278–282.
295. Львова О. Л. До питання про природні права людини і набуті права: проблема пріоритету та цінностей. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 115–125.
296. Любченко М. О. Законодавче забезпечення права вільно залишати територію України. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 78–81.
297. Лях В. Свобода і пошук нових форм ідентичності в добу глобалізації. *Філософський альманах: зб. наук. праць*. Вип. 57. К : Український центр духовної культури. 2006. С. 3–19.
298. Ляшенко О. М., Шампанюк Ю. І. Особливості трудової міграції України. *Молодий вчений*. Тернопільський національний економічний університет. 2016. № 4 (31). С. 122–125.
299. Магдич А. Спільні риси й національні особливості економіки країн Центральної та Східної Європи. *Економіка розвитку*. 2013. № 2. С. 32–36.
300. Майданік І. П. Теоретичні підходи мікрорівня до вивчення трудових

міграцій. URL.: http://novyn.kpi.ua/2006-3/05_Maidanik.pdf.

301. Майданік І. П. Трудові міграції у період трансформації соціально-економічних відносин в Україні: автореф. дис... канд. соціол. наук. Харків, 2008. 19 с.

302. Макаренко Л. О. Осмислення правової свідомості у сучасній юридичній науці. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 5. С. 13–18.

303. Максименко С. В. Міжнародно-правове регулювання права на свободу пересування і вибір місця проживання: дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2005. 212 с.

304. Максимов С. І. Універсальність прав людини. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 110–117.

305. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибрані праці: статті, аналітичні огляди, переклади (2003–2010). Харків: Право, 2010. С. 317–318.

306. Малахов В. С. Гражданство и иммиграция в странах либеральной демократии: между идеологией и прагматикой. *Общественные науки и современность*. 2012. № 4. С. 120–128.

307. Малиновский А. А. Правовой эгоцентризм как разновидность деформации индивидуального правосознания. *Правоведение*. 2008. № 6. С. 171–181.

308. Малиновська О. А. Міграційна політика Європейського союзу: виклики та уроки для України. К.: НІСД. 2014. 48 с.

309. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: *монографія*. К.: НІСД. 2018. 472 с.

310. Малиновська О. А. Міграційні дослідження радянського періоду та їх вплив на сучасне міграцієзнавство в Україні. Демографія та соціальна економіка. 2013. № 2. С. 156–166.

311. Малиновська О. А. Щодо подальшого удосконалення законодавства

України у сфері трудової міграції. *Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. Серія: Соціальна політика.* 20.06.2016 р. № 21. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/1509>.

312. Малиновська О. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. Аналітична записка М1/2014. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. С. 18. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf.

313. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Політологія. Грані.* 2015. № 18 (124). С. 6–11.

314. Мамедбекова М. О. Международная трудовая миграция в контексте глобализации. ФГОУ ВПО «Дагестанский государственный университет». 2009. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=12860709>.

315. Мамут Л. С. Анализ правогеиза и правопонимания. В кн.: Историческое в теории права. Тарту. 1989. С. 18–20.

316. Марков І., Селещук Г., Савчинський Р., Іванкова-Стецюк О. Циркулярна міграція: нові підходи до старої концепції. Матеріали дослідницького проекту «Опрацювання концепції політики циркулярної міграції українців до ЄС у взаємодії експертних середовищ та аналітичних центрів України та ЄС». URL: http://social-anthropology.org.ua/wp-content/uploads/2014/12/Circulatory_migration_book.pdf.

317. Марковська Г. В. Інституційні механізми регулювання міжнародної трудової міграції в країнах–членах ЄС: дис... канд. екон. наук : 08.00.02. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2012. 329 с.

318. Марковська Г. В. Інституційні механізми регулювання міжнародної трудової міграції в країнах–членах ЄС: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.02. Львів, 2012. 20 с.

319. Мартинов А. Ю. Європейське громадянське суспільство перед викликами міграції: стратегії й розвитку «відкритого суспільства». Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи: збірник наук. праць. за ред. Кудряченка А. І. Держ. ус-ва «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фоліант. 2012. С. 77–87.

320. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. пер. с англ. М.: Смысл. 1999. 425 с.

321. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. I Пер. с англ. Серия «Мастера психологии». СПб.: Питер. 2008. 352 с.

322. Меліхов А. А. Вплив міжнародної економічної міграції на трудовий потенціал підприємств країни-донора. *Reporter of the priazovskyi state technical university. Section: economic sciences*. 2018. Issue 36. P. 205–213.

323. Мельничук О. І. Міжнародно-правові аспекти міграційної кризи. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 1. С. 62–67.

324. Миколаєнко Ю. І. Права людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в основних концепціях сучасного праворозуміння. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського ун-ту права ім. Короля Данила Галицького: Журнал. Серія: Право*. 2018. № 5 (17). С. 101–106.

325. Михайлишин І. В. Адміністративно-правові засади забезпечення реалізації конституційного права громадян на вільне пересування та вибір місця проживання: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Приват. вищ. навч. закл. «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2013. 220 с.

326. Михайлишин І. В. Зміст права громадян на вільне пересування та вибір місця проживання. *Право і Безпека*. 2012. № 3. С. 32–37.

327. Михальченко М. І., Подольський А. Ю., Заремба О. В. Розвиток і взаємодія єврейських громад на європейському просторі: *монографія*. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 464 с.

328. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики

<https://www.cedos.org.ua/uk/articles/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky>.

329. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): *енциклопедія*. Упоряд. І ред. Ю.І. Римаренко. К.: Довіра, 1998. 912 с.

330. Малиновська О. Міграції в умовах глобальної фінансово-економічної кризи. *Україна: аспекти праці*. 2010. № 3. С. 34–40.

331. Міграція в Україні факти і цифри. Міжнародна організація з міграції представництво в Україні. Друге видання 2013. URL: <https://iom.org.ua/ua/publications?page=8>.

332. Міграція як соціально-економічний феномен та геополітичний виклик розвитку сучасного суспільства. URL: <http://politics.chdu.edu.ua/article/view/27714>.

333. Міжвідомчий координаційний штаб з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території URL: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Mizhvidomchiy-koordinaciyniyshtab.html>.

334. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: Конвенція від 21.12.1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text.

335. Міжнародна термінологія у сфері міграції: *українсько-англійський тлумачний словник*. К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. 100 с. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_migration_glossary_color_block_press.pdf.

336. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

337. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: пакт ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

338. Мірошниченко Т. Є. Закономірності міжнародної міграції робочої сили в контексті програми безвізового режиму України з ЄС. *Наук. вісник*

Херсонського держ. ун-ту. 2014. Вип. 6. Ч. 1. С. 100–102.

339. Молодикова И. Н. Основные этапы и методы регулирования трудовой миграции в западноевропейских странах. *Население и общество*. 2003. № 121–122. URL: <http://demoscope.ru/weekly/2003/0121/analit02.php#16>.

340. Москаль Г. Г. Окремі питання механізму протидії незаконній міграції в Україні. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України*. 2005. № 2. С. 159–163.

341. Мосьондз С. О. Державна міграційна політика в сучасній Україні (адміністративно-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2003. 19 с.

342. Мосьондз С. О. Зважена та ефективна міграційна політика – запорука забезпечення основних прав людини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 2. С. 92–95.

343. Мосьондз С. О. Роль міграції в розвитку українського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 5. С. 72–76.

344. Мосьондз С. О. Сучасні тенденції становлення державної міграційної політики України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 4. С. 82–88.

345. Мосьондз С. О. Характеристика міграційного законодавства та органів державної виконавчої влади у сфері міграції. *Проблеми міграції*. 2002. № 3. С. 2–6.

346. Муж В. В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 297–303.

347. Муж В. В. Соціальні умови формування колективної правосвідомості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 825. С. 179–184.

348. Мунько А. Міжсекторальна синергія в міграційній політиці. Питання міжнародно-правового захисту трудових прав мігрантів. *Правові виклики*

сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 99–100.

349. Муранова В. В. Міграційні конфлікти як об'єкт філософсько-правового аналізу. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1–2. С. 141–149.

350. Муранова В. В. Філософсько-правові аспекти та методологія дослідження міграції в контексті розвитку громадянського суспільства. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 2. 2012. С. 32–42.

351. Муранова В. В. Філософсько-правові засади міграційної політики як чинника розвитку громадянського суспільства в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2013. 20 с.

352. Муратова Д. Б. Адміністративно-правове регулювання перебування мігрантів у пунктах тимчасового утримання: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2009. 225 с.

353. Муц Л. Ф. Регуляторний вплив на інтеграцію іноземців в українське суспільство. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 79–84.

354. Муц Л. Ф. Формування та реалізація державної міграційної політики: теорія, методологія, практика: дис... д-ра наук з державного управління: 25.00.02. Запоріжжя, 2019. 475 с.

355. Мушак Н. Б. Свобода пересування осіб як одне із фундаментальних прав громадян Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 117(1). С. 105–113.

356. Мушинський В. О. Правовое государство и правопонимание. *Сов. государство и право*. 1990. №2. С.24–28.

357. Нагорняк Т. Л., Примуш М. В., Польовий М. А. Сучасні суспільно-політичні процеси у світі та Україні: *монографія*. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 228 с.

358. Назарова Т. С., Шаповаленко В. С. Синергетический синдром в педагогике. *Педагогика*. 2001. № 9. С. 25–33.

359. Науменко С. В. Імплементация міжнародно-правових зобов'язань України у сфері зовнішньої міграції. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. 207 с.

360. Науменко С. В. Імплементация міжнародно-правових зобов'язань України у сфері зовнішньої міграції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2005. 24 с.

361. Науменко С. В. Нелегальная миграция в Украине: пути и методы решения. Проблеми активізації конституційно-правових досліджень і вдосконалення викладання конституційного права: Зб. наук. ст. Харків: Укр. юрид. акад., 1999. С. 270–278.

362. Науменко С. В. Удосконалення імплементаційного механізму України при імміграції іноземців у країну з метою трудоустрою. *Пробл. законності: Респ. міжвід. наук. зб.* Харків: Нац. юрид. акад., 2005. Вип. 72. С. 188–192.

363. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

364. Нестеренко О. Особливості правової соціалізації внутрішньо переміщених осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 185–188.

365. Никифорак В. Статус біженців у міжнародному праві. Питання міжнародно-правового захисту трудових прав мігрантів. *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 100–102.

366. Николина К. В. Правова доктрина як джерело юридичної аргументації в процесі захисту прав людини. *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 175–179.

367. Новік А. Ю. Моделювання процесів внутрішньої міграції за

допомогою методу системної динаміки. *Наукові записки НаУКМА*. Економічні науки. 2017. Том 2. Випуск 1. С.103–110.

368. Новосад К. Я. Соціальні ризики міжнародної трудової міграції з України: дис... канд. соц. наук: 22.00.04. ДВНЗ Ужгородський національний університет. Ужгород, 2018. 275 с.

369. Нью-Йоркська декларація про біженців та мігрантів: декларація ООН від 19.09.2016 р. № A/RES/71/1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU16045>.

370. Оврамець М. А. Діяльність керівних органів ЄС у сфері контролю міграції. URL: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/p07/ovramec.pdf>.

371. Овчинников А. И. Правовое мышление: дис... на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук. Ростов на/Д., 2004. 512 с.

372. Огнев Т. Є. Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. 247 с.

373. Окольски М. Региональные и локальные перспективы. Новые тенденции и основные проблемы в международной миграции: перспективы Центральной и Восточной Европы. *Международный журнал социальных наук*. 2001. № 032. С. 101–116.

374. Олефір В. Еволюція та сутність поняття нелегальної міграції. К.: «Право України», 2005. №4. С. 81–84.

375. Ольшевська І. П. Оцінка впливу сучасних міграційних процесів на розвиток країн. *Формування ринкової економіки: зб. наук. праць*. К.: КНЕУ. 2004. Вип. 12. С. 171–180.

376. Ольшевська І. П. Транснаціоналізм бізнесу і нова роль мігрантів. *Вісник Прикарпатського університету*. Вип. 5. 2007. С. 198–204.

377. Ольшевської І. П. Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах глобалізації: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02. Київ, 2007. 20 с.

378. Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку:

проблеми, реалії, перспективи: *монографія*. НАН України, Інс-т держави і права ім. В.М.Корецького. К. : Юридична думка, 2008. 320 с.

379. ООН: кількість вимушених переселенців у 2015. URL: <https://hromadske.ua/posts/oon-u-2015-zafiksovano-rekordnu-kilkistvymushenykh-pereselentsiv>

380. Орзих М. П. Конституционная свобода и равенство людей. *Юридический вестник*. 1998. № 2. С. 48–49.

381. Орієнтири міграційної політики. Розділ II. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-07/Migration_Politic_Print-fin-3178a.pdf

382. Орловська Н. А. Актуальні питання запобігання нелегальній трудовій міграції у контексті Стратегії державної міграційної політики України. *Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 19 грудня 2019 р.). Київ: НІСД, 2019. С. 73–77.

383. Ороховська Л. А. Мас-медіа інформаційної доби та проблема атомізації суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. №2. 2012. Том 16. С. 56–59.

384. Остапа О. М. Теорії формування міжнародної трудової міграції. збірник матеріалів I міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (25 лют. – 1 бер. 2013 р.) Дніпропетровськ – Жешув. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/147689>.

385. Островерх А. М. Здійснення забезпечення міграційної політики у сфері праці. *Міжнар. наук. вісник Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 26. С. 54–57.

386. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико–правовий аспект). дис... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 202 с.

387. П'ятковська О. Р. Етапи розвитку теоретичних концепцій міграційних систем. Миколаївський нац. Уні-т імені В. О. Сухомлинського. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2018. Вип. 22. С. 102–107.

388. Павлів-Самоїл Н. П. Вимушена міграція: міжнародні стандарти

внутрішньо переміщених осіб у національному законодавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Право. 2019. Вип. 6. № 24. С. 35–40.

389. Павлів-Самоїл Н. П. Вплив міграції на зміни правосвідомості. *Право і суспільство*. 2019. № 2, ч. 1. С. 12–17.

390. Павлів-Самоїл Н. П. Застосування синергетичних концепцій при дослідженні міграції у філософсько-правовому контексті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 865. С. 122–128.

391. Павлів-Самоїл Н. П. Інтегація трудових мігрантів у процесі глобалізації. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). Ч. 2. Кн. 1. С. 238–244.

392. Павлів-Самоїл Н. П. Міжнародні стандарти – основа національної комплексної політики у сфері трудової міграції. *Наук. вісник держ. Херсонського держ. університету*. Серія : Юридичні науки. Херсон. 2014. № 1. С. 89–93.

393. Павлів-Самоїл Н. П., Руданецька О. С. Свобода пересування як обов'язковий елемент системи міграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. №884. С. 205–212.

394. Павлов А. С. Курс церковного права. 2-е изд. СПб.: Издательство «Лань», 2002. 379 с.

395. Павлова В. О. Біженці як правова фігура в сьогоденній політиці України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 218–224.

396. Палагнюк О. В. Міграція як соціально-економічний феномен та геополітичний виклик розвитку сучасного суспільства. *Наукові праці. Політологія*. Випуск 218. Том 230. С. 37–41.

397. Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2000. 170 с.

398. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий

статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.

399. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 20 с.

400. Патійчук В., Лавренюк Х. Особливості сучасної міграційної ситуації в країнах Центрально-Східної Європи. *Наук. вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2013. 10. С. 50–56.

401. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Л. 2006. 210 с.

402. Пенкин С. В. Конституционное право человека на свободу передвижения, выбор места пребывания и жительства (история становления и юридическая природа) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Пенза. 2004. 177 с.

403. Пергаменщик Л. А. Психологические механизмы адаптации мигрантов. Минск. 1996. 152 с. 142.

404. Перспективні українці дедалі частіше виїжджають за кордон: статистика 2017 р.. URL: <http://svitua.com.ua/news/201701/2236-perspektyvni-ukrayincidedali-chastishe-vyyizhdzhayut>.

405. Петрова Я. В. Теоретичні моделі дослідження міграційних процесів. *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2014. № 1101. С. 56–64.

406. Петровський П. Забезпечення прав і свобод людини – основний тренд модернізації публічного управління. *Збірник наукових праць. Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 13–20.

407. Пилкингтон Х. Физакли А. Постсоветские миграции в контексте западных миграционных теорий. М.: Наталис. 1999. С. 78–98.

408. Письменна О. П. Історико-теоретична та методологічна

характеристика правосвідомості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 34–36.

409. Підбережник Н. Зарубіжний досвід публічного управління етнополітичними процесами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 2 (33). С. 34–41.

410. Пікуля Т. О. Історія та сучасність євроінтеграційної політики України. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи*: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (31 жовтня 2017 року). Львів: ННПП Нац. ун-т. «Львівська Політехніка». 2017. С. 157–159.

411. Платонов А. В. Вплив міжнародного тероризму на формування національних систем безпеки в умовах глобалізації. *Дослідження світової політики*: зб. наук. праць. К.: Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України. 2005. Вип. 31. С. 264–273.

412. Платонов А. В. Нелегальна міграція в контексті міжрегіонального співробітництва: актуальні проблеми та підходи до вирішення. *Демографія та соціальна економіка*. 2005. № 1. С. 94–100.

413. Платонов А. В. Нелегальна міграція та її вплив на міжнародну та національну безпеку. *Стратегічна панорама*. 2005. № 2. С. 164–168.

414. Платонов А. В. Протидія нелегальній міграції як чинник забезпечення національної безпеки України: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 21.01.01. Київ : РНБО України Нац. ін.-т проблем міжн. безпеки, 2006. 18 с.

415. Поліванова О. М. Правове регулювання свободи пересування працівників у Європейському Союзі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108 (1). С. 258–266.

416. Поліщук М. Наслідки міграції для України після підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Питання міжнародно-правового захисту*

трудових прав мігрантів. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2020. 104–106.

417. Поліщук О. В. Міжнародно-правове регулювання трудової міграції населення : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 18 с.

418. Полоскова Т. Современные диаспоры: внутривыполитические и международные аспекты. М.: Научная книга. 2002. 284 с.

419. Полянський Є. Ю. Правова доктрина як базисна концепція права: природа, структура, значення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 17. С. 293–313.

420. Попадинець Г. О. Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 422–428.

421. Поплавська Ж. В., Полянська А. С. Зміна парадигми стратегічного управління на підприємстві в умовах сучасного розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 778. С. 109–116.

422. Поппер К. Открытое общество и его враги. М., 1992. Т. 2. С. 255–256.

423. Посилення управління міграційними процесами та співпраці з питань реадмісії у Східній Європі (MIGRECO). Дослідження з питань інтеграції, злочинів на ґрунті ненависті та дискримінації різних категорій мігрантів. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_en.

424. Послання Президента України від 30.04.2002 «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>.

425. Права людини в сфері міжнародного захисту («притулку»). Розділ підготовлений експертами БФ «Право на захист». 06.03.2017.

URL: <https://helsinki.org.ua/prava-lyudyny-v-sferi-mizhnarodnoho-zahystu/>.

426. Преображенская Н. М. Философские аспекты миграционных процессов. *Вестник М. ун-та. Серия: Философия*. 2004. № 5. С. 76–90.

427. Преображенская Н. М. Миграция в условиях глобализации: социально- философские аспекты : дис... канд. филос. н.: 09.00.11. М.. 2007. 190 с.
URL: <http://www.dslib.net/soc-filosofia/migracija-v-uslovijah-globalizacii-socialno-filosofskieaspekty.html>.

428. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. Пер. с англ. Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. М.: Прогресс, 1986. 432 с.

429. Приб К. А., Гуткевич С. О. Чинники міжнародних міграційних процесів. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. №2. С. 12–17.

430. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n14>

431. Про біженців: Закон України від 21.06.2001р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-14#Text>.

432. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.

433. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#top>

434. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р.
http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_migration_glossary_color_block_press.pdf.

435. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 р. № 1058-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-2011-%D1%80#Text>.

436. Про затвердження плану заходів на 2018–2021 роки щодо реалізації

Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 602-р. URL:<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-20182021-roki-shchodo->.

437. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text>.

438. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 р., № 615/98. *Офіційний Вісник України*. 1998. № 24. Стор. 3.

439. Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення: Конвенція МОП від 24.06.1975 р. N 143. URL <http://zakon.nau.ua/doc/?code=%39%39%33%5F%31%36%33>

440. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 27.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text>.

441. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>

442. Про Концепцію державної міграційної політики: Указ Президента України від 30.05.2011 р. № 622/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text>.

443. Про міжнародне приватне право: Закон України № 2709-IV від 23.06.2005 *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. С. 422.

444. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>.

445. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон

України від 22.09.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

446. Про працівників-мігрантів: Конвенція МОП від 01.07.1949 р. № 97. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_159#Text.

447. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання: Закон України від 11.12.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>.

448. Про стратегію сталого розвитку «Україна–2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

449. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250149647>.

450. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80#Text>.

451. Проблема попередження проявів дискримінації, ксенофобії та расизму щодо представників новітніх міграційних спільнот. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL.: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1173/>.

452. Продковенко Т. О. Концепція свободи індивіда у творчості Іммануїла Канта. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 1, т. 1. С. 45–49.

453. Проект Закону про захист трудових мігрантів та боротьбу з шахрайством у працевлаштуванні за кордон: Проект Закону України № 2365 від 31.10.2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2365&skl=10.

454. Прокопович Г. А. Современный подход к классификации прав и свобод человека и гражданина. *Права: история и современность*.

2019. № 2. С. 118–124.

455. Проник О. Ю. Система суб'єктів протидії ксенофобії. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 212–215.

456. Пунда О. О. Право на свободу: монографія. Х. : Евріка, 2006. 284 с.

457. Пуригіна О.Г., Сардак С. Є. Міжнародна міграція. К.: видав. «Академія», 2007. 312 с.

458. Пухова М. М., Дорошина И. П. Теоретические основы миграции. *Инновационная экономика: информация, аналитика, прогнозы*. 2014. № 1–2. С. 28–32.

459. Пушкар М. С. Основи наукових досліджень : консп. лекцій. Тернопіль: Карт-бланш, 2013. 116 с.

460. Пушкіна О. В. Особисті права людини в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 17–24.

461. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник НАН України* № 1 (84). 2016. С. 19–29.

462. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. *Вісник. Загальні проблеми правової науки*. №4 (71). С. 18–28.

463. Риндзак О. Моделі політики інтеграції мігрантів у приймаюче суспільство. *Економіка та держава*. 2014. № 11. С. 72–75.

464. Риндзак О. Т. Державна міграційна політика в контексті пріоритетів національної безпеки України. *Науковий журнал «Економіка України»*. 2016. № 12 (661). С. 72–80.

465. Рішення ЄСПЛ у справі Родрігес да Сільва та Хуугкамер проти Нідерландів URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-72205%22%5D%7D,

466. Рішення ЄСПЛ у справі Сааді проти Італії. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-85276%22%5D%7D.

467. Ровенчак О. А. Національні, регіональні та політичні ідентичності та практики українських іммігрантів у Польщі та Греції. *Соціальна психологія*. 2011. № 3 (47). С. 87–97.

468. Ровенчак О., Яворський М. Міжнародна міграція як виклик безпеці: особистісний, національний та глобальний виміри. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1–2. С. 212–226.

469. Рогач О., Паніна Ю. Відповідність українського законодавства міжнародним стандартам захисту прав внутрішньо переміщених осіб. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 4/2. 2016. С. 175–183.

470. Романенко І. О. Вплив трудової міграції на формування ринку праці України. *Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. пр.* К. : КНЕУ, 2013. Вип. 88. С. 202–211.

471. Романенко І. О. Механізм регулювання міжнародною трудовою міграцією в умовах глобалізації. *Міжнародна економічна політика*. К.: КНЕУ. 2012. Ч.1. С. 172–177.

472. Романенко І. О. Напрями та обсяги трудової міграції: статистичний аспект. *Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів*. К.: КНЕУ, 2012. Вип. 28. С. 463–470.

473. Романенко І. О. Соціально-економічні наслідки трудової міграції. *Формування ринкової економіки : зб. наук. пр.* 2013. Вип. 9/1 (148). С. 88–91.

474. Романенко І. О. Статистичний аналіз трудової міграції : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.10. Держ. ВНЗ Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2015. 20 с.

475. Романова А. С. Свобідна воля людини в умовах глобалізації суспільства (природно-правовий аспект). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 407–413.

476. Романюк М. Д. Міграційні детермінанти національної безпеки України: теоретико-методологічні та практичні аспекти. *Демографія та соціальна*

економіка. 2009. № 1. С. 50–60.

477. Романюк М. Міграції населення України за умов перехідної економіки. *Методологія і практика регулювання*. Львів : Світ, 1999. 292 с.

478. Ромащенко Т. І. До питання про міжнародне регулювання міграції населення *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2010. Вип. 177. С. 115–122.

479. Ромащенко Т. І. Особливості формування міжнародних центрів трудової міграції. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2010. Вип. 187. С. 101–107.

480. Ромащенко Т. І. Соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції. *Вісник Черкаського університету Серія: Економічні науки*. 2009. Вип. 151. С. 169–181.

481. Ромащенко Т. І. Стратегія участі України у світових процесах трудової міграції : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02. МОНМС України. Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк, 2011. 20 с.

482. Ромащенко Т. І., Ромащенко, К. М. Вплив грошових переказів трудових мігрантів на соціально-економічний розвиток України *Вісн. Нац. ун-ту водного господарства та природокористування*. 2014. № 1 (65). С. 357–367.

483. Ромсінюк М. Міграція населення України: національні пріоритети та регіональна диференціація механізму регулювання. *Економіка України*. 1999. № 9. С. 39–45.

484. Рудакевич О. М. Національний принцип: етнополітична концепція нації: *монографія*. Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 292 с.

485. Руднева О. М. Інтерсуб'єктивний фактор у сучасному праворозумінні. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2011. Вип. 2. С. 227–234.

486. Руднева О. М. Теоретичні проблеми класифікації міжнародних стандартів прав і свобод людини. *Теорія та історія держави і права*. 2010.

№ 9. С. 32–42.

487. Рябокони І. О. Гідна праця та якість трудового життя: сучасні тенденції, основні напрями розвитку в Україні. Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 квітня 2017 р.) К.: КНЕУ, 2017. 361 с.
https://kneu.edu.ua/userfiles/Department_of_Administration_and_Marketing_Personn/kuprpers/2017%2005/17_5318.pdf.

488. Савіцька О. П. Особливості міграційних процесів населення в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23. С. 295–303.

489. Савчин М. В. Якщо бажаєш щасливим бути: основи психолог. знань та психолог. культури для старшокурсн. і юнацтва: навч. посіб. 2-ге вид., випр. і допов. Дрогобич: Відродження, 1997. 171 с.

490. Савчин М. Сутнісний зміст прав людини та права внутрішніх переміщених осіб. Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (20 квітня 2017 р.) Ужгород, 160 с.

491. Садова У. Я. Інституційне забезпечення функціонування транскордонного ринку міграційних послуг. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 31–38.

492. Садова У. Я. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання. Сер. «Проблеми регіонального розвитку». ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 263 с.

493. Садова У. Я. Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього». Сер.: *Проблеми регіонального розвитку*. Львів. 2015. 252 с.

494. Саракун Л. Взаємовплив міграції і космополітизації у добу глобалізації. *Університетська кафедра*. 2017. № 6. С. 43–54.

495. Саракун Л. Культурна політика як чинник конституювання національної ідентичності: дис... канд. соціол. наук філософ. наук 09.00.03. Київ, 2014. 215 с.
496. Сарновська С. О. Механізм правового регулювання та його подвійне тлумачення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 12 (38). С. 45.
497. Саух П. Мультикультурализм: блиск теории и практическая несостоятельность проекта в дискурсе реальных процессов межкультурного взаимодействия. *Евразийство и мир: научный журнал*. 2014. №3. С. 34–50.
498. Світлов О. Р. Концептуалізація процесуальних та феноменальних характеристик міграції в сучасних теоріях соціального простору: автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.01. Київ, 2019. 17 с.
499. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / наук. ред. О. В. Петришин. Харків : Юрайт, 2012. 88 с.
500. Серова І. І. Регулювання міграційних процесів на рівні ради Європи: актуальні напрямки та шляхи розвитку. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 64–68.
501. Сидоренко Т. В. Впровадження інноваційних заходів освіти з інтеграції дорослих мігрантів у ФРН (на сучасному етапі). *Порівняльна професійна педагогіка*. 2012. № 1 (3). С. 46–52.
502. Сидоренко Т. В. Інтеграція дорослих мігрантів як складова педагогічної діяльності у ФРН. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 2. С. 222–226.
503. Сидорчук О. Г. Міграційні тенденції в Україні: безпековий аспект. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1 (21). С. 1–12.
504. Сингаївська А. До стійкого майбутнього у синергії чи діалектичного розвитку? На шляху до синтезу філософії, науки та релігії. Людина. Всесвіт. Абсолют. Класичний, некласичний, постнекласичний та езотеричний підходи: матеріали IV Всеукр. наук.-прак. конф. (19–20 квітня 2013 року). Львів: Вид-во. Львівська політехніка. 2013. С. 90–97.

505. Синковець Н. В. Аналіз основних теорій міжнародної міграції в сучасному економічному просторі. *Міжнародні відносини. Серія: Економічні науки.* 2016. № 7. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/2927/2622.
506. Синявський П. М. Еволюція законодавства України у сфері надання притулку. *Журнал європейського і порівняльного права.* 2017. Вип. 3. С. 30–54.
507. Сироїд Т. Л. Міжнародно-правове підґрунтя регулювання статусу біженців і вимушених переселенців: реалії та перспективи. *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2017. Вип. 24. С. 154–157
508. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-е вид. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
509. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). К.:Логос, 2006. 368 с.
510. Скрипнюк О. В. Людська гідність – основа прав людини: доктринальні аспекти. *Правова держава.* 2019. Вип. 30. С. 536–543.
511. Скрипнюк О. В. Право і політика: проблеми конфлікту і консенсусу. *Правова держава.* 2016. Вип. 27. С. 159–167.
512. Сливка С. С. Деонтологічні проблеми входження людини у правове поле. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2014. № 807. С. 51–58.
513. Смирнова Н. С. Національні системи забезпечення демографічної безпеки європейських держав в умовах глобалізації: компаративний аналіз : дис... канд. держ. уп-ня. Київ, 2016. 238 с.
514. Смокович М. І. Вирішення адміністративних справ щодо надання притулку в Україні. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2011. № 1 (5). С. 119–128.
515. Смутчак З. В. Нелегальна міграція в Україні: передумови, особливості та можливі наслідки. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський нац. ун-т імені В. О. Сухомлинського.* 2017. Вип. 16. С. 609–613.

516. Снетков В. Н. Проблемы развития правового сознания в условиях международной интеграции. Витте. Серия: Юридические науки. 2015 № 2 (7). С. 11–16.
517. Снігур В. М. Досконалий міграційний режим як запорука забезпечення основних прав людини та громадянина. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2007. № 3. С. 239–245.
518. Снігур В. М. Міграційний режим в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2008. 206 с.
519. Снігур В. М. Попередження нелегальної міграції: міф чи реальність. *Науковий вісник ДніпрДУВС*. 2008. № 2. С. 102–108.
520. Снігур В. М. Правова природа адміністративно-правових режимів в Україні. *Право і суспільство*. 2007. № 4. С. 73–77.
521. Снігур І. Й. Правова культура в контексті реалізації прав громадян на участь у здійсненні державної влади. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2005. № 3. С. 55–65.
522. Солодько А. Аналіз політики інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту. URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/061/original/CSR_integration_rhttps://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/061/original/CSR_integration_report.pdf?1419578850.
523. Сорока К. О. Синергетичний ефект в маркетинговій діяльності. Проблеми розвитку сучасного суспільства: економіка, соціологія, філософія. Форум Дніпропетровської державної фінансової академії 2010 р. URL: <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?t=973>.
524. Сорока О. С. Конституційне право людини на вільний розвиток своєї особистості: проблеми забезпечення у контексті світового досвіду: дис... канд. юрид. наук. 12.00.02. Київ, 2017. 255 с.
525. Сорокин П. А. Социальная мобильность. Человек. Цивилизация. Общество. Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: пер. с англ. М.:

Политиздат, 1992.

526. Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством (заключний звіт). Соціологічна асоціація України. Харків-2018. URL.: http://sau.in.ua/app/uploads/2019/07/ZVIT_SOCZIALNI-NERIVNOSTI_2018

527. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів: дис... канд. юрид. наук: 08.00.07. НАН України: Ін-т демографії та соц. дослід. ім. М. В. Птухи. К. 2018. 221 с.

528. Стариш А. Г. Теорія відкритих систем як парадигма глобального розвитку: *монографія*. Сімферополь: Універсум. 2003. 239 с.

529. Статистика кількості біженців в Україні по регіонах за червень 2019. URL: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiY2RhMmExMjgtZWRlMS00YjcwLWI0MzktNmEwNDkwYzdmYTM0IiwidCI6ImU1YzM3OTgxLTY2NjQtNDEzNC04YTBjLTY1NDNkMmFmODBiZSIsImMiOiJh9>.

530. Степанченко О. О. Принципи протидії етнорелігійному тероризму: міжнародний вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. Випуск 24. С. 157–161.

531. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03. НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 41 с.

532. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Ін-т держави і права імені В. М. Корецького. К. 2007. 541 с.

533. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту. Хмельницький: Хмельн. ун-т управл. та права, 2007. 626 с.

534. Стець А. М. Людська гідність у релігійному, філософському та конституційному вимірі сучасної Центральної та Східної Європи. *Людська*

гідність і права людини як основа конституційного устрою держави: зб. тез Міжнар. наук.-практичної конференції (Хмельницький, 19–20 жовт. 2018 р.). Хмельницький: Хмельн. ун-т управл. та права, 2018. 411 с.

535. Субочев В. В. Законные интересы в правовой жизни общества: актуальные вопросы теории и практики. *Правоведение*. 2014. № 2. С. 84–98.

536. Субочев В. В., Малько А. В. Законные интересы: *монография*. РАН, Саратовский филиал Ин. государства и права. М. : Норма, 2008. 495 с.

537. Супруновський А. І. Проблеми формування міграційної політики України. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 52. С. 401–406.

538. Суходольська А. А. Реалізація права на свободу переміщення: теоретико-правові засади. автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.

539. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні (в контексті верховенства права). *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 28–32.

540. Тарасишина О. М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеська нац. юрид. акад. Одеса, 2008. 182 с.

541. Татулич І. До питання про надання безоплатної правової допомоги внутрішньо переміщеним особам. Питання міжнародно-правового захисту трудових прав мігрантів. *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації*: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2020. С. 107–110.

542. Теслюк Р. Т. Міграційні детермінанти захищеності якості життя мігрантів. Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. С. 55–59.

543. Тимошенко В. І. Юридична і фактична рівність: проблеми розмежування. Держава і право: зб. наук. пр. *Юридичні і політичні науки*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 33. С. 2–10.
544. Тимчик Г. С. Теоретичні аспекти структури адміністративно-правового статусу біженців. *Правове регулювання економіки*. 2012. № 11–12. С. 117–126.
545. Тиндик Н. П. Адміністративно-правове забезпечення правоохоронними органами імміграційного процесу в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Національна академія державної податкової служби України. Ірпінь, 2004. 23 с.
546. Тиндик Н. П. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Л. 2009. 34 с.
547. Тиндик Н. П. Біженці: невід'ємний елемент сучасного світового міграційного процесу: *монографія*. Львів: ЛьвДУВС. ПП «Василькевич», 2007. 608 с.
548. Тиндик Н. П. Імміграційна політика держави та інститут громадянства. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2002. №2. С. 31–36.
549. Тиндик Н. П. Імміграція – пошуки шляхів вирішення проблеми. *Вісник ЛьвДУВС*. 2002. №1. С. 256–262.
550. Тиндик Н. П. Міжнародна імміграція в історичному розвитку. *Право і безпека*. 2003. № 2/1. С.45–51.
551. Тиндик Н. П. Правове регулювання державного управління імміграційними процесами в Україні. *Вісник ЛьвДУВС*. 2002. № 3. С. 259–264.
552. Тиндик Н. П. Світовий міграційний процес: теорія, практика, державне регулювання : *монографія*. К.: Атіка, 2006. 532 с.
553. Титаренко Т. М. Ландшафти особистісних трансформацій унаслідок травматичного воєнного досвіду. *Український психологічний журнал*.

2020. № 1 (13). С. 209–222.

554. Тищенко С. О., Тищенко І. О. Міграція населення в сучасному світі: наслідки, фактори впливу, правовий контекст. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 102–107.

555. Ткаченко І. В. Громадянське суспільство і міжконфесійні відносини в об'єднаній Європі на початку ХХІ століття. Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи : збір. наук. праць. за ред. Кудряченка А. І. Держ. ус-ва «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фоліант. 2012. С. 153 – 164.

556. Токарська А. С. Правова комунікація: теорія і її практика. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 25. С. 38–44.

557. Трофимова О. Е. Роль иностранных мигрантов в формировании человеческого капитала в странах ЕС. *Вестник Института экономики*. 2015 г. №6. С. 141–142.

558. Труш О. Особливості статистичного обліку міграційних процесів. *Ефективність державного управління*. 2017. ВІП. 2 (51). Ч. 1. С. 72–78.

559. Трюхан О. А. Право працівників-мігрантів на зайнятість: міжнародні стандарти і законодавство України. *Часопис цивілістики*. 2015. Випуск 19. С. 178–183.

560. Туорі К. Спільне у сутності верховенства права і правової держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 24–28.

561. Турченко Г. Ф. Перша світова війна й українська революція під кутом зору синергетики. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2001. Вип. ХІІІ. С.70–91.

562. Турянський Ю. І. Генезис прав людини: поступально-правовий аналіз. *Наукові записки університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2020. № 1. С. 15–19.

563. Турянський Ю. І. Глобалізація прав людини. *Європейські перспективи*. 2019. № 4. С. 5–9.

564. Турянський Ю. І. Роль держави у сфері прав людини в сучасному глобалізованому суспільстві. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 41, т. 1. С. 29–32.

565. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна, ЄС від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20151130/paranz_1#n2820.

566. Ухова А. Соціокультурна адаптаційна поведінка інтелектуального мігранта в новому середовищі. *Міжнародні відносини*. 2020. № 1 (51). С. 47 – 50.

567. Ференц О. Визнання Іншого у глобалізованому світі : політичний та культурний аспекти. *Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі: матеріали доповідей та виступів Всеукр. наук.-теоретич. конф. з міжнар. участю (Житомир, 23 листопада 2015 р.)*. Житомир: Видав. О. О. Євенок, 2015. С. 49–52.

568. Хвесик М., Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. *Проблеми економічної теорії*. 2012. № 6. С. 4–12.

569. Хижный Э. К. Роль иммиграции в формировании трудовых ресурсов стран Западной Европы в конце XX – начале XXI века. *Актуальные проблемы Европы. Западная Европа перед вызовом иммиграции*. Сб. науч. трудов. Центр науч.-информ. исследований глобальных и региональных проблем. Отд. Западной Европы и Америки; редкол.: Т. С. Кондратьева, И. С. Новоженова и др. М., 2005. Вып. 1. 220 с.

570. Хміль М.-М. Мельниченко Б.Б. Інтеграція України до єс: історіографія питання. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 31 жовтня 2017 року)*. Львів: ННІПП Нац. ун-т. «Львівська Політехніка». 2017. 157 с.

571. Ходаківський Є. І., Данилко В. К., Цал-Цалко Ю. С. *Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики: монографія*. За заг. ред. д-ра екон. наук Є. І. Ходаківського. Житомир: Житомирський держ. технологічний ун-т, 2009. 340 с.

572. Хомра А. *Миграция населения: вопросы теории и методики исследования*. К.: Наукова думка. 1979. 146 с.

573. Хомяков М. Б. *Идентичность, толерантность и идея гражданства*. Отв. ред. В. С. Магун. М.: Издательство Института социологии РАН. 2006. С. 30–56.

574. Христова Г. О. *Права людини внутрішньо переміщених осіб: зобов'язання держави та стандарти Ради Європи. Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: матеріали міжнар. круглого столу (Київ, 27 жовтня 2016 року)*. К.: Нац. акад. прокуратури України. 2016. 148 с.

575. Царітеллі О. М. Категорія «особисті права людини»: визначення та класифікація. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2016. Т. 21, вип. 2. С. 41–47.

576. Цевух Ю. О. *Розвиток міграційних процесів в країнах Європи. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць ОДЕУ*. О. 2011. № 3 (43). С. 213–218.

577. *Цінності об'єднаної Європи*. Лабораторія законодавчих ініціатив. 2013. URL: https://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf.

578. Цуркан Т. Ю. *Особливості судового розгляду спорів щодо проходження публічної служби в Україні* : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2009. 18 с.

579. Чайка-Петегирич Л. Б. *Розвиток міжнародної міграції трудових ресурсів в Україні* : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 22 с.

580. Чайковський С. В. Філософські проблеми співвідношення феноменів правосвідомості та поваги до права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 939–943.
581. Чайковський Ю. В. Міграційні процеси у світлі збройних конфліктів: проблема міжнародно-правового регулювання. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Є. О. Дідоренка*. 2016. №73. Том 1. С. 216–226.
582. Чебанова В. П. Розвиток теорій міграції в умовах глобалізації. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія: Економічні науки*. 2018. № 4. С. 93–100.
583. Чепульченко Т. О. Концепція прав людини: доктринальні підходи. *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 258–264.
584. Чернецька О. В. Сутність та значення синергетичного ефекту в системі управління на підприємстві. *Електронне наук. вид-я «Глобальні та національні проблеми економіки» Миколаївський наці. ун-т імені В. О. Сухомлинського*. Випуск 2. 2014. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/157.pdf>.
585. Чернявський А. Л. Проблеми реалізації виборчих прав іноземців та осіб без громадянства в контексті євроінтеграції України. *Вісник ун-ту банківської справи НБУ*. 2014. № 3. С. 25–27.
586. Черняк О. І., Захарченко П. В., Клебанова Т. С. Теорія хаосу в економіці: підруч. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2014. 244 с.
587. Честнов И. Л. Субъект права: от классической к постклассической парадигме. *Правоведение*. 2009. № 3. С. 22–30.
588. Чехович С. Б. Удосконалення засад регулювання міграційних процесів в контексті конституційної реформи. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 2. С. 179–184.
589. Чичерин Б. Н. Философия права. СПб.: Наука. 1998. 665 с.
590. Чорна В. О. Соціально-філософський аналіз міграції. *Наукові праці. Філософія*. 2015. Вип. 245. Том 257. С. 52–55.
591. Чуєнко В. Історичні передумови виникнення та періодизація

становлення правового статусу біженців у міжнародному праві. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 310–315.

592. Шайгерова Л. А. Принципы формирования толерантности и управления рисками ксенофобии. *Национальный психологический журнал*. 2011. № 2 (6). С. 60–79.

593. Шамрай В. Глобалізація як об'єкт розвитку та трансформації правової дійсності. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2018. Vol. 5. iss. 3. С. 107–111.

594. Шапоренко О. І. Державна міграційна політика: шляхи регулювання та принципи. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Том 2. С. 252–257.

595. Швачка В. Ю. Правова соціалізація особи в сучасних умовах : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2008. 198 с.

596. Швець Н. М. Окремі правові аспекти трудової міграції. Журнал східноєвропейського права. *The Journal of Eastern European Law*. 2018. № 47. С. 152–164.

597. Швець С. Л. Сучасний міграційний процес: позитивні та негативні наслідки для європейських країн : дис... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2019. 213 с.

598. Шевченко Л. І., Ніка О. І., Хом'як О. І., Дем'янюк А. А. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень. за ред. Л. І. Шевченко. К. : АРІЙ, 2008. 672 с.

599. Шестерняк М. М. Синергетичний ефект у спільному будівництві як фактор економічного зростання. *Вісник ЖДТУ*. 2013. № 3 (65). С. 68–74.

600. Шиманська К. В. Грошові перекази мігрантів: структурний аналіз місця у платіжному балансі країни. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Випуск 4 (10). С. 31–36.

601. Шиманська К. В. Міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій: регіональний вимір: *монографія*. Житомир :

ЖДТУ, 2017. 588 с.

602. Шиманська К. В. Тенденції міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 55–60.

603. Шируп К.-У., Алунд А. За пределами либерального плюрализма: миграция и политика исключения в Европе. Государство, миграция и культурный плюрализм в современном мире: Материалы междунар. научной конф. под ред. В. С. Малахова, В. А. Тишкова, А. Ф. Яковлевой. М. : ИКАР, 2011. С. 46–89.

604. Шишков Ю. Глобализация – враг или союзник развивающихся стран? *Мировая экономика и междунар. отношения*. 2003. № 4. С. 3–14.

605. Штуль І. П. Посилення процесів міжнародної міграції в умовах глобалізації. *Збірник наукових праць*. Відп. ред. В. Є. Новицький. К.: ІСЕМВ, 2003. Вип. 37. С. 231–238.

606. Шульга М. Міграція як форма розширення ареалу життя особистості. Соціальний ареал життя особистості. К.: Інститут соціології НАН України, 2005. С. 181–195.

607. Шульга М. О. Щодо ефективності досліджень міграції в Україні. *Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 27 вересня 2011 р.). К.: НІСД, 2011. С. 291–296.

608. Шушпанов П. Г. Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально – демографічний аспект (на матеріалах Тернопільської області) : дис... канд. екон. наук : 08.00.07. НАН України: Ін-т демографії та соц. дослід. Тернопіль, 2009. 208 с.

609. Шушпанов П. Г. Трудові міграції населення Тернопільської області в умовах посилення євроінтеграційних процесів. Сталий розвиток аграрно-індустріального регіону: передумови, загрози і перспективи досягнення: *монографія* за ред. А. І. Крисоватого, О. М. Десятнюк. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 144–155.

610. Щадило О. І. Філософсько-правове розуміння свободи людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 845. С. 454 – 459.
611. Щебетун І. С. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 33–37.
612. Щедрова Г. Міграційна криза сучасності: політико-правовий вимір. Питання міжнародно-правового захисту трудових прав мігрантів. *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2020. 112–114.
613. Юдина Т. О социологическом анализе миграционных процессов. *Социологические исследования*. 2002. № 10. С. 102–109.
614. Южанин М. О социокультурной адаптации в иноэтнической среде: концептуальные подходы к анализу. *Социологические исследования*. 2007. № 5. С. 70–77.
615. Юнг К. Г. Борьба с тенью. Избранное. Минск. 1998.
616. Юськів Б. В. Політичний вимір міжнародної трудової міграції європейських країн в умовах глобального розвитку : автореф. дис... д-ра політ. наук : 23.00.04. Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. Чернівці, 2010. 35 с.
617. Юськів Б. М. Концепція політичності і політизації міжнародної міграції. *Грані*. 2009. №3 (65). С. 152–156.
618. Юськів Б. М. Міжнародна міграція в умовах глобалізації. *Науковий вісник*. Науки: економіка, політологія, історія. Одеський держ. екон. ун-т. 2008. №1. (57). С.71–82.
619. Ягодзінський С. М. Людський потенціал мережевих технологій. *Вісник національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: зб. наук. праць*. К.: НАУ, 2011. № 2 (14). С. 80–84.
620. Яковлев О. А. Визначення людиноцентристської парадигми як підґрунтя

встановлення умов праці в сучасних умовах господарювання. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення*: тези доп. та наук. повідомл. учасн. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 29 верес. 2017 р.). Харків, 2017. С. 210–214.

621. Янукович підтвердив відмову від підписання асоціації з ЄС у Вільнюсі. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-pidтверdiv-vidmovu-vidpidpisannya-asociaciyi-z-yes-u-vilnyusi-132652_.html.

622. Ярмистий М. М. Наукові підходи до визначення поняття «міграція» та «міграційна політика». Збірник наукових праць. *Гілея: науковий вісник*. К. Випуск 94. С. 387–391.

623. Ярмол Л. В. Світові інституційно-діяльнісні міжнародно-правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів. *Юридична наука*. 2017. № 11. С. 24–37.

624. Ярмол Л. В., Вандьо С. Поняття, значення свободи та її взаємозв'язок із правом. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 825. С. 252–258.

625. Arango J. Explaining Migration: A Critical view, *International Social Science Journal*. Blackwell Publishers. UNESCO. 2000. no. 165. P. 283–296.

626. Banton M. National Integration in France and Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2001. Vol. 27. P. 151–168.

627. Bauer T., Zimmermann K. Causes of International Migration: A Survey. *Crossing Borders: Regional and Urban Perspectives on International Migration*. Ed. By P. Gorter, O. Nijkamp, J. Poot. Aldershot: Ashgate. 1998. P. 95–127.

628. Bauman Z. Identity. Conversations with Benedetto Vecchi. Cambridge; Malden: Polity Press. 2004, 107 P.

629. Becker G. S. Investments in Human Capital. *A Theoretical Analysis*. *Journal of Political Economy*. 1962. № 70. P. 9–49.

630. Blommaert J., Verschuren J. European Concepts of Nation-Building. E.N.

Wilmsen k P.McAllister (eds). *The Politics of Difference - Ethnic Premises in a World of Power*. Chicago, London: The University of Chicago Press. 1996. P. 104–123.

631. Bordjas G. Friends or Strangers. The Impact of Immigrants in the US Economy. N.Y.: Basic books. 1990.

632. Bordjas G. Economic Theory and International Migration. *International Migration Review*. 1989. № 23. P. 165–177.

633. Canivez P. On European Multiculturalism. *HAL archives-ouvertes.fr*. 2014. 26 Dec. URL: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01098511/document>.

634. Castles S. Studying Social Transformation. *International Political Science Review*. 2001. Vol. 22, № 1, P. 13–32.

635. Coser Lewis. Masters of Sociological Thought. *Ideas in Historical and Social Context*. New York: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1977. 611 p.

636. Discrimination and intolerance. URL.: <https://www.coe.int/uk/web/compass/discrimination-and-intolerance>.

637. Douglas S. Massey Social Structure, Household Strategies, and the cumulative causation of migration population index. *Journal article*. Spring, 1990. Vol. 56. No. 1 P. 3–26.

638. Duncan H. G. Immigration and assimilation. Boston, N.Y. 2011. P. 235.

639. Employment and Social Developments in Europe 2015. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2016. 184 p.

640. Ersanilli E., Koopmans R. Do Immigrant Integration Policies Matter? A Three-Country Comparison among Turkish Immigrants. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402382.2011.546568>.

641. European Commission, Commission on Immigration, Integration and employment. COM Brussels. 3 June 2003. 336 p.

642. Favell A. Immigration, Integration and Mobility: New Agendas in Migration Studies Essays 1998-2014. *Colchester: ECPR Essays Press*. 2015. URL: https://www.cairn-int.info/article-E_POEU_052_0186--adrian-favell2015-

immigration.htm.

643. Favell A. Integration nations. The Nations-State and Research on immigrants in Western Europe. *Integrational Migration Research Constructions, Omissions and the Promises of Interdisciplinary*. Bommes M., Morawska E., Ashgate. 2004. P. 48–68.

644. Favell. A. The fourth freedom: Theories of migration and mobilities in neo-liberal Europe. *European Journal of Social Theory*. 2014. Vol. 17 № 3. P. 275–289.

645. Fevre R. Labour migration and freedom of movement in the European Union: social exclusion and economic development. *International Planning Studies*. February. 1998. vol. 3 Issue 1. pp. 75–92.

646. Fratoe F. A. A Sociological Analysis of Minority Business F. A. Fratoe *International migration review*. 1986. №15 (2). P. 5–29.

647. Friedman Th. The World is Flat. *A brief history of the twenty-first century*. N.Y.: Farrar, Straus and Giroux. 2007. 488 P.

648. Glazer N. We Are All Multiculturalists Now. L.: Harvard University Press, 1997. P.196.

649. Glick S.N. Citizens in Transnational Nation-States: Asian Experience / Globalization and the Asia-Pacific: Contested Territories–London: Routledge, 1999.

650. Górny A., Kaczmarczyk P. Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych, Instytut Studiów Społecznych UE. Prace Migracyjne nr 49. Warszawa. 2003.

651. Gosh B. Economic Migration and the Sending Countries, w: J. van den Broeck (ed.), *The Economics of Labour Migration*, Edward Elgar, Cheltenham. Brookfield. 1996. P.77–113.

652. Guiding Principles on Internal Displacement Mode of access. URL: <https://drc.ngo/media/1217434/guiding-principles-on-internal-displacement.pdf>.

653. Gurieva L.K., Dzhioev A.V. Economic Theories of Labor Migration.

Mediterranean Journal of Social Sciences. 2015. Vol. 6. № 6 S7. P. 102. URL: <http://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/view/8601>.

654. Habermas J. *The Postnational Constellation. Political Essays*. Cambridge: The MIT Press, W. Kymlicka. *Multicultural Citizenship* Oxford: Clarendon Press. 1995.

655. Harris J.R., Todaro M. P. Migration, unemployment and development. A two sector analysis. *American Economic Review*. 1970. № 60. P. 126–142.

656. Heckmann F. Introduction. *The integration of immigrants in European Societies: national differences and trends to convergence*. Stuttgart. 2003. P. 9–15.

657. Held D., McCrew A., Goldblatt D., Perraton J. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge. 1999.

658. Hugo G. *Migrants in Society: Diversity and cohesion*. global commission on international migration. Geneva, 2005. P.10.

659. Iglicka K. *The Foraging Labour Market in Poland*. Migration and labour market in Poland and Ukrainian. Warsaw. 2003. P. 40–51.

660. Immigration to EU Member States down by 6% and emigration up by 13% in 2008. Eurostat. *Statistics in focus* 1/2011. P. 1. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5578320/KS-SF-11-001-EN.PDF/d5fa928a-ca87-490b-96a7-2051dcd53f57>.

661. Ireland P. *Reaping what they sow*. 241 p.

662. Jahre 10 Minarett-Verbot: Rückblick auf eine hart umkämpfte Debatte. URL: https://www.swissinfo.ch/ger/islam-in-der-schweiz_10-jahre-minarett-verbot--rueckblick-auf-eine-hart-umkaempfte-debatte/45393798.

663. Joppke Ch., Morawska E. *Integrating Immigrants in liberal Nation-States: policies and practicies. Toward assimilation and citizenship*: N.Y.: Palgrave-Macmillan, 2003. P. 1–36.

664. Keenan P. J. Do norms still matter? The corrosive effects of globalization on the vitality of norms. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. 2008. Vol. 41. March. № 2, P. 327–379.

665. Koslowski R. European Union Migration Regime, Established and Emergent. Challenge to the nation-state: Immigration in the Western Europe a. the U.S. Ed. by Joppke Chr. Oxford: Oxford Univ. press, 1998. P. 153–190.

666. Koslowski R. Global mobility and the quest for an International migration regime. in: International migration and development: Continuing the dialogue: Legal and policy perspectives. Eds. by J. Chamie, L. Dall'Oglio. N.Y.: Center for Migration Studies. 2008. P. 103–144.

667. Laubenthal B. Labour migration in Europe: changing policies – changing organizations – changing people. *International Migration*. 2017. Vol. 55. P. 1–8. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/imig.12408>

668. Layard R., Nickell S., Jackman R. Unemployment – macroeconomic performance and the labourmarket. Oxford: University Press. 1991.

669. Lee E. S. A Theory of migration. *Demography*. 1966. Vol. 3. № 1. P. 46–7. URL: <https://emigratecaportuguesa.files.wordpress.com/2015/04/1966-a-theory-of-migration.pdf>.

670. Lewis W. A. Economic development with unlimited supplies of labour. The Manchester School of Economic and Social Studies. 1954. pp. 139–191.

671. Living with Islam – What's the difference between Algeria and Turkey?. *The economist*. 1995. March 18th. P. 31–32.

672. Managing Migration: Time for a new international regime? Ed. by B. Ghosh. Oxford: Oxford University Press. 2000. 258 p.

673. Massey D. S. Patterns and processes of international migration in the 21st Century. USA: University of Pennsylvania, 2003. 42 p. 171. URL: <http://web.worldbank.org>.

674. Massey D. S. Population index. *Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration*. 1990. Vol. 56 (№ 1). P. 3–26.

675. Murdoch A., Emigracja lekarzy z Polski, Oficyna Wydawnicza, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa. 2011. ss. 131–161.

676. Massey D., Arago J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A. & Taylor E. Theories of International Migration: *A Review and appraisal. Population and development review*. 1993. Vol. 19. № 3. P. 431–466.
677. Messina A. The logic and politics of post-WWII migration to Western Europe. 215 p.
678. Migrant integration statistics – labour market indicators. Development of activity rates for the population aged 20-64, EU-28, 2008–2018 URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?oldid=291217>
679. Montanari A. (ed.). Brain-Net Circular Migration. *Migrants flows feeding into business internationalization*. Rome: Rubbettino. 2010. Vol. 1. 356 p.
680. Murdoch A. Emigracja lekarzy z Polski. Oficyna Wydawnicza, Szkoła główna handlowa w Warszawie. 2011. ss. 131–161.
681. Myrdal G. Economic theory and under-developed regions. N.Y.: Harper&Row. 1957.
682. Olsson G. Distance and human interaction. *A migration study*. Geografiska Annaler. 1965. vol. 47, ser.B, No.1, pp. 3–43.
683. Papademetriou D. G. Migration crisis tests european consensus and governance. 2015. N 1. December 18. URL: <http://www.migrationpolicy.org/article/migration-crisis-tests-european-consensus-andgovernance>.
684. Parsons T. A behavioristic concept of the nature of morals. *The American sociologist* Vol. 27.no.4. Winter 1996. pp. 24–37.
685. Penninx R., Spencer D., Van N. Hear. Migration and integration in Europe: University of Oxford: ESRC Center on Migration, policy and society (COMPAS). 2008. 18 p.
686. People on the move: migration and mobility in the European Union. Belgium: Bruegel, 2018. Blueprint series 28. Volume XXVIII. P. 90.
687. Piore M. Birds of passage. Migrant labour and industrial societies. New York: Cambridge University Press, 1979. 240 p.

688. Portes A. and Zhou M. The new second generation. *Segmented Assimilation and Its Variants*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1993. Vol. 530. P. 74–98.
689. Portes A. The Debates and significance of immigrant transnationalism. *Global Networks*. 2001. Vol. 1. № 3. P. 181–193.
690. Ровенчак О. А. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. 2 (17). С. 127–139.
691. Ravenstein E.G. The laws of migration. *Journal of the royal statistical society*. 1985. Vol. 48. P. 48–53.
692. Ravenstein E.G. The laws of migration: second paper. *Journal of the royal statistical society*. 1989. Vol. 52. P. 23–31.
693. Reitz J. G. Warmth of the welcome: the social causes of economic success for immigrants in different nations and cities. Boulder. CO: Westview Press. 198.
694. Sjaastad L. A. The costs and returns of human migration. *Journal of political economy*. 1962. Vol. 70. № 5. Part 2. P. 80–93.
695. Stark J., Bloom D.E. The New Economics of Labour Migration. *American economic review*. 1985. № 75. P. 173–178.
696. Tampere Programme (Finland, 1999) – перший план дій в сфері свободи, безпеки та правосуддя на 2000 рік для країн-членів ЄС. URL: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.
697. Taylor Ch. Interculturalism or multiculturalism. *Philosophy and social criticism*. 2012. № 38 (4–5). P. 413–423.
698. Taylor J.E. The migration of labour. Cambridge: basil blackwell. *International Migration*. 1999. № 37. P. 63-88.
699. Tibi B. Islam between culture and politics. London: Palgrave Macmillan, 2001. 27 p.
700. Todaro M. P. Internal migration in developing countries. International labour office. Geneva. 1976.

701. Vertovec S. Migrant transnationalism and modes of transformation. *International migration review*. 2004. Vol. 38. № 3 (Fall). P. 970–1001.

702. Zelinsky W. The Hypothesis of the mobility transition. *Geographical review*. 1971. № 61, P. 219–249

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Павлів-Самоїл Н. П. Філософсько-правовий вимір феномена трудової міграції: *монографія*. Львів: СПОЛОМ. 2014. 136 с.
2. Павлів-Самоїл Н. П. Міграція кінця ХХ – початку ХХІ століття: філософсько-правове дослідження: *монографія*. Львів: Споллом. 2020. 520 с.
3. Павлів-Самоїл Н. П. Соціально-трудова мобільність – чинники виникнення трудових міграцій в сучасних умовах. *Митна справа*. 2012. № 2 (80). Ч. 2. Кн. 1. С. 311–316.
4. Павлів-Самоїл Н. П. Філософська і соціально-економічна сутність мотивації трудової діяльності як чинника виникнення трудової міграції. *Митна справа*. 2012. № 1 (79). Ч. 2. Кн. 2. С. 384–389.
5. Павлів-Самоїл Н. П. Проблеми співвідношення моралі і права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород. 2012. Вип. 20. Ч. II. Т. 1. С. 64–67.
6. Павлів-Самоїл Н. П. Інтеграція трудових мігрантів у процесі глобалізації. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). Ч. 2. Кн. 1. С. 238–243.
7. Павлів-Самоїл Н. П. Особливості трудової міграції молоді: причини та наслідки. *Порівняльно-аналітичне право*. Електронне фахове видання. URL.: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/5/Pavliv-Samoil%20N.P..pdf.
8. Павлів-Самоїл Н. П. Міжнародні стандарти – основа національної комплексної політики у сфері трудової міграції. *Науковий вісник державного Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*.

Херсон, 2014. № 1. Том 1. С. 295–298.

9. Павлів-Самоїл Н. П. Сутність мотивації виникнення трудової міграції: філософсько – соціальний підхід. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 1. Том. 2. С. 82–85.

10. Павлів-Самоїл Н. П. Проблеми міграції у контексті вступу України в ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 825. С. 58–62.

11. Павлів-Самоїл Н. П. Аналіз відповідності національного законодавства ратифікованим статтям Європейської соціальної хартії (переглянутої). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 845. С. 302–308.

12. Павлів-Самоїл Н. П. Методологія синергетики у дослідженні міграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 4. С. 446–450.

13. Павлів-Самоїл Н. П. Застосування синергетичних концепцій при дослідженні міграції у філософсько-правовому контексті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 865. С. 122–128.

14. Павлів-Самоїл Н. П. Політика – механізм визначення атрактора міграції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 2. Том 2. С. 173–176.

15. Павлів-Самоїл Н. П. Свобода пересування як обов'язковий елемент системи міграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 884. С. 205–212.

16. Павлів-Самоїл Н. П., Мех Х. Аналіз спадкового права окремих країн ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. № 889. С. 175–181.

17. Павлів-Самоїл Н. П. Вплив міграції на формування та зміни

правосвідомості. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 12–17.

18. Павлів-Самоїл Н. П. Дискримінація – основна проблема міграційного процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 55. Том. 1. С. 45–48.

19. Павлів-Самоїл Н. П. Вимушена міграція як наслідок порушених прав. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 21. С. 70–76.

20. Павлів-Самоїл Н. П. Обов'язки мігранта як етико-правова категорія. *Вісник НУ «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 22. С. 89–95.

21. Павлів-Самоїл Н. П. Вимушена міграція: міжнародні стандарти внутрішньо переміщених осіб у національному законодавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 24. С. 35–40.

22. Павлів-Самоїл Н. П. Міграційна політика: необхідність взаємозалежного стратегічного та ситуативного управління. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 2 (36). С. 29–32.

23. Павлів-Самоїл Н. П. Проблеми правової культури у процесі інтеграції мігранта. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 3 (37). С. 23–26.

24. Pavliv-Samoyil N. Freedom of movement: freedom of behavior or restriction of human rights. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 3. Vol. 2. P. 115–119.

25. Pavliv-Samoyil N. Normative consolidation of the principles of ensuring the rights and legitimate interests of migrant workers as a necessary condition for European integration. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 3. Vol. 2. P. 61–66.

26. Harasymiv T., Pavliv-Samoyil N., Hodiak A. Legal science methodology through the lens of legal thinking innovations. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2020. Vol. XI, iss. 4 (50). P. 1145–1152.

які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

27. Павлів-Самойл Н. П. Трудова міграція: проблеми сучасності. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах близького зарубіжжя*: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (Львів, 15 квітня 2012 р.). Львів, 2012. С. 206–208 URL.: <http://www.lac.lviv.ua>

28. Павлів-Самойл Н. П. Правове регулювання трудової міграції в Росії. *Трудове законодавство: шляхи реформування*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 12 квітня 2013 р.). Х.: ХНУВС, 2013. С. 127–130.

29. Павлів-Самойл Н. П. Інтеграція трудових мігрантів. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 4–5 жовтня 2013 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2013. С. 27–29.

30. Павлів-Самойл Н. П. Міжнародні стандарти у сфері регулювання трудовою міграцією. *Рівень ефективності та необхідності впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику*: міжнародна наук.-прак. конф. (Донецьк, 7–8 березня 2014 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація. 2014. С. 38–42.

31. Павлів-Самойл Н. П. Умови інтеграції трудових мігрантів. *Юридическая наука и практика в условиях современных трансформационных процессов*: материалы Международной научно-практической конференции (Симферополь, 21–22 февраля 2014 г.). Симферополь: Научное объединение «Юридическая мысль», 2014. С. 17–19.

32. Павлів-Самойл Н. П. Застосування міжнародних стандартів у сфері регулювання трудової міграції. *Вища освіта і наука України в контексті європейського освітнього простору*: збірник наук. праць XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Хуст, 13–14 травня 2015 р.). К.: Університет «Україна», 2015. С. 524–529.

33. Павлів-Самойл Н. П. Проблеми міграції у контексті створення єдиного

європейського простору. *Новий погляд на євроінтеграційні процеси в Молдові і Україні: юридичний аспект*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Кишинів, Республіка Молдова, 25–26 березня 2016 р.). Кишинів, 2016. С. 279–282.

34. Павлів-Самоїл Н. П. Основні екологічні права: міжнародне та національне регулювання. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір*: збірник матеріалів круглого столу (Львів, 12 травня 2016 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка, 2016. С. 83–89.

35. Павлів-Самоїл Н. П. Дослідженні міграції з позиції синергетики. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 28–29 жовтня 2016 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2016. С. 165–168.

36. Павлів-Самоїл Н. П. Синергетичний підхід дослідження міграції. *Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 листопада 2016 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 168–170.

37. Павлів-Самоїл Н. П. Законодавче закріплення та співвідношення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та права до вільного доступу до інформації про стан довкілля. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір*: збірник матеріалів круглого столу. (Львів, 18 травня 2017 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка, 2017. С. 155–160.

38. Павлів-Самоїл Н. П. Право на свободу пересування у системі міграції. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 3–4 листопада 2017 р.). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 25–28.

39. Павлів-Самоїл Н. П. Екологія та міграція: основні загрози розвитку суспільства та його безпеці. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір*: збірник матеріалів круглого столу (Львів, 11 травня 2018 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка, 2018. С. 209–214.

40. Павлів-Самоїл Н. П. Правові засади регулювання трудової міграції: необхідність вдосконалення. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наук. семінару (Львів, 22 червня 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, С. 158–161.

41. Павлів-Самоїл Н. П. Формування правосвідомості у процесі міграції. Conferință internațională științifico-practică «*Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene*», 23–24 martie 2019 / com. org.: Бужор В. [и др.]. Chișinău: S. n., 2019 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). P. 151–154.

42. Павлів-Самоїл Н. П. Обоснование системности исследования миграции как целостной политическо-идеологической и социально-психологической структуры. *Ұлттық құқықтық жүйенің дамуы және қазақстандық мемлекеттіліктің теориялық және тарихи негіздерін нығайту – Теоретические и исторические основы укрепления казахстанской государственности и развитие национальной правовой системы – Theoretical and historical bases of strengthening of the Kazakhstan statehood and development of a national legal system*: Халықарал. ғыл.-практ. конф. материалдары. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2019. С. 283–287.

43. Павлів-Самоїл Н. П. Міжнародні стандарти внутрішньо-переміщених осіб у національному законодавстві. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: збірник матеріалів наук.-практ. конф. (Львів, 6 грудня 2019 р.). Львів.: ЛьвДУВС, 2019. С. 209–214.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕОРІЇ МІГРАЦІЇ

	<i>Теорії</i>	<i>Дисципліни / автори</i>	<i>Основні види міграцій</i>	<i>рівень аналізу</i>	<i>Основні напрямку дослідження</i>
	<i>Основні напрями європейських теорій міграції</i>	<i>Економіка, соціологія, демографія</i>	<i>зовнішня і внутрішня</i>	<i>макро/мікро</i>	
	Теорія виникнення міграції робочої сили, теоретичні моделі міграції робочої сили	економіка інтерпретація американських досліджень Піоре, Старка, Блума, Тодаро Харріса та ін.	зовнішня і внутрішня		економічний підхід до міграції іноземної робочої сили, оцінка впливу економічної інтеграції на міграцію з нових країн-членів
	Концепція транснаціональної міграції	соціологія Глік, Касл, Файст	міжнародна міграція		розглядає міграцію як загальний соціальний процес і модель, як проект розширення просторової діяльності мігрантів
	Теорії асиміляції і інтеграції мігрантів	Соціологія Дункан, Фавел, Моравська, Брубакер, Руа та ін.	міжнародна міграція		різні моделі асиміляції і кілька її стадій, включення мігрантів в приймаюче суспільство,

					їх економічна, соціальна і культурна інтеграція
	Теорія сегментарної асиміляції	Соціологія Портер, Чжоу, Альба	зовнішня міграція		різні варіанти інтеграції мігрантів і можливість соціальної мобільності у мігрантів
	Теорія мобільного переходу	Демографія Карлинг, Хаас, Скелдон	зовнішня і внутрішня міграція		застосування етапів демографічного переходу до певним форм мобільності населення в Європі
	Європейський варіант теорії мультикультуралізму	соціологія, культурологія Хабермас	міжнародна міграція		збереження культурного різноманіття країн і регіонів, соціальна гармонія та інтеграція етнокультурної рознородності суспільства
	Концепції діаспор і європейського ісламу	Соціологія Хантінгтон, Тібі, Руа	міжнародна міграція		різноманітні підходи до нових форм ідентичності, пристосування мусульман до світського європейського суспільства. нові різновиди ісламу

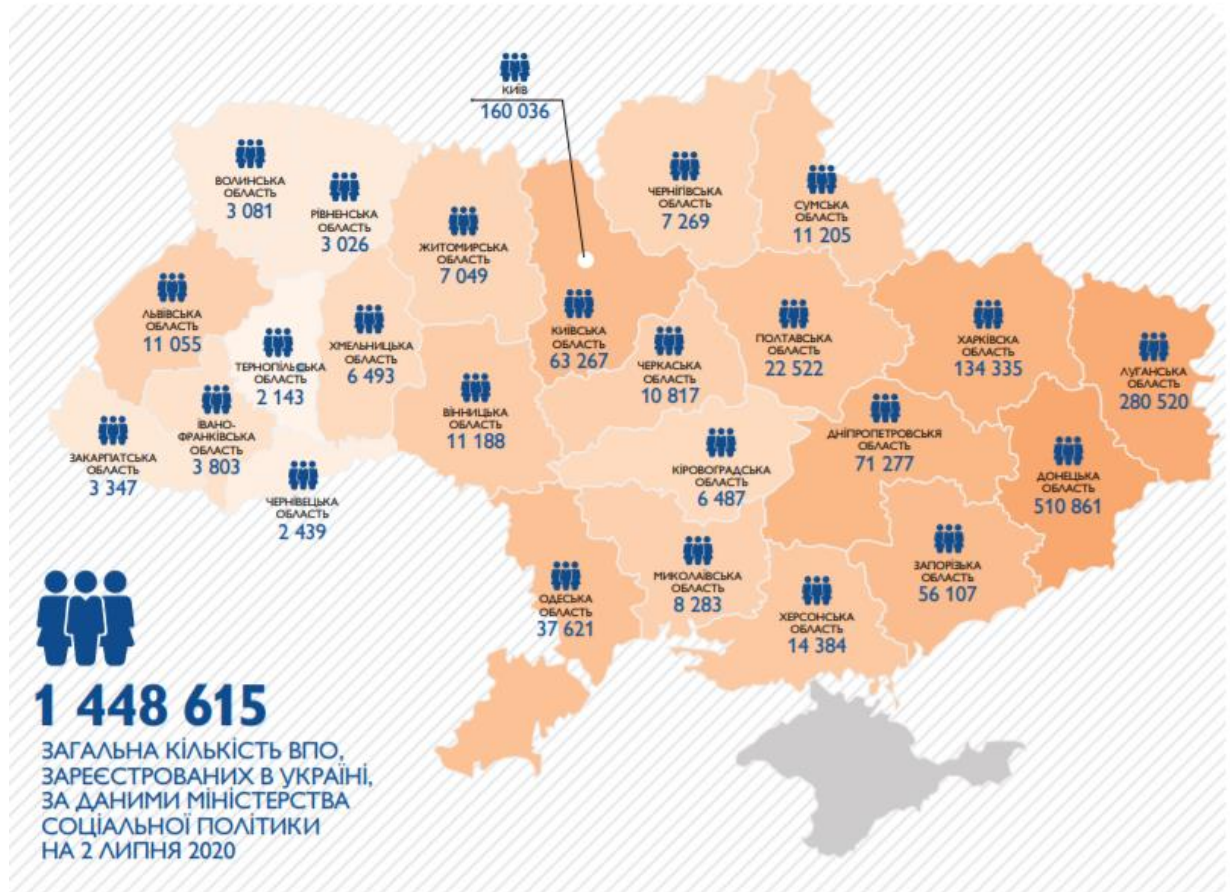
	Концепція інтеркультуралізма	Тейлор, Блум, Бредлі	міжнародна міграція		нова стратегія включення мігрантів в європейський соціум, налагодження міжкультурної взаємодії без фрагментації національних культур, спроба поєднати універсальні цінності і досягнення соціальної гармонії в суспільстві
	Теорії вивчення зв'язків між інтеграцією, трудовою мобільністю і ринком праці	Лейард, Нікелла, Джекмен	трудова міграція		вплив трудової міграції на євроінтеграцію і ринок праці та їх взаємодія

ІНДИКАТОРИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ

Сфера	Основні індикатори
Рівень працевлаштування	<p>Рівень працевлаштування</p> <p>Рівень безробіття</p> <p>Показники економічної активності населення</p>
Освіта	<p>Найвищий рівень освіти (кількість населення з вищою, середньою, незакінченою середньою освітою):</p> <p>Відсоток учнів з низькими показниками навчання серед 15-річних у читанні, математики і точних науках</p> <p>Відсоток населення у віці 30–34 роки з середньо-професійною освітою</p> <p>Кількість осіб, які рано залишили навчання</p>
Соціальне включення	<p>Середній рівень доходу – середній рівень доходу мігрантів, як пропорційний до середнього рівня доходу місцевого населення</p> <p>Кількість населення на межі бідності</p> <p>Відсоток населення, яке вважає свій стан здоров'я добрим або поганим</p> <p>Співвідношення власників нерухомості, невласників нерухомості і всього населення</p>
Активна громадська позиція	<p>Відсоток мігрантів які отримали громадянство</p> <p>Відсоток мігрантів які мають довгостроковий або постійний право проживання</p> <p>Відсоток мігрантів серед виборних посад на місцевому рівні</p>

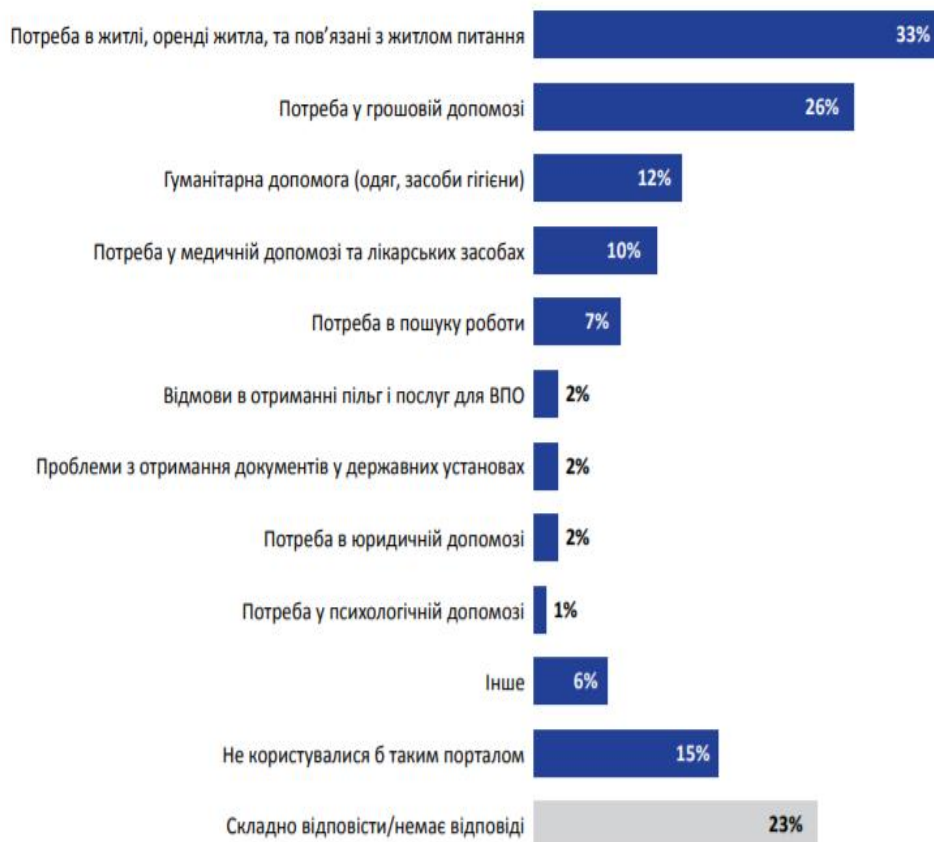

Статистика ВПО станом на 02.07.2020 р.

Джерело: URL.: <https://iom.org.ua/ua/publications?page=2>.

Проблемні питання та потреби ВПО в Україні

Примітка: Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді
 Джерело: інтерв'ю з ВПО (об'єднані дані)

Джерело: URL.: <https://iom.org.ua/ua/publications?page=2>.

*Загальні наміри ВПО повернутися й залишитися в місці проживання
до переміщення, за раундами*

• • • • •

	Раунд 12 (грудень 2018)	Раунд 13 (березень 2019)	Раунд 14 (червень 2019)	Раунд 15 (вересень 2019)	Раунд 16 (березень 2020)	Раунд 17 (червень 2020)
Так, найближчим часом	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Так, після завершення конфлікту	28%	23%	22%	21%	20%	19%
Так, можливо, у майбутньому	15%	18%	21%	14%	16%	15%
Ні	34%	34%	36%	36%	42%	39%
Складно сказати	20%	23%	19%	27%	20%	25%
Немає відповіді	2%	1%	1%	1%	1%	1%

Джерело: Інтерв'ю з ВПО (об'єднані дані)

Джерело: URL.: <https://iom.org.ua/ua/publications?page=2>

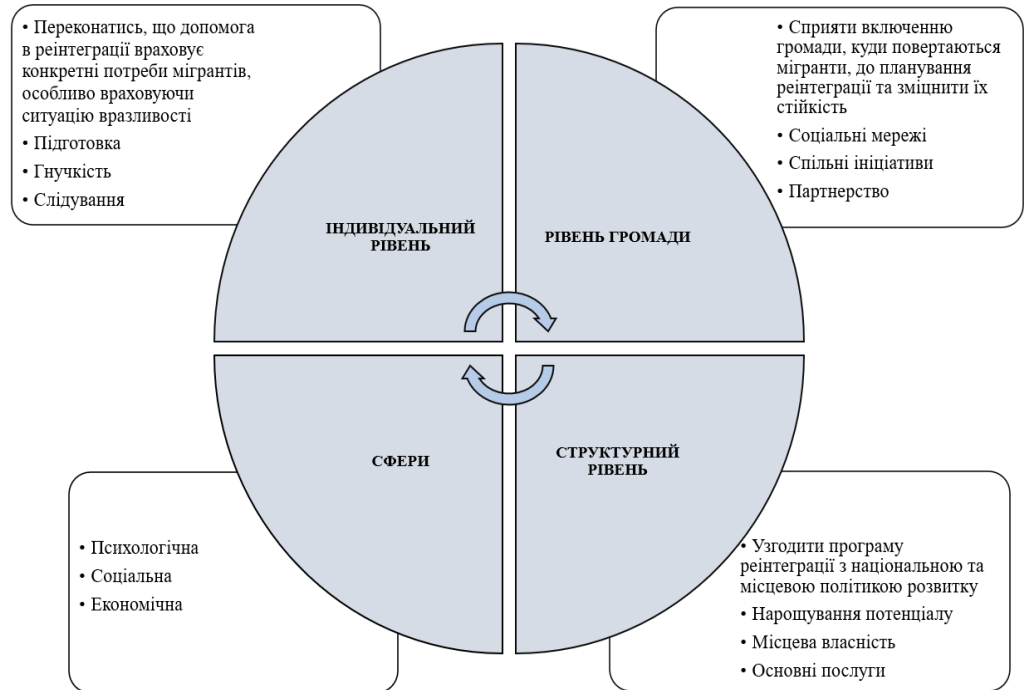
Наміри ВПО повернутися, за географічними зонами

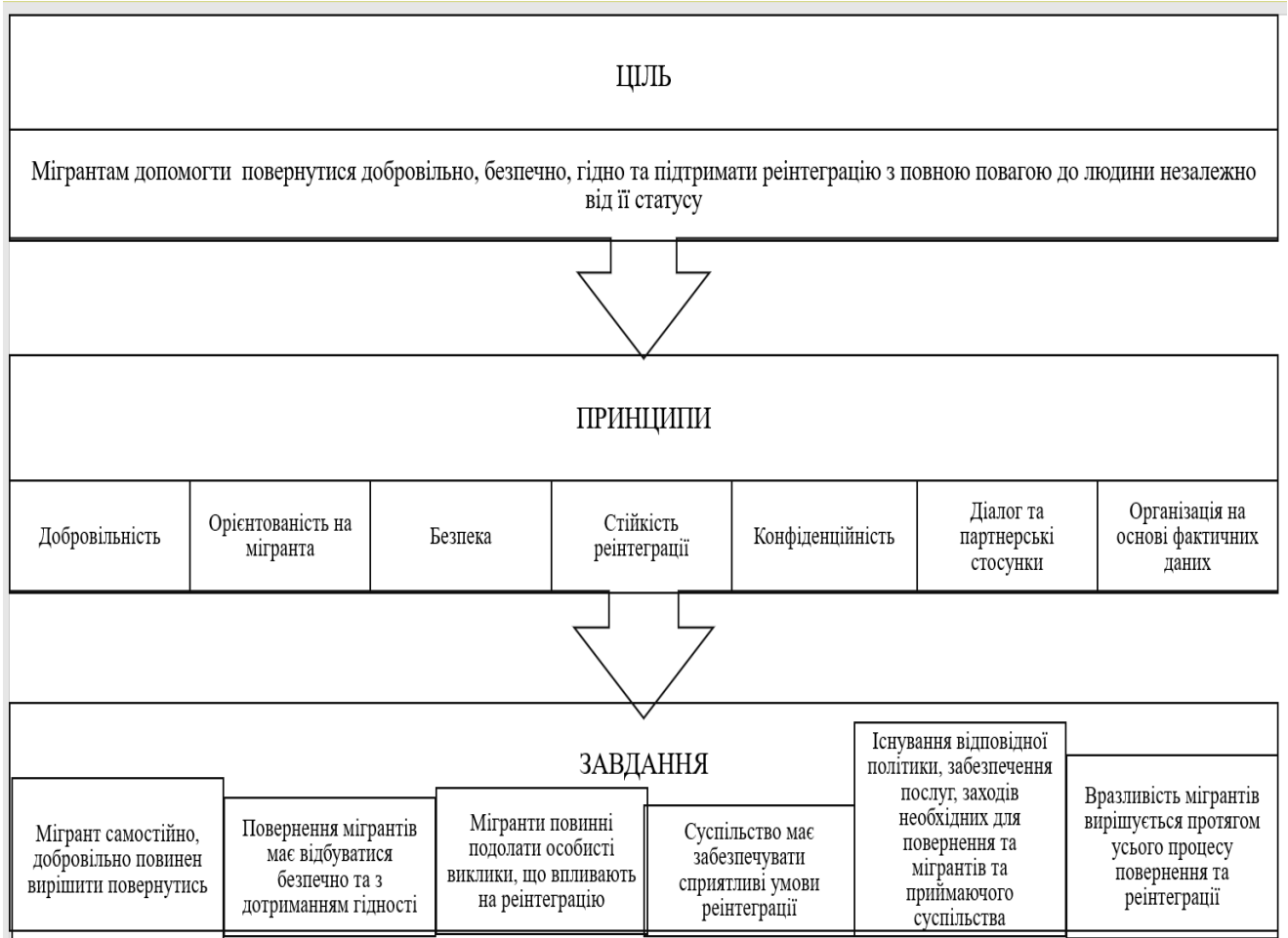
Джерело: Інтерв'ю з ВПО (об'єднані дані)

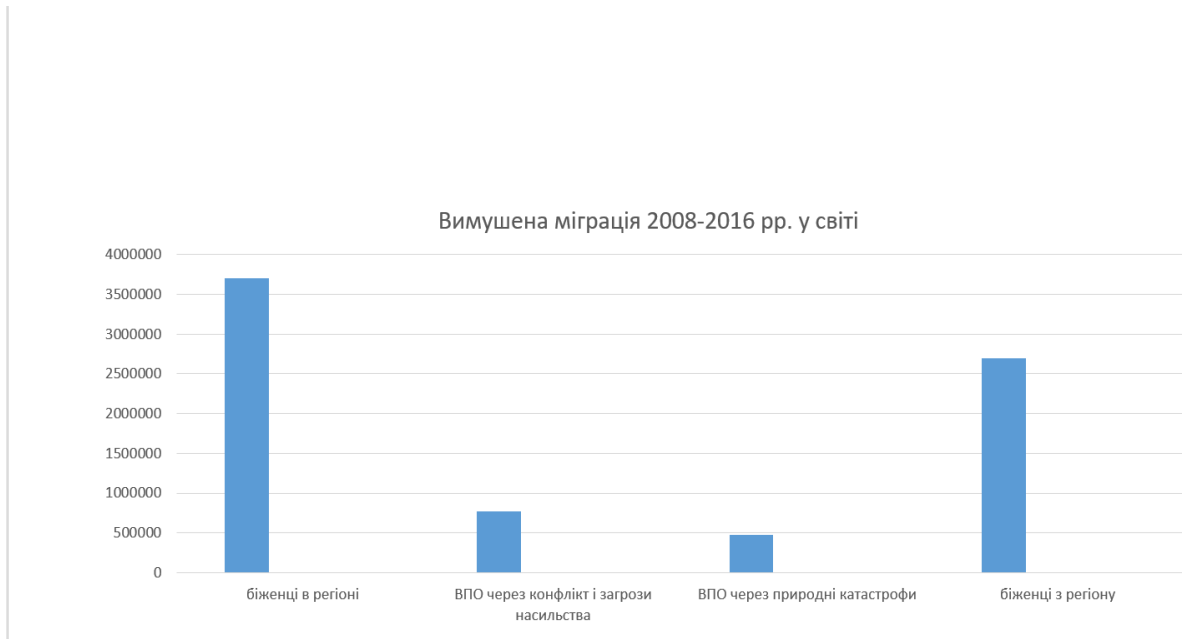
Джерело: URL.: <https://iom.org.ua/ua/publications?page=2>

Рівні та сфери програм реінтеграції мігрантів

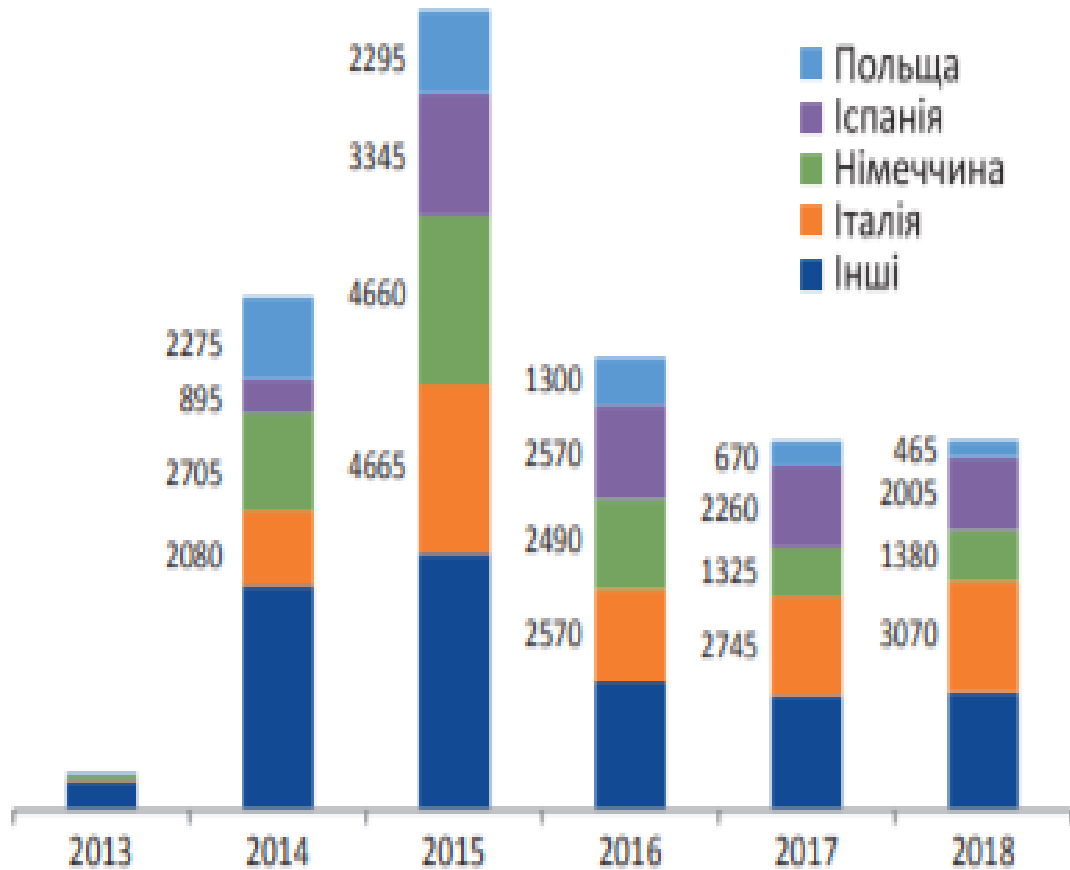

Ціль, принципи та завдання програм реінтеграції мігрантів

Кількість та причини вимушеної міграції станом 2008-2016 рр.

*Кількість українських громадян які подали клопотання
про притулок у країнах ЄС*

Кількість осіб які просять притулок у ЄС

Країна	Кількість осіб які просять притулок 2017 р.	Кількість осіб які просять притулок 2018 р.	Зміни у %	Частка у країнах ЄС у % 2018 р.	Кількість осіб які просять притулок на млн. населення 2018 р.
ЄС	654.610	580.845	-11	100.0	1 133
Німеччина	198.255	161.885	-18	27.9	1 954
Італія	126.550	49.165	-61	8.5	813
Франція	91.965	110.485	+20	19.0	1 644
Греція	56.940	64.975	+14	11.2	6 051
Великобританія	34.355	37.90	+9	6.4	563
Іспанія	33.035	52.730	+60	9.1	1 130
Австрія	22.455	11.390	-49	2.0	1 291
Швеція	22.190	18.075	-19	3.1	1 786
Нідерланди	16.090	20.465	+27	3.5	1 191
Бельгія	14.035	18.130	+29	3.1	1 588

004450

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-27-58, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lp.edu.ua

16.03.2021 № 67-01-490

на № _____

ДОВІДКА

про використання в навчальному процесі результатів дисертаційного дослідження

Павлів-Самоїл Надії Петрівни

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Павлів-Самоїл Надії Петрівни на тему «Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець XX – початок XXI ст.)» впроваджені у навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» та застосовуються при підготовці бакалаврських й магістерських кваліфікаційних робіт спеціальності 081 «Право», у тематиці наукових досліджень освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право. Зокрема, у руслі проблематики впливу міграції на сучасну модель суспільства у епоху глобалізаційних перетворень, під керівництвом Павлів-Самоїл Н. П. успішно здійснюється дисертаційне дослідження на присвоєння кваліфікації доктора філософії аспірантки Шака Р. І. «Філософсько-правові засади формування сучасної моделі суспільства».

Положення даної наукової розвідки використовуються для розробки навчально-методичних матеріалів у викладанні навчальних дисциплін «Філософія права», «Міжнародне право», «Міграційне право», «Основи права Європейського союзу», «Проблеми теорії держави і права», «Правові положення іноземців та осіб без громадянства», «Проблеми забезпечення прав і свобод людини» та ін. для бакалаврів та магістрів спеціальності 081 «Право». Зокрема, в освітньому процесі впроваджено запропоновані Павлів-Самоїл Н. П. такі положення:

- **науковознавчий аспект феномена міграції** (розділ I, підрозділ 1.1. «Історіографічний огляд дослідження»; підрозділ 1.2 «Еволюція формування концептуальних засад феномена міграції»; підрозділ 1.3. «Методологія філософсько-правового дослідження феномену міграції»);

- **філософсько-правові засади феномена міграції в умовах глобалізації** (розділ II, підрозділ 2.1. «Природно-феноменологічна сутність міграції в епоху глобалізації»; підрозділ 2.2. «Феномен міграції як явище відкритої системи суспільства»; підрозділ 2.3 «Міграція як умова особистісної свободи особистості»);

- **роль міграції у формуванні особи мігранта** (розділ III, підрозділ 3.1 «Філософсько-правова сутність особи мігранта»; підрозділ 3.2 «Правосвідомість та правова культура як природно-правова особливість мігранта»; 3.3 «Акомодация особи мігранта»);

- **міжнародно-правові стандарти регулювання міграційних процесів: проблеми імплементації в Україні** (розділ IV, підрозділ 4.1 «Правове регулювання діяльності

мігрантів: європейська модель»; підрозділ 4.2 «Статус біженців: міжнародно-правові гарантії»; підрозділ 4.3 «Внутрішньо-переміщені особи: глобалізаційні виклики»);

- міграційні процеси у глобалізаційному європейському середовищі: проблеми та напрямки їх вирішення (розділ V, підрозділ 5.1 «Проблеми у регулюванні міграційних процесів»; підрозділ 5.2 «Напрямки вдосконалення законодавчого регулювання міграційних процесів»).

Проректор
з науково-педагогічної роботи
Національного університету
«Львівська політехніка»

О. Р. Давидчак

Виконавець:
Бортник Н.П. (0322)258-30-19